

SENATOROWIE

zamordowani, zaginieni, zmarli
w latach II wojny światowej

Kancelaria Senatu

SENATOROWIE

zamordowani, zaginieni, zmarli
w latach II wojny światowej

Dorota Mycielska
Jarosław Maciej Zawadzki

SENATOROWIE

zamordowani, zaginieni, zmarli
w latach II wojny światowej

Kancelaria Senatu

Warszawa 2009

PRZEDSŁOWIE

„Pokój jest rzeczą cenną i pożądaną. Nasza generacja, skrwawiona w wojnach, na pewno na okres pokoju zasługuje. Ale pokój, jak prawie wszystkie sprawy tego świata, ma swoją cenę wysoką, ale wymierną. My w Polsce nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. (*Huczne oklaski i okrzyki*) Jest jedna tylko rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenna: tą rzeczą jest honor. (*Długotrwałe brawa i niemilkące oklaski. Postowie wstają. Okrzyki: Niech żyje Prezydent Rzeczypospolitej! Niech żyje Wódz Naczelny! Niech żyje Minister Beck! Postowie i członkowie rządu składają gratulacje Ministrowi Beckowi*)” – mówił w Sejmie RP 5 maja 1939 r. (w przemówieniu transmitowanym przez Polskie Radio) minister spraw zagranicznych RP płk Józef Beck, od 1935 r. – dodajmy – jednocześnie senator RP IV i V kadencji.¹

„Gwałt zadawany siłą – musi być siłą odparty. [...] A gdy w czasach dzisiejszych słowa pokój i wojna na przemian są na ustach świata – my stwierdzamy: cenimy i szanujemy pokój tak, jak inne narody, ale nie ma takiej mocy, która by nas przekonała, że pokój to jest takie słowo, które dla jednych oznacza brać, a dla drugich dawać. [...] I niech nikt nie sądzi, że nasza miłość ojczyzny ma mniejsze prawa lub mniejsze nakłada obowiązki, aniżeli jego miłość ojczyzny. Przed tą pomyłką – ostrzegamy” – cytuję z kolei przemówienie marsz. Edwarda Śmigłego-Rydza wygłoszone w Krakowie 6 sierpnia 1939 r. podczas uroczystych obchodów 25. rocznicy wymarszu 1. Kompanii Kadrowej Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego.²

„Wysoka Izbo! Na oświadczenie Szefa Rządu [gen. dyw. dr. Felicjana Sławoja Składkowskiego] odpowiedzieć chcę w imieniu Senatu Rzeczypospolitej, zespolonego, jak cały kraj, w jednej myśli i w jednym uczuciu. Nie ma ceny na ziemię polską i honor Polaków. (*Oklaski*) Nie ma siły, która by te dwa skarby najwyższe potrafiła nam wydrzeć. (*Oklaski*) Opętana pycha i przebiegła obłuda złego sąsiada znajdzie na tej ziemi opór bezwzględny i niezłomny (*Oklaski*). Józef Piłsudski, którego duch jest w tej chwili z nami, widzieć będzie, że tak jak nas uczył – wielkość i honor Polski jest sztandarem naszego pokolenia, od którego żaden z nas żywy nie odstąpi. (*Oklaski*) Oderwani zostaliśmy przez złośliwą, brutalną napaść od spokojnej pracy. Ręce nasze musiały rzucić pług i młot, aby chwycić za broń. I dlatego w sercach całego Narodu Polskiego powstał wielki i słuszny gniew. Gniew zimny, twardy, zawzięty. Sprawa nasza jest dobra i sprawiedliwa w oczach Boga i świata całego. (*Huczne oklaski*) Naczelny Wódz [marsz. Edward Śmigły-Rydz], największym zaufaniem i gorącą miłością Narodu obdarzony, może polegać na tym, że każdy obywatel kraju będzie żołnierzem, gorliwie spełniającym Jego wolę i rozkaz. (*Oklaski*) Zapewniam Pana Prezydenta Rzeczypospolitej [Ignacego Mościckiego], że Rząd Jego napotka ze strony przedstawicielstwa narodowego pełną i skwapliwą pomoc we wszystkich swych poczynaniach dla obrony Ojczyzny. (*Oklaski*) Ostateczne epokowe dla życia Polski i świata zwycięstwo musi być naszym udziałem. (*Oklaski*) Żołnierzom naszym, walczącym w tej chwili na ziemi, morzu i w powietrzu, cześć i pozdrowienie. (*Huczne oklaski*)”.

Przytoczyłem wyżej pełny tekst krótkiego przemówienia marszałka Senatu RP Bogusława Miedzińskiego, wygłoszonego na nadzwyczajnym (dwudziestym, jak się okazało, ostatnim) posiedzeniu Senatu V kadencji w dniu 2 września 1939 r., otwartym o godz. 15.55 i zakończonym dwadzieścia pięć minut później.³

* * *

Takich i podobnych wielkich słów – o miłości ojczyzny, o świętej polskiej ziemi, o bezcennym honorze – padało wówczas wiele, nie tylko zresztą z ust polityków. Jeden z największych polskich poetów XX wieku, Kazimierz Wierzyński, w wierszu „Święty Boże” (opublikowanym po raz pierwszy w „Gazecie Polskiej” dwa dni przed wybuchem wojny, 30 sierpnia 1939 r., a przedrukowywanym później wielokrotnie, także w czasie Powstania Warszawskiego) zapowiadał:

O sprawiedliwą bijemy się rzecz:
O naszą wolną wolę,
O naszą ziemię i morze, O matki krzyż na czole [...].
O polskie kości na Wawelu,

¹ „Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Sprawozdanie stenograficzne z 23. posiedzenia w dniu 5 maja 1939 r.”, s. 10.

² „Gazeta Polska”, Warszawa, 07.08.1939, nr 217.

³ „Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej”, Warszawa, 04.09.1939, nr 203, s. 19.

*O cmentarze ojcowskie,
Na których znak Twój świeci,
O lata przeszłe i przyszłe,
O nasze góry, o Wisłę,
O nasze żony i dzieci,
O dolę daleką i bliską,
O prawa ludzkie i boskie,
O wszystko.*

Mówi się zazwyczaj, że nie słowa decydują, lecz czyny. Podkreślić jednak wypada, że słowa wypowiedane wówczas – wiosną i latem 1939 r. – i deklaracje wówczas składane znajdowały niemal natychmiast pokrycie w czynach. To przecież już na owym ostatnim posiedzeniu Senatu RP przegłosowano jednomyślnie przyjętą nieco wcześniej przez Sejm ustawę o zmianie ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu, zmieniającą m.in. art. 43 ordynacji wyborczej do Senatu, by umożliwić senatorom podjęcie służby wojskowej bez utraty mandatu.

* * *

Wśród senatorów wstępujących do wojska był m.in. wybrany na jednego z dwóch sekretarzy Senatu na ostatnim jego posiedzeniu por. rez. Janusz Wielowieyski vel Jan Wielowiejski (ur. 1897), żołnierz Legionów Polskich, w Polsce Niepodległej od 1918 r. oficer Wojska Polskiego, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. w szeregach 40. pułku piechoty, naczelnik wydziału Izby Skarbowej w Nowogródku, od 1938 r. senator RP V kadencji. Mianowany dowódcą plutonu kawalerii dywizyjnej 23. Dywizji Piechoty, zginął z rąk żołnierzy sowieckich 29 września 1939 r. w Tomaszówce koło Włodawy.

Przydział sztabowy otrzymał mjr rez. Jan Ślaski (ur. 1895), w czasie I wojny światowej oficer armii niemieckiej, w Polsce Niepodległej od 1918 r. oficer Wojska Polskiego, w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. dowódca szwadronu 16. pułku ułanów (odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy), właściciel majątku Trzebcz Szlachecki w pow. chełmińskim, prezes Pomorskiego Związku Ziemian i wiceprezes Naczelnej Rady Organizacji Ziemiańskich, poseł do Sejmu RP w latach 1935–1938 i od 1938 r. senator RP V kadencji (zgodnie z tradycją – już pradziad Mateusz posłował z ziemi chełmińskiej do Sejmu Księstwa Warszawskiego – był czwartym z kolei w swojej rodzinie parlamentarzystą). Więziony w sowieckim obozie jenieckim w Kozielsku, został zamordowany przez NKWD w Katyniu.

* * *

W kampanii wrześniowej 1939 r. uczestniczył także mjr rez. Władysław Kamiński (ur. 1897), członek Polskiej Organizacji Wojskowej, żołnierz Legionów Polskich, w Polsce Niepodległej od 1919 r. oficer Wojska Polskiego, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. w szeregach 22. pułku piechoty (odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy), absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, działacz Związku Osadników od momentu jego utworzenia (1922 r.) – początkowo jako sekretarz Rady Wojewódzkiej w Wilnie, potem jako wiceprezes Zarządu Głównego, działacz Związku Naprawy Rzeczypospolitej, członek Rady Naczelnej Obozu Zjednoczenia Narodowego, poseł do Sejmu RP w latach 1928–1938 i od 1938 r. senator RP (sekretarz Senatu V kadencji).

Już od września 1939 r. należał do pierwszych organizatorów polskiego podziemia (pod obiema okupacjami) jako twórca konspiracyjnego piśsudczykowskiego Komitetu Walki o Wyzwolenie w Wilnie, włączonego następnie w skład Służby Zwycięstwu Polski. Od grudnia 1939 r. był szefem Wydziału VI (Biura Informacji i Propagandy) Dowództwa Wojewódzkiego SZP – Komendy Okręgu Wilno Związku Walki Zbrojnej i zastępcą komendanta Okręgu, a od 1940 r. także redaktorem wydawanego w Wilnie tajnego pisma „Polska w Walce”.

Funkcje konspiracyjne pełnił aż do aresztowania przez NKWD 11 kwietnia 1941 r. Więziony w Wilnie i w Moskwie (w Lefortowie i na Łubiance), swoje późniejsze losy opisał po zwolnieniu z więzienia w raporcie, datowanym 16 sierpnia 1941 r. i przeznaczonym dla rządu RP w Londynie, a napisanym wspólnie z aresztowanym dwa dni po nim komendantem Okręgu Wilno ZWZ, płk. Nikodemem Sulikiem „Ładyną”:

„Ob. Kamiński, zaaresztowany 11.IV.41 r., był natychmiast po zaaresztowaniu w Wilnie bez jednej chwili przerwy badany przez 46 godzin; gdy badania nie dały rezultatu, został tak niemiłosiernie skatowany do zupełnej utraty przytomności, pomimo oblewania wodą, że dostał jakiegoś ataku, z którego nie można go było ocucić, a gdy ocuciono, badanie prowadzono dalej. Po 46 godzinach zaprowadzony do specjalnego karceru,

gdzie można było usiąść na wmurowanym wąskim pniaku, wystającym 21 cm ponad ziemią, na czymś innym siedzieć było wzbronione. Przez 7 dni nie dano mu zasnąć ani jednej minuty. Badania prowadzone kolejno przez 2 ludzi były przerywane tylko na posiłki i załatwianie naturalnych potrzeb. Ob. Sulikowi nie pozwolono oka zmrużyć przez 5 dni. Stosowano stale specjalne, jaskrawe oświetlenie badanego podsądnego. Po przewiezieniu do Moskwy ob. Sulika tak zbity, że kilkakrotnie tracił przytomność. Stopy i pięty tak skatowano, dając około 150 uderzeń gumową pałką, że krew wystąpiła z drugiej strony stopy. Kamiński w pięty został zbity tylko do momentu tracenia przytomności. Ciało tak Sulika jak Kamińskiego były kompletnie sine przez 1 ½ miesiąca. Siedzenie jest w celach zupełnie izolowanych, przy stałym denerwowaniu podsądnego. Oficerowie prowadzący śledztwo są specjalnie ordynarni, ubliżają oskarżonemu, przeważnie zachowują się jak zdziczali ludzie, którzy nie mają żadnych powściągów moralnych, prócz swej bezkarności. Biją również ci sami oficerowie [...].

Dnia 28.VII.1941 r. ob. Sulik i Kamiński późnym wieczorem dostali akt oskarżenia, a dnia 29.VII.1941 r. około godziny 11 rano zostali postawieni przed „Wojennym Kolegium Najwyższego Sądu ZSRR”. Sąd każdego podsądnego trwał nie więcej jak 5 minut i każdy z nas, to jest Sulik i Kamiński, zostaliśmy skazani na karę śmierci i zaprowadzeni do specjalnych cel śmierci [...].

Przy takim systemie można zrozumieć załamywanie się wielu ludzi. Niewątpliwie z nami pomimo wszystko liczone się więcej, niż z innymi podsądnymi, a jednak nie uniknęliśmy zwierzęcych tortur, ani zwierzęcego znęcania się moralnego.

Dziś uważamy, że ogłaszanie tych materiałów jest niewskazane, dlatego prosimy Rząd Polski o nie robienie z przytoczonych danych żadnego użytku. Uważamy, że porozumienie polsko-sowieckie dla sprawy polskiej ma kolosalne pozytywne znaczenie, gdyż uaktywnia element polski w setkach tysięcy wywiezionych do Rosji i daje broń do ręki ludziom, którzy byli skazani bądź na doraźne, bądź systematyczne zamieranie, nie mówiąc już o innych pozytywnych elementach tego porozumienia”⁴.

Władysław Kamiński nie przytoczył w wyżej cytowanym raporcie swojego oświadczenia złożonego w czasie jednego z pierwszych przesłuchań przez NKWD: „Nie poczuwam się do winy wobec władzy sowieckiej, ponieważ jako Polak walczyłem o odrodzenie państwa polskiego”⁵.

Po zwolnieniu z więzienia krótko pracował w Dziale Opieki Ambasady RP w Moskwie, ale nie przyjął proponowanego mu przez ambasadora RP w ZSRR Stanisława Kota stanowiska kierownika delegatury Ambasady w Taszkencie, wybierając służbę w tworzącej się Armii Polskiej w ZSRR gen. dyw. Władysława Andersa.

Major Kamiński od października 1941 r. dowodził III batalionem 13. pułku piechoty „Rysiów” (dowodzonej przez znanego nam już płk. Nikodema Sulika) w 5. Dywizji Piechoty „Lwów” Armii Polskiej w ZSRR. Kiedy po ewakuacji armii na Bliski Wschód i po utworzeniu Armii Polskiej na Wschodzie (APW) 13. pułk został przeorganizowany w 13. Wileński Batalion Strzelców „Rysiów” w składzie 5. Wileńskiej Brygady Piechoty „Żubrów” 5. Kresowej Dywizji Piechoty – dowodził tym batalionem (na początku 1944 r. awansowany do stopnia podpułkownika) aż do śmierci.

Dowodzony przezeń batalion wszedł do walki na froncie włoskim w marcu 1944 r., w bitwie o Monte Cassino w pierwszym szturmie na Widmo tracąc 12 maja 50% stanu liczbowego, w tym 80% oficerów, a następnie biorąc udział w drugim szturmie 17 maja na kluczową pozycję niemiecką – wzgórze San Angelo. Poległ wówczas prowadzący ten atak dowódca batalionu, o którym później tak pisał Melchior Wańkowicz:

„«Rysiami» dowodził ś.p. ppłk Władysław Kamiński, jedyny dowódca baonu w Korpusie, który był oficerem rezerwy, kawaler «Virtuti» (po śmierci przyznano mu Virtuti IV kl.) [...]. Oficer ten nigdy nie był oficerem służby stałej, ale dokształcał się ciągle w rzemiośle wojskowym. [...]”

Ppłk Władysław Kamiński, czynny członek oddziału bojowego P.O.W. z czasów tamtej okupacji niemieckiej, niestrudzony partyzant po błotach Polesia w czasie tamtej wojny z Rosjanami, kawaler Krzyża Virtuti Militari, czterokrotnego Krzyża Walecznych, Krzyża Niepodległości z mieczami, a więc wszystkich możliwych odznaczeń bojowych – nie został w wojsku, kiedy burza nad Polską przeszła. Otrzymałszy na Kresach działkę żołnierską, poczyną organizować osadników wojskowych. [...]”⁶

Ppłk Władysław Kamiński został pośmiertnie odznaczony Złotym Krzyżem Orderu Virtuti Militari (IV klasy) zarządzeniem Naczelnego Wodza gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego z 23 lipca 1944 r.

⁴ Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, t. 2, Londyn 1973, s. 41–42.

⁵ Wanda Krystyna Roman, Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie wrzesień 1939 – czerwiec 1941. Lista aresztowanych, Toruń 2001, s. 83.

⁶ Melchior Wańkowicz, Bitwa o Monte Cassino, t. 1, Rzym-Mediolan 1945, s. 328, t. 2, Rzym 1946, s. 147–148.

Podczas jego pogrzebu dowódca 5. Kresowej Dywizji Piechoty gen. bryg. Nikodem Sulik powiedział: „Do Ciebie się zwracam, Duchu pułkownika Kurka, i do Ciebie, Duchu pułkownika Kamińskiego, i do was, wszyscy żołnierze Dywizji, którzyście życie oddali w bitwie o Cassino. To nie była bitwa o Cassino. TO BYŁA BITWA O POLSKĘ...

Pan Bóg w serca nasze włożył miłość Ojczyzny. A miłość to jest ofiara. I nie ma prawdziwej miłości bez gotowości do ofiary. Wyście to wszyscy polegli żołnierze Dywizji rozumieli i tę najwyższą ofiarę złożyście. Wiedzieliście, że w drodze do Polski nie ma cofania ani na krok, że droga ta, jaka by trudna nie była, musi być odmierzona naszymi żołnierskimi krokami.

Mówię jako ten, który Was na śmierć posłał, który Wam umierać kazał: Wiem, żeście Wasz obowiązek żołnierski wypełnili bez reszty. Wiedziecie, że BĘDZIECIE DLA NAS WIECZNYM WZOREM, Waszym ceniom ślubuję, że zaniesiemy do Kraju wspomnienie o Waszych bohaterskich czynach i Waszej walce.

Dywizja okryła się nieśmiertelną sławą dzięki Waszej śmierci i bohaterstwu. Wierzymy, że z tego wyniknie korzyść dla Polski. Wierzymy, że dusze Wasze stoją w tej chwili przed Bogiem i proszą, BY POLSKA BYŁA WIELKA I SZCZĘŚLIWA, a my byśmy nie shańbili Waszej pamięci”.⁷

* * *

Podpułkownikowi Władysławowi Kamińskiemu poświęciłem więcej uwagi, jest on bowiem wśród senatorów RP tym, który w najbardziej wyrazisty chyba sposób symbolizuje nieustępliwą polską wojnę o wszystko i wbrew wszystkiemu. Wojnę prowadzoną przez regularne oddziały Wojska Polskiego we Wrześniu i jednostki Polskich Sił Zbrojnych na wszystkich niemal frontach II wojny światowej, a także przez żołnierzy armii podziemnej (Służby Zwycięstwu Polski – Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej). Symbolizuje on także polski opór stawiany obu agresorom i okupantom (niemieckiemu i sowieckiemu) i polskie ofiary z rąk ich obu.

Jakże bijącym po oczach symbolem jest zdjęcie zamieszczone w niniejszej książce na samym początku, a pokazujące scenę uroczystego otwarcia pierwszego posiedzenia Senatu RP V kadencji w dniu 28 listopada 1938 r. i dwóch senatorów wybranych wówczas na sekretarzy. Dramatyczne losy wojenne jednego z nich – Władysława Kamińskiego – już znamy. Zginął również drugi, kpt. rez. Bolesław Fichna (ur. 1889), wybitny działacz ruchu robotniczego, oficer Legionów Polskich, w Polsce Niepodległej przewodniczący Rady Miejskiej Łodzi, poseł do Sejmu Ustawodawczego i poseł do Sejmu RP w latach 1930–1935, w konspiracji jeden z czołowych działaczy Konwentu Organizacji Niepodległościowych i członek Społecznego Komitetu Antykomunistycznego (poniósł śmierć 22 kwietnia 1945 r. w czasie likwidacji niemieckiego obozu koncentracyjnego Flossenbürg).

Pozwolę sobie sądzić, że podobne skrócone informacje o kilku wymienionych wyżej senatorach, ale zwłaszcza dłuższa opowieść o losach senatora RP i podpułkownika Wojska Polskiego Władysława Kamińskiego, w wystarczający sposób mogą zastąpić tłumaczenie konieczności opracowywania i publikowania książek dokumentujących straty Polski w latach II wojny światowej. Społeczne zapotrzebowanie na takie publikacje nie tylko nie maleje w miarę upływu czasu (co mogłoby być zrozumiałe, skoro od tamtej wojny dzieli nas już niemal tyle samo lat, ile w 1939 r. upłynęło od powstania styczniowego), ale wydaje się być wreszcie coraz bardziej dostrzegane.

A przecież Senat RP, jak mało która instytucja czy grupa społeczno-zawodowa, zasługuje na takie opisanie najpełniejsze z możliwych. Procent strat wśród 361 senatorów, z których w czasie II wojny światowej zginęło (poległo, zostało zamordowanych, zmarło) aż 155 – jest wszak wręcz przerażający, zaś udokumentowanie faktu niemal identycznej liczby ofiar wśród nich z rąk niemieckich i z rąk sowieckich uważam za jedno z ważniejszych ustaleń dotyczących losów Polski i Polaków podczas II wojny światowej.

Mojej wysokiej ocenie wewnętrznego układu zawartości książki (rozdziały wstępne porządkujące treść sposobem tematycznym i ułożone chronologicznie według dat śmierci noty biograficzne) odpowiada jeszcze bardziej pozytywna ocena profesjonalnego nie tylko zebrania materiałów źródłowych, ale także ich weryfikacji i sposobu wykorzystania. Dodatkowe wyrazy uznania należą się autorom i wydawcy za imponującą szatę ikonograficzną.

Andrzej Krzysztof Kunert

Warszawa, grudzień 2008 r.

⁷ Z. J., To była bitwa o Polskę. Trzy nowe mogiły. Na szlaku bohaterskich walk Żołnierza Polskiego we Włoszech, „Gazeta Polska”, Jerozolima, 18.06.1944, nr 141.

Zaparkowane limuzyny w dniu posiedzenia przed wejściem do gmachów Sejmu i Senatu od strony ul. Wiejskiej, ok. 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

OSTATNIE POSIEDZENIE SENATU

Drugiego dnia wojny, w sobotę 2 września, o godz. 15.55 marszałek Bogusław Miedziński otworzył nadzwyczajne posiedzenie Senatu RP. Z powodu trudności na kolejach nie wszyscy senatorowie zdążyli dotrzeć do Warszawy.

Mimo powtarzających się alarmów przeciwlotniczych ruch na warszawskich ulicach był prawie normalny. Na wyjątkowo czystym niebie ostro rysowały się, przelatujące co kilka godzin, eskadry niemieckich samolotów. Jak dotąd ucierpiały od nich tylko przedmieścia stolicy.

Uroczyste rozpoczęcie pierwszego posiedzenia Senatu RP V kadencji, 28 listopada 1938 r.

Od lewej: senator sekretarz Władysław Kamiński (zginął pod Monte Cassino w 1944 r.),

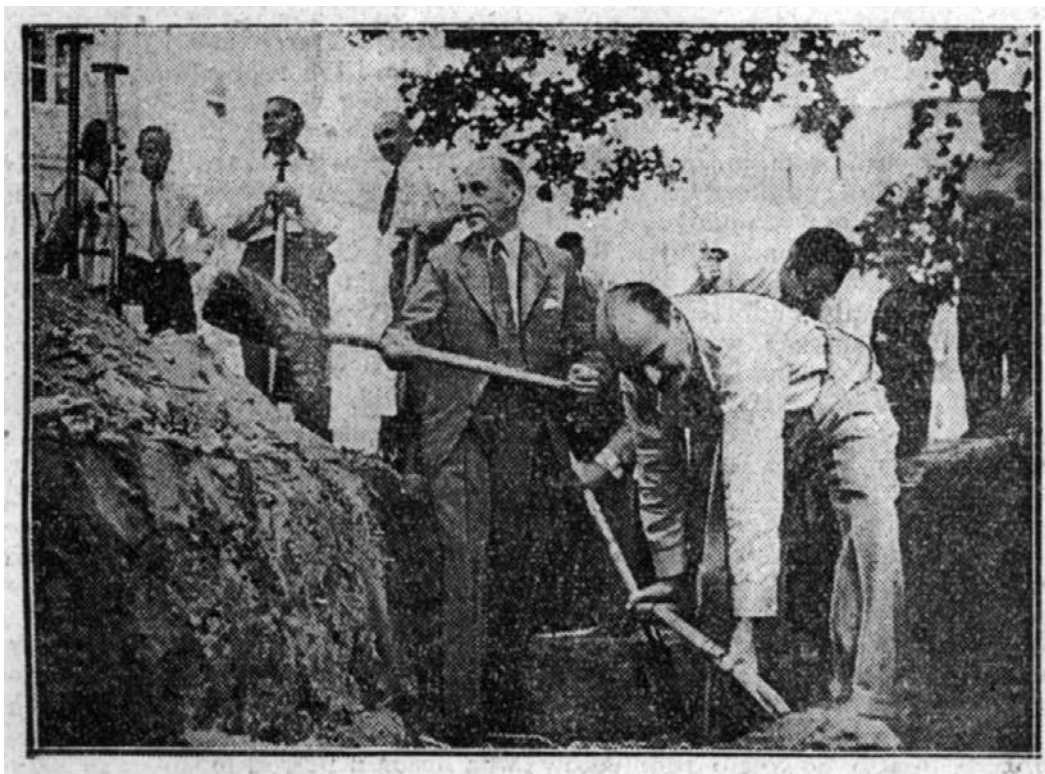
marszałek Senatu Bogusław Miedziński (zmarł na emigracji w Londynie w 1972 r.)

i senator sekretarz Bolesław Fichna (zginął w obozie Flossenburg w 1945 r.).

W głębi (na tle drzwi) Aleksander Wielopolski, dyrektor Biura Senatu.

W pierwszym rzędzie pracownicy Biura Senatu obsługujący posiedzenie.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałek Senatu Bogusław Miedziński (po lewej) i marszałek Sejmu Wacław Makowski przy kopaniu rowów obronnych w Warszawie.
[„Gazeta Polska” z 30 sierpnia 1939 r., s. 5]

Wcześniej odbyło się posiedzenie Sejmu RP, któremu przewodniczył marszałek Wacław Makowski. Kilka minut przed rozpoczęciem obrad zawyły syreny ogłaszające alarm. Prezes Rady Ministrów, gen. Felicjan Sławoj-Składkowski, przemawiał przy huku detonacji i strzałów artylerii przeciwlotniczej, wzmocnionych drżeniem szyb w kopule nad salą posiedzeń.

Bezpośrednio po zakończeniu posiedzenia Sejmu zebrali się senatorowie. Nerwowa wymiana uwag w kulisach wyrażała zaniepokojenie brakiem stanowiska rządów Wielkiej Brytanii i Francji wobec hitlerowskiej agresji na Polskę. Wyczuwało się zaskoczenie zasięgiem operacji niemieckiej – bombardowane były już wszystkie większe miasta Rzeczypospolitej z wyjątkiem Wilna i Lwowa.

Porządek obrad zawierał tylko dwa punkty:

1. Projekt ustawy o czynnej służbie wojskowej posłów i senatorów.
2. Sprawa organizacji prac Senatu w czasie stanu wojennego stosownie do art. 79 ustawy konstytucyjnej.

Posiedzenie trwało niecałe pół godziny. Po premierze przemówił marszałek Senatu. Senator sprawozdawca Stefan Dąbkowski zreferował dwa projekty. Proponowane zmiany w ordynacji wyborczej miały pozwolić na służbę wojskową posłom i senatorom bez utraty mandatu. Przeprowadzono głosowania, w których jednogłośnie przyjęto zmiany w dotychczasowych zapisach w ustawie o ordynacji wyborczej i w regulaminie Senatu.

Posiedzenie dobiegało końca. Senator Jan Ślaski był już myślami przy swoim pułku – głosowanie przed chwilą potwierdziło usunięcie związanych z mandatem parlamentarnym ograniczeń we wstępowaniu do wojska. Myśli senatora Aleksandra Semkowicza biegły ku historii, co nie przeszkodziło mu jednak w tym, aby starannie złożyć i schować, w odruchu zbieracza, senacki druk z porządkiem dnia i projektami uchwał – jedyny do dziś zachowany.

Senatorowie szybko opuszczali salę posiedzeń. Pożegnania były krótkie, kadencja jednak trwała. Trudno było tego dnia przypuszczać, że ani jedna z obecnych osób nie weźmie nigdy udziału w obradach Senatu. Nikt też z senatorów II Rzeczypospolitej nie będzie już żył, gdy po pół wieku senatorowie znowu pojawią się w gmachach parlamentu na Wiejskiej w 1989 roku.

SENAT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Kadencja V. Sesja nadzwyczajna r. 1939.

PORZĄDEK DZIENNY

20 POSIEDZENIA SENATU RZECZYPOSPOLITEJ

ostatnie posiedzenie

1. Projekt ustawy o czynnej służbie wojskowej posłów i senatorów.
2. Sprawa organizacji prac Senatu w czasie stanu wojennego stosownie do art. 79 ustawy konstytucyjnej.-

-----ooOoo-----

Ruiny sali obrad Senatu. Po prawej widoczne resztki ozdobnej balustrady galerii.
[Biblioteka Sejmowa, Wydział Muzealiów]

SENATOROWIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Kadencje

W ciągu 20 lat funkcjonowania niepodległego państwa polskiego przed II wojną światową druga izba parlamentu wybierana była pięciokrotnie. Liczba mandatów do Senatu w trzech pierwszych kadencjach wynosiła 111, co stanowiło 1/4 składu Sejmu; senatorowie wybierani byli w województwach. W dwóch ostatnich kadencjach liczba ta została zmniejszona do 96; przy czym 1/3 senatorów mianował prezydent, pozostali wybierali, za pośrednictwem kolegów elektorskich, obywatele spełniający określone wymagania co do wykształcenia, zasług i stanowiska.

Skład Senatu

Senatorami zostawali w II Rzeczypospolitej działacze polityczni w średnim i starszym wieku. Konstytucje marcowa i kwietniowa przewidywały wyższy wiek obejmowania mandatu senatora niż posła. Aby zostać senatorem, trzeba było mieć ukończone 40 lat. Poseł natomiast musiał mieć ukończone według konstytucji marcowej – 25 lat, według konstytucji kwietniowej – 30 lat.

Od pierwszej kadencji do Senatu były wybierane także kobiety (do Sejmu – od 1919). W latach 1922–1939 przypadło im 21 mandatów, co stanowi 4,6% ogółu mandatów. W sumie senatorami było 19 kobiet, w tym dwie dwukrotnie. Tak wczesna możliwość wybierania i kandydowania kobiet do parlamentu jest ważnym osiągnięciem polskiej demokracji. Takie prawo kobiety np. w Wielkiej Brytanii uzyskały w 1928 roku, we Francji w 1944 roku, a w Szwajcarii dopiero w 1971 roku.

W każdej kadencji dominowała wśród senatorów inteligencja (60–70%), następne miejsce przypadało ziemianom i chłopom (20–25%), przemysłowcom i kupcom (około 10%) oraz duchownym różnych wyznań (niecałe 10%).

Prawie 40% stanowili wybierani wielokrotnie parlamentarzyści, wpływowi politycy oraz urzędnicy władz centralnych i wojewódzkich, 10% wyżsi wojskowi. Wśród pozostałych było wielu lokalnych działaczy politycznych, społecznych, kulturalnych i licznych organizatorów życia gospodarczego. Bardzo wielu senatorów miało za sobą doświadczenie walki niepodległościowej z zaborcami.

Mniejszości narodowe

W Senacie międzywojennym miała swoją reprezentację żydowska mniejszość narodowa. Liczba senatorów zorganizowanych w żydowskich kołach parlamentarnych wahała się od 5 do 12 w kadencji. W sumie do 1939 roku w izbie zasiadało 22 senatorów deklarujących przynależność do tych kół. Dwóch z nich posiadało dwukrotnie mandat senatora: Mozes Koerner (zm. 1966) i Uszer Mendelson (zm. 1935), a Izaak Rubinstein (zm. 1945) był wybierany do Senatu aż trzykrotnie.

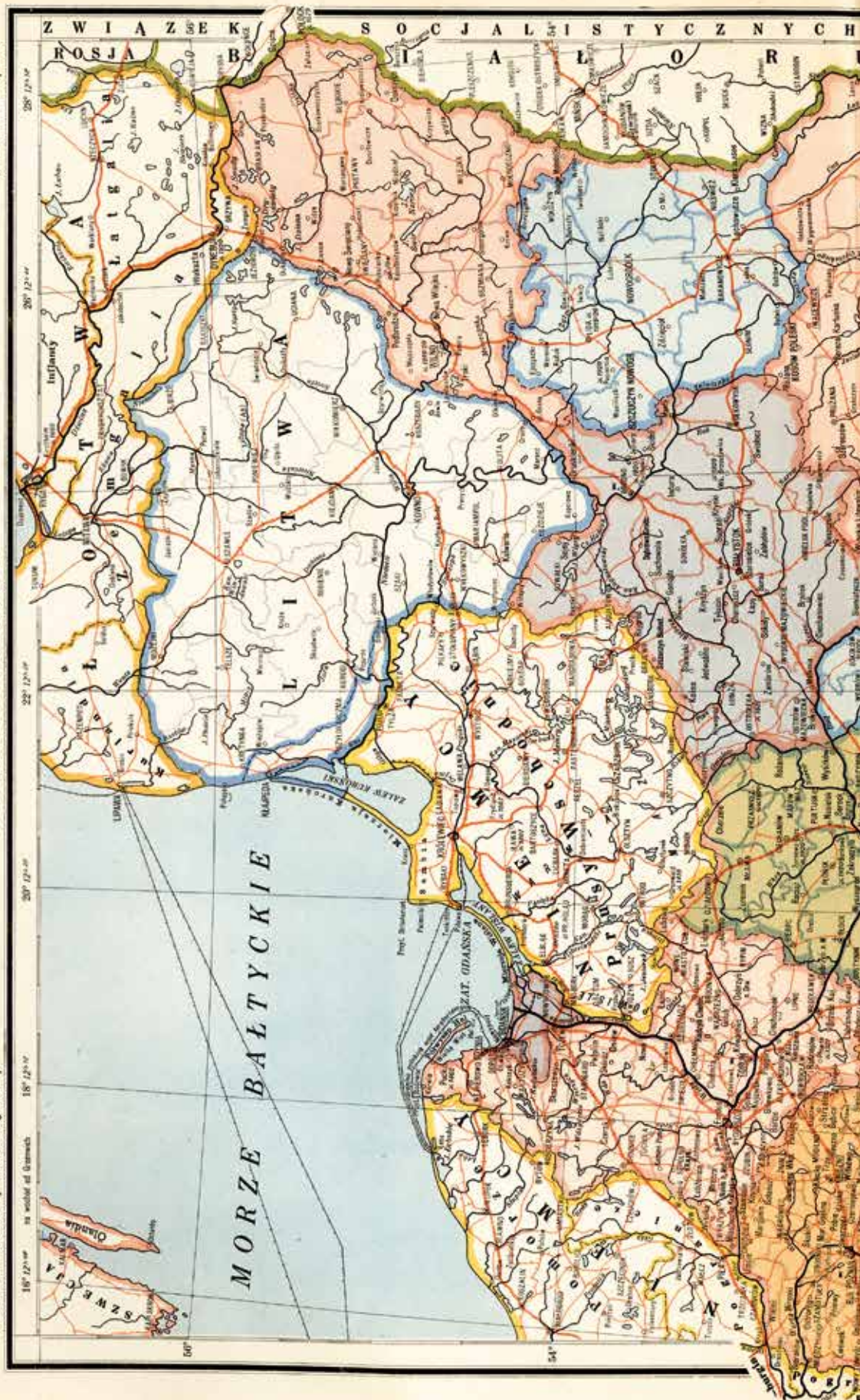
W poszczególnych kadencjach reprezentowane były, w liczbie od dwóch do sześciu osób, mniejszość niemiecka, ukraińska, a w niektórych także białoruska.

Mandat senatora do wybuchu wojny otrzymało 450 osób. Z naszego rozeznania wynika, że 31 sierpnia 1939 roku żyło najprawdopodobniej 361 senatorów sprawujących mandat aktualnie lub w poprzednich kadencjach. W latach wojny i powojennych represji zbiorowość ta zmniejszyła się o 155 osób.

E. ROMER: Powszechny Atlas Geograficzny

POLSKA POLITYCZNA

Opis: E. ROMER i J. WASIŃSKI

Kadencje Senatu RP 1922–1939

Kadencja	Data wyborów	Data pierwszego posiedzenia	Data ostatniego posiedzenia
I	12 listopada 1922 r.	28 listopada 1922 r.	13 lipca 1927 r.
II	11 marca 1928 r.	27 marca 1928 r.	13 marca 1930 r.
III	23 listopada 1930 r.	9 grudnia 1930 r.	4 lipca 1935 r.
IV	15 września 1935 r.	4 października 1935 r.	26 lipca 1938 r.
V	13 listopada 1938 r.	28 listopada 1938 r.	2 września 1939 r.

W SZEREGACH WOJSKA

Niektórzy z senatorów, mimo wieku, wzięli udział w wojnie z bronią w ręku. Walczyli oni i ginęli w 1939 roku, w powstaniu warszawskim, również w formacjach wojskowych poza granicami okupowanego kraju.

Senator gen. Jan Kołłątaj-Srzednicki, doktor medycyny, był od początku wojny naczelnym lekarzem i kierownikiem Polskiej Służby Zdrowia na Węgrzech. Został zastrzelony przez gestapo w marcu 1944 roku, tuż po zajęciu Budapesztu przez wojska hitlerowskie. Zginął w swoim gabinecie lekarskim wraz z podległymi mu polskimi lekarzami i pielęgniarkami.

Senator ppłk. Władysław Kamiński, żołnierz kampanii wrześniowej i konspiracji wileńskiej, uwięziony przez NKWD, po zwolnieniu wyszedł z Rosji z armią Andersa. W czasie bitwy pod Monte Cassino dowodził 13. batalionem 5. Kresowej Dywizji Piechoty. Poległ 17 maja 1944 roku, prowadząc atak na wzgórze San Angelo.

POD OKUPACJĄ NIEMIECKĄ

Ziemie włączone do Rzeszy, pierwsze miesiące wojny

Od pierwszych dni września w obliczu zagrożenia stanęli działacze polityczni z ziem wcielonych wkrótce do III Rzeszy – Wielkopolski, Pomorza, Śląska, części Mazowsza i Kujaw, części woj. łódzkiego, pow. suwalskiego i części pow. augustowskiego.

21 października 1939 roku przed ratuszem na rynku w Gostyniu został rozstrzelany, jako zakładnik, wraz z nauczycielami, działaczami gospodarczymi i społecznymi ziemi gostyńskiej, miejscowy ziemianin, senator Stanisław Karłowski. Podobne pokazowe, publiczne egzekucje odbyły się w innych powiatowych miastach Wielkopolski.

Masowe egzekucje odbywały się też w pierwszych miesiącach wojny na innych ziemiach włączonych do Rzeszy. W listopadzie 1939 roku z więzienia na Radogoszczu został wzięty i rozstrzelany w lesie łagiewnickim na przedmieściu Łodzi, wraz z grupą 49 osób, działacz łódzkiego ruchu nauczycielskiego, senator Tomasz Wasilewski.

Niemal natychmiast po wkroczeniu Niemców w ramach Intelligenzaktion rozpoczęto wyniszczanie inteligencji pomorskiej. Represje dotknęły przede wszystkim przywódców duchowych społeczeństwa pomorskiego z okresu zaborów i dwudziestolecia międzywojennego. W październiku 1939 roku został aresztowany 76-letni wicemarszałek Senatu, ksiądz Feliks Bolt. Więziony w obozie koncentracyjnym w Stutthof, zmarł tam w kwietniu 1940 roku. Dwa miesiące później w tym samym obozie został zakatowany senator z województwa toruńskiego, ksiądz Alfons Schulz, również uwięziony wkrótce po wkroczeniu Niemców.

Jesienią 1939 roku został aresztowany przez Niemców i rozstrzelany w Barbarce k. Torunia senator Paweł Ossowski, prawnik, były starosta chełmiński.

W kwietniu 1940 roku gestapo aresztowało właściciela dużego gospodarstwa pod Ciechanowem, senatora Błażeja Krzywkowskiego. W grudniu tego samego roku senator Krzywkowski zmarł w Mauthausen-Gusen. W listopadzie 1941 roku w tym samym obozie został zamordowany pomorski poseł i senator chłopski, wieloletni wójt, Augustyn Serożyński.

Urzednicy, działacze samorządowi, ziemianie z terenów włączonych do Rzeszy, którzy nie chcieli opuszczać rodzinnej ziemi w ramach akcji wysiedlania inteligencji do Generalnego Gubernatorstwa, rozpoczętej już w 1939 roku, musieli się liczyć z najwyższym ryzykiem. Działającego w konspiracji byłego wojewodę poznańskiego, kandydata na prezydenta RP w wyborach w 1926 roku, senatora Adolfa Bnińskiego, mianowanego przez premiera Władysława Sikorskiego Delegatem Rządu RP na Ziemie Zachodnie wcielone do Rzeszy, aresztowano w Poznaniu w lipcu 1941 roku. Więziony rok w kazamatach VII Fortu, został zamordowany w nieznanych dotąd okolicznościach w Polsce lub Niemczech. Jego współpracownik, senator ksiądz Józef Prądyński, zastępca delegata, aresztowany w maju 1941 roku, zginął w czerwcu 1942 roku w Dachau.

Generalne Gubernatorstwo, pierwsze miesiące wojny

Podobnie jak na ziemiach włączonych do Rzeszy, także i w Generalnym Gubernatorstwie osoby cieszące się moralnym autorytetem, znane z zasług, zajmujące wysokie stanowiska publiczne już w pierwszych dniach okupacji poddane zostały represjom. Spośród takich osób z reguły dobierano zakładników, mających gwarantować swoim życiem spokój przy zajmowaniu dużych miast. W czasie krótkiej wizyty Hitlera i defilady wojsk niemieckich w Warszawie, 5 października 1939 roku, do grupy zakładników wyznaczeni zostali tak znani ludzie, jak senatorowie: Zdzisław Lubomirski, Ludwik Evert, Czesław Klarner i Artur Śliwiński. Razem z nimi był także Stefan Starzyński.

Afisz z nazwiskami zakładników, 5 października 1939 r.
[Zakład Dokumentów Życia Społecznego. Biblioteka Narodowa]

Fragment warszawskiej ulicy. Na murze za dziećmi widoczny plakat z nazwiskami zakładników z 5 października 1939 r.
[Archiwum Państwowe m.st. Warszawy; fot. przekazana przez Państwa Angelikę i Axela Diekmannów, własność grupy wydawniczej Polskapresse]

Po kapitulacji Warszawy w 1939 r. miasto mieli zająć niemieccy żołnierze. Ich bezpieczeństwo miało być zagwarantowane przez kilkunastu zakładników wybranych spośród znanych osobistości. Wśród nich było pięciu senatorów, w pierwszym rzędzie, siedzą: Artur Śliwiński (pierwszy od lewej), Zdzisław Lubomirski (drugi od lewej), Ludwik Evert (trzeci od lewej), stoją: Hipolit Gliwiec (pierwszy od lewej), Stefan Starzyński (piąty od lewej), Czesław Klarner (drugi od prawej).
[własność rodziny senatora Czesława Klarnera]

Inni znaleźli się wśród pierwszych aresztowanych. Aresztowany przez gestapo 10 września 1939 roku Błażej Stolarski, poseł i wicemarszałek Senatu, minister w rządzie Jędrzeja Moraczewskiego, został wkrótce prawdopodobnie wywieziony do Berlina i zamordowany.

Nieco później, 27 października 1939 roku, został aresztowany senator ostatniej przed wojną kadencji, prezydent Warszawy Stefan Starzyński. Okoliczności jego śmierci do dziś pozostają niewyjaśnione, mimo badań prowadzonych przez wielu historyków.

Lata okupacji, akcja AB

Wiosną 1940 rozpoczęła się, poprzedzona dyrektywami Hitlera, precyzyjnie zaplanowana w toku narad przedstawicieli władz Generalnego Gubernatorstwa pod przywództwem Hansa Franka, akcja oznaczona kryptonimem AB (Ausserordentliche Befriedungsaktion – nadzwyczajna akcja pacyfikacyjna). Uzasadniono ją koniecznością położenia ostatecznego kresu rozszerzającemu się ruchowi oporu, choć w tym okresie nie osiągnął on jeszcze dużej skali. 16 maja na posiedzeniu w Krakowie Hans Frank mówił: „Przyznaję otwarcie, że w rezultacie będzie musiało rozstać się z życiem kilka tysięcy Polaków, głównie ze sfer ideowych przywódców polskich”.

30 marca 1940 roku został aresztowany Stefan Lelek i osadzony w więzieniu na zamku w Lublinie. Po ciężkim śledztwie został rozstrzelany w zbiorowej egzekucji 29 czerwca w Rurach Jezuickich. Wraz z nim zginęła córka, Halina Lelkówna, łączniczka Komendy Okręgu ZWZ.

21 czerwca 1940 roku w lasach Puszczy Kampinoskiej, koło podwarszawskiej wsi Palmiry została rozstrzelana działaczka niepodległościowa, senator Halina Jaroszewiczowa, przebywająca od czasu aresztowania w kwietniu 1940 roku na Pawiaku. Tej samej nocy, w największej egzekucji w Palmirach zginęli Maciej Rataj, marszałek Sejmu, jeden z przywódców PSL, oraz Mieczysław Niedziałkowski, poseł czterech kadencji Sejmu, lider przedwojennej PPS. Na cmentarzu-mauzoleum w Palmirach jest pogrzebanych ponad 1700 osób.

W ramach akcji AB, wraz z grupą 47 adwokatów, 12 lipca 1940 roku został aresztowany senator Stefan Perzyński. Wywieziono go pierwszym transportem z Warszawy do obozu Auschwitz, gdzie po roku zginął. Akcja AB trwała od 30 marca do drugiej połowy sierpnia 1940 roku. Jako jej echo traktuje się mord na naukowcach po wkroczeniu Niemców do Lwowa. 2 lipca 1941 roku na Politechnice Lwowskiej Niemcy aresztowali senatora ostatniej przed wojną kadencji, profesora Kazimierza Bartla, pięciokrotnego premiera RP. W ciągu następnych dni zostali aresztowani profesorowie i docenci wyższych uczelni Lwowa. 25 pracowników naukowych wraz z synami zostało straconych na Wzgórzach Wuleckich w lipcu 1941 roku. Kazimierz Bartel został stracony osobno, kilkanaście dni później.

W atmosferze terroru lokalne oddziały SS zaczynały czuć się bezkarnie. W nocy z 24 na 25 czerwca 1943 roku w Zbydniowie, w majątku Horodyńskich, przez oddział SS i policji zamordowany został, wraz z rodziną zgromadzoną w czasie wesela swej córki, senator Stanisław Wańkowicz.

Lata okupacji, obozy koncentracyjne

Na terenie III Rzeszy miejsca odosobnienia dla przeciwników hitleryzmu zaczęto budować już od 1933 roku. Przed 1939 rokiem powstały największe obozy koncentracyjne: Dachau, Sachsenhausen, Mauthausen, Flossenbürg, po najeździe Niemców na Polskę – Stutthof (1939) koło Gdańska, Auschwitz (1940) w Oświęcimiu oraz Majdanek i Treblinka (oba w 1941).

W latach okupacji we wszystkich niemieckich obozach koncentracyjnych zginęło co najmniej 20 senatorów. Co do części z tych osób istnieją urzędowe potwierdzenia faktu śmierci w obozie, inni, o których losach nie ma tego rodzaju informacji, byli tam widziani po raz ostatni.

W Auschwitz w 1941 roku zginęli senatorowie Mikołaj Kwaśniewski, Stefan Bolesław Perzyński i Michał Siciński, a w 1942 – Daniel Gross.

W Dachau w 1940 roku – Michał Róg, w 1941 – Jan Tadeusz Cupiał, w 1942 – ks. Józef Prądzyński, w 1945 – Stefan Sołtyk.

W Stutthofie w 1940 roku – ks. Feliks Bolt i ks. Alfons Wacław Schulz, w 1945 – Jan Rudowski, w czasie ewakuacji obozu.

W Mauthausen-Gusen w 1940 roku – Błażej Krzywkowski i Tomasz Brzeziński,
w 1941 Augustyn Serożyński.

W Działdowie, w obozie pracy w 1940 – Eugeniusz Dobaczewski.

W Buchenwaldzie w 1942 roku – Albin Lachowski.

Na Majdanku w 1943 roku – Marceli Stefan Wiechowicz.

W Sachsenhausen (Oranienburg) prawdopodobnie w 1944 roku – Ignacy Puławski,
w 1945 – Jan Rogowicz.

We Flossenburgu w 1945 roku – Bolesław Fichna.

Zdecydowana większość osób z tej listy nie przeżyła w obozowym reżimie więcej niż rok. Najdłużej przebywał w obozach (Buchenwald i Dachau) Stefan Sołtyk, blisko 60-letni w chwili uwięzienia w październiku 1939 roku. Z listu nadesłanego do Kancelarii Senatu, pisanego przez współwięźnia zawdzięczającego Sołtykowi życie, wiadomo, że potrafił rozwinąć aktywność również w obozie koncentracyjnym. Przetrzymał „marsz śmierci” podczas ewakuacji obozu. Zmarł w szpitalu obozowym 7 maja 1945 roku, na dzień przed zakończeniem wojny.

Podana tu lista obejmuje tylko tych senatorów, o których wiadomo, że zmarli w obozach. Ale senatorów – więźniów obozów koncentracyjnych było więcej. Więźniem Majdanka, Gross-Rosen i Leitmeritz był znany pediatra, profesor Mieczysław Michałowicz (zm. 1965). W kilku obozach więzieni byli m.in. senatorowie Krzysztof Radziwiłł (zm. 1986), Michał Gnoiński (zm. 1965), Tadeusz Kobylański (zm. 1970) i Konrad Siudowski (zm. 1958). W Dachau przez całą wojnę był senator-ziemianin z Ciechanowskiego, Zdzisław Wierzbicki, który wyszedł na wolność w stanie skrajnego wyczerpania i nie odzyskawszy zdrowia, zmarł przedwcześnie w 1951 roku. W Sachsenhausen do końca wojny przebywał senator Stanisław Kelles-Krauz (zm. 1965).

Pewna część senatorów walczących w kampanii wrześniowej trafiła do oflagów, które opuścili w 1945 roku. Ustaliliśmy, że byli to m.in. Stefan Rydel (zm. 1975), Józef Taube (zm. 1971), Radziław Wodziński (zm. 1962), Michał Wyrostek (zm. 1953) oraz marszałek III kadencji Sejmu i wicemarszałek Senatu Kazimierz Świtalski (zm. 1962).

Teren dawnego obozu koncentracyjnego Dachau.
[fot. Henryka Zawadzka]

Wyjątkowo dramatycznie ułożyły się wojenne losy senator Władysławy Macieszyny. Pełniła służbę jako kurierka głębokiego wywiadu AK, m.in. przekazywała do Londynu materiały na temat wytwórni pocisków V w Peenemünde. Została aresztowana w 1943 roku w Wiedniu przez gestapo. W trakcie śledztwa przegryzła sobie żyły, odratowano ją. Na początku 1945 roku została skazana na śmierć. Wyrok odłożono. Zmarła w 1967 roku w Warszawie.

Nie posiadamy bliższych informacji na temat liczby pracowników i generalnie składu osobowego Biura Senatu obsługującego pracę izby. Znane są jedynie nazwiska i losy kolejnych dyrektorów, odpowiedników współczesnych szefów Kancelarii Senatu w randze ministra. Jeden z nich, Zygmunt Karczewski, kierujący Biurem w latach 1928–1932, w chwili wybuchu pracował jako notariusz przy Wydziale Hipotecznym Sądu Grodzkiego w Zawierciu. W maju 1940 roku został aresztowany i wywieziony w grupie polskiej inteligencji do Dachau. Zmarł w obozie Mauthausen-Gusen w lipcu tego samego roku.

W powstaniu warszawskim

Duże straty w tej wojnie poniosła zbiorowość senatorów w związku z walkami toczonymi w Warszawie.

W czasie oblężenia stolicy we wrześniu 1939 roku zmarł z ran odniesionych w czasie bombardowania senator Tadeusz Karszo-Siedlewski, delegat Komendanta Głównego Straży Obywatelskiej w Warszawie. Co najmniej 9 senatorów zginęło w czasie powstania warszawskiego. Kilku zmarło na tufacze, po wysiedleniu mieszkańców Warszawy po upadku powstania.

Niektórzy z senatorów zginęli w powstaniu jako żołnierze Armii Krajowej. Prawdopodobnie już w pierwszym dniu powstania zginął w natarciu na ulicy Żąbkowskiej na warszawskiej Pradze senator Michał Łazarski, ps. Biebrza. Helena Sujkowska, ps. Ala, ps. Profesorowa, w czasie I wojny światowej działaczka POW, była łączniczką Szefa Oddziału I Organizacyjnego Komendy Głównej AK oddziału płk. Antoniego Sanojcy, ps. Kortum. Zginęła na ulicy Marszałkowskiej niosąc meldunek. Pośmiertnie została mianowana porucznikiem. Doświadczenie wojskowe z I wojny posiadała także Stefania Kudelska, ps. Hanna. W konspiracji była referentką w szefostwie Wojskowej Służby Kobiet oddziału organizacyjnego Komendy Głównej AK. Zginęła w powstaniu w czasie bombardowania rejonu ulicy Leszno.

Biskup Stanisław Adamski (zm. 1967), poseł na Sejm Ustawodawczy i senator I kadencji, dzielił los powstańców. Dzięki zachowanym kadrom kroniki filmowej, zdjęciom i wspomnieniom wiadomo, że odprawiał nabożeństwa w centrum walczącej stolicy, głosił rekolekcje, dawał słowa otuchy i rozgrzeszał umierających. Zyskał nieformalny tytuł „kapelana powstania warszawskiego”.

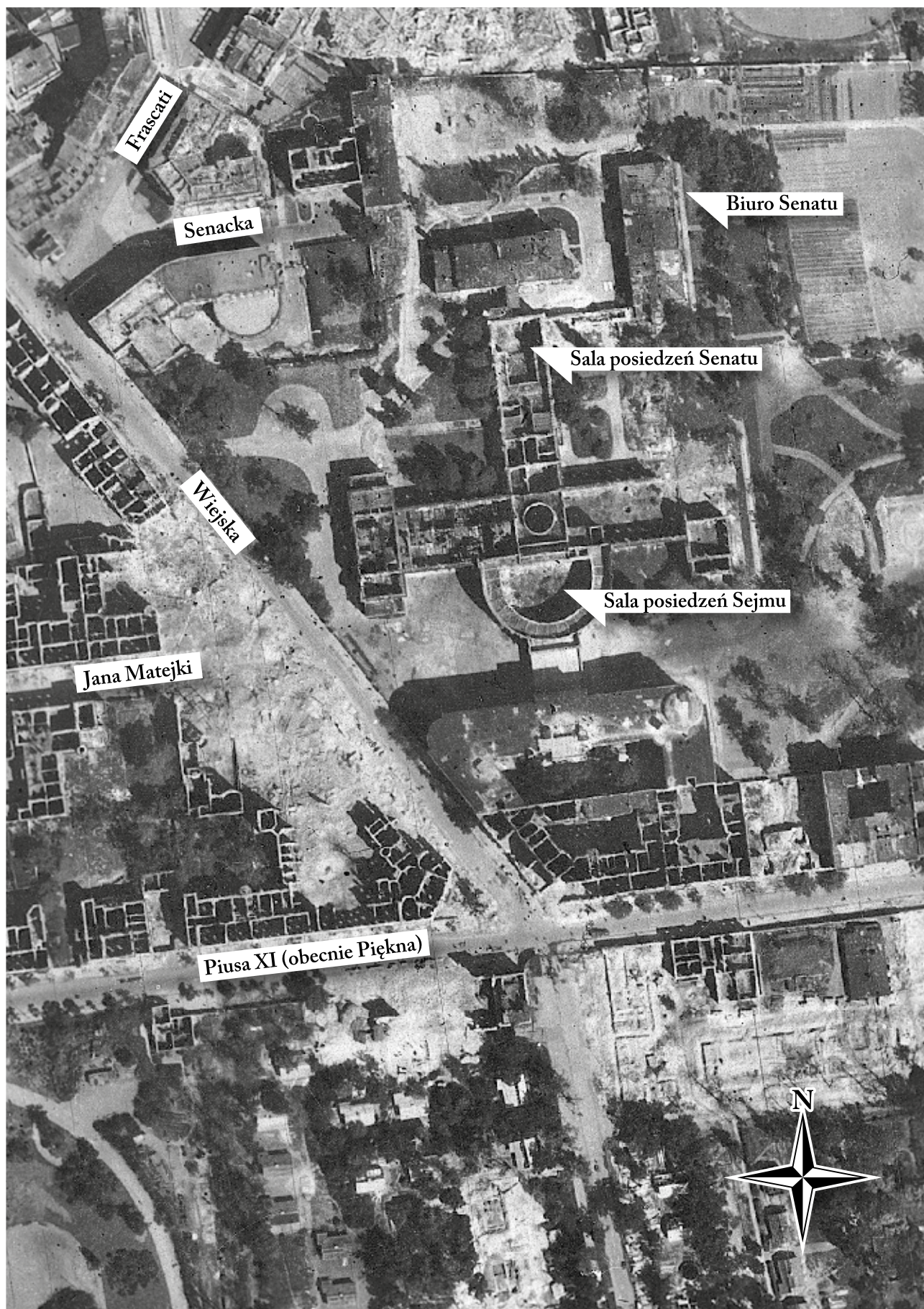

Polowa msza święta dla powstańców odprawiana w śródmieściu Warszawy przez biskupa Stanisława Adamskiego, byłego senatora.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Inni senatorowie podzielili los ludności cywilnej w powstaniu. W polowym szpitalu na Starym Mieście zmarł, wydobyty spod gruzów domu przy ulicy Długiej, senator Stanisław Patek, były pełnomocny minister i nadzwyczajny poseł w Moskwie, ambasador polski w Waszyngtonie. Na początku września w klasztorze siostr Wizytek zmarł ciężko ranny senator August Popławski.

Nie dadzą się już chyba odtworzyć okoliczności śmierci w czasie powstania senatora Leopolda Tomaszewicza. Niepewne są informacje o okolicznościach śmierci literata Stanisława Miłaszewskiego, który najprawdopodobniej został rozstrzelany wraz z żoną Wandą, powieściopisarką. Miłaszewscy prowadzili punkt werbunkowy do powstania i pomagali rannym.

W czasie usuwania ludności z miasta zginął, zastrzelony przez żołnierza RONA, formacji kolaboracyjnej dowodzonej przez Bronisława Kamińskiego, ciężko chory senator Leon Łubieński, pchany na wózku wśród mieszkańców Ochoty pędzonych na targowisko „Zieleniak”. Zastrzelony został Franciszek Drucki-Lubecki. Senator Bolśław Fichna został wywieziony w czasie powstania do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen (Oranienburg), wkrótce przetransportowany do Dachau, a następnie do Flossenburga, gdzie zginął w kwietniu 1945 w czasie likwidacji obozu. Wywieziony po upadku powstania do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen (Oranienburg) Jan Rogowicz zmarł przed wyzwoleniem obozu. W Krakowie zmarł, wypędzony z Warszawy, Joachim Wołoszynowski. W Grodzisku Mazowieckim zmarł, także wypędzony z Warszawy, prezes Kolegium Kościoła warszawskiej parafii ewangelicko-augsburskiej, zasłużony działacz społeczny i wydawca Ludwik Evert. W Częstochowie zmarł ks. Wacław Bliźniński, ewakuowany z podwarszawskiego Chotomowa ze zrujnowanego ostrzałem na linii frontu radziecko-niemieckiego sierocińca. W obozie przejściowym w Pruszkowie, zorganizowanym przez Niemców dla ludności wypędzonej z Warszawy, znalazł się wiekowy działacz chłopski, Tomasz Nocznicki, minister w pierwszym po odzyskaniu niepodległości rządzie Ignacego Daszyńskiego. Został rozdzielony z córką, którą wywieziono do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück. Zmarł samotnie w listopadzie 1944 roku w Słomnikach pod Miechowem.

Fragment fotografii Warszawy wykonanej z lotu ptaka w 1945 r.
 Zespół budynków Sejmu i Senatu. Większość gmachów, w tym półkolista sala posiedzeń Sejmu, pozbawiona jest dachów po bombardowaniu w 1939 r.
 [Archiwum Państwowe m.st. Warszawy]

POD OKUPACJĄ SOWIECKĄ

Wschodnie kresy Polski, początek wojny

Masowe cofanie się ludności przed Niemcami na wschód kraju w pierwszych tygodniach wojny było powodem, że wielu działaczy politycznych, w tym senatorów z innych dzielnic, znalazło się na terenie polskich województw wschodnich i zostało ogarniętych przez wkraczające 17 września 1939 r. wojska sowieckie.

W walce z żołnierzami sowieckimi poległ 29 września, w Tomaszówce pod Włodawą, senator Janusz Wielowieyski, dowódca plutonu kawalerii dywizyjnej 23. Dywizji Piechoty. We własnym majątku został okrutnie zamordowany, przez członków działającego wśród miejscowej ludności białoruskiej czerwonego komitetu, senator Roman Skirmunt.

W więzieniach zachodniej Ukrainy i Białorusi

Od pierwszych dni okupacji sowieckiej ruszyła wielka fala aresztowań przez aparat NKWD. Aresztowano polskich obywateli „członków różnorodnych kontrrewolucyjnych, szpiegowskich i dywersyjnych organizacji, byłych obszarników, fabrykantów, byłych polskich oficerów, urzędników i zbiegów” i osadzono ich w więzieniach na terenie zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi. Wśród nich byli i senatorowie. Trafili oni do więzień we Lwowie, Stanisławowie, Mińsku i innych miastach, gdzie warunki egzystencji, wobec kilkakrotnego wzrostu liczby więźniów, były dramatyczne. Z więzienia wychodziło się najczęściej na śmierć lub do łagru.

W Mińsku (Białoruś) zostali uwięzieni senatorowie: Władysław Malski, Olgierd Jeleński, Kazimierz Bisping, Tadeusz Giedroyc, ks. Leon Żebrowski (zm. 1953) i Konstanty Rdułtowski (zm. 1953).

„...Wprowadzono nas 120 osób [...] do jednej celi nr 97. [...] Myśleliśmy, że to na jedną noc tak nas ściśnięto. Okazało się, że na stałe.[...] Brak powietrza, wyziwy 120 osób spoconych i przeważnie chorych, ścisk nie dający choć na chwilę wypocząć, leżące na podłodze dziesiątki półnagich ciał ludzkich, wszy, które w tych warunkach gromadnie się pojawiły, i wywołane tym wszystkim zdenerwowanie i podniecenie ogólne robiły wrażenie piekła. Nie wyobrażałem sobie, abym mógł w życiu widzieć takie dantejskie sceny, jakich byłem świadkiem w tej celi, podczas półrocznego w niej pobytu” – pisał senator Konstanty Rdułtowski. Senatorowi Rdułtowskiemu udało się przetrwać zesłanie do łagru i wydostać z Rosji z armią Andersa. Podobny los spotkał m.in. senatorów Tadeusza Dworakowskiego (zm. 1956) i Stanisława Sicińskiego (zm. 1966).

Rozkaz Stalina z 5 marca 1940 r.

Katyń i Charków

O losie senatorów-żołnierzy Wojska Polskiego, majora Jana Ślaskiego oraz pułkownika Tadeusza Petrażyckiego, rozstrzygnął rozkaz z dnia 5 marca 1940 roku, podpisany przez Józefa Stalina oraz członków Biura Politycznego WKP(b) Woroszyłowa, Mołotowa, Mikojana, Kalinina i Kaganowicza wykonany przez NKWD pod przywództwem Ławrientija Berii. Zostali oni rozstrzelani wiosną 1940 roku wśród około 14 tysięcy polskich jeńców wojennych: major Ślaski w lesie katyńskim pod Smoleńskiem, pułkownik Petrażycki w podziemiach charkowskiego więzienia NKWD.

Ukraina i Białoruś

Rozkaz ten dotyczył również 11 tysięcy więźniów osadzonych w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi. Nie wiadomo, czy wszyscy zostali rozstrzelani. Są poszlaki, że na podstawie tego rozkazu na Ukrainie i Białorusi zabito około 7,5 tysiąca osób.

Kolejne lata przynoszą nowe odkrycia. W 2006 roku rozpoczęto badania mogił w Bykowni koło Kijowa. Wśród ludzkich szczątków znaleziono fragmenty polskiego umundurowania. Najprawdopodobniej jest to kolejne miejsce, w którym spoczywają Polacy zamordowani wiosną 1940 roku, wyszczególnieni na tzw. liście ukraińskiej.

Pełna lista rozstrzelanych nie jest znana. Ujawnienie w 1994 roku listy ukraińskiej, liczącej ponad 3400 nazwisk, pozwoliło wstępnie wyjaśnić okoliczności śmierci senatorów: Macieja Bundzylaka, Apolinarego Garlickiego, Innocentego Głowackiego, Emila Hordyńskiego, Tadeusza Moszyńskiego i Mikołaja Masłowa.

СССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

" " марта 1940 г.

№ 494/5

г. МОСКВА

Ц К В К П (6)

товарищу СТАЛИНУ

В лагерях для военнопленных НКВД СССР и в тюрьмах западных областей Украины и Белоруссии в настоящее время содержится большое количество бывших офицеров польской армии, бывших работников польской полиции и разведывательных органов, членов польских националистических к-р партий, участников вскрытых к-р повстанческих организаций, перебежчиков и др. Все они являются заклятыми врагами советской власти, предположенными ненависти к советскому строю.

Военнопленные офицеры и полицейские, находясь в лагерях, пытаются продолжать к-р работу, ведут антисоветскую агитацию. Каждый из них только и ждет освобождения, чтобы иметь возможность активно включиться в борьбу против советской власти.

Органами НКВД в западных областях Украины и Белоруссии вскрыт ряд к-р повстанческих организаций. Во всех этих к-р организациях активную руководящую роль играли бывшие офицеры бывшей польской армии, бывшие полицейские и жандармы.

Среди задержанных перебежчиков и нарушителей гос-

Г. Каминин - 34
Каганович - 34

Nie ma pewności co do losu Heleny Lewczanowskiej, która znajduje się na liście skazanych na śmierć, lecz istnieją wzmianki o jej późniejszym pobycie w łagrach.

Pertraktacje o ujawnienie listy 3,7 tysięcy obywateli polskich uwięzionych na terenie Białorusi strona polska rozpoczęła na początku lat czterdziestych. Na razie starania te nie przyniosły rezultatu.

Moskwa

Niektórych spośród aresztowanych senatorów, zwłaszcza wybitnych działaczy politycznych, przewieziono do więzień w Moskwie i poddano wielomiesięcznemu śledztwu.

Stanisław Głabiński, jeden z liderów polskiej endecji, który swą karierę parlamentarną rozwinął jeszcze przed 1914 rokiem w monarchii austro-węgierskiej, minister w rządzie w Wiedniu i w II RP, aresztowany w listopadzie 1939 roku, był więziony w Moskwie. W czerwcu 1941 roku został skazany na 8 lat więzienia. W lipcu znalazł się w transporcie do więzienia etapowego w Charkowie, gdzie zmarł miesiąc później, w wieku 79 lat.

Mojżesz Schorr, profesor uniwersytetów we Lwowie i Warszawie, uczony orientalista o międzynarodowej sławie, jeden z wybitnych liderów polskich Żydów, był więziony w kilku miastach, m.in. w Moskwie na Łubiance, gdzie dzielił pryczę ze Stanisławem Głabińskim, z którym się zaprzyjaźnił. Wyrokiem sądu z dnia 17 maja 1941 roku jako „społecznie niebezpieczny element” został zesłany do obozu w Uzbekistanie. Zmarł w obozie Posty półtora miesiąca później.

Nie są znane wszystkie okoliczności śmierci Aleksandra Prystora, premiera i przedostatniego marszałka Senatu, aresztowanego przez NKWD na Litwie po wkroczeniu tam wojsk radzieckich, wiosną 1940 roku. Osadzony w moskiewskim więzieniu, został, podobnie jak wyratowany później premier i senator Leon Kozłowski, skazany na karę śmierci, zamienioną później na 10 lat przymusowej pracy w obozach. Prystor zmarł w szpitalu więziennym w Moskwie na 3-4 dni przed podpisaniem układu Sikorski-Majski.

Wysiedlenia i deportacje

Od początku wojny miały miejsce, zrealizowane w czterech rzutach, akcje wysiedleńcze w stosunku do ludności z polskich województw wschodnich: w lutym, w kwietniu, w czerwcu 1940 oraz w czerwcu 1941 roku. W sumie w głąb ZSRR wywieziono kilkaset tysięcy obywateli polskich.

W transportach znalazły się również rodziny rozstrzelanych z mocy rozkazu z 5 marca 1940 roku. Wiele osób nie dotarło do miejsca przeznaczenia, zwłaszcza w czasie pierwszej, przeprowadzonej w 40-stopniowym mrozie, wywózki. Ci, którzy przeżyli, znaleźli się w ekstremalnych warunkach ze względu na głód, fatalne zakwaterowanie, niewolniczą pracę, a także wrogi stosunek zarządu obozu i stałych mieszkańców tych ziem.

Senatorowie, których objęły akcje wysiedleńcze, znaleźli się wśród deportowanych I kategorii, to znaczy wśród aresztowanych, którym na miejscu zesłania doręczano zaoczne wyroki skazujące na obóz pracy z morderczym systemem przymusowej pracy akordowej.

Tadeusz Kaniowski, uwięziony po wkroczeniu wojsk sowieckich do Drohobycza, w maju 1941 roku skazany i wywieziony do Kazachstanu, zmarł w okolicach Karagandy w 1943. Kazimierz Bisping, aresztowany przez NKWD w październiku 1939 roku, więziony w Mińsku (Białoruś) i Moskwie, skazany w lutym 1941 roku, przewieziony do obozu Kiedrowy Szorr (ASRR), zmarł w kwietniu 1941 roku w tym obozie lub według innej wersji w obozie Koźwa (Koźwa) nad Peczorą. Olgierd Jeleński, aresztowany przez NKWD w majątku swej córki Malinowszczyzna we wrześniu 1939 roku, więziony w Mołodecznie i Mińsku (Białoruś), latem 1941 roku został wywieziony do niezidentyfikowanego obozu w obwodzie archangielskim, gdzie najprawdopodobniej wkrótce zginął.

Senator Stanisław Manterys, w lutym 1940 roku deportowany do miejscowości Tuligany w obwodzie omskim, zmarł w 1946 roku w transporcie kolejowym w drodze do Polski. Ciało zabrano na jednej ze stacji w ZSRR. O innych wywiezionych senatorach nie wiadomo nic ponad to, że zostali wywiezieni, i że w którymś z obozów ślad się urywa. Witold Abramowicz, skazany w lipcu 1940 roku na 5 lat obozu pracy w Solikamsku (obwód Perm), zmarł w 1940 lub 1941 roku. Mikołaj Malicki zmarł w maju 1943 roku w obozie w obwodzie archangielskim. Franciszek Pacześniak, aresztowany przez NKWD we wrześniu 1939 roku w okolicach

Brześcia nad Bugiem, zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach, być może wywieziony w głąb ZSRR, podobnie jak Konstanty Terlikowski, aresztowany przez NKWD we wrześniu 1939 roku w Grodnie i być może tam zamordowany w 1940 lub więziony na przełomie lat 1940 i 1941 w Sorokłagu w obwodzie archangielskim.

O niektórych więzionych senatorach nie wiadomo nawet, czy zmarli w więzieniach, czy zostali wywiezieni. Niewiele wiadomo o losach sześciokrotnego ministra sprawiedliwości Czesława Michałowskiego, aresztowanego przez NKWD w Pińsku. W więzieniach w Skolem i Stanisławowie przebywał Tadeusz Seib, aresztowany w grudniu 1939 roku. Zginął w nieznanych okolicznościach po zwolnieniu z kompleksu obozowego Karłag (Kazachstan) w 1941 roku. Wiaczesław Bohdanowicz, aresztowany przez NKWD, być może zginął w więzieniu w Wilnie lub może później, w czasie transportu w głąb ZSRR.

Wojna niemiecko-sowiecka, ewakuacja więźni

Po ataku Niemiec na ZSRR w końcu czerwca 1941 roku odbyła się „ewakuacja więźni ze strefy przyfrontowej”. Przestępców pospolitych zwolniono, część więźniów politycznych rozstrzelano na miejscu, część ruszyła konwojami lub pieszo „drogami śmierci” i nie dotarła do miejsc przeznaczenia. Tak zginął na trakcie mohylewskim, w czerwcu 1941 roku, podczas ewakuacji mińskiego więzienia senator Tadeusz Giedroyc, skazany na śmierć (wyroku nie zdążono wykonać przed wkroczeniem Niemców). W podobnych okolicznościach zginął również senator Antoni Staniewicz, który 8 lipca 1941 roku podczas ewakuacji więzienia kijowskiego skoczył z mostu do Dniepru i utonął. Gdy armia niemiecka wkraczała do Lwowa, wycofujący się funkcjonariusze NKWD rozstrzelali kilka tysięcy więźniów, pozostawiając cele pełne ciał pomordowanych. W więzieniu Brygidki zginął wtedy wraz z synem senator Władysław Pulnarowicz, ujęty przy próbie przejścia granicy węgierskiej. We lwowskim więzieniu przy ulicy Łackiego zginął Michał Ringiel, a w więzieniu w Tarnopolu został najprawdopodobniej rozstrzelany Wasyl Baranyk.

Koniec wojny, represje

Zbliżający się koniec wojny nie położył kresu represjom. W ślad za przesuwającą się linią frontu rozpoczynały się represje. Na początku 1945 roku we Lwowie zostali aresztowani przez NKWD i zesłani na kilka miesięcy w głąb ZSRR dwaj senatorowie: bibliofil Aleksander Semkowicz i profesor prawa Juliusz Makarewicz. Pierwszy zmarł w 1954 roku w Warszawie, drugi w 1955 we Lwowie.

W lipcu 1944 roku w Chełmie, a następnie w Lublinie organizował się tzw. rząd lubelski popierany przez ZSRR, a już w sierpniu aresztowany został w Lublinie senator Saturnin Osiński, współpracownik Delegatury Rządu RP na Kraj, więziony później w Riazaniu i Charkowie, a następnie wywieziony do obozu Borowicze k. Wołogdy, gdzie zmarł we wrześniu 1947 roku.

W dniu 16 stycznia 1945 roku wojska rosyjskie wkroczyły do Radomia, a już tydzień później został aresztowany przez NKWD na zebraniu radomskiej palestry senator Stefan Dobrzański, sędzia. Wywieziony do obozu Baskaja (Obłast Kiziel Mołotowskaja) na Uralu, zmarł tam w marcu 1945 roku jako jeden z pierwszych z grupy wywiezionych z Radomia prawników.

W lipcu 1944 roku Rosjanie zajęli oswobodzone przez żołnierzy AK Wilno, a już w sierpniu senator Stefan Ehrenkreutz trafił do aresztu NKWD. Był on profesorem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, rektorem tej uczelni do 1944 roku w podziemiu. Zmarł po roku, w więzieniu na Łukiszkach, w lipcu 1945 roku.

Powojenne represje były skierowane nie tylko wobec Polaków. Władze radzieckie były bardzo wrogo nastawione do przedstawicieli inteligencji np. Białorusinów czy Ukraińców. Większość senatorów z tych mniejszości zginęła w czasie wojny. Ocalali ci, co wybrali emigrację. Władimir Decykiewicz był jednym z tych, który pozostał na Ukrainie. Najprawdopodobniej został zamordowany przez NKWD w 1946 r.

WOBEC HOLOCAUSTU

Senatorowie żydowskiej mniejszości narodowej

Część senatorów żydowskiego pochodzenia jeszcze przed wojną lub w pierwszych jej tygodniach opuściła kraj. Wojnę przeżyli: Markus Braude (od 1940 w Palestynie, zm. 1949), Józef Dawidsohn (od 1932 w Palestynie, zm. 1947), Mozes Koerner (od 1940 w Palestynie, zm. 1966), Izaak Rubinstein (od 1941 w USA, zm. 1945), Rafał Szereszowski (od 1941 w USA, zm. 1948).

Naczelný rabin Warszawy senator Mojżesz Schorr był więziony w Moskwie. W 1941 skazano go na zesłanie w głąb ZSRR i pracę przymusową. Zmarł tuż po przybyciu do obozu pracy w Uzbekistanie.

W getcie warszawskim w 1941 roku zmarł senator Abraham Adolf Truskier. W tym samym roku, ale w getcie krakowskim – senator Mojżesz Deutscher. Do tej pory brak dokładniejszych informacji o okolicznościach śmierci senatora Dawida Schreibera ze Lwowa. Prawdopodobnie zginął z rąk nazistów, po czerwcu 1941 roku. Senator Jakub Trockenheim w kwietniu 1943 roku, w czasie powstania w warszawskim getcie, ukrywał się z rodziną w ruinach. Prawdopodobnie wraz z rodziną został doprowadzony na Umschlagplatz, zapewne wywieziony i zamordowany w jednym z hitlerowskich obozów koncentracyjnych.

Wielu Polaków, w tym także senatorowie, pomagało osobom pochodzenia żydowskiego. Stanisław Gruszczyński zginął w momencie, gdy odkryto w 1943 roku, że opiekuje się żydowskim chłopcem. Senator Dorota Kłuszyńska (zm. 1952) ukrywała się w domu senatora Zdzisława Lubomirskiego. Generał Jan Kołłątaj-Srzednicki, pracujący w czasie okupacji w Budapeszcie, pomógł bardzo licznej grupie uchodźców, w tym Żydom. Jako przedstawiciel PCK, w porozumieniu z Rządem Polskim w Londynie, wyrabiał fałszywe dokumenty świadczące o aryjskości i rozmieszczał ich w różnych miejscowościach Węgier. Zginął w 1944 roku tuż po wkroczeniu Niemców na Węgry. W 1999 r. pośmiertnie przyznano mu medal „Sprawiedliwy wśród narodów świata”. Podobny medal otrzymał, także pośmiertnie, senator Wojciech Lachowicz za uratowanie czteroosobowej rodziny żydowskiego lekarza, która była transportowana na śmierć.

Pozostałości po wejściu do gmachów Sejmu i Senatu od strony ul. Wiejskiej.
W tle widoczne mury sali posiedzeń Sejmu, po prawej dawny hotel dla posłów i senatorów, 1945 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

CZY REPRESJONOWANI SPECJALNIE?

Problemy natury metodologicznej

Celem prowadzonych przez nas poszukiwań od początku było zestawienie listy senatorów II Rzeczypospolitej, którzy stracili życie w związku z działaniami okupantów w czasie II wojny światowej. Lista była niezbędna do zaprojektowania i wykonania tablicy pamiątkowej w gmachu Senatu. Od początku było to trudne nie tylko ze względu na szczupłość osiągalnych źródeł informacji. W wielu wypadkach nie dało się jednoznacznie ustalić, czyja śmierć była wynikiem działania okupantów. Śmierć w wyniku egzekucji, w obozie koncentracyjnym, w łagrze czy w więzieniu nie budzi wątpliwości. Jak jednak traktować śmierć, która nastąpiła w jakiś czas po wyjściu z obozu? Jak traktować śmierć w wyniku takich chorób, jak tyfus czy gruźlica? Jak traktować samobójstwa, wycieńczenie, stres?

Z chwilą wkroczenia w granice Rzeczypospolitej armii niemieckiej i armii sowieckiej ogromna część senatorów utraciła oszczędności, możliwości wykonywania pracy zawodowej, a tym samym środków utrzymania. Wyższa średnia wieku w tej zbiorowości utrudniała adaptację do nowych warunków, w tym podjęcie nowych zajęć i przystosowanie się do wymuszonych zmian miejsca zamieszkania. Do tego dołączyć trzeba przeżycia okupacyjne, gwałtowne i wszechstronne pogorszenie warunków materialnych i nieustający stan zagrożenia. Wielu senatorów, choć nie zginęło bezpośrednio z ręki okupanta, gdyby nie wojna, miałoby zapewne szansę dożyć sędziwego wieku.

Zasadnicza część książki zawiera nazwiska senatorów, o których można powiedzieć, że ich śmierć bezpośrednio łączyła się z działaniami wojennymi i represjami, które rozpoczęły się w ich trakcie (1939–1947). Podaliśmy także biogramy tych, którzy zmarli w czasie wojny. Ich śmierć mogła być w jakiejś mierze spowodowana warunkami wojennymi. Nie jesteśmy jednak w stanie często udowodnić tego związku.

Jeżeli posiadaliśmy takie dane, krótko podawaliśmy losy członków najbliższej rodziny senatora, jeżeli zginęli lub zmarli w czasie działań wojennych lub pełnili jakieś funkcje w konspiracji.

Biogramy zostały uszeregowane chronologicznie według dat śmierci senatorów lub momentu, z którego pochodziła o nich ostatnia informacja. W przypadku znanego jedynie miesiąca, pory roku lub wyłącznie roku zgonu biogram trafiał na koniec danego okresu.

Hasło rozpoczyna się imieniem i nazwiskiem senatora. Po roku urodzenia znajdują się podstawowe informacje dotyczące jego profesji i najwyższych zajmowanych stanowisk. Następnie są dane uzupełniające, które dotyczą działalności niepodległościowej przed 1918 r., istotnych wątków z kariery zawodowej i uczestnictwa w działalności społecznej. Informacje o działalności politycznej staraliśmy się ograniczyć do niezbędnego minimum. Po tym są podane lata, w których posiadał mandat parlamentarzysty. Wyjątkowo szczegółowo są opisane losy senatora od wybuchu II wojny światowej do śmierci, bo to było głównym motywem przygotowanej przez nas listy.

Na końcu każdego biogramu staraliśmy się umieścić zestaw informacji o najważniejszych źródłach mówiących o osobie danego senatora i okolicznościach jego śmierci. Staraliśmy się je uszeregować w następującej kolejności: akt zgonu, biogram z *Polskiego słownika biograficznego*, inne publikacje (według dat wydania), informacje instytucji i osób (np. rodzin).

Poważny problem stanowi sposób zapisu imion i nazwisk osób reprezentujących mniejszości narodowe. Z jednej strony są podstawowe źródła drukowane z lat 1922–1939, jakimi są publikacje z życiorysami parlamentarzystów oraz sprawozdania stenograficzne, czyli z lat, w których dążono do spolonizowania ich formy. Najczęściej są to jedyne formy spotykane w źródłach sprzed wojny z okresu, w którym żyli i działali dani senatorowie. Z drugiej strony od czasów nam współczesnych istnieje tendencja, aby imiona i nazwiska przedstawicieli mniejszości narodowych zapisywać zgodnie z normami transkrypcji lub transliteracji. W ten sposób przedwojenne formy zapisu graficznego np. „Stanisław Łucki”, „Helena Lewczanowska” różnią się, nieraz bardzo, od współcześnie preferowanych zapisów „Ostap Łuckij”, „Ołena Lewczaniwska”. Zdecydowaliśmy się podawać w biogramach obie formy, dając jednak pierwszeństwo tym, które utrwały się za życia danych senatorów, przed wojną, i są znane z zapisów używanych w sprawozdaniach stenograficznych z posiedzeń Senatu.

Inny problem dotyczy nazwisk używanych przez kobiety w formach np. Jaroszewiczowa, Grunertówna. W źródłach przedwojennych występowały one tylko w takich formach. Po wojnie, wraz z zanikiem wielu elementów z tradycji języka polskiego, zaczęto rezygnować z żeńskich końcówek tego typu nazwisk i w przypadku kobiet powszechnie używa się form typu „Jaroszewicz”, „Grunert”. Tu także zdecydowaliśmy się podawać formę historyczną, używaną przez te osoby przed wojną i udokumentowaną w sprawozdaniach stenograficznych.

Straty w zbiorowości senatorów

Badanych senatorów można podzielić na trzy zasadnicze grupy związane z okolicznościami ich śmierci. Do pierwszej zostali zaliczeni wszyscy, którzy stracili życie w związku z bezpośrednimi działaniami hitlerowców (egzekucje, więzienia i obozy koncentracyjne, polegli w trakcie działań wojennych, w tym na polu walki) – 51 osób. Do drugiej ci, którzy zginęli lub zmarli na terenie ZSRR lub terenach zajętych przez wojska radzieckie (egzekucje, więzienia i zesłania oraz polegli w trakcie działań wojennych, w tym na polu walki) – 44 osoby. Tu też zostały ujęte osoby co do których wiadomo, że zostały aresztowane przez NKWD, a dalsze losy pozostają nieznanne.

Ostatnią, trzecią grupę stanowią senatorowie, którzy zmarli w latach wojny śmiercią naturalną lub okoliczności ich zgonu są niejasne albo trudne do zaliczenia do jednej z dwóch pierwszych grup – 60 osób. Określenie, że śmierć miała przyczyny naturalne, w aspekcie realiów wojennych jest pojęciem bardzo trudnym do szczegółowego zdefiniowania. Bo jak traktować sytuację senatora, który ukrywa się w okupowanej Warszawie i po kilku miesiącach życia w ciągłym zagrożeniu umiera na atak serca? Jak zakwalifikować zgon osoby, która umiera w swoim domu, wśród najbliższych, w miesiąc po opuszczeniu więzienia na Pawiaku lub obozu Auschwitz? Czy tak samo można traktować podobny zgon pół roku lub dwa lata później?

Bardzo trudne do zakwalifikowania są zgony osób, które zmarły w areszcie domowym, w czasie internowania np. w Rumunii lub zmarły w trakcie wojennej tułaczki, chcąc opuścić ogarniętą wojną Europę. Kto przyczynił się do śmierci senatora umierającego w łóżku w czasie przechodzenia frontu rosyjsko-niemieckiego w 1944 r.? Po upadku powstania warszawskiego hitlerowcy wysiedlili mieszkańców stolicy. Wśród nich byli także senatorowie. Trudno określić jednoznacznie przyczynę śmierci, która nastąpiła w miesiąc czy dwa po morderczym wymarszu z Warszawy.

Szereg czynników, m.in. choroby wieku podeszłego, indywidualna sprawność i możliwości adaptacyjne do skrajnych sytuacji okupacyjnej rzeczywistości, wpływały na długość życia danego senatora. Można tu zaobserwować bardzo płynne granice pomiędzy kryteriami medycznymi („zgon naturalny”) a kryteriami wynikającymi z indywidualnego losu w czasie wojny. W biogramach zaznaczaliśmy fakt, że dany senator w chwili śmierci liczył 70 lub więcej lat.

Grupa 361 senatorów żyjących 31 sierpnia 1939 roku w okresie wojny zmniejszyła się o 155 senatorów, co stanowi niemal 43% całej tej zbiorowości.

Bezpośrednio ofiarami wojny było 95 senatorów, co stanowi 26,3% żyjących w chwili wybuchu wojny. Ustaliliśmy, że z rąk niemieckich zginęło 51 senatorów, w tym w egzekucjach (także w czasie powstania warszawskiego) co najmniej 15, w obozach, więzieniach, gettach oraz w trakcie aresztowania – 25, generalnie w powstaniu warszawskim – 9, a pozostali zginęli lub zmarli w wyniku innych niż powstanie działań militarnych i w niewyjaśnionych okolicznościach.

Kazimierz Bartel, 1941 Lwów, egzekucja
Adolf Bniński, 1942 Stęszew koło Poznania (?), egzekucja
Jakub Bodek, 1941 Lwów (?)
ks. Feliks Bolt, 1940 Stutthof
Brzeziński Tomasz, 1940 Mauthausen-Gusen
Jan Tadeusz Cupiał, 1941 Dachau
Mojżesz Deutscher, 1941 Kraków, getto
Eugeniusz Dobaczewski, 1940 Działdowo, egzekucja
Franciszek Drucki-Lubecki, 1944 Warszawa, powstanie
Alfons Erdman, 1943 Piliki koło Bielska Podlaskiego, egzekucja
Bolesław Fichna, 1945 Flossenbourg
Hipolit Gliwic, 1943 Warszawa, Pawiak
Daniel Bernard Gross, 1942 Auschwitz
Stanisław Gruszczyński, 1943 Lwów
Halina Jaroszewiczowa, 1940 Palmiry koło Warszawy, egzekucja
Władysław Kamiński, 1944 Monte Cassino
Stanisław Karłowski, 1939 Gostyń, egzekucja
Tadeusz Karszo-Siedlewski, 1939 Warszawa
Jan Kołłątaj-Srzednicki, 1944 Budapeszt, egzekucja
Błażej Krzywkowski, 1940 Mauthausen-Gusen
Stefania Jadwiga Kudelska, 1944 Warszawa, powstanie
Mikołaj Kwaśniewski, 1941 Auschwitz
Albin Lachowski, 1942 Buchenwald
Stefan Lelek, 1940 Rury Jezuickie koło Lublina, egzekucja
Michał Łazarski, 1944 Warszawa, powstanie
Leon Łubieński, 1944 Warszawa, powstanie
Stanisław Miłaszewski, 1944 Warszawa, powstanie
Paweł Ossowski, 1939 Barbarka koło Torunia, egzekucja
Stanisław Patek, 1944 Warszawa, powstanie
Stefan Perzyński, 1941 Auschwitz
August Popławski, 1944 Warszawa, powstanie
ks. Józef Prądyński, 1942 Dachau
Ignacy Puławski, 1944 (?) Sachsenhausen
Jan Rogowicz, 1945 Sachsenhausen
Michał Róg, 1940 Dachau
Jan Rudowski, 1945 ewakuacja obozu Stutthof
Dawid Schreiber, 1942 Lwów (?)
ks. Alfons Wacław Schulz, 1940 Stutthof
August Serożyński, 1941 Mauthausen-Gusen
Michał Siciński, 1941 Auschwitz
Stefan Sołtyk, 1945 Dachau
Stefan Starzyński, po 1939 (?)
Błażej Stolarski, 1939 Berlin (?)
Helena Sujkowska, 1944 Warszawa, powstanie

Leopold Tomasziewicz, 1944 Warszawa, powstanie
Jakub Trockenheim, 1943 Warszawa (?), likwidacja getta
Abraham Adolf Truskier, 1941 Warszawa, getto
Stanisław Wańkowicz, 1943 Zbydniów koło Sandomierza, egzekucja
Tomasz Wasilewski, 1939 Łagiewniki koło Łodzi, egzekucja
Marceli Stefan Wiechowicz, 1943 Majdanek
Dominik Zbierski, 1940 Apolonka koło Częstochowy, egzekucja

Z rąk sowieckich zginęło 44 senatorów, w tym w egzekucjach (także w trakcie likwidacji lub ewakuacji więzień) co najmniej 16, w więzieniach i łagrach co najmniej 20, a pozostali zmarli w niewyjaśnionych okolicznościach lub w trakcie działań wojennych.

Witold Abramowicz, 1940 łagier w obwodzie swierdłowskim (?)
Wasył Baranyk, 1941 Tarnopol, egzekucja
Kazimierz Bisping, 1941 łagier Koźwa (?)
Wiaczesław Bohdanowicz, 1940 ZSRR (?)
Kazimierz Tadeusz Brzeziński, 1944 więziony w okolicach Puław
Maciej Bundzylak, 1940 Ukraina, egzekucja (?)
Jerzy Busse, 1945 okolice Chodzieży, egzekucja
Włodzimierz Decykiewicz, 1946 ZSRR (?)
Stefan Dobrzański, 1945 łagier Baskaja
Stefan Ehrenkreutz, 1945 Wilno, więzienie
Apolinary Garlicki, 1940 Ukraina, egzekucja (?)
Tadeusz Giedroyć, 1941 Czerwień koło Mińska, egzekucja
Stanisław Głębiński, 1941 Charków, więzienie
Innocenty Głowacki, 1940 Bykownia, egzekucja (?)
Emil Hordyński, 1940 Ukraina, egzekucja (?)
Olgierd Jeleński, 1941 ZSRR (?)
Tadeusz Kaniowski, 1943 łagier Dolinka
Sergiusz Kozicki, 1941 ZSRR (?)
Helena Lewczanowska, 1940 Ukraina, egzekucja (?)
Stanisław Łucki, 1941 łagier koło Kotłasu
Mikołaj Malicki, 1943 łagier w obwodzie archangielskim
Władysław Małski, 1941 Mińsk (?)
Stanisław Manterys, 1946 ZSRR
Mikołaj Masłow, 1940 Ukraina, egzekucja (?)
Czesław Michałowski, 1940–1941 Mińsk (?)
Tadeusz Moszyński, 1940 Ukraina, egzekucja (?)
Aleksy Nazarewski, 1942 Kujbyszew
Saturnin Osiński, 1947 łagier Ustie
Franciszek Pacześniak, po 1939 ZSRR (?)
Tadeusz Petrażycki, 1940 Charków, egzekucja
Izydor Pryko, po 1939 ZSRR (?)
Aleksander Prystor, 1941 Moskwa, więzienie
Władysław Pulnarowicz, 1941 Lwów, egzekucja
Michał Ringiel, 1941 Lwów, egzekucja
Mojżesz Schorr, 1941 łagier Posty
Tadeusz Seib, 1941 łagier Karłag (?)
Stanisław Siedlecki, 1939 Krzemieniec (?)
Roman Skirmunt, 1939 Korzeniewo koło Pińska, egzekucja
Jan Slaski, 1940 Katyń, egzekucja

Michał Soroko, 1939 Lida (?)
Antoni Staniewicz, 1941 Kijów
Konstanty Terlikowski, po 1939 ZSRR (?)
Janusz Wielowieyski, 1939 Tomaszówka koło Włodawy
Aleksander Własow, 1941 łagier Nowosybirsk

Pozostałe zgony sześćdziesięciu senatorów zostały zaliczone do kategorii „inne” (śmierć z przyczyn naturalnych, niejasne okoliczności zgonu lub trudne do zaliczenia do jednej z dwóch pierwszych grup). W odniesieniu do senatora Joachima Hempla mamy rozbieżne informacje, wskazujące zarówno na niemiecki, jak i sowiecki trop w jego dalszych losach. O braku jakichkolwiek informacji, nawet o tym, czy zmarł przed wojną, w jej toku, czy po jej zakończeniu, można jeszcze mówić w wypadku kilku senatorów. Nie zostali oni umieszczeni na liście strat, ale istnieje prawdopodobieństwo, że mogą w przyszłości się na niej znaleźć.

Wyjątkowo złożoną kwestią jest ustalenie faktu śmierci senatora i dotarcie do dokumentów to potwierdzających. Dramatyczne epizody w trakcie przebiegu działań wojennych, np. kampania wrześniowa, powstanie warszawskie oraz wymogi okupacyjnej konspiracji, spowodowały w wielu przypadkach poważne problemy w ustaleniu tych danych. Badaniom towarzyszyło wiele wątpliwości, stawianych hipotez i różnych prób odnalezienia właściwej odpowiedzi. Mając już w ręku jakąś relację, akt zgonu lub inny dokument pojawiało się pytanie: czy aby na pewno dany akt zgonu dotyczy śmierci senatora, a nie przypadkowej osoby noszącej to samo imię i nazwisko?

Praktycznie w znacznej części wypadków zaginionych w niejasnych okolicznościach senatorów (np. Zygmunt Głowacki) zawsze mogą powstawać różne domysły. Senator mógł zaślubnąć i umrzeć na ulicy i zostać okradziony z dokumentów. Wówczas nikt nie mógł powiadomić najbliższych o tym wypadku. Mogła zdarzyć się łapanka lub uliczna egzekucja i senator nie miał sposobności przekazać najbliższym informacji o sobie. Mógł też zostać zamordowany lub umrzeć, ale miał przy sobie dokumenty na fałszywe nazwisko i adres, bo ukrywał swoją tożsamość. Bliscy wiedzieli: rano wyszedł na miasto i nigdy nie wrócił.

W innym miejscu może zastanawiać, że w okupowanej Warszawie pozostawały osoby wyjątkowo blisko związane z przedwojennymi władzami i mieszkaly tam, gdzie dawniej. Jedną z nich był senator Janusz Jagrym Maleszewski, komendant główny Policji Państwowej w latach 1926–1935. W chwili wybuchu wojny liczył dopiero 60 lat. Czy z racji na to, że był osobą publiczną, nie włączono go do konspiracji? Gdy kierował Policją Państwową, posiadał bardzo liczne zaplecze operacyjne, osobiście nadzorował różne akcje. Czy to możliwe, że żył beczynn timer w czasie okupacji i nie wykorzystywał kontaktów ze swoimi dawnymi podwładnymi? Czy w wypadku takiej osoby można mieć pewność, że akt zgonu z 1942 roku stwierdzał rzeczywiście jego zgon? Czy nie był to np. element mistyfikacji, próba zatarcia śladów, sposób ucieczki pod fałszywe dane personalne? Do tej pory nie udało się ustalić, gdzie został pochowany.

W porównaniu z innymi grupami społecznymi

Czy senatorów można uznać za zbiorowość specjalnie represjonowaną i poszkodowaną w czasie wojny? Porównanie z innymi grupami społecznymi jest trudne. W okresie powojennym (do 1989) przeprowadzano wprawdzie liczne badania dotyczące strat wojennych w poszczególnych grupach ludności, ale wymagają one weryfikacji. Brały pod uwagę wyłącznie okupację hitlerowską, a niektóre mordy, jak m.in. na polskich oficerach w lesie katyńskim, przypisywały Niemcom, a nie Rosjanom. Dopiero od 1989 roku są publikowane badania pokazujące skalę ludobójstwa dokonanej przez obu okupantów.

Porównanie z dostępnymi danymi na temat zmniejszenia się liczebności niektórych grup zawodowych inteligencji w okresie wojny 1939–1945 pozwala umieścić zbiorowość senatorów w czołówce strat osobowych. Według obliczeń z 1947 roku podobnie wysokie ubytki notowano w grupie adwokatów (56,9%) i lekarzy (38,7%), były to jednak grupy o dużym procencie osób pochodzenia żydowskiego. Duże straty zanotowano wśród duchownych katolickich (27,2%) oraz wśród sędziów, prokuratorów i aplikantów sądowych (21,5%), mniej ludzi straciły zbiorowości nauczycieli szkół średnich (13,1%) i nauczycieli szkół podstawowych (5,1%).

Późniejsze badania mówią o zmniejszeniu się o około 30% listy profesorów i docentów wyższych uczelni w stosunku do stanu zatrudnienia w roku akademickim 1937/1938.

Badania strat wśród ludzi kultury wykazały zmniejszenie się populacji o około $\frac{1}{3}$ stanu w grupie plastyków i o około $\frac{1}{4}$ przedwojennego stanu w grupach muzyków, architektów i aktorów.

W świetle badań dotyczących warstwy ziemiańskiej okazuje się, że 4% osób z tego środowiska utraciło życie w wyniku wojny i represji okupacyjnych (brano pod uwagę bezpośrednie straty). Wśród ofiar wojny w tej grupie z rąk sowieckich zginęło 50,76%, z rąk niemieckich 40,57% osób. Przewaga ta wynika zarówno z wysokiego procentu wojskowych wśród ziemian w trzech polskich obozach jenieckich w ZSRR, jak i ze szczególnie zacieklego niszczenia całej tej warstwy społecznej na kresach wschodnich Rzeczypospolitej.

Przyczyny

Pozostaje odpowiedzieć na pytanie, dlaczego wśród senatorów odnotowano tak wysoki poziom strat wojennych. Zbiorowość ta pod względem społecznym i terytorialnym była bardzo zróżnicowana. Składała się z polityków, liderów społecznych i gospodarczych różnych szczebli oraz ludzi będących autorytetami w różnych dziedzinach. Łączyło ich wykonywanie w jakimś okresie życia mandatu senatora Rzeczypospolitej Polskiej. Ta godność stanowiła niewątpliwie cechę silnie wyróżniającą, używaną często w pierwszej kolejności do scharakteryzowania danej osoby.

W polityce obydwu okupantów wobec podbitego społeczeństwa obecny był ten sam motyw: agresja w stosunku do osób predestynowanych do odegrania ról przywódczych, zarówno na szczeblu centralnym, jak i w społecznościach lokalnych. Wylimowanie tych osób miało uczynić społeczeństwo biernym, rozbitym, niezdolnym do jakiegokolwiek oporu.

Działania służące temu celowi zostały przeprowadzone bardzo szybko po wkroczeniu obu okupujących wojsk. Masowe aresztowania i egzekucje na ziemiach przyłączonych do Rzeszy nastąpiły już jesienią 1939 roku, w tym samym czasie dokonano masowych aresztowań we wschodnich województwach Rzeczypospolitej. Rozproszenie senatorów w terenie, związane z ich mandatem przedstawicielskim, było przyczyną, że nie roztapiali się w inteligencji wielkich miast, byli w swym regionie osobami bardzo widocznymi i ogólnie znanymi. Dlatego na początku wojny tylu ich uległo represjom. Pierwsza połowa roku 1940 to okres największego nasilenia przez Niemców represji przeciwko inteligencji i polskim warstwom przywódczym: w Generalnej Guberni rozpoczęta w ostatnich dniach marca akcja AB. Podobnie było na wschodnich kresach Rzeczypospolitej. W pierwszych dniach kwietnia Rosjanie rozpoczęli likwidację obozów jenieckich: Ostaszkowa, Starobielska i Kozielska, wykonywanie wyroków śmierci na aresztowanych Polakach oraz masowe wywózki. Te wczesne działania były przyczyną większości strat w grupie senatorów, w ich wyniku, nie zaś w działaniach militarnych, zginęło od razu lub zmarło później w obozach koncentracyjnych i w łagrach najwięcej senatorów. Istnieją przypuszczenia, że działania obu okupantów wobec Polaków, rozpoczęte niemal w tym samym czasie, były wynikiem wcześniejszych porozumień.

O TRWAŁĄ PAMIĘĆ

Powrót do tradycji

Idea uczczenia senatorów, ofiar II wojny światowej pojawiła się na trzecim posiedzeniu reaktywowanego Senatu 28 lipca 1989 roku, jako wolny wniosek, zgłoszony przez senatora prof. Romana Ciesielskiego, poparty przez marszałka prof. Andrzeja Stelmachowskiego i wicemarszałka Andrzeja Wielowieyskiego. Uznano za konieczne prześledzenie wojennych losów członków polskiego parlamentu II Rzeczypospolitej oraz wykonanie tablicy pamiątkowej, upamiętniającej posłów i senatorów, którzy zginęli w czasie II wojny światowej. Dotąd nie było bowiem wiadomo, ilu parlamentarzystów zginęło w czasie wojny. Miejsca i okoliczności śmierci pozostawały nieznane. Bardzo wielu senatorów nie miało nawet symbolicznych grobów.

Pierwsze po wojnie, niepełne jeszcze, bo liczące 75 nazwisk, zestawienie senatorów, ofiar wojny, zostało przedstawione przy okazji wystawy „Byli w powstaniu”, zorganizowanej w Senacie latem 1994 roku w pięćdziesięciolecie powstania warszawskiego. Wystawa dokumentowała powstańcze losy dwóch pokoleń,

Plakat wystawy przygotowanej z okazji 50. rocznicy powstania warszawskiego w 1994 r. w gmachu Senatu RP.
[Archiwum Senatu]

Lista nazwisk przedwojennych senatorów, którzy zginęli w czasie II wojny światowej, zestawiona po raz pierwszy po wojnie i pokazana na wystawie w 1994 r.
[Archiwum Senatu]

które spotkały się wtedy w Warszawie – senatorów II Rzeczypospolitej i walczących z bronią w ręku osiemnasto-, dwudziestoletnich młodych powstańców, którzy po latach zajęli fotele w odrodzonym w 1989 roku Senacie. Wystawa uświadomiła nam istnienie specyficznej ciągłości, wcale nie zerwanej, jak by się mogło wydawać, przez pięćdziesiąt lat nieobecności Senatu w życiu publicznym.

Po zakończeniu pierwszego etapu prac prowadzonego przez dr Dorotę Mycielską zebrane materiały zostały wydane w postaci broszury (trzy wydania w latach 1996–1999). Rozesłaliśmy ją do senatorów III i IV kadencji, bibliotek, zainteresowanych historyków i rodzin przedwojennych senatorów. Spotkała się ona z dużym zainteresowaniem czytelników. W lutym 1997 roku stała się nawet tematem życzliwego oświadczenia senatora Zbigniewa Kulaka złożonego na jednym z posiedzeń Senatu.

W ciągu lat, które od tego czasu upłynęły, dotarliśmy do kolejnych cennych informacji, które rzuciły nowe światło na wojenne losy znacznej grupy senatorów. W wielu przypadkach udało się precyzyjnie ustalić daty i miejsca zgonów. Wielokrotnie należało zrewidować dotychczasową wiedzę i pomimo, wydawało się, bezspornych faktów szukać prawdy o okolicznościach śmierci nowymi torami. Jednym z przykładów mogą być losy senatora Aleksandra Izyskiego, który według dostępnych źródeł został aresztowany w czerwcu 1940 roku i osadzony na Pawiaku. Jego nazwisko widnieje na liście osób wywiezionych dwa miesiące później do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Stąd też przyjęto, że tam zginął, choć tamtejsze muzeum nie odnalazło jego nazwiska w swojej niepełnej dokumentacji. Po kilku latach, w wyniku intensywnych poszukiwań udało się odnaleźć wnuczkę senatora, która mieszka w Kanadzie. Według niej, dziadek zmarł w Warszawie. Na podstawie jej relacji zwróciliśmy się do właściwego urzędu stanu cywilnego o odszukanie i wydanie odpisu aktu zgonu. Otrzymany dokument jasno stwierdza, że senator zmarł w Warszawie w lutym 1941 roku w mieszkaniu przy ulicy Emilii Plater 18. Ten i podobne przykłady udowodniły nam, jak ważne jest wątplenie w dotychczasowe hipotezy, wnikliwe sprawdzanie dotychczasowych ustaleń i ostrożne traktowanie informacji nie potwierdzonych dokumentami z epoki.

Odsłonięcie tablicy patrona szkoły, ks. senatora Feliksa Bolta, w Barłóżnie na Pomorzu, 10 listopada 1996 r.
Widoczni: marszałek Senatu III kadencji Adam Struzik i biskup pelpliński Jan B. Szłaga.
[Fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Szczególnie po 1989 roku zaczęło przybywać inicjatyw związanych z upamiętnieniem poszczególnych przedwojennych senatorów. Społeczności lokalne na terenach, gdzie przed wojną oni żyli i pracowali, zaczęły nawiązywać do tradycji. Wyrazem tego są uroczystości nadania imienia senatorów szkołom (np. księdza senatora Feliksa Bolta w Barłożnie w 1996 roku, senatora Bernarda Chrzanowskiego w Wojnowicach czy senatora Tomasza Nocznickiego w Nowej Wsi), placom i ulicom (np. rondo senatora Zdzisława Lubomirskiego w Warszawie). Odsłania się też tablice pamiątkowe (np. na domu, w którym mieszkał senator Wacław Sieroszewski) lub epitafia (np. senatora Władysława Małskiego na kościele św. Stanisława Kostki na warszawskim Żoliborzu). Jeszcze w latach osiemdziesiątych kilka rodzin przedwojennych senatorów, którzy zginęli w ZSRR, ufundowało kamienne pamiątkowe tabliczki z ich nazwiskami na elewacji kościoła św. Karola Boromeusza na Powązkach. We wspomnianym Barłożnie co roku organizowany jest bieg pamięci księdza senatora Feliksa Bolta.

Epitafium w Senacie

Prezydium Senatu RP III kadencji powróciło do idei upamiętnienia przedwojennych senatorów. W 1996 roku plastik Zbigniew Gąsior przedstawił projekt tablicy oraz próbki marmuru wraz z wykutymi wzorami liter. Kolejne trzy lata wykorzystano na ustalenie precyzyjnej listy nazwisk, dat i miejsc zgonów. Informacje te wykorzystano w wymienionej wcześniej publikacji, którą wydawano w latach 1996–1999. W 1998 roku władze Senatu RP IV kadencji podjęły decyzję o sfinalizowaniu prac nad wykuciem i wmurowaniem tablicy. Niestety, w międzyczasie zmarł projektant. Dokończenia prac (rozrysowanie tablicy o wymiarach 140x368 cm i kilku tysięcy liter w skali 1:1) podjął się syn – Marcin Gąsior. Wiosną 1999 roku całość odkuto w firmie kamieniarskiej Ryszarda Szemraja na warszawskich Powązkach i pod jego kierunkiem zamontowano w gmachu Senatu.

Wykuwanie treści tablicy w jednej z pracowni kamieniarskich na warszawskich Powązkach, marzec 1999 r.
[Fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Montaż tablicy w gmachu Senatu, maj 1999 r.
[Fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

WITOLD ABRAMOWICZ PO 1940 /ZRR • ALEKSANDER ACHIMOWICZ 1941 CZESIOCHOWA
 ALEKSANDER ADLAMAN 1942 KRAKÓW • WASYL BARANYK 1941 /ZRR • KAZIMIERZ BARTŁ 1941 IWÓW
 JOZEF BECK 1941 STANISŁ K. BUKARISZTU • KAZIMIERZ BISHING 1941 /ZRR
 KS. WACŁAW BŁAZIŃSKI 1941 CZESIOCHOWA • ADOLF BŁIŃSKI 1942 POD SIŁSZEWEM K. POZNANIA
 WIACZESŁAW BOHDANOWICZ /WIACZESŁAW BAHDAWOWICZ/ PO 1939 /ZRR
 JAKUB BODER PO 1939 IWÓW • JAKUB BOJKO 1943 GRIEBSZÓW • KS. ITIKS BOH 1940 SŁUTHIOL
 JOZITA BRAMOWSKA 1942 ZYGŁIN • KAZIMIERZ BRZIZIŃSKI - MORA 1944 OKOLICE PUŁAW
 TOMASZ BRZIZIŃSKI 1940 MAUTHAUSIN • SALMA BUDZYŃSKA 1940 WŁOCHY
 MACIEJ BUNDZYŃSKI 1940 UKRAINA • ROMAN CHOLIŃSKI 1942 WARSZAWA
 BERNARD CHRYZANOWSKI 1941 KONSTANCJA • JAN CUPAŁ 1941 DACHAU
 JOZEF DANIŁOWICZ 1941 PŁOCKO TRYBUNAŁSKI • STANISŁAW DĄBSKI 1941 RUDNA WILKA
 MOJŻESZ DUBISCHER 1941 KRAKÓW • LUGENIUSZ DOBACZEWSKI 1940 DZIAŁDOWO
 GUSTAW DOBRUCKI 1943 WARSZAWA • STEFAN DOBRZYŃSKI 1945 URAL
 FRANCISZEK DRUCKI LUBICKI 1941 WARSZAWA • STEFAN DUBINKIEWICZ 1945 WILNO
 ALFONS EIDMAN 1943 OKOLICE BŁIŃSKA PODIASKIEGO
 LUDWIK ERLER 1945 GRODZISK MAZOWIECKI • BOLESŁAW FICHNA 1945 HOSENBURG
 APOHINARZ GARIŃSKI 1940 UKRAINA • JADWISZ GIEDROJC 1941 BIAŁORUS
 HIPOH GELWIC 1943 WARSZAWA • MACIEJ GŁOGIER 1940 RĄDOM
 STANISŁAW GŁABIŃSKI 1943 MOSKWA • INNOCENTY GŁOWACKI 1940 UKRAINA
 ZYGMUNT GŁOWACKI 1939 WARSZAWA • EMIL GODLEWSKI 1941 KRAKÓW
 DANIŁ GROSS 1942 AUSCHWITZ • KAZIMIERZ GRUBSZMACHER 1943 WARSZAWA
 KAZIMIERA GRUNTEROWNA 1941 KIEC • STANISŁAW GRUSZCZYŃSKI 1943 IWÓW
 JOACHIM HEMPEL 1941 WARSZAWA • ANTONI HORBAKIEWSKI /ANTON HORBAKIEWSKI/ 1941 SANOK
 EMIL HORDYŃSKI /OMILAN HORDYŃSKI/ 1940 UKRAINA • HANNA HUBICKA 1941 LUBLIN
 ALEKSANDER IZYCKI PO 1939 AUSCHWITZ • JOZEF JACHOWICZ 1941 STRĄZÓW
 JANUSZ JAGRYM MALESZEWSKI 1942 WARSZAWA • ROMUALD JARMULOWICZ 1941 WARSZAWA
 HELENA JAROSZEWICZOWA 1940 PALMIR • GIGHER JIŁIŃSKI 1941 /ZRR
 WŁADYSŁAW KAMIŃSKI 1941 MONTE CASSINO • JADWISZ KANOWSKI 1943 KAZACHSTAN
 STANISŁAW KANOWSKI 1939 GOSYŃ • STANISŁAW KARPINSKI 1943 WARSZAWA
 JADWISZ KARSO SŁODKOWSKI 1939 WARSZAWA • HENRYK KAWCZAK 1942 WARSZAWA
 MARIAN KINORSKI 1943 WARSZAWA • JAN KOFFAŁA ŚRZEDNICKI 1944 BUDAPEST
 JAN KOWALCZYK 1941 KATOWICE • SERGIUSZ KOZICKI /SERGIUSZ KOZICKI/ 1941
 HON KOZŁOWSKI 1941 BERLIN • BRZEŻ KRZYWOWSKI 1940 MAUTHAUSIN GUTEN
 BRONISŁAW KRZYŻANOWSKI 1943 WILNO • SILENA KUDIŁSKA 1944 WARSZAWA
 MIKOŁAJ KWASNIEWSKI 1941 AUSCHWITZ • WOJCIECH LACHOWICZ 1943 UKRAINA
 ALBIN LACHOWSKI 1942 BUCHENWALD • SILENA LEFK 1940 LUBLIN
 ZYGMUNT HŁSZCZYŃSKI 1942 KAHSZANY • ZYGMUNT HŁKOWSKI 1941 KRAKÓW
 HELENA HŁWCZANOWSKA /HELENA HŁWCZANIWSKA/ 1940 UKRAINA

W HOJDZIE
 II RZECZY
 POMORDOWA
 ZAGINIONY
 W LATACH II W
 I POWOJENNYM

Tablica poświęcona senatorom II RP pomordowanym, poległym, zaginionym i zmarłym w latach II wojny światowej i powojennym okresie represji.
[Fot. Archiwum Senatu]

To miejsce jest stałym elementem wycieczek oprowadzanych po wnętrzach Sejmu i Senatu. Corocznie jest tu co najmniej kilkadziesiąt tysięcy osób. Zdarzają się też wyjątkowe momenty, gdy tablicę przyjeżdżają zobaczyć wnukowie lub dalsi krewni senatorów upamiętnionych na tablicy. Robią pamiątkowe zdjęcia, aby później pokazać je swoim rodzinom w USA, Wielkiej Brytanii, Australii czy Izraelu.

Tablica została odsłonięta 3 lipca 1999 roku przez marszałek Senatu Alicję Grzeškowiak w czasie uroczystości dziesięciolecia odrodzenia izby. Wieńce złożyli m.in. prezydent RP Aleksander Kwaśniewski, marszałek Sejmu Maciej Płażyński oraz premier Jerzy Buzek. Kwiaty przynieśli także licznie przybyli członkowie rodzin senatorów. Z racji na to, że wielu spośród upamiętnionych senatorów nie ma swoich grobów, dla wielu z bliskich miejsce pod tablicą było tym jedynym miejscem, gdzie mogli złożyć kwiaty i wspomnieć o zmarłych.

Aktu odsłonięcia tablicy w dniu 3 lipca 1999 r. dokonała marszałek Senatu RP, Alicja Grzeškowiak.
[Fot. Archiwum Senatu]

W 2002 roku Kancelaria Senatu została zawiadomiona przez jednego z dziennikarzy prasy lokalnej, że na wiejskim cmentarzu w Gierczycach (pow. opatowski) popada w ruinę grób Zygmunta Leszczyńskiego, wicemarszałka Senatu w latach 1930–1935. Ustaliliśmy, że po senatorze nie pozostała żadna bliższa rodzina. Podjęto decyzję o remoncie. Wybrano firmę kamieniarską, która przedstawiła najkorzystniejszą ofertę, i zlecono renowację. Prace zakończono w lipcu 2003 roku.

Wyremontowany grób wicemarszałka Senatu Zygmunta Leszczyńskiego (1866–1942), Gierczyce (pow. opatowski), 2003 r.
[Fot. Małgorzata Szydłowska]

W 2007 roku przedstawiciel Kancelarii Senatu został zaproszony na Ukrainę. Branżowy związek spółdzielczy z Winnicy postanowił uhonorować specjalną tablicą Polaka, senatora Joachima Wołoszynowskiego, który u progu XX w. propagował spółdzielczość na Podolu. Był rzecznikiem pokojowego współistnienia i współgospodarowania na tych ziemiach Polaków i Ukraińców. Jedną z metod upatrywał w tworzeniu spółdzielni, które skupiałyby obie nacje. Tablicę z płaskorzeźbionym portretem senatora zamontowano na elewacji szkoły we wsi Gontivka koło Winnicy (dawniej Serby). Niegdyś był to jego rodzinny majątek. W szkolnej izbie tradycji urządzono stałą ekspozycję poświęconą Joachimowi Wołoszynowskiemu.

Dzień odsłonięcia tablicy Joachima Wołoszynowskiego (1870–1945), w miejscowości Gontivka (dawniej Serby) na Podolu (Ukraina), lipiec 2007 r.
[Archiwum Senatu]

W 2008 roku wicemarszałek Senatu Zbigniew Romaszewski przemawiał w trakcie otwarcia wystawy poświęconej osobie senatora prof. Mojżesza Schorra, ostatniego naczelnego rabina Warszawy przed wybuchem wojny. Wystawa została zorganizowana przez fundację imienia senatora. Gośćmi na wernisażu była m.in. rodzina przybyła z Izraela. Wystawę zorganizowano w hallu wieżowca przy pl. Bankowym w Warszawie, stojącym w miejscu, gdzie niegdyś stała największa synagoga na Tłomackiem.

Otwarcie wystawy poświęconej życiu i działalności senatora Mojżesza Schorra (1874–1941), naczelnego rabina Warszawy. W uroczystości brał udział m.in. wicemarszałek Senatu Zbigniew Romaszewski, maj 2008 r.
[Fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Osobą, która podjęła temat ustalania losów senatorów II Rzeczypospolitej, była dr Dorota Mycielska (1939–2007). Pracę w Kancelarii Senatu rozpoczęła na początku 1992 roku. Tworzyła m.in. wystawy i publikacje dotyczące panoramy dziejów Senatu w Polsce. Posiadała wyjątkowy dar przystępnego pisania i łączenia tekstu z samodzielnie wyszukаныmi ilustracjami. W trakcie licznych kwerend stwierdziła dotkliwy brak archiwaliów związanych z Senatem i senatorami z dwudziestolecia międzywojennego. Zaczęła docierać do rodzin. Dobrze znała środowiska przedwojennej inteligencji, ziemiaństwa i arystokracji. Dlatego też poszukiwania szybko zaczęły przynosić interesujące rezultaty. Nierzadko okazywało się, że najbliżsi zachowali legitymacje senatorskie, korespondencję z przedwojennego Biura Senatu, listy marszałków Senatu, porządki dzienne obrad i fotografie ukazujące senatorów w trakcie ich życia zawodowego, publicznego i prywatnego.

Dorota Mycielska wśród plansz wystawy „Prezydenci II RP”, zrealizowanej według jej scenariusza, listopad 1995 r.
[Fot. Archiwum Senatu]

Bardzo ważne okazały się wspomnienia dzieci lub wnuków zmarłych. W kilku przypadkach udało się dotrzeć do wdów, to były wyjątkowe relacje. Wspomnienia najbliższych i domowe archiwa okazały się bardzo ważne dla ukazania codziennego obrazu pracy izby przed wojną. Dorota Mycielska po przejściu na emeryturę w 2002 roku dalej uczestniczyła w badaniach i w przygotowywaniu niniejszej publikacji. Przed jej śmiercią zdążyliśmy omówić kształt wszystkich biogramów (treść i ilustracje), nowy ich układ (chronologiczny) oraz nakreślić kierunki zmian w części wstępnej i dodanie niezbędnych indeksów. Razem też omawialiśmy pierwszą makietę przygotowywanej książki.

Rozpoczęte w 1992 roku odszukiwanie rodzin przedwojennych senatorów było niezbędnym elementem pracy wobec zniszczenia dawnych archiwów Sejmu i Senatu. Kancelaria Senatu zwracała się za pośrednictwem prasy, głównie z okazji organizowanych wystaw, z prośbą o udostępnianie zachowanych dokumentów i druków senackich, fotografii i pamiątek. Z czasem została opublikowana w prasie, również regionalnej, imienna lista senatorów, których wojenne i powojenne losy pozostawały ciągle nieznane, z apelem o pomoc w ich ustaleniu. Apel spotkał się z oddźwiękiem, co zachęciło do jego powtarzania. Na tym etapie Dorotę Mycielską okresowo wspierali: Grzegorz Michniewicz, Grażyna Rafałowicz i Artur Bartosiński.

Losy senatorów wyjaśnialiśmy także przez radio i telewizję. Po nadanych tam audycjach otrzymaliśmy sporo telefonów i listów. Kontaktowały się z nami nie tylko rodziny, ale też osoby, które zetknęły się z senatorami i chciały podzielić się wiedzą o nich. Do połowy 2008 roku udało się nawiązać kontakt z rodzinami około 70% senatorów wymienionych w tej książce.

Dorota Mycielska w trakcie spotkania z Rafałem Kollątaj-Szednickim, synem senatora gen. Jana Kollątaj-Szednickiego, luty 2005 r.
W rodzinnych zbiorach nierzadko zachowały się wyjątkowo wartościowe archiwalia.
[Fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Marszałek Senatu Adam Struzik w rozmowie z rodziną senatora Stanisława Manterysa (1874–1946), w trakcie wernisażu jednej z wystaw w gmachu Senatu R.P.
Od prawej strony: Zofia Manterys, najmłodsza córka senatora, i jego wnuczka – Alicja Mrozek, grudzień 1995 r.
[Fot. Archiwum Senatu]

Od 1996 roku z wieloma rodzinami zmarłych w czasie wojny senatorów różnymi drogami nawiązywał kontakty Jarosław Maciej Zawadzki. Wykorzystał on w tym celu z dobrym rezultatem m.in. genealogię i dane z systemu PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności) udostępnione przez MSWiA. Z czasem przejął prowadzenie tworzonego zbioru teczek personalnych dawnych senatorów w zbiorach Kancelarii Senatu.

Swoim doświadczeniem służyli nam na początku pan Andrzej Krzysztof Kunert i pani Małgorzata Smogorzewska, autorka dwóch pierwszych tomów słownika biograficznego parlamentarzystów II RP. Jej zasługą jest pierwsza weryfikacja listy senatorów zmarłych w czasie wojny.

Na tym etapie badań bardzo pomocny okazał się zbiór biogramów senatorów zawartych w książce „Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej” pod redakcją prof. Jacka Majchrowskiego, przy współpracy Grzegorza Mazura i Kamila Stepana, a także wymiana informacji z autorami.

Życzliwej i bardzo skutecznej pomocy udzielił nam ówczesny zastępca prokuratora generalnego i senator II kadencji Stefan Śnieżko, który prowadził śledztwo w sprawie zaginionych na Wschodzie Polaków.

Staraliśmy się pozyskać wszystkie urzędowe akty zgonu, przechowywane w urzędach stanu cywilnego lub w parafiach. Przyjmowaliśmy, że podane tam daty zgonów są najbliższe prawdzie, bo takie dokumenty spisywano zazwyczaj bezpośrednio po zdarzeniu. Jednocześnie jesteśmy świadomi zawodnej wartości niektórych z nich, sporządzonych w kilka lub kilkanaście lat po śmierci na podstawie decyzji sądowych. W takich przypadkach niekiedy na podstawie zeznań świadków lub dokumentów, jakimi były np. niemieckie zawiadomienie o egzekucji lub śmierci wysłane przez władze obozu koncentracyjnego do rodziny, sąd określał w miarę przybliżoną datę zgonu. W przypadku osób, które zaginęły bez wieści, sąd arbitralnie przyjmował za datę zgonu np. dzień zakończenia wojny (9 maja 1945 r.) lub dzień w 12 miesięcy po ustaniu działań wojennych – 8 maja 1946 r. W praktyce oznaczało to, że rodzina uzyskiwała dokument niezbędny do czynności prawnych, ale w żaden sposób nieprzynoszący rzeczywistej informacji. Notowaliśmy istnienie takiego aktu zgonu, ale wyraźnie zaznaczaliśmy, że powstał w wyniku ustaleń sądowych, po wojnie.

Przypadków z nieustalonym miejscem czy datą zgonu jest stosunkowo niedużo na terenach okupowanych przez III Rzeszę. Zupełnie inaczej jest z senatorami, którzy po 17 września 1939 roku znaleźli się na terenach okupowanych przez ZSRR. Tu do rzadkości należą dokładne daty zgonów i nazwy miejscowości. W znacznej części przypadków pojawia się adnotacja „prawdopodobnie rozstrzelany wiosną 1940 r.” lub „zaginął po 1939 r.” na terenie ZSRR. Nawet w przypadku najwyższych dostojników państwa, takich jak premier polskiego rządu i marszałek Senatu Aleksander Prystor, nieznane są dokładne okoliczności śmierci. Od początku lat dziewięćdziesiątych Polska zaczęła otrzymywać od strony rosyjskiej kopie teczek Polaków represjonowanych na terenie ZSRR w latach II wojny światowej. Niekiedy ostatnie wpisy w tych teczkach informują o egzekucji, ale w wielu wypadkach dokumenty urywają się na informacji, że więzień został przeniesiony do innego obozu (łagru). Nie wiadomo więc, czy zmarł lub został zabity po drodze, a może uciekł?

To co łączy większość teczek, to wstrząsające fotografie z kartotek więziennych. Przedwojenni parlamentarzyści, politycy, działacze społeczni, ludzie obracający się w najwyższych sferach państwa, przyzwyczajeni do określonego standardu życia, współdecydujący o prawie, które obowiązywało w naszym państwie, nagle pojawiają się w aktach więziennych, w zniszczonych drelichach, schorowani, wynędzniali, ze śladami bicia czy tortur. To niesamowity, przejmujący dokument, niejednokrotnie ostatni fotograficzny wizerunek tych ludzi za życia.

W trakcie naszych badań korespondowaliśmy m.in. z Biurem Informacji i Poszukiwań ZG PCK, Internationaler Suchdienst w Arolsen (RFN), licznymi muzeami martyrologicznymi. Współpracowaliśmy z Archiwum Wschodnim z Ośrodka „KARTA” specjalizującym się w poszukiwaniu osób, które zaginęły w czasie wojny i posiadającym doświadczenie w poszukiwaniach na Wschodzie.

Przedstawiamy Państwu opracowane na nowo wydanie. Ma ono zmodyfikowany tytuł i nową oprawę graficzną. Udało się poważnie poszerzyć noty biograficzne, a także przypisy źródłowe. Możliwe stało się też znaczne powiększenie części ikonograficznej o wiele niepublikowanych dotąd fotografii i dokumentów. Przy każdej ilustracji podane zostało źródło. Dzięki temu można zauważyć, że najpoważniejszymi ich źródłami były zbiory rodzin poszczególnych senatorów i Narodowe Archiwum Cyfrowe (do 2008 roku Archiwum Dokumentacji Mechanicznej). Z tej placówki pochodzi blisko połowa zdjęć zamieszczonych w tej publikacji.

KANCELARIA SENATU SKŁADA PODZIĘKOWANIE PRACOWNIKOM NASTĘPUJĄCYCH INSTYTUCJI ZA POMOC:

Ośrodek „KARTA”,
Biblioteka Jagiellońska,
Biblioteka Narodowa,
Biblioteka Sejmowa,
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie,
Biuro Poszukiwań i Informacji ZG PCK,
Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie,
Fundacja Archiwum Polski Podziemnej 1939–1956 w Warszawie,
Fundacja Archiwum i Muzeum Pomorskie AK oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu,
Internationaler Suchdienst w Arolsen (RFN),
Kancelaria Prezydenta RP, Wydział Ewidencji, Kadr i Odznaczeń,
Komisja Historii Kobiet w Walce o Niepodległość,
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
(Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności – PESEL),
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych,
Polski Słownik Biograficzny, Redakcja
Polskie Radio SA,
Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska”, sekcja poszukiwań,
Telewizja Polska SA,
Zakład Historii Ruchu Ludowego w Warszawie,
Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie.

Życzliwą pomoc okazały nam także liczne:

ambasady i konsulaty RP,
archiwa diecezjalne,
archiwa państwowe,
kancelarie parafialne,
muzea,
redakcje prasy regionalnej,
urzędy stanu cywilnego,
urzędy miast i gmin,
zarządy cmentarzy.

Szczególne podziękowania kierujemy do pracowników Narodowego Archiwum Cyfrowego. Placówka ta powstała z przekształcenia Archiwum Dokumentacji Mechanicznej i w swoich zbiorach posiada około 14 mln fotografii, 30 tys. nagrań dźwiękowych i blisko 2,5 tys. filmów. Szczególnie cenne dla ilustrowania wydarzeń sprzed 1939 r. są zdjęcia wchodzące w zespół archiwum fotograficznego „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Fotograficy współpracujący z tą redakcją dokumentowali praktycznie wszystkie istotne przejawy życia społecznego na ziemiach polskich przed wojną, w tym szereg wydarzeń z udziałem posłów i senatorów. Zbiór ten liczy blisko 200 tys. oryginalnych zdjęć, najczęściej bardzo dobrej jakości. Dzięki nim możemy lepiej poznać obraz życia w Polsce lat dwudziestych i trzydziestych XX w.

NIEUSTALONE LOSY SENATORÓW

W przypadku kilku przedwojennych senatorów nie udało się wyjaśnić ich losów po zakończeniu kadencji i dlatego też nie znaleźli się na głównej liście w tej książce. Najczęściej nie wiadomo, czy zmarli przed, w czasie, czy po wojnie. Biogramy tych senatorów zamieszczamy poniżej.

Po tej liście jest druga, która wymienia grupę dwudziestu senatorów – ofiar II wojny światowej, z którymi tak naprawdę nie wiadomo, co się stało. Wiadomo, że wojny nie przeżyli, a o ich losie nie wiemy nic, bardzo mało lub informacje są sprzeczne.

Prosimy o pomoc w poszukiwaniach. Będziemy wdzięczni za wszelkie, nawet z pozoru drobne informacje i wszelkie uzupełnienia. Zachęcamy też do podzielenia się uwagami na temat całej książki.

Adres do korespondencji:

Kancelaria Senatu, Biuro Informacji i Dokumentacji
ul. Wiejska 6
00-902 Warszawa
lub e-mail: senat@nw.senat.gov.pl

SENATOROWIE, KTÓRYCH LOSY POZOSTAJĄ NIEZNANE

Łazarz Dał

ur. 1875; właściciel apteki do 1939,
dyrektor Banku Kupieckiego w Łucku; wyznania mojżeszowego;
senator 1928–1930;
nieznana data śmierci (nie wiadomo, czy zmarł przed czy po 1.09.1939).

Józef Kacprzak

ur. 1862; rzemieślnik;
senator 1925;
nieznana data śmierci (możliwe, że zmarł przed 1939).

Maciej Kasperowicz

ur. 1869 w Wołkowysku; inżynier komunikacji, do 1916 pełnił szereg funkcji kierowniczych na kolejach rosyjskich (Warszawa, Wilno, Petersburg); autor prac z dziedziny eksploatacji kolei; 1919–1920 radny m. Mińska (ob. Białoruś); mieszkał w Słonimiu, a od 1922 w Warszawie; do 1942 wymieniany w książkach telefonicznych Warszawy (ostatni adres: ul. Freta 44); senator 1922–1927;
prawdopodobnie zmarł po 1.09.1939 (nie wiadomo, czy przeżył wojnę).

Stefan Redko (niekiedy też: Red'ko)

ur. 1868; rolnik w Wiśniowcu k. Krzemieńca;
senator 1928–1930;
nieznana data śmierci (nie wiadomo, czy zmarł przed czy po 1.09.1939).

Stefan Rudkowski

ur. 1877; rzemieślnik, rolnik w pow. Turek;
poseł 1928–1930;
senator 1930–1935;
nieznana data śmierci (możliwe, że zmarł po 1945).

SENATOROWIE ZMARLI W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ W BLIŻEJ NIEZNANYCH OKOLICZNOŚCIACH

(ich szczegółowe biogramy są na liście głównej)

Witold Abramowicz

w 1940 skazany na obóz pracy w Solikamsku (obwód Perm); zmarł 6.09.1940 w łagrze w obwodzie swierdłowskim, według innych źródeł ostatni raz widziany w 1941 w Zrusku (ZSRR).

(biogram s. 87)

Jakub Bodek

ostatni raz widziany we Lwowie zimą na przełomie lat 1939/40.

(biogram s. 126)

Wiaczesław Bohdanowicz (Wiaczesław Bahdanowicz)

aresztowany przez NKWD w 1939; prawdopodobnie wywieziony w głąb ZSRR; możliwe, że zmarł w 1940 w więzieniu lub w transporcie z Mołodeczna do Moskwy.

(biogram s. 94)

Włodzimierz Decykiewicz (Wołodymyr Decykewycz)

aresztowany przez NKWD, zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach w 1946 na terenie ZSRR.

(biogram s. 252)

Zygmunt Głowacki

zmarł w Warszawie w niewyjaśnionych okolicznościach w grudniu 1939.

(biogram s. 63)

Romuald Jarmułowicz

zmarł w Warszawie w niewyjaśnionych okolicznościach w 1944, być może zginął w czasie powstania warszawskiego.

(biogram s. 225)

Olgierd Jeleński

aresztowany przez NKWD w 1939, więziony w Mołodecznie i Mińsku (Białoruś), ewakuowany ze współwięźniami w czerwcu 1941 w głąb ZSRR, ponoć do obozu w obwodzie archangielskim; dalsze losy nieznane, prawdopodobnie zmarł w 1941.

(biogram s. 145)

Tadeusz Kaniowski

aresztowany przez NKWD w 1939; skazany w 1941 na więzienie, w czerwcu 1941 zesłany do kompleksu obozowego Karłag Dolinka koło Karagandy (Akmolinska obłast, Kazachstan), zmarł tam w 1943.

(biogram s. 191)

Sergiusz Kozicki

zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach w 1941, prawdopodobnie w ZSRR.

(biogram s. 142)

Wojciech Lachowicz

w połowie września 1943 uprowadzony ze swojego domu w Jagielnicy (pow. Czortków) przez uzbrojoną bandę bolszewicko-ukraińską, ślad po nim zaginął, prawdopodobnie został zamordowany.

(biogram s. 186)

Helena Lewczanowska (Ołena Łewczaniwska)

aresztowana przez NKWD w 1939, więziona w Horochowie i Łucku; ostatni raz widziana w 1940;
prawdopodobnie rozstrzelana wiosną 1940 na Ukrainie, według innych źródeł zmarła na zesłaniu w Kazachstanie.
(biogram s. 78)

Władysław Małski

aresztowany przez NKWD w 1939, więziony w Lidzie i Mińsku (Białoruś) do kwietnia 1941, zamordowany przez NKWD
prawdopodobnie między kwietniem a czerwcem 1941.
(biogram s. 108)

Czesław Michałowski

aresztowany przez NKWD w 1939 w Pińsku; 27.04.1940 przewieziony z Mozyrza do więzienia w Mińsku (Białoruś);
zginął w niewyjaśnionych okolicznościach, być może wiosną 1940 lub w czerwcu 1941 w Mińsku.
(biogram s. 112)

Franciszek Pacześniak

aresztowany przez NKWD w 1939 w Rzeczycy koło Brześcia n. Bugiem; zginął w niewyjaśnionych okolicznościach,
być może wywieziony w głąb ZSRR.
(biogram s. 56)

Izydor Pryko

na początku okupacji aresztowany przez NKWD i wywieziony w nieznanym kierunku, prawdopodobnie zginął na terenie ZSRR.
(biogram s. 63)

Ignacy Puławski

od 4.09.1944 więziony w obozie Sachsenhausen (Oranienburg), nr obozowy 95941; ostatnią wiadomość z obozu od niego rodzina
otrzymała w grudniu 1944.
(biogram s. 234)

Dawid Schreiber

do lipca 1941 prowadził kancelarię adwokacką we Lwowie; zamordowany przez Niemców w 1942 w nieznanych okolicznościach.
(biogram s. 164)

Tadeusz Seib (Sejb)

w 1939 aresztowany przez NKWD, więziony w Skolem i Stanisławowie; skazany na więzienie; 23.09.1941 zwolniony z kompleksu
obozowego Karłag (Kazachstan); zginął w niewyjaśnionych okolicznościach na terenie ZSRR.
(biogram s. 133)

Michał Soroko

aresztowany i zamordowany przez NKWD w 1939 w Lidzie; według innych źródeł aresztowany w Postawach;
zginął w więzieniu w Berezeczu (Głębokiem) lub w trakcie ewakuacji w czerwcu 1941.
(biogram s. 56)

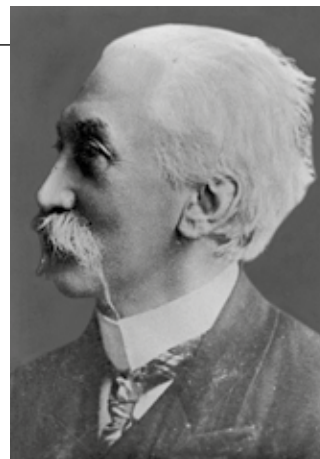
Konstanty Terlikowski

aresztowany przez NKWD w 1939 w Grodnie; zginął w niewyjaśnionych okolicznościach; być może zamordowany w 1940
w Grodnie lub 1940–1941 więziony w Sorokłagu w obwodzie archangielskim.
(biogram s. 146)

1939

MAKSYMILIAN MARCELI THULLIE

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

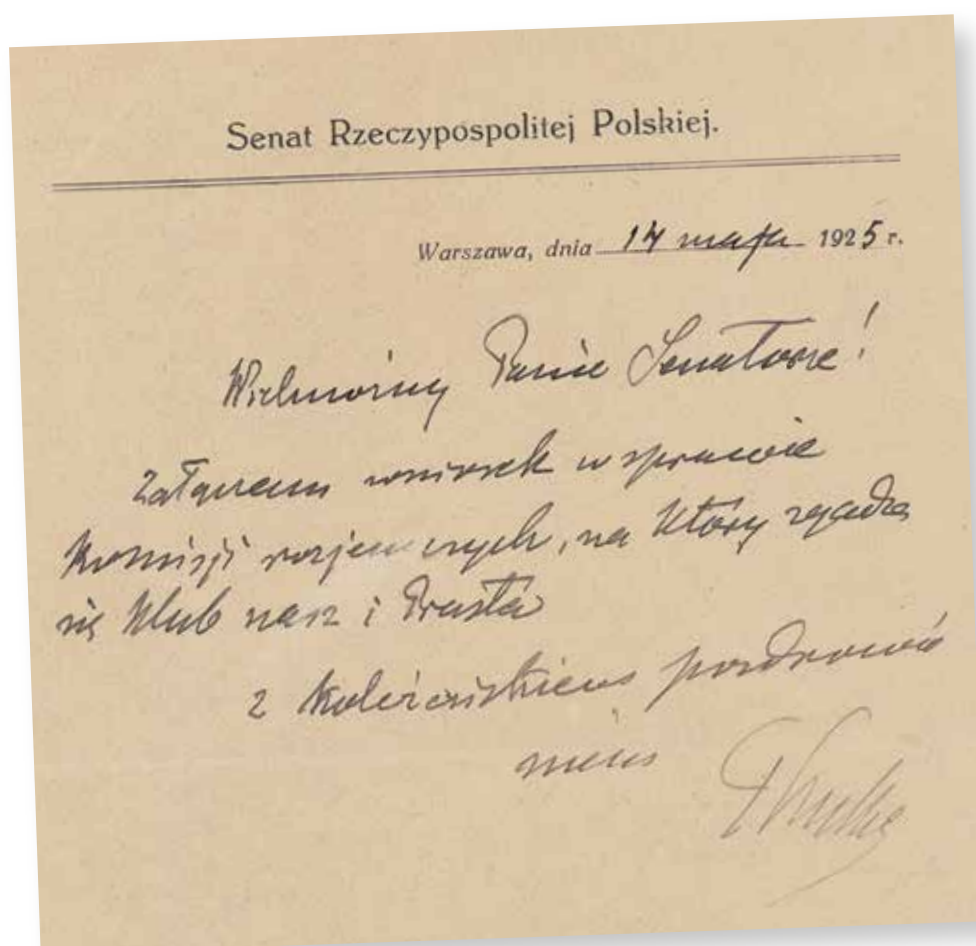
ur. 1853; inżynier, teoretyk budowy mostów; profesor i rektor Politechniki Lwowskiej;
prezes Akademii Nauk Technicznych; radny m. Lwowa;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1935 (1928 i 1930 marszałek senior);

Okoliczności śmierci

zmarł 1.09.1939 we Lwowie, pogrzeb na cmentarzu Łyczakowskim musiał być skrócony z powodu nalotu.

Pismo przewodnie skierowane przez senatora Maksymiliana Marcelego Thullie do senatora Jana Steckiego, 1925 r. [Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

brak aktu zgonu w USC Warszawa Śródmieście (dział ksiąg zabużańskich: Lwów); Stefan Kaufman, *Maksymilian Thullie*, „Nauka Polska”, 1981, nr 9–10, s. 79–81; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994, s. 555; *Biogramy uczonych polskich. Nauki techniczne*, cz. 4, Wrocław 1988, s. 361–365; Stanisław Sławomir Nicieja, *Łyczaków. Dzielnica za Styksem*, Wrocław 1998, s. 509, 510; informacje krewnego, Jana Thullie z Katowic z 1996.

BLAŻEJ STOLARSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1880; rolnik; współzałożyciel i członek władz PSL „Wyzwolenie” (1918–1921 prezes),
1918–1919 minister rolnictwa; publicysta; propagator spółdzielczości;

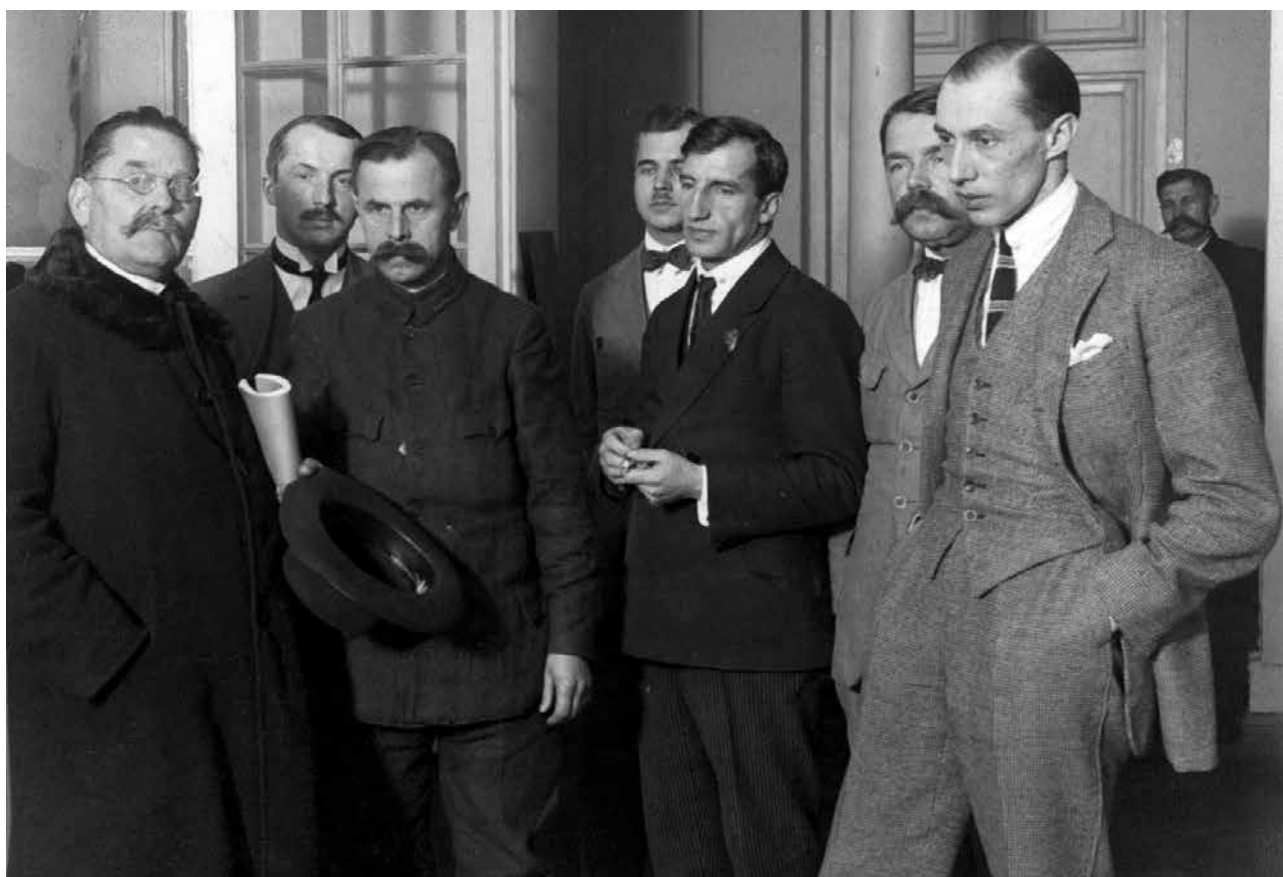
1906–1912 sołtys w Sługolicach, 1912–1915 wójt gminy Będków; 1917 członek Tymczasowej Rady Stanu;
wiceprezes Centralnego Związku Kółek Rolniczych; 1931 współorganizator Związku Zawodowego
Rolników; 1933 więziony za udział w strajkach chłopskich; 1938 członek Rady Naczelnej Obozu
Zjednoczenia Narodowego (OZN).

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1930, senator 1938–1939 (wicemarszałek);

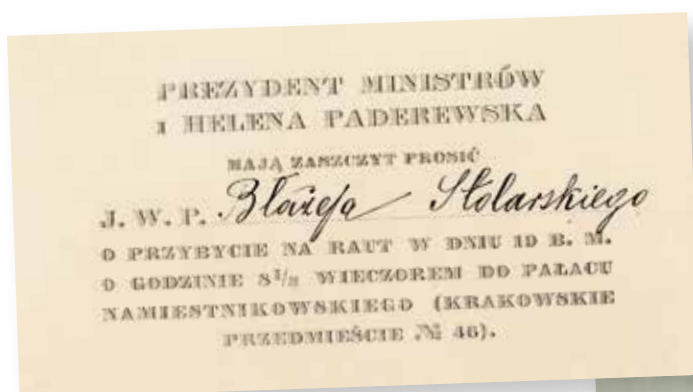
Okoliczności śmierci

aresztowany 10.09.1939 przez gestapo, prawdopodobnie wywieziony do Berlina i wkrótce zamordowany.

Posłowie PSL w kuluarach sejmowych (około 1922–1927), od lewej: Maksymilian Malinowski (późniejszy senator), Aleksy Ćwiakowski,
Błażej Stolarski (późniejszy senator), NN, wicemarszałek Sejmu Juliusz Poniatowski, Jan Smola, Bogusław Miedziński (późniejszy marszałek Senatu).

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Otwarcie Szkoły Wschodoznawczej Instytutu Wschodniego w Warszawie, listopad 1931 r.
Siedzą od lewej: prof. Ivo Jaworski, senator prof. Mojżesz Schorr, senator Stanisław Siedlecki, dr Władysław Woydyno, dr Olgierd Górka.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

PSB, t. XXXVI, Kraków 1995–1996, s. 555–558; *Kto był kim...*, s. 547; informacje: Konrada Siermontowskiego z Krakowa z 1997, Alicji Pacholczykowej z Łomianek z 2005 oraz córki, Marii Dąbskiej z Australii z 2005 (tu: być może samobójstwo).

TADEUSZ KARSZO-SIEDLEWSKI

[własność rodziny]

ur. 1893; przemysłowiec i działacz gospodarczy; członek Rady „Lewiatana”, wielu rad nadzorczych i kierownictw szeregu przedsiębiorstw;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

odrzucił propozycję wyjazdu wraz z władzami na kresy przedstawioną przez ewakuowanego prezydenta Ignacego Mościckiego, który pierwszy tydzień wojny wraz z najbliższymi współpracownikami przebywał w podwarszawskiej willi senatora w Błotach koło Falenicy; był delegatem Komendanta Głównego Straży Obywatelskiej w Warszawie; ciężko ranny pod koniec oblężenia Warszawy 23 września w trakcie służby, zmarł 26.09.1939.

Józef Piłsudski dekoruje,
prawdopodobnie Krzyżem Orderu Wojennego Virtuti Militari,
Tadeusza Karszo-Siedlewskiego, 1922 r.
[własność rodziny]

Wyjazd polskich przemysłowców do Moskwy, sierpień 1932 r. Od lewej: Ciszewski, Brygiewicz,
dyrektor Zakładów Ostrowieckich Tadeusz Karszo-Siedlewski (późniejszy senator),
dyrektor Banku Gospodarstwa Krajowego Stanisław Pawłowicz i dyrektor Sowiłtorgu Jan Kasperowicz.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

Akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście (tu: data zgonu 26.09.1939); *PSB*, t. XII, Kraków 1966–1967, s. 137–138 (tu: 24.09.1939); Jadwiga Szulc, Eugeniusz Szulc, *Cmentarz Ewangelicko-Reformowany w Warszawie*, Warszawa 1989, s. 107–108 (tu: 24.09.1939); Andrzej Ajnenkiel, Andrzej Drzycimski, Janina Paradowska, *Prezydenci Polski*, Warszawa 1991, s. 73; „Życie Warszawy” z 8–9.08.1992, s. 12 i z 5–6.09.1992, s. 12; Juliusz Englert, Maciej Malinowski, *Zamek Królewski w czasach drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993, s. 145; *Kto był kim...*, s. 519; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 75–76; informacje Małgorzaty Perkowski-Waszek z Krakowa z 2005 i krewnej, Aleksandry Żaryn z Warszawy z 2005.

JANUSZ WIELOWIEYSKI

(właśc. Jan Wielowiejski)

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1897; urzędnik administracji skarbowej;

legionista; do 1924 służył w Wojsku Polskim, administrator majątku Antonowce k. Lidy; pracownik Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Przezorność” w Warszawie; 1929 sekretarz Wojewódzkiego Komitetu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Toruniu; od 1930 w administracji skarbowej, początkowo w Grudziądzu, następnie w Nowogrodku jako naczelnik wydziału;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

jako sekretarz Senatu brał udział w ostatnim posiedzeniu izby 2.09.1939; walczył jako dowódca plutonu kawalerii dywizyjnej 23. Dywizji Piechoty; został rozstrzelany przez żołnierzy radzieckich lub poległ 29.09.1939 w Tomaszówce k. Włodawy w trakcie operacji II batalionu 84. pp, który osłaniał przed czołgami sowieckimi przeprawę przez Bug wojsk Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga, zmierzającej w kierunku Kocka. Pochowany na cmentarzu wojennym we Włodawie.

Cmentarz wojenny z 1939 r. we Włodawie. Miejsce spoczynku senatora Janusza Wielowiejskiego.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

brak aktu zgonu w USC Włodawa; wypis z książki pochowanych na cmentarzu wojennym we Włodawie (kwatery Z-13); Ludwik Głowacki, *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, Lublin 1976 s. 255, 314, 403; Zygmunt Godyń, *Straty spośród kawalerzystów i pancernych z rąk sowieckich w II wojnie światowej*, Londyn 1976, s. 101; Karol Liszewski, *Wojna polsko-sowiecka 1939 r.*, Londyn 1988, s. 57; *Księga pochowanych żołnierzy polskich poległych w II wojnie światowej*, t. 1, *Żołnierze września*, N-Z, Pruszków 1993, s. 277; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca, wrzesień–grudzień 1939. Kalendarium*, Warszawa 1993, s. 105–106; *Kto był kim...*, s. 558; Ryszard Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, Warszawa 1995, t. 1, s. 360; Grzegorz Rąkowski, *Polska egzotyczna*, cz. II, Pruszków 1996, s. 158; Andrzej Szczepański, *Groby żołnierskie. Włodawa i okolice*, Zeszyty Muzealne Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego we Włodawie, t. 10, Włodawa 2000, s. 65; informacje Urzędu Miejskiego we Włodawie z 1997, Muzeum Chełmskiego w Chełmie z 2001 oraz krewnej, Teresy Wielowiejskiej z North York (Kanada) z 2001.

MICHAŁ SOROKO

[własność rodziny]

ur. przed 1888; rolnik, wójt gminy Gawia (woj. nowogródzkie);

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

aresztowany i zamordowany przez NKWD we wrześniu 1939 w Lidzie; według innych źródeł aresztowany w październiku 1939 w Postawach, zginął w więzieniu w Berezeczu (pow. Głębokie) lub w trakcie ewakuacji w czerwcu 1941.

Źródła

Kto był kim..., s. 549; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami polskich parlamentarzystów represjonowanych przez władze sowieckie w latach 1939–1941*, [w:] *Okupacja i konspiracja...*, s. 167; informacje wnuków, Kazimierza Godlewskiego z Gorzowa Wielkopolskiego z 1995 i Małgorzaty Soroko-Borghetti z Dziekanowic z 2005.

FRANCISZEK PACZEŚNIAK

[własność rodziny]

ur. 1879; inżynier, przedsiębiorca budowlany w Brześciu nad Bugiem, właściciel gospodarstwa rolnego, major WP;

urzędnik Wydziału Krajowego we Lwowie, zmobilizowany w czasie I wojny światowej do armii austriackiej, 1918–1922 służył w Wojsku Polskim; przewodniczący Rady Miejskiej w Brześciu n. Bugiem, działacz spółdzielczy na Polesiu;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD we wrześniu 1939 w Rzeczy koło Brześcia n. Bugiem; zaginął w niewyjaśnionych okolicznościach, być może wywieziony w głąb ZSRR; uznany sądownie za zmarłego z dniem 9.05.1946.

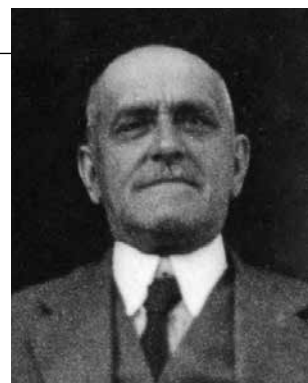

Senator Franciszek Paczeński
na czele pochodu pierwszomajowego
w Brześciu, lata trzydzieste XX w.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1958 w USC Warszawa Śródmieście; *Kto był kim...*, s. 537; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami polskich parlamentarzystów represjonowanych przez władze sowieckie w latach 1939–1941*, [w:] *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939–1941*, pod red. Piotra Chmielowca, Warszawa 2005, s. 166; informacje synowej, Marii Paczeńskiej z Warszawy z 1996.

ROMAN SKIRMUNT

[własność Zofii Dernałowicz]

ur. 1868; właściciel majątku ziemskiego Porzecze k. Pińska, przewodniczący Białoruskiego Komitetu Narodowego, białoruski premier i minister spraw zagranicznych w czasie okupacji niemieckiej (1918);

od 1907 wiceprezes Towarzystwa Rolniczego Mińskiego, od 1926 członek zarządu Kresowego Związku Ziemian.

Działalność parlamentarna

poseł do rosyjskiej Dumy Państwowej 1906,
poseł do rosyjskiej Rady Państwa 1910–1911,
senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

na początku wojny przebywał w Porzeczu i pomagał uchodźcom, 17.09.1939 przebywał w Pińsku; pod koniec września wrócił do Porzecza, gdzie został aresztowany i uwięziony; samowolniczy sąd, tzw. czerwony komitet rewolucyjny skazał go na śmierć; został zastrzelony 7.10.1939 razem ze szwagrem w lesie pod Korzeniewem (ok. 8 km od Porzecza); liczył 71 lat. Około 1942–1943 w Porzeczu została zamordowana siostra, Helena.

Dzień przyjazdu biskupa Kazimierza Bukraby do Porzecza, majątku senatora Romana Skirmunta (na pierwszym planie), lata trzydzieste XX w. [własność Zofii Dernałowicz]

Krzyż upamiętniający śmierć senatora Romana Skirmunta i jego najbliższych w majątku Porzecze koło Pińska. Napis na tablicy:
Na wyżynach myśli uczuć tam był ich dom – SKIRMUNTY
– Wieczne odpoczywanie racz im dać Panie, mordercom dać miłosierdzie.
[fot. Wacław Ilenkow]

Źródła

PSB, t. XXXVIII, Kraków 1998, s. 184–187; Józef Godlewski, *Na przełomie epok*, Warszawa 1990, s. 394; *Kto był kim...*, s. 548; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa polskiego 1939–1956*, Warszawa 1995, s. 950; zbiór wycinków z prasy białoruskiej z lat 1992–2000 w Kancelarii Senatu; informacje Awy z Korsaków Neefowej, Teresy Skirmuntt z 1996 i Zofii Dernałowicz z Warszawy z 1996 i 2007 oraz Wacław Ilenkowi z Pińska (Białoruś) z 1996, 2000 i 2001.

STANISŁAW KARŁOWSKI

ur. 1879; ziemianin (majątek Szelejewo k. Gostynia), bankowiec i działacz gospodarczy;

hodowca koni i bydła, prekursor upraw ekologicznych; 1917–1920 dyrektor Banku Handlowego w Warszawie SA; członek Rady „Lewiatana” oraz władz koncernu Siła i Światło SA, od 1925 wiceprezes;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo 19.10.1939 w grupie 30 mieszkańców Gostynia, został wraz z nimi rozstrzelany 21.10.1939 na rynku w Gostyniu; syn senatora, Zygmunt (członek konspiracji), aresztowany przez gestapo 11.08.1944 w Krakowie i zamordowany wraz z żoną tego samego dnia.

Senator Stanisław Karłowski, portret namalowany przez Kazimierza Pochwańskiego, 1930 r.
[własność rodziny]

Namalowany w 1979 r. (uzupełniony w 1989 r.) przez gostyńskiego malarza Czesława Gałę obraz, przedstawiający egzekucję przed ratuszem w Gostyniu (21.10.1939 r.), w której zginął senator Stanisław Karłowski. [depozyt w Muzeum w Gostyniu]

Tablica pamiątkowa na ratuszu w Gostyniu, gdzie więziono zakładników. [fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu w USC Piaski; *PSB*, t. XII, Kraków 1966–1967, s. 60–61; Tadeusz Gustaw Jackowski, *W walce o polskość*, Kraków 1972, s. 316; *Stąd wyszli na szaniec śmierci*, pod red. Roberta Czuba, Gostyni 1989; *Kto był kim...*, s. 519; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 445; informacje wnuczki, Róży Kubiak z Krakowa z 1996; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 68–69.

PAWEŁ OSSOWSKI

[Archiwum Państwowe w Toruniu]

ur. 1878; adwokat i notariusz w Chełmnie i Toruniu; działacz społeczny, publicysta;

przed I wojną światową działacz polskiego ruchu narodowego na Pomorzu; po podpisaniu traktatu wersalskiego jako delegat rządu RP uczestniczył w rokowaniach Komisji Międzynarodowej w Berlinie, dotyczących sposobu przejścia przez Polskę odzyskanej części Pomorza; pierwszy starosta chełmiński (do 1922);

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo we wrześniu lub październiku 1939; osadzony w toruńskim więzieniu w tzw. okrągłaku, a następnie w Forcie VII; zmuszany do przymusowych robót przy moście na Wiśle w Toruniu; rozstrzelany 28.10.1939 w Barbarce k. Torunia.

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1976 w USC Toruń (tu: 1.11.1939); akta Sądu Rejonowego w Toruniu sygn. I Ns IV. 601/76 (sądowe ustalenie daty zgonu, tu: 1.11.1939 „najbardziej prawdopodobna data śmierci”); *PSB*, t. XXIV, Kraków 1979, s. 444 (tu: 28.10.1939); Donald Steyer, *Toruń w pierwszych miesiącach okupacji hitlerowskiej*, [w:] „Rocznik Toruński” nr 5 1971, s. 133–134 (tu: 28.10.1939); Tadeusz Jaszowski, Czesław Sobecki, *Niemcy świadek. Zbrodnie hitlerowskie w toruńskim Forcie VII i w lesie Barbarka*, Bydgoszcz 1971, s. 32, 80; Włodzimierz Jastrzębski, *Terror i zbrodnia. Eksterminacja ludności polskiej i żydowskiej w rejencji bydgoskiej w latach 1939–1945*, Warszawa 1974, s. 168, 172 (tu: 28.10.1939); Roman Wapiński, *Paweł Ossowski (1878–1939) prawnik i działacz polityczny*, [w:] *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego. Szkice biograficzne*, Gdańsk 1979, s. 148–150; (tu: 28.10.1939); *Kto był kim...*, s. 537 (tu: 28.10.1939); listy z Muzeum Ziemi Chełmińskiej z 1997, IPN Toruń z 1997 i Urzędu Miasta w Chełmnie z 1997; informacje Jerzego Szwankowskiego z Raciąża koło Tucholi z 1997 i Kazimierza Przybyszewskiego z Torunia z 1997.

Cmentarz ofiar masowych mordów z lat II wojny światowej w Barbarce koło Torunia
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

[„Przekrój” nr 1/1939, s. 154]

ZDZISŁAW ŻMIGRYDER-KONOPKA

(niekiedy: Zmigryder)

ur. 1897; historyk, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie;
wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego;

1915–1918 członek POW, 1918 walczył w obronie Lwowa; członek Związku Żydowskich Uczestników
Walki o Niepodległość; od 1938 członek Ogólnopolskiego Komitetu Pomocy Uchodźcom Żydowskim
z Niemiec;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

na początku wojny członek Komitetu Społecznego do Spraw Związanych z Obroną Państwa przy Gminie
Żydowskiej w Warszawie; jako ochotnik walczył w kampanii wrześniowej; jesienią rozpoczął wykłady na
Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie; zmarł 7.11.1939 we Lwowie.

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście (dział ksiąg zabużańskich, Lwów); *Kto był kim...*, s. 562 (tu: data zgonu 4.11.1939);
Czesław Brzoza, *Żydowska mozaika polityczna w Polsce 1917–1927*, Kraków 2003, s. 259 (tu: data zgonu 4.11.1939); informacje
Ośrodka KARTA.

TOMASZ WASILEWSKI

[Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej]

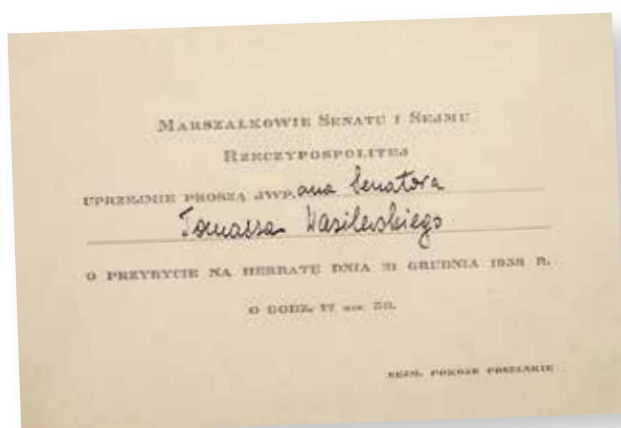
ur. 1877; nauczyciel; kierownik szkół powszechnych w Łodzi; działacz związkowy;
od 1919 radny m. Łodzi; prezes Rady Nadzorczej Robotniczego Banku Spółdzielczego;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo 9.11.1939 w Łodzi, więziony w obozie w Radogoszczu, rozstrzelany 12.11.1939 prawdopodobnie w lasach na przedmieściach Łodzi, być może w Lesie Łagiewnickim.

Zaproszenie na spotkanie z marszałkami Senatu i Sejmu,
grudzień 1938 r.

[Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej]

Grób zbiorowy ofiar egzekucji z 12.11.1939 r.
na łódzkim cmentarzu w Łagiewnikach.
Spoczywa tu m.in. senator Tomasz Wasilewski.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1949 w USC Łódź Śródmieście; Henryk Rudnicki, *Jak zginęło 40 nauczycieli łódzkich*, [w:] „Głos Robotniczy” nr 273, z 16.11.1962, s. 3 (tu: fragment dziennika członka plutonu egzekucyjnego); Wincenty Tomaszewicz, *Ze wspomnień lekarza*, Warszawa 1965, s. 496; Stanisław Rapalski, *Byłem w piekle. Wspomnienia z Radogoszcza*, Łódź 1969, s. 34–36; Sergiusz Jaśkiewicz, Mieczysław Woźniakowski, *Iskry w podziemiu*, Łódź 1971, s. 65; *Kto był kim...*, s. 557; *Nasz Leksykon, Tomasz Wasilewski*, [w:] „Głos Nauczycielski” nr 14, z 3.04.1996, s. 15; materiały biograficzne w zbiorach Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej (Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Łodzi, Wydział Zbiorów Specjalnych); informacje Instytutu Pamięci Narodowej z 2007; informacje córki, Sławy Wołkowicz-Pawłowicz z Warszawy i syna, Przemysława Wasilewskiego z Bielska-Białej z 1997 oraz Aleksandra Pytka z Łodzi z 1992.

ZYGMUNT GŁOWACKI

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1877; adwokat; wicestarosta krajowy w Poznaniu;

uczestnik powstania wielkopolskiego, do 1921 dyrektor Departamentu Więziennictwa w Ministerstwie Sprawiedliwości; 1922–1928 syndyk, a następnie dyrektor Giełdy Zbożowo-Towarowej w Poznaniu, do 1934 radny m. Poznania; współtwórca Fabryki Opon Samochodowych Stomil SA i prezes jej Rady Nadzorczej;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1939;

Okoliczności śmierci

wkrótce po wybuchu wojny wyjechał z Poznania do Warszawy; przetrwał oblężenie miasta; zmarł w Warszawie w niewyjaśnionych okolicznościach w grudniu 1939.

Źródła

brak aktu zgonu w warszawskich USC; *PSB*, t. VIII, Kraków 1959–1960, s. 130; *Kto był kim...*, s. 511; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 117–118.

IZYDOR PRYKO

[własność rodziny]

ur. 1886; wójt gminy Chorsk, rolnik w Dawidgródku na Polesiu;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

na początku okupacji aresztowany przez NKWD i wywieziony w nieznanym kierunku, rodzina nie otrzymała żadnej wiadomości, prawdopodobnie zginął na terenie ZSRR.

Źródła

Kto był kim..., s. 540; informacje bratanka, Jerzego Kozakiewicza z Tych z 1997 i 1998.

STEFAN STARZYŃSKI

ur. 1893; ekonomista, wykładowca SGH; dwukrotnie wiceminister skarbu, od 1934 komisaryczny prezydent m. Warszawy;

1910–1911 kilkakrotnie aresztowany za działalność niepodległościową, więziony w warszawskiej Cytadeli; legionista, internowany w Beniaminowie; 1921–1924 sekretarz generalny polskiej delegacji przy komisjach mieszanych: Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie, powołanych do realizacji postanowień pokojowych; 1926–1928 inicjował konferencje gospodarcze; od 1932–1934 wiceprezes Banku Gospodarstwa Krajowego;

Działalność parlamentarna

poseł 1930–1933, senator 1938–1939;

Stefan Starzyński na trybunie honorowej przy ul. Długiej w czasie defilady w dniu święta państwowego, 15.08.1939 r. (siedzą weterani powstania styczniowego).
Była to ostatnia uroczysta defilada w Warszawie przed wybuchem wojny.
[własność prywatna]

Senator Stefan Starzyński, prezydent m. st. Warszawy.
[własność prywatna]

komisarz cywilny przy Dowództwie Obrony Warszawy, wspomagał obronę stolicy zapewniając funkcjonowanie miasta w warunkach wojennych; od 8 do 23.09.1939 codziennie występował w radiu, wzywając warszawiaków do wytrwania; brał udział w rokowaniach kapitulacyjnych; po wkroczeniu Niemców do stolicy rozpoczął formowanie konspiracyjnej „Warszawianki”; aresztowany przez gestapo 27.10.1939 i osadzony na Pawiaku; wywieziony w głąb Rzeszy 24.12.1939; zginął w niewyjaśnionych okolicznościach (istnieje kilka wersji śmierci).

Epitafium poświęcone Stefanowi Starzyńskiemu w warszawskiej katedrze św. Jana Chrzciciela.
[fot. Roman Stasiuk]

Źródła

Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca, wrzesień–grudzień 1939. Kalendarium*, Warszawa 1993, s. 146; *Kto był kim...*, s. 550; *Encyklopedia Warszawy*, Warszawa 1994, s. 808; *Wspomnienie o Stefanie Starzyńskim*, opr. Marian Marek Drozdowski, Warszawa 1982, s. 30; Marian Marek Drozdowski, *Stefan Starzyński prezydent Warszawy*, Warszawa 1980, s. 310–321; *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 423; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy w II wojnie światowej. Kim byli, co robili*, Warszawa 2003, s. 165; *PSB*, t. XLII, Kraków 2004, s. 485–493; Wiktor Krzysztof Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, Warszawa 2006, s. 311–313; Internat. Suchdienst w Arolsen nie posiada żadnych danych.

1940

Kościół św. Katarzyny w Wilnie, ok. 1930 r. Ksiądz senator Stanisław Maciejewicz był rektorem tej świątyni.
[Fot. Jan Bulhak, Instytut Sztuki PAN]

[„Kurier Wileński” nr 6/1940, s. 2]

STANISŁAW MACIEJEWICZ

ur. 1869; ksiądz rzymskokatolicki, pedagog, działacz społeczny i narodowy,
publicysta; od 1899 rektor kościoła św. Katarzyny w Wilnie, kanonik wileńskiej Kapituły Metropolitalnej;

Działalność parlamentarna

poseł do rosyjskiej III i IV Dumy Państwowej;
w II RP poseł 1919–1922, poseł do Sejmu Wileńskiego 1922, senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł 4.01.1940 w Wilnie.

Źródła

akt zgonu w Litewskim Historycznym Archiwum Państwowym w Wilnie (tu: 4.01.1940); *PSB*, t. XIX, Kraków 1974, s. 43–44;
Kto był kim..., s. 530; Czesław Brzoza, Kamil Stepan, *Posłowie polscy w parlamencie rosyjskim...*, s. 128–130; *Wileński słownik biograficzny* pod red. Henryka Dubowika i Leszka Jana Malinowskiego, Bydgoszcz 2002, s. 212.

SALEM BUDZYNER

(Salomon Budzyner)

[Tadeusz Rzepecki, Karol Rzepecki, *Sejm i Senat 1928–1933*,
Poznań 1928 (dalej: Rzepeccy, *Sejm i Senat...*), s. 189.]

ur. 1872; przemysłowiec, właściciel zakładów włókienniczych w Łodzi;
1917–1919 członek Rady Miejskiej w Łodzi; prezes pełnomocny
Gminy Żydowskiej w Łodzi, działacz partii „Mizrachi” i ortodoksyjnej „Agudas Israel”;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

pod koniec 1939 postanowił przedostać się z rodziną do Palestyny, uzyskał fałszywe wizy do Grecji,
a na ich podstawie wyrobił wizy tranzytowe przez Włochy, w grudniu 1939 wyjechał koleją do Triestu;
zmarł tam 6.04.1940; w czasie pogrzebu zwłoki przykryto polską flagą.

Źródła

akt zgonu w USC Triest (Włochy); *Kto był kim...*, s. 501; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 226; Paweł Spodenkiewicz, *Zaginiona dzielnica. Łódź żydowska – ludzie i miejsca*, Łódź 1998, s. 12; Andrzej Kempa, Marek Szukalak, *Żydzi dawnej Łodzi*, Łódź 2001, t. I, s. 38; informacje kuzyna, Michała Salomończyka z Łodzi z lat 1996–1999; informacje krewnego, Slana Shidlovskiego z Izraela z 2002 oraz wnuka, Stephena Barucha z Australii z 2006.

FELIKS BOLT

[własność rodziny]

ur. 1864; ksiądz rzymskokatolicki, proboszcz parafii Srebrniki k. Wąbrzeźna;

propagator spółdzielczości, specjalizujący się w zakładaniu spółek handlowych; organizator, następnie wiceprezes i sekretarz Centralnego Towarzystwa Rolniczego dla Prus Zachodnich; członek Patronatu Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu i współpracownik ks. Piotra Wawrzyniaka; 1918–1919 członek Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu; prezes Rady Wojewódzkiej Związku Ludowo-Narodowego (późniejsze Stronnictwo Narodowe) w Toruniu.

Działalność parlamentarna

poseł 1920–1922, senator 1922–1927 i 1930–1935 (wicemarszałek);

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo 24.10.1939 w Srebrnikach, więziony w Dębowej Łące i Chełmnie; od 21.03.1940 w obozie koncentracyjnym Stutthof (nr obozowy 9234), gdzie zmarł 7.04.1940 w wieku 76 lat.

Legitymacja senatora ks. Feliksa Bolta z 1930 r.
[własność rodziny]

Źródła

Przemianujemy Stutthof na Boltowo [w:] „Ziemie Zachodnie Rzeczypospolitej”, dodatek miesięczny „Rzeczypospolitej Polskiej” nr 4/1943, s. 8–10; Miron Kłusak, *Polscy księża w Stutthofie 1939–1945*, „Życie i Myśl” nr 5/1968, s. 55, 62; Krzysztof Dunin-Wąsowicz, *Obóz koncentracyjny Stutthof*, Gdańsk 1970, s. 259; Wiktor Jacewicz, Jan Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. 2, Warszawa 1977, s. 31; Józef Borzyszkowski, *Feliks Bolt*, [w:] *Ludzie Pomorza lat 1920–1939. Szkice biograficzne*, Gdańsk 1977, s. 7–11; Zbigniew Stronski, *Pamięci godni. Chojnicki słownik biograficzny 1275–1980*, Bydgoszcz 1986, s. 43; Józef Borzyszkowski, *Ksiądz senator*, „Pielgrzym” nr 22/1991, s. 14, 16; *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Gdańsk 1992, s. 136–138; *Kto był kim...*, s. 499–500; Henryk Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 20–21; *Nadanie imienia księdza senatora Feliksa Bolta Publicznej Szkole Podstawowej w Barłóżnie*, jednodniówka z 10.11.1996; Gertruda Szarmach, Piotr Kawczyński, *Ksiądz Feliks Bolt patron Publicznej Szkoły Podstawowej w Barłóżnie*, [Barłóżno 1996]; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 185–186; pismo z Państwowego Muzeum Stutthof w Sztutowie z 1994; pismo Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie z 1996; informacje krewnych: Marii Bolt z Sopotu z 1996 i Adama Bolta z Gdańska z lat 1996–1997; informacje Józefa Borzyszkowskiego z Gdańska z 1996.

JAN SLASKI

(Jan Ślaski)

[własność rodziny]

ur. 1895; ziemianin (majątek Trzebcz Szlachecki na Pomorzu); działacz organizacji rolniczych, prezes Pomorskiego Związku Ziemian i prezes Naczelnej Rady Organizacji Ziemiańskich; radca Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni i pomorskiej Izby Rolnej w Toruniu; major kawalerii w rezerwie;

Działalność parlamentarna

poseł 1935–1938, senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

zmobilizowany w sierpniu 1939, odkomenderowany do Sztabu Głównego WP; 18.09.1939 pod Tarnopolem (Jabłonowo pow. Kopczyńce) dostał się do niewoli rosyjskiej, więziony w Kamieńcu Podolskim, następnie internowany w Kozielsku; zamordowany prawdopodobnie 16.04.1940 w Katyniu.

Senator Jan Ślaski, major Wojska Polskiego (na drugim koniu od lewej), na czele pierwszego szwadronu 2. Pułku Ułanów Wielkopolskich podczas defilady w Poznaniu, październik 1919 r.
[własność rodziny]

Adresowa strona kartki pocztowej napisanej przez senatora Jana Slaskiego w obozie w Kozielsku, luty 1940 r. [własność rodziny]

Źródła

Jędrzej Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991, s. 231; *Kto był kim...*, s. 553–554; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 962; list senatora do rodziny z 10.02.1940 z Kozielska; informacje żony, Marii Iwony Slaskiej i córki, Iwony Marii Dąbrowskiej z Warszawy z 1995.

MIKOŁAJ MASŁOW

(Mykoła Masłow)

Senator Mikołaj Masłow z żoną Wierą, lata trzydzieste XX w. [własność rodziny]

ur. 1880; adwokat w Petersburgu, później w Łucku; działacz ukraiński;

w 1917 uczestniczył w organizowaniu rządu ukraińskiego w Kijowie (dyrektor kancelarii Małej Rady Ministrów), w 1919 dyrektor departamentu w rządzie Semena Petlury; zarządca państwowego majątku Prawosławnego Bractwa Podniesienia Świętego Krzyża;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1938;

Okoliczności śmierci

aresztowany w 1939 przez NKWD, więziony w Łucku; został rozstrzelany w kwietniu 1940 na Ukrainie; żona Wiera, zesłana w 1940 z Łucka w głąb ZSRR, w 1941 aresztowana i skazana na obóz pracy, w 1941 przebywała w obozie Majkain, Żołotoj Rudnik w Kazachstanie; zmarła 14.09.1943 w łagrze w rejonie abajskim (Karaganda).

Źródła

PSB, t. XX, Kraków 1975, s. 123 (tu: 1942 Kazachstan); *Kto był kim...*, s. 532–533 (tu: 1942 Kazachstan); *Ukraiński ślad Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995 s. 64 (tu: 1940 Ukraina); *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998 s. 169 (tu: 1940 Ukraina); list z Prokuratury Generalnej Republiki Kazachstanu z 1998; informacje Zbigniewa Harbuza z Łobza z 1997; informacje synowej, Eużenii Máslovej z Karlovych Varów (Czechy) z lat 1997–99 i Danuty Sobińskiej z Jeleniej Góry z 1996.

TADEUSZ MOSZYŃSKI

ur. 1878; do 1919 adwokat w Petrykowie nad Prypecią (koło Mozyrza), 1922–1923 sędzia w Pińsku, a następnie notariusz w Pińsku i Łucku;

Działalność parlamentarna

senator 1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD w 1939 w Łucku; figuruje na liście przeznaczonych do rozstrzelania w kwietniu 1940 na Ukrainie; żona Gabriela z Zapolskich-Downar zmarła w Bejrucie w 1945;

Od strony lewej: senator Tadeusz Moszyński,
syn senatora, również Tadeusz,
oraz brat senatora, Kazimierz Moszyński,
wojewoda tarnopolski, lata trzydzieste XX w.
[własność rodziny]

Źródła

Kto był kim..., s. 535; *Ukraiński ślad Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 52 (tu: 1940 Ukraina); *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998, s. 151 (tu: 1940 Ukraina); informacje PCK; informacje wnuka, Andrzeja Moszyńskiego z Wołomina z 1997 i 2005.

APOLINARY WŁODZIMIERZ GARLICKI

ur. 1872; nauczyciel gimnazjalny w Przemyślu; taternik; publicysta;

przed 1907 uczył we Lwowie, Rzeszowie i Sanoku; 1918–1919 sekretarz Przemyskiej Rady Narodowej; 1928–1939 radny w Radzie Miasta Przemyśla.

Działalność parlamentarna

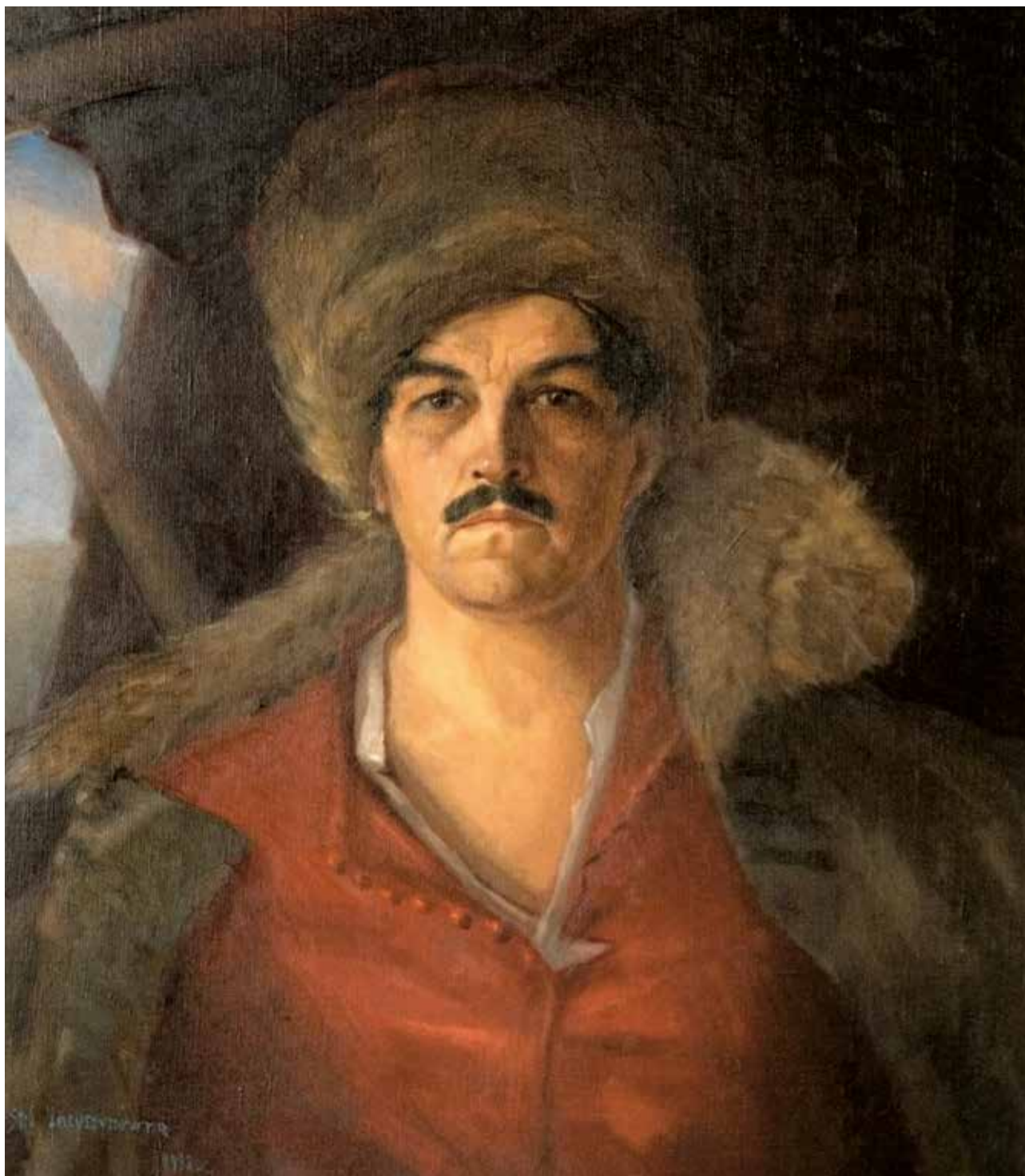
poseł 1928–1930, senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

od 15 do 28.09.1939 w składzie zarządu miasta Przemyśla (w czasie krótkotrwałej okupacji niemieckiej); po zajęciu miasta przez wojska radzieckie aresztowany przez NKWD, przewieziony do Lwowa; prawdopodobnie rozstrzelany w maju 1940 na Ukrainie.

Senator Apolinary Garlicki (z lewej) z bratankiem, Marianem Garlickim, późniejszym posłem na Sejm PRL II kadencji (1957–1961), profesorem nauk medycznych i generałem.
[własność rodziny]

Senator Apolinary Garlicki, portret w stroju kozackim, namalowany przez Stefanę Jacyszynównę, 1932 r.
[Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyśle]

Źródła

PSB, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 282; *Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny*, t. II, Warszawa 1974, s. 362; Leszek Marian Włodek, *Koniec Królewskiego Wolnego Miasta*, [w:] „Życie Przemyskie” nr 37/1991, s. 4; *Kto był kim...*, s. 510; *Ukraiński ślad Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 78; Marian Garlicki, *Z medycyną od Lwowa do Warszawy*, Warszawa 1996, s. 114; *Aresztowani w rejonie Lwowa i Drohobycza. Indeks represjonowanych*, t. VI, Warszawa 1998, s. 100; *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998, s. 188; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 87–88; Tomasz Pudłocki, *Apolinary Garlicki*, [w:] „Nasz Przemyśl”, nr 3/2005, s. 39; Zbigniew K. Wójcik, *Okupacja i konspiracja w regionie przemyskim (1939–1941)*, [w:] *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939–1941*, pod red. Piotra Chmielowca, Rzeszów–Warszawa 2005, s. 55, 63; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami polskich parlamentarzystów represjonowanych przez władze sowieckie w latach 1939–1941*, [w:] *Okupacja i konspiracja...*, s. 168; informacje Ośrodka KARTA; informacje bratanka, Mariana Garlickiego z Warszawy z 1992.

INNOCENTY GŁOWACKI

(Innokentij Hołowaćkyj)

ur. 1886; ukraiński nauczyciel; członek spółdzielni rolniczych na Wołyniu, dyrektor Banku Ukraińskiego w Ostrogu nad Horyniem;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany jesienią 1939, śledztwo w jego sprawie NKWD wszczął w Równem; 18.05.1940 wywieziony do więzienia w Kijowie; zapewne wkrótce rozstrzelany w Bykowni koło Kijowa.

Źródła

Kto był kim..., s. 511; *Ukraiński ślad Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 14; *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998, s. 68; *Postowie i senatorowie...*, t. II, s. 115–116; t. III s. 430; informacje ze Stowarzyszenia „Katyń” ze Szczecina z 1996, Stowarzyszenia „Rodzina Katyńska” z Warszawy z 1997 i Ośrodka „Wołanie z Wołynia” z 2007.

MACIEJ BUNDZYLAK

ur. 1890; rolnik i wójt w Koniuszkach Siemianowskich (pow. Rudki)

od 1907 pracował na linii kolejowej Lwów–Sambor; legionista; radca lwowskiej Izby Rolniczej;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

około 4–5.09.1939 przyjechał z Warszawy do rodzinnej wsi, pożegnał się z bliskimi i wyjechał w celu połączenia się z ewakuowanymi z Warszawy władzami; aresztowany jesienią 1939 przez NKWD, śledztwo w jego sprawie wszczęto 15.02.1940; rozstrzelany przez NKWD wiosną 1940 na Ukrainie w nieznanym okolicznościach; żona Anna w 1941 wywieziona do Kazachstanu, gdzie zmarła.

Źródła

Kto był kim..., s. 501; *Ukraiński ślad Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 28; *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998, s. 103; *Postowie i senatorowie...*, t. I, s. 230–231; informacje córki bratanka, Zofii Bundzylak z Bieniowa z 1995.

Koło Gospodyń Wiejskich
w Koniuszkach Siemianowskich.
Senator Maciej Bundzylak
siedzi pierwszy z prawej strony.
[Archiwum Senatu, dar rodziny]

EMIL HORDYŃSKI

(Omeljan Hordynskyj)

ur. 1891; ukraiński prawnik; do 1932 sędzia w Bohorodczanach, następnie adwokat w Sołotwinie (woj. stanisławowskie);

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

aresztowany z rodziną przez NKWD 11.02.1940 w Sołotwinie k. Bohorodczan w grupie inteligencji, od 25.02.1940 więziony w Stanisławowie, prawdopodobnie rozstrzelany wiosną 1940 na Ukrainie.

*We wrześniu 1939. odstąpiłem jako kandydat adwokatury
na praktykę i kancelarię, adw. Józef H. Hara w Bohorod-
czanach, gdzie dotychczas pracowałem.*

Emil Hordynski

Fragment „Curriculum vitae” z podpisem senatora Emila Hordyńskiego.
[Centralne Archiwum Wojskowe]

Źródła

Kto był kim..., s. 515; *Postowie i senatorowie...*, t. II, s. 242; *Ukraiński ślad Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995 s. 145; *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998, s. 286; informacje Andrzeja Wandurskiego z Szamocina z 1994.

HELENA LEWCZANOWSKA

(Ołena Łewczaniwska)

[*Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*
pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego,
Warszawa 1928 (dalej: *Parlament RP...*), s. 325]

ur. 1881; właścicielka majątku w okolicach Liniowa (Wołyń);
nauczycielka, ukraińska działaczka społeczno-polityczna na Wołyniu;

działała m.in. w „Proświcie”, jej mąż Aleksander (Ołeksandr) w 1928 został wybrany na senatora
II kadencji, ale wybory w tym okręgu zostały unieważnione.

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

aresztowana przez NKWD w grudniu 1939, więziona w Horochowie i Łucku; ostatni raz widziana przez
córkę w 1940; według różnych źródeł zmarła na zesłaniu w Kazachstanie lub została rozstrzelana wiosną
1940 na Ukrainie.

Źródła

Kto był kim..., s. 527 (tu: Kazachstan); *Encyklopedia ukrainoznawstwa*, Lviv 1994, t. IV, s. 1270 (tu: Kazachstan); *Ukraiński ślad
Katynia*, opr. Zuzanna Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 68 (tu: 1940 Ukraina); *Śladem zbrodni katyńskiej*, pod red. Zuzanny
Gajowniczek, Grzegorza Jakubowskiego, Jędrzeja Tucholskiego, Warszawa 1998, s. 174; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 339;
zbiór wycinków z prasy ukraińskiej w zbiorach Kancelarii Senatu; listy córki, Iriny Lewczaniwskiej z Łucka (Ukraina) z lat
1997–1999, Eużeni Máslovej z Karlovych Varów (Czechy) z 1997 i Tadeusza Marcinkowskiego z Zielonej Góry z lat 1995–1996.

TADEUSZ PETRAŻYCKI

[własność rodziny]

ur. 1885; prawnik, pułkownik Wojska Polskiego
(w stanie spoczynku od 1935), sędzia Wojskowego Sądu Najwyższego;

w czasie I wojny światowej służył w I Korpusie Polskim gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego w Rosji;
naczelnik wydziału kodyfikacyjnego w Ministerstwie Spraw Wojskowych, w tym czasie przedstawiciel
kilku kolejnych ministrów tego resortu w pracach ustawodawczych Sejmu i Senatu; członek zarządu PCK
oraz Ligi Morskiej i Kolonialnej;

Działalność parlamentarna

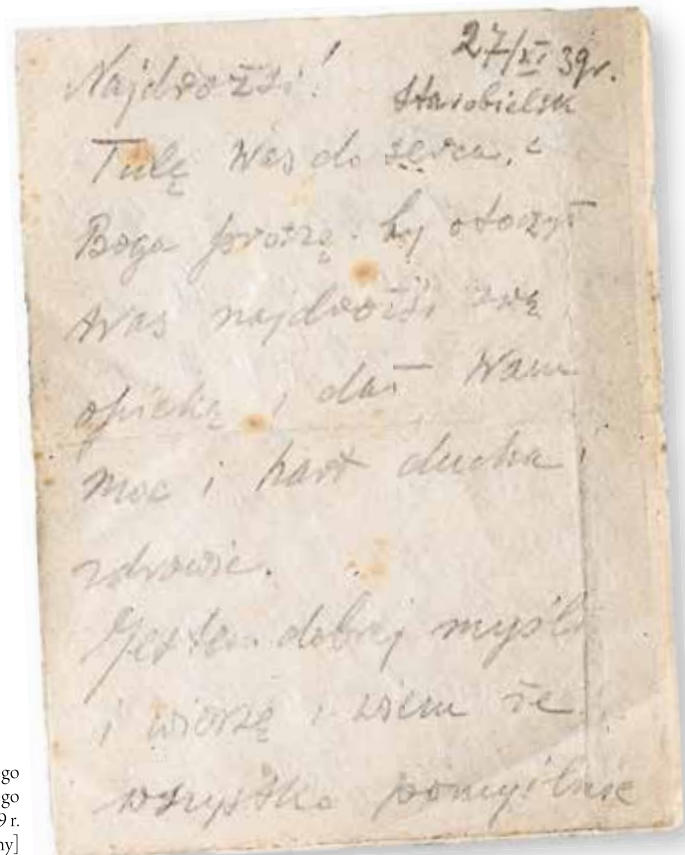
senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 zgłosił się do wojska, przydzielony do sztabu gen. Mieczysława Smorawińskiego, wzięty do niewoli sowieckiej pod Włodzimierzem Wołyńskim, więziony w Starobielsku; autor listu z 15.10.1939 do komendanta obozu w Starobielsku w sprawie nawiązania kontaktów z Czerwonym Krzyżem; zamordowany przez NKWD wiosną 1940 w Charkowie (jego nazwisko figuruje na liście NKWD pod poz. 2518); w 1951 uznany sądowo za zmarłego z dniem 9.05.1946.

Senator Tadeusz Petrażycki z synem Adamem, lata trzydzieste XX w.
[własność rodziny]

Pierwsza strona listu wysłanego
przez senatora Tadeusza Petrażyckiego
z obozu w Starobielsku, listopad 1939 r.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1951 w USC Brwinów; list senatora ze Starobielska z 27.11.1939 (w posiadaniu rodziny); Jędrzej Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991, s. 468, 958; *Kto był kim...*, s. 539; *Katyn. Dokumenty zbrodni*, Warszawa 1995 t. 1, s. 191–193; informacje córki, Aleksandry Petrażyckiej z 1997.

HALINA JAROSZEWICZOWA

(wł. Helena Maria) z d. Chełmicka

[własność rodziny]

ur. 1892; działaczka społeczna i niepodległościowa;

od 1913 komendantka 1. plutonu żeńskiego Związku Strzeleckiego; aresztowana w 1914 za kolportaż nielegalnej prasy i więziona na Pawiaku w Warszawie, następnie w dyspozycji Komendy I Brygady Legionów Polskich; w 1915 więziona w Moskwie; żołnierz POW; brała udział w udanym zamachu na komendanta policji w okupowanej Warszawie – Schultzego; jesienią 1918 uczestniczyła w przygotowaniu niezrealizowanego planu ucieczki J. Piłsudskiego z Magdeburga; współzałożycielka Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, członek władz Polskiego Białego Krzyża;

Działalność parlamentarna

posłanka 1930–1935, senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

żołnierz Służby Zwycięstwu Polski – Związku Walki Zbrojnej; aresztowana przez gestapo 15.04.1940, więziona na Pawiaku w Warszawie, stracona w zbiorowej egzekucji w nocy z 20 na 21.06.1940 w Palmirach k. Warszawy; syn Jan (1920–1942) żołnierz ZWZ-AK, poległ w szeregach „Wachlarza”.

Walne zebranie warszawskiego kola kobiecego Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP) w Warszawie, kwiecień 1936 r.
W prezydium od strony lewej: ministrowa Zofia Leśniewska, Zofia Chluska, senator Helena Jaroszewiczowa (przewodnicząca)
i inż. Jakimiukowa. Na ścianie wisi portret gen. Romana Góreckiego.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

GENERALGOUVERNEMENT
Distrikt Warschau

DER BEAUFTRAGTE DES DISTRIKTSCHIEFS
Für die Stadt Warschau
DER POLIZEIVERWALTER

Warschau, den 6.3. 41.

Abt.....

Bestätigung:

Nach Mitteilung des Kommandeurs der Sicherheitspolizei und
des SD für den Distrikt Warschau ist

J a r o s z e w i e z Helena, Warschau, Łowickastr.60/5
geb. am 17. 11. 1892 in Dziewanow am 21.6. 40. verstorben.

Warschau, den 6. 3. 41.

Der Beauftragte des Distriktschefs
für die Stadt Warschau
Der Polizeiverwalter
I.V.

/ - /

Urządowe zawiadomienie z 1941 r. o śmierci senator Heleny Jaroszewiczowej, rozstrzelanej w czerwcu 1940 r. w Palmirach.
[własność rodziny]

Cmentarz ofiar masowych egzekucji w Palmirach.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1992 w USC Warszawa Śródmieście; *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945*, Warszawa 1988, s. 157; Karol Loth, *Palmiry. Przewodnik po cmentarzu i muzeum*, Warszawa 1993, s. 15; *Kto był kim...*, s. 517; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 301–303; *Słownik biograficzny kobiet odznaczonych Orderem Wojennym Virtuti Militari*, t. I, Toruń 2004, s. 98–101; informacje córki, Marii Zielińskiej z Warszawy z 1996 i 2002.

ALFONS WACŁAW SCHULZ

(Schultz, Szulc)

[archiwum redakcji dwutygodnika
„Pielgrzym”, Pelplin]

ur. 1872; ksiądz rzymskokatolicki, proboszcz parafii Konarzyny i Subkowy k. Tczewa;
działacz społeczno-narodowy na Pomorzu;

1918 delegat na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu; 1919 szykanowany i więziony przez Niemców jako
przewodniczący Rady Ludowej na pow. człuchowski; 1920 w składzie Komisji Granicznej w Chojnicach
wytyczającej przebieg granicy RP; członek Sejmiku Powiatowego w Chojnicach, zasiadał w Pomorskiej
Izbie Rolniczej;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo i 9.09.1939 przewieziony z Tczewa do obozu przejściowego w Nowym Porcie
(Gdańsk); następnie wywieziony do obozu koncentracyjnego Stutthof; zamordowany 25.06.1940
(utopiony w wannie przez szefa rewiru).

Tablica upamiętniająca senatora ks. Alfonsa Schulza
i współpracującego z nim ks. Bronisława Burczyka,
kruchta kościoła parafialnego we wsi Subkowy.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

PSB, t. XXXVI, Kraków 1995–1996, s. 35–36 (tu: na krótko aresztowany 9.09.1939, zwolniony, ponownie aresztowany 29.02.1940
i wywieziony do obozu); Miron Kłusak, *Polscy księża w Stutthofie 1939–1945* [w:] „Życie i Myśl” 1968 nr 5, s. 58, 65;
Krzysztof Dunin-Wąsowicz, *Obóz koncentracyjny Stutthof*, Gdańsk 1970, s. 267; Wiktor Jacewicz, Jan Woś: *Martyrologium polskiego
duchowieństwa katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, Warszawa 1977, z. 2, s. 106; *Kto był kim...*, s. 546;
Henryk Mross, *Ksiądz Senator Schulz* [w:] „Pielgrzym” 1994 nr 18, s. 4; Henryk Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji
chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 298–299; informacje z Państwowego Muzeum Stutthof w Sztutowie
z 1994 i 2005 (tu: więziony od września 1939, obozowy akt zgonu i szczegółowy opis morderstwa).

STEFAN LELEK

(poprzednie nazwisko Sowa)

[Archiwum Senatu, dar]

ur. 1885; sędzia, m.in. Sądu Apelacyjnego w Lublinie; kapitan WP;

za działalność w PPS (spisek we Władywostoku) aresztowany, zbiegł z więzienia i przedostał się na Daleki Wschód; w latach 1908–1913 przebywał m.in. w Japonii, Chinach, Australii i USA (tu studiował); służył w Legionach Polskich, członek POW; jeden z założycieli Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939

Okoliczności śmierci

w końcu września 1939 współorganizował działalność konspiracyjną; przewodniczący Zarządu Okręgu Lublin organizacji Orzeł Biały, komisarz cywilny i zastępca komendanta Okręgu Lublin Służby Zwycięstwu Polski; aresztowany przez gestapo 30.03.1940 w swoim majątku Dzierzkowice (pow. Kraśnik), po ciężkim śledztwie w więzieniu na zamku w Lublinie zginął rozstrzelany w egzekucji zbiorowej 29.06.1940 w Rurach Jezuickich k. Lublina. Wraz z nim zginęła córka, Halina Lelekówna (1919–1940) – studentka KUL, łączniczka Komendy Okręgu ZWZ.

Krzyż w miejscu straceń w Rurach Jezuickich, na dawnych przedmieściach Lublina.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Tablica upamiętniająca m.in. senatora Stefana Leleka i jego córkę, w miejscu straceń.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1941 w USC Lublin; *PSB*, t. XVII, Kraków 1972, s. 17–18; *Hitlerowskie więzienie na zamku w Lublinie 1939–1944*, pod red. Zygmunta Mańkowskiego, Lublin 1988, s. 86, 197, 459; *Kto był kim...*, s. 526; Ireneusz Caban, *Ludzie lubelskiego okręgu Armii Krajowej*, Lublin 1995; Wiktor Cygan, *Słownik biograficzny...*, Warszawa 1998, t. 2, s. 96–98; Alina Gałan, „*Akcja AB*” na Lubelszczyźnie, [w:] *Biuletyn IPN* nr 12–1, 2003–2004 s. 53; *Postowie i senatorowie...*, t. III, s. 324–325; list Ireny Ronek z Lublina z 1993.

DOMINIK ZBIERSKI

ur. 1890; nauczyciel, dyrektor gimnazjum w Częstochowie; działacz społeczny i samorządowy;
legionista; członek Komitetu Pomocy Bezrobotnym; od 1934 radny Rady Miejskiej w Częstochowie;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo 30.03.1940, przesłuchiwany; następnie zwolniony; ponownie aresztowany 21.05.1940 i osadzony w częstochowskim więzieniu na Zawodziu; rozstrzelany 3.07.1940 w lesie w pobliżu wsi Apolonka k.Częstochowy.

Legitymacja senatora Dominika Zbierskiego z 1935 r.
[własność rodziny]

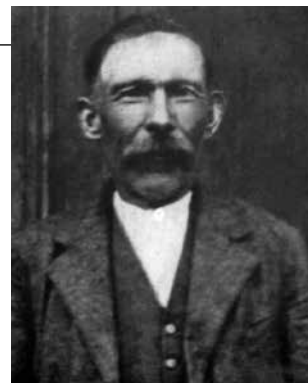

Tablica na grobie senatora na cmentarzu Kule
przy ul. Rolniczej w Częstochowie.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1948 w USC Janów k. Częstochowy; Jan Pietrzykowski, *Akcja AB w Częstochowie*, Katowice 1971, s. 35, 57, 68; Szymon Kędryna, Andrzej Szefer, *Nauczyciele śląscy polegli i zamordowani w latach hitlerowskiej okupacji. Księga pamiątkowa*, Katowice 1971, s. 115; *Kto był kim...*, s. 561; *Słownik biograficzny ziemi częstochowskiej*, pod red. Andrzeja Jana Zakrzewskiego, Częstochowa 1998, t. I, s. 156–158; informacje Archiwum Państwowego w Częstochowie z 1997.

TOMASZ BRZEZIŃSKI

[własność rodziny]

ur. 1872; rolnik w Bałdrzychowie;

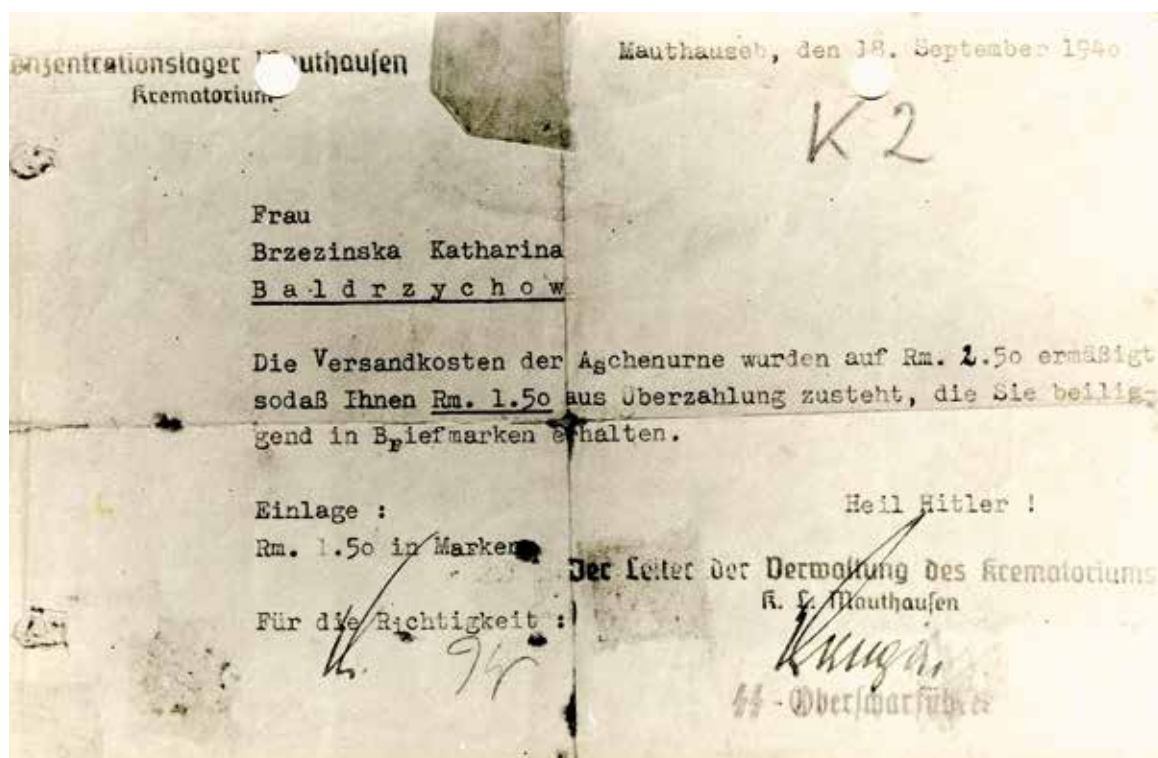
członek Sejmiku Powiatowego w Łęczycy; członek zarządu Centralnego Związku Kółek Rolniczych;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

na początku wojny ukrywał się w lesie, w okolicy Bałdrzychowa; aresztowany przez Niemców 10.04.1940 i wywieziony 6.05.1940 do obozu koncentracyjnego w Dachau (nr obozowy 8168); 26.06.1940 przewieziony do obozu Mauthausen, pracował m.in. przy budowie nasypu kolejowego; zmarł 11.08.1940 w Mauthausen, komando Gusen. Syn senatora zginął w obozie koncentracyjnym Auschwitz.

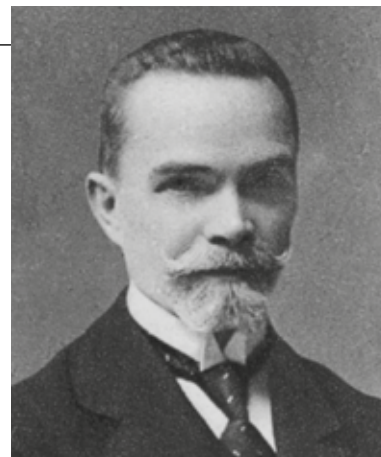
Urzędowe zawiadomienie o śmierci senatora Tomasza Brzezińskiego z obozu koncentracyjnego w Mauthausen, wrzesień 1940 r.
[własność rodziny]

Źródła

telegram komendanta obozu koncentracyjnego z 11.08.1940 zawiadamiający rodzinę o zgonie; akt zgonu z USC w Mauthausen-Marbach (Austria) sporządzony w 1940 (tu data śmierci: 11.08.1940, odpis uzyskany przez rodzinę w 1980); w 1958 uznany sądownie za zmarłego w Dachau 28.08.1940 i na tej podstawie sporządzono akt zgonu w 1960 w USC Poddębice; Mieczysław Cieniak, *z Łęczycy do Gusen*, [w:] „Ziemia Łęczycka”, nr 12/1958, s. 3 (tu: Gusen); Wincenty Gortat, *Zakładnicy z pierwszego miliona*, Londyn 1975, s. 97, 104 i in.; *Kto był kim...*, s. 501; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 219, t. II, s. 352; pismo z Internat. Suchdienst w Arolsen z 1995 (tu: 11.08.1940 Mauthausen-Gusen); informacje PCK z 1980 (Mauthausen, komando Gusen lub Quarz); informacje wnuczki, Marii Maciejewskiej z Bałdrzychowa z 1996 r.

MACIEJ GLOGIER

(Gloger)

[Parlament RP..., s. X]

ur. 1869; prawnik, notariusz w Radomiu;

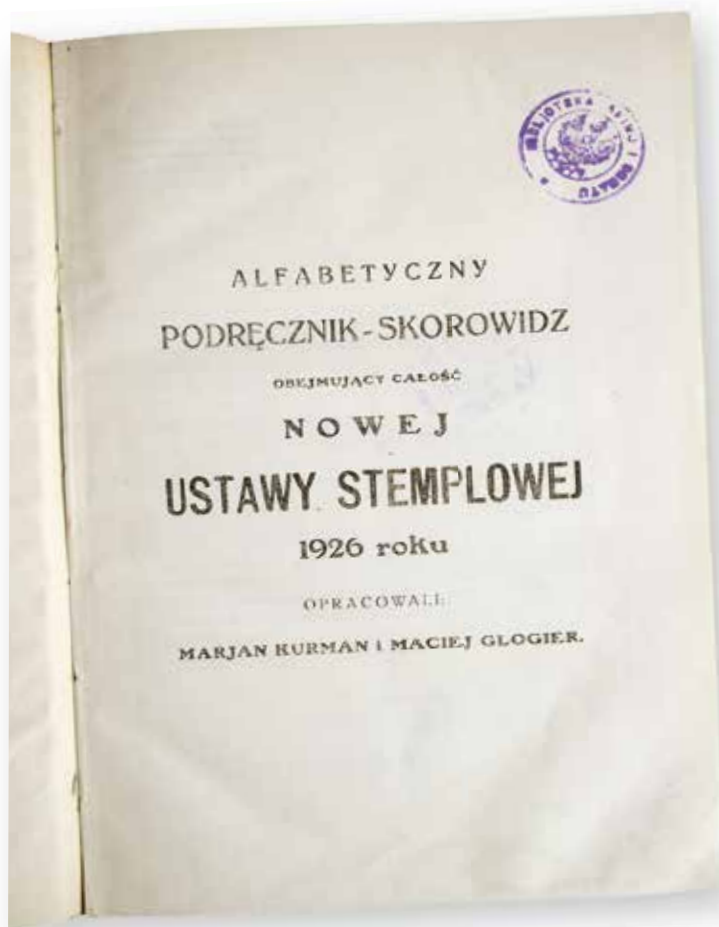
1914–1917 wiceprezydent Radomia; 1917–1920 organizator polskiego sądownictwa na ziemi radomskiej i prezes Sądu Okręgowego w Radomiu; od 1920 szef sekcji służbowej w Ministerstwie Sprawiedliwości;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł 25.08.1940 w Radomiu;

Skorowidz do jednej z ustaw podatkowych, opracowany przez senatora Macieja Glogiera i Mariana Kurmana, notariusza, eksperta podkomisji sejmowej zajmującej się opracowaniem tej ustawy, 1926 r. Widoczna jest pieczęć własnościowa przedwojennej Biblioteki Sejmu i Senatu.
[Biblioteka Sejmowa]

Źródła

akt zgonu w USC Radom; PSB, t. VIII, Kraków 1959–1960, s. 82, *Kto był kim...*, s. 510–511; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 110–111; „Z notatek Macieja Glogiera”, maszynopis ze zbiorów rodziny, s. 1–7; informacje krewnego, Wojciecha Glogiera z Warszawy z 1997.

WITOLD ABRAMOWICZ

[Rzepeccy, *Sejm i Senat...*, s. 195]

ur. 1874; adwokat, prodziekan Rady Adwokackiej w Wilnie; dziennikarz;

1894 aresztowany i zesłany w głąb Rosji za działalność patriotyczną; od 1919 pierwszy prezydent Wilna, w 1920 prezes Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej;

Działalność parlamentarna

poseł na Sejm Wileński, poseł 1922; senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

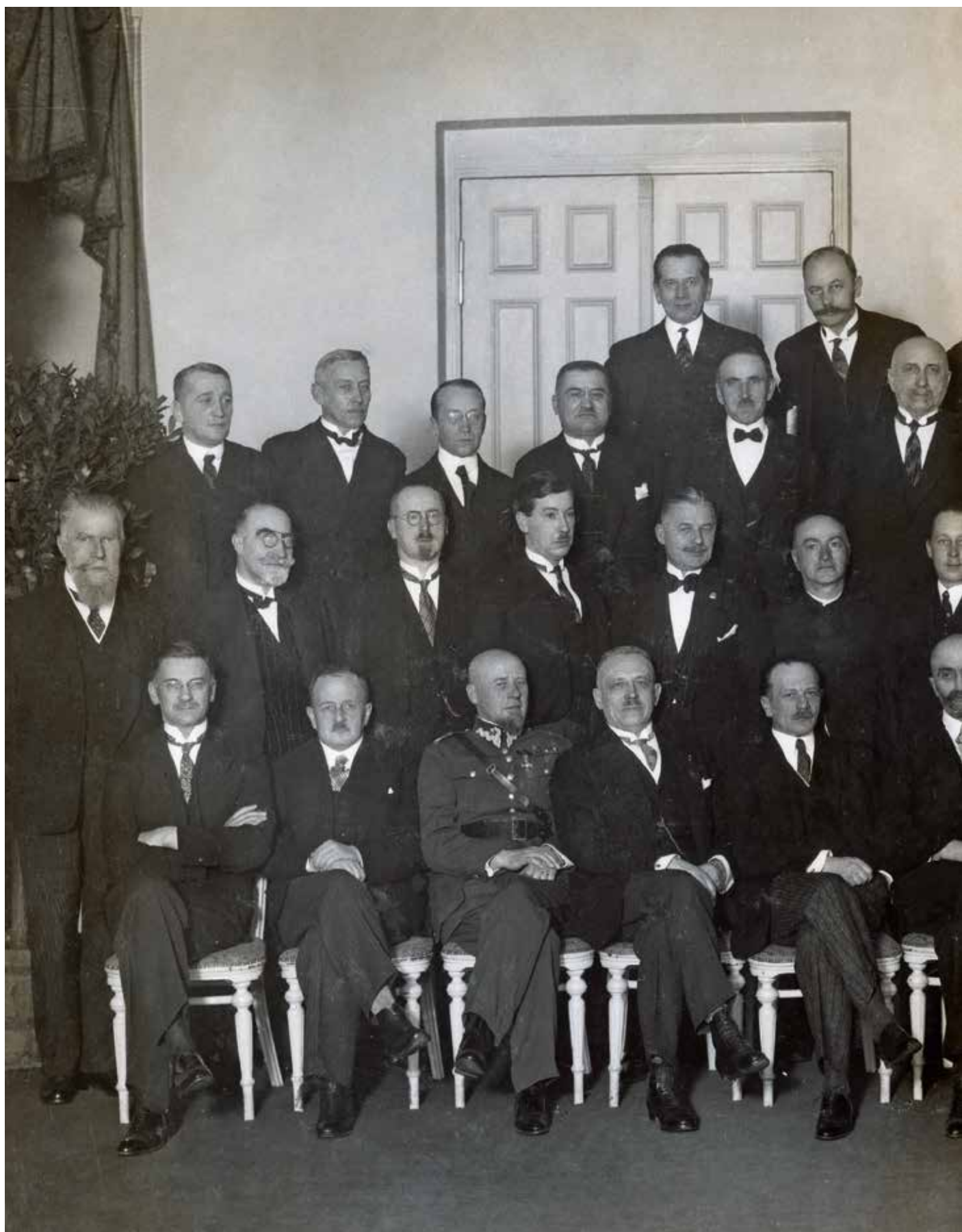
aresztowany przez NKWD 25.09.1939 i uwięziony w Wilejce; wyrokiem z 5.07.1940, skazany na 5 lat obozu pracy w Solikamsku (obwód Perm); zmarł 6.09.1940 w łagrze w obwodzie swierdłowskim, według innych źródeł ostatni raz widziany w 1941 w Zrusku (ZSRR).

Menu obiadu zamówionego z okazji spotkania polityków BBWR
w warszawskim hotelu Bristol, kwiecień 1929 r.
[Spuścizna senatora Karola Rolle, w posiadaniu rodziny]

Źródła

Karol Liszewski, *Wojna polsko-sowiecka 1939 r.*, Londyn 1988, s. 44; Jerzy Surwiło, *Kronika pamięci: wileńskie ślady na drogach cierpienia*, „Kurier Wileński” (Wilno) 26.03.1992, s. 3; *Kto był kim...*, s. 493–494; Władimir Adamuszek, Natalia Iwanowa, *Litości. Represje w obwodzie wilejskim w dokumentach 1939–1941*, Warszawa 1996, s. 91; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 32–33; Helena Pasierbska, *Wileńskie Łukiszki*, Gdańsk 2003, s. 17; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań...*, s. 172 (tu: uwięziony 10.10.1939, zmarł 6.09.1940); informacje Ośrodka KARTA; informacje Zygmunta Augustowskiego z Warszawy z 1995 i Konrada Siermontowskiego z Krakowa z 1997.

Spotkanie członków rządu i senatorów BBWR. W przedostatnim rządzie, drugi od prawej stoi senator W. Abramowicz. W pierwszym rządzie siedzą do lewej: A. Kühn, I. Boerner, A. Prystor, A. Roman, K. Świtalski, W. Sławek, A. Zaleski, K. Niezabytowski, S. Czerwiński, W. Staniewicz, W. Makowski. Stoją w drugim rządzie od lewej: S. Laurysiewicz, L. Evert, Jan Piłsudski, E. Kwiatkowski, NN, ks. S. Manugiewicz, A. Goluchowski, R. Wodziński, J. Zagłeniczny, NN, F. Drucki-Lubecki, A. Piasecki, S. Zakrzewski, M. Zyndram-Kościałkowski.

W trzecim rządzie stoją do lewej: Z. Przybylski, S. Boguszewski, J. Pocztowski, S. Redko, (? W. Szuyski lub A. Nowak), K. Rolle, S. Perzyński, L. Lempke, W. Abramowicz, S. Huskowski. Za nimi stoją od lewej: J. Rogowicz, poseł K. Polakiewicz, NN urzędnik, M. Rudnik, M. Soroko, I. Pryko.
Hotel Bristol w Warszawie, kwiecień 1929 r.
[Spuścizna senatora Karola Rolle, w posiadaniu rodziny]

EUGENIUSZ DOBACZEWSKI

[własność rodziny]

ur. 1886; lekarz, pułkownik Wojska Polskiego,
wiceprezes Klubu Lekarzy Polskich; publicysta;

legionista, do 1918 komendant POW w Wilnie;

Działalność parlamentarna

senator 1936–1939;

Okoliczności śmierci

na początku wojny wstąpił do ZWZ, redagował prasę konspiracyjną; aresztowany na Wileńszczyźnie przy przekraczaniu granicy, wydany Niemcom (przez Rosjan lub Litwinów), prawdopodobnie więziony w Tylży (czerwiec 1940), rozstrzelany w obozie pracy w Działdowie 1 września lub 11 listopada 1940.

Źródła

Stanisław Lorentz, *Album wileńskie*, Warszawa 1986, s. 26 i in., *Kto był kim...*, s. 506; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 389–390; Wiktor Cygan, *Oficerowie Legionów...*, Warszawa 2005, t. 1, s. 221–222; informacje: Towarzystwa Opieki nad byłym Obozem Karnym w Działdowie z 1997; współwięźniów: Zygmunta Augustowskiego z Warszawy z 1995, Henryka Żuka z Warszawy z 1997 i Zbigniewa Jaworskiego ze Szczecina z 1997; bratanka, Sławomira Dobaczewskiego z Warszawy z 1997.

MICHAŁ RÓG

ur. 1883; dziennikarz, działacz polityczny i ludowy, członek Centrolewu;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1935 (1930–1935 wicemarszałek), senator 1935–1939;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo jesienią 1939; 29.08.1940 przewieziony z obozu Sachsenhausen do obozu Dachau (nr obozowy 16494); zastrzelony 14.11.1940 w obozie Dachau za niezdjęcie czapki przed niemieckim żołnierzem, co w dokumentach określono jako „stawianie oporu władzy państwowej”.

Marszałek Senatu Julian Juliusz Szymański (pośrodku) z przedstawicielami PSL „Wyzwolenie”, senatorem Wacławem Januszewskim (po lewo) i posłem Michałem Rogiem (po prawo), późniejszym senatorem, marzec 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

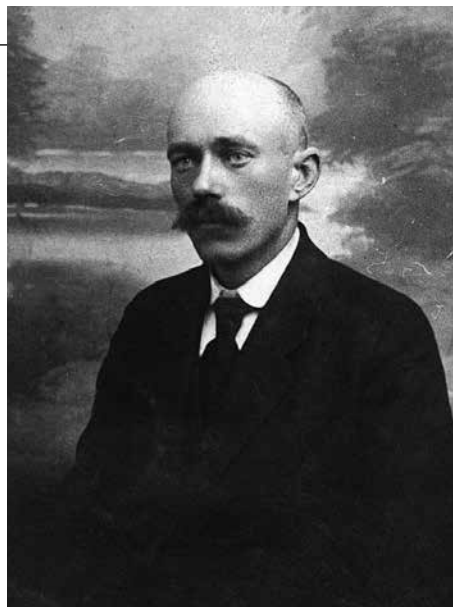

Przedstawiciele Centrolewu w Belwederze. Na pierwszym planie Jan Piłsudski (brat marszałka), w głębi od lewej posłowie: Jan Dębski, Mieczysław Niedziałkowski, Michał Róg, ok. 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu z Urzędu Miasta Dachau z 1946; *PSB*, t. XXXII, Kraków 1989–1991, s. 490–492; *Kto był kim...*, s. 544; informacje PCK; pismo z Internat. Suchdienst w Arolsen z 1995; informacje krewnych z Warszawy: Barbary Prószyńskiej-Olszewskiej z 1996, Marka i Wandy Prószyńskich z 1999 i Edwarda Sudwoja z 1999.

BŁAŻEJ KRZYWKOWSKI

[własność rodziny]

ur. 1878; rolnik w kolonii Sokołowo koło Ciechanowa (gm. Grudusk),
a następnie w Strzelni; działacz spółdzielczy, publicysta;

członek Komisji Rolnej II Rady Stanu; członek Komitetu Obywatelskiego i wiceprezes Towarzystwa Rolniczego w Ciechanowie; wiceprezes Centralnej Kasy Spółek Rolniczych, członek Zarządu Kółek Rolniczych w Warszawie;

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1922, senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

w kwietniu 1940 aresztowany przez gestapo; 19.04.1940 przywieziony do obozu Dachau, 25.05.1940 przewieziony do obozu Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł 27 lub 28.12.1940.

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1957 w USC Żnin (tu: 27.12.1940); informacje PCK; *Kto był kim...*, s. 524–525; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 249–250; informacje córki, Zofii Duszyńskiej z Warszawy z 1995 (tu: 28.12.1940).

AUGUST UTTA

ur. 1887; nauczyciel, publicysta; działacz mniejszości niemieckiej;

1919–1927 członek Rady Miejskiej w Łodzi i Rady Synodalnej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego;

Działalność parlamentarna

poseł 1922–1930, senator 1931–1935;

Okoliczności śmierci

zmarł 28.12.1940 w swoim majątku we wsi Okup Wielki k. Łodzi.

Posiedzenie komisji wyborczej mającej wyznaczyć numery list państwowych w wyborach do Sejmu i Senatu III kadencji, październik 1930 r.
Od lewej: komisarz wyborczy Sądu Najwyższego Stanisław Giżycki, senator Jan Woźnicki, poseł Jan Krysa, poseł Bohdan Podolski, poseł i późniejszy senator August Utta (na tle pieca), Włodzimierz Kosanocki, poseł Kazimierz Pużak, Stefan Urbanowicz, Sawicki.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Łask; Mirosław Cygański, *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej w latach 1919–1939*, Łódź 1962, s. 158–159; Mads Ole Balling, *Von Rewal bis Bukarest*, t. I, Kopenhaga 1991, s. 209–210; *Kto był kim...*, s. 556–557; Janusz Fałowski, *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2000, s. 73–74.

BOHDAN WASIUTYŃSKI

[własność rodziny]

ur. 1882; prawnik, profesor Uniwersytetu Poznańskiego i Uniwersytetu Warszawskiego; publicysta;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

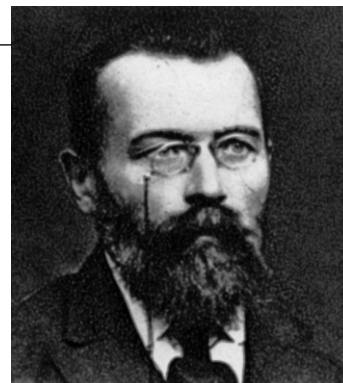
zmarł 29.12.1940 w Warszawie.

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście; Hubert Izdebski, *Bohdan Wasiutyński 1882–1940*, „Samorząd Terytorialny” 1991, nr 5, s. 41–44; *Kto był kim...*, s. 557–558; Wojciech Wasiutyński, *Prawą stroną labiryntu*, Gdańsk 1996, s. 56.

WIACZESŁAW BOHDANOWICZ

(Wiaczesław Bohdanowicz)

[Parlament RP..., s. 344]

ur. 1878; świecki wykładowca prawosławnego seminarium duchownego w Wilnie, prezes Białoruskiego Komitetu Narodowego; publicysta;

po 1918 założył pierwsze w Wilnie gimnazjum białoruskie, członek Białoruskiego Instytutu Gospodarki i Kultury; radny m. Wilna;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1930;

Martwa natura z ogórkami z 1927 r.,
pędzla senatora Wiaczesława Bohdanowicza.
[własność rodziny]

Okoliczności śmierci

na początku wojny w 1939 internowany przez władze polskie i osadzony w Berezie Kartuskiej, uwolniony stamtąd 17.09.1939; aresztowany przez NKWD 17.10.1939 w Wilnie; brak dokładnych relacji o dalszych losach, prawdopodobnie wywieziony w głąb ZSRR; możliwe, że zmarł w 1940 r. w więzieniu lub w transporcie z Mołodeczna do Moskwy.

Źródła

Jerzy Surwiło, *Kronika pamięci: wileńskie ślady na drogach cierpień*, „Kurier Wileński” (Wilno) 26.03.1992, s. 3 (tu: aresztowany w 1939); *Kto był kim...*, s. 499; Michał Czajka, Marcin Kanler, Witold Sienkiewicz, *Leksykon historii Polski*, Warszawa 1995, s. 26; *Spółeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś zachodnia i Litwa wschodnia) w latach 1939–1941*, pod red. Małgorzaty Giżejewskiej i Tomasza Strzembosza, Warszawa 1995, s. 91; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 179–180; Marian Pieciukiewicz, *Listy 1956–1982*, Białystok 2005, s. 63; informacje Ośrodka KARTA (tu: aresztowany między 14 a 22.06.1940); informacje z lat 1996–2007 córki, Ludmiły Sosnowskiej i wnuczki, Hanny Gosk z Białegostoku (tu: aresztowany w 1939).

1941

STANISŁAW TOR

(Stanisław Thor)

[własność rodziny]

ur. 1880; prezes Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni, dyrektor firmy „PAGED” (Polska Agencja Eksportu Drewna); działacz spółdzielczy, publicysta;

członek Kół Bojowych PPS, więziony na Pawiaku i w warszawskiej Cytadeli; legionista; radny m. Warszawy; 1919 wyznaczony na wiceprezydenta Warszawy (zrzekł się); 1923–1929 dyrektor handlowy gazowni warszawskiej;

Działalność parlamentarna

senator w 1935;

Okoliczności śmierci

od października 1939 mieszkał w Warszawie, pracował w Spółdzielni Spożywców „Społem”; zmarł 9.01.1941 w Warszawie.

Spacer w Krynicy. Od lewej: Janina Tor (żona senatora), NN, senator Stanisław Tor.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście; nekrolog [w:] „Nowy Kurier Warszawski” 1941 nr 8, s. 4; Stanisław Łoza *Czy wiesz, kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 754–755; *Kto był kim...*, s. 555; informacje Kamila Stepana z Krakowa z 1996 oraz bratanicy, Eugenii Brzęckiej z Opola z 2006.

JÓZEF DANIELEWICZ

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1880; robotnik włókniarz w Łodzi; inkasent firmy „Singer” w Łodzi;

1903, 1904, 1911 aresztowany i więziony przez władze rosyjskie za działalność związkową i w PPS, 1908–1910 na zesłaniu na Syberii; członek Rady Naczelnej PPS; zastępca przewodniczącego Zarządu Głównego Związku Zawodowego Robotników i Robotnic Przemysłu Włóknistego i jego reprezentant w Komisji Centralnej Związków Zawodowych; 1919–1931 członek Rady Miejskiej m. Łodzi, od 1931 pracownik Magistratu m. Łodzi.

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930 i w 1935;

Okoliczności śmierci

w styczniu 1940 wysiedlony przez Niemców z Łodzi, zmarł 26.01.1941 w Piotrkowie Trybunalskim.

Źródła

akt zgonu w USC Piotrków Trybunalski; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. I, Warszawa 1986, s. 505–506; *Kto był kim...*, s. 503–504; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 343–344; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Styczeń–grudzień 1941*. Kalendarium, Warszawa 2002, s. 37.

ALEKSANDER IŻYCKI

[Rzepeccy, *Sejm i Senat...*, s. 198]

ur. 1866; członek komisji miejskich w Odessie i Warszawie, pracownik i propagator spółdzielczości w Warszawie i na Lubelszczyźnie, publicysta;

na początku lat dwudziestych był urzędnikiem Towarzystwa Kolonialnego w Warszawie, następnie pracował w Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych; ojciec gen. bryg. pil. Mateusza Iżyckiego (1898–1952), od 1943 inspektora, a następnie dowódcy Polskich Sił Powietrznych na Zachodzie.

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

aresztowany 15.06.1940 i więziony na Pawiaku, figuruje na liście wywiezionych 14.08.1940 do obozu Auschwitz; zmarł w Warszawie 14.02.1941.

Rynek Starego Miasta w Warszawie (strona Dekerta). Do senatora Aleksandra Izzyckiego należała kamienica nr 38 (trzecia od lewej, w widocznej pierzei na wprost). Autolitografia Leona Wyczółkowskiego, 1916 r. [Muzeum Narodowe w Warszawie]

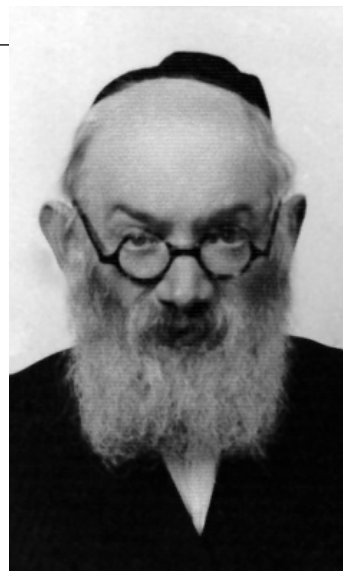

Ta sama strona Rynku po zniszczeniach wojennych, 1945 r. Po odbudowie widoczne kamienice przekazano Muzeum Historycznemu m.st. Warszawy. [Instytut Sztuki PAN]

Źródła

akt zgonu z USC Warszawa; brak potwierdzenia pobytu w obozie z Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau; *Kto był kim...*, s. 515; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 264–265; list z Muzeum Więzienia „Pawiak” z 2007; informacje wnuczki, Eweliny Potockiej z Kanady z 2007.

MOJŻESZ DEUTSCHER

[Archiwum Państwowe w Krakowie]

ur. 1878; wydawca i redaktor, właściciel żydowskiej spółki wydawniczej „Izrael” w Warszawie i drukarni w Krakowie;

członek Rady Gminy Wyznaniowej w Krakowie; członek władz centralnych ortodoksyjnej organizacji Agudas Israel.

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł w getcie krakowskim 10.03.1941;

Brama wjazdowa na teren getta, Kraków ok. 1941 r.
[Muzeum Historyczne Miasta Krakowa]

Źródła

akt zgonu w USC Kraków; *Kto był kim...*, s. 505; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 93; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 372; Czesław Brzoza, *Żydowska mozaika polityczna w Polsce 1917–1927*, Kraków 2003, s. 158; *Krakowianie. Wybitni Żydzi krakowscy XIV–XX w.*, Kraków 2006, s. 75–77; informacje Kamila Stepana z Krakowa z 1996.

STANISŁAW DĄMBSKI

ur. 1865; prawnik; ziemianin (majątek: Rudna Wielka k. Rzeszowa);

członek Wydziału Krajowego we Lwowie; prezes Rady Naczelnej Polskich Organizacji Ziemiańskich; publicysta.

Działalność parlamentarna

poseł do Rady Państwa w Wiedniu i Sejmu Krajowego we Lwowie,
senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

zmarł 29.03.1941 w Rudnej Wielkiej.

Legitymacja senatora Stanisława Dąmbskiego z 1930 r.
[własność rodziny]

Warszawa 8/3 1931
Wojewódzki Hotel sejmowy

Wielce Szanowny Panie Prezisie
Na posiedzeniu z dnia 6go b.m. prezydium
R.W.O.Z. zastanawiało się nad sytuacją
wytworzoną niewyregulowanym stosunkiem
Warszawskiego Związku Ziemiańskim do instytucji
rady narodowej organizacji ziemianinów.
Wynikiem rozważań prezydium jest postar-
nowienie, którego tekst w załączeniu
przebiega. Z mojej strony nadmieniam
że z uchwałą prezydium R.W.O.Z. zgodzić
wyroczono się zupełnie i dotychczas
krotnie już przedstawia Wielce Szanownemu Panu
Prezysowi i Szanownym Panom z Warszawskiego
Związku Ziemiańskim moją gorącą prośbę, by w za-
mierzonym składować jakiegoś rodzaju
wyrocznicę w ziemianinów, rezygnując z dyktanda
prezydium R.W.O.Z. się pogodzić i w ten sposób
umożliwić wprowadzenie w życie niedługim
w instytucji R.W.O.Z. stosunków zupełnie zgodnych
i harmonijnych. Proszę, by Wielce Szanowny
Pan Prezis przyjął wyraz głębokiego pozdrowienia
Dr. Stanisław Dąbski

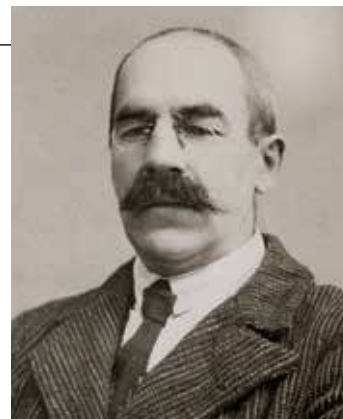
List senatora Stanisława Dąbskiego do senatora Jana Steckiego w sprawie organizacji ziemiańskich, marzec 1931 r.
[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

akt zgonu w USC Świlcza; *Kto był kim...*, s. 504–505; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 364–365; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 118; informacje wnuczki, Marii Dąbskiej z 1997.

ALEKSANDER WŁASOW

(Aleksandr Ułasau)

[własność rodziny]

ur. 1874; ziemianin (majątek Migówka); białoruski działacz polityczny i oświatowy, dziennikarz i wydawca; prezes Białoruskiego Narodowego Komitetu w Warszawie i Towarzystwa Szkoły Białoruskiej;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

aresztowany 16.10.1939 przez NKWD; więziony w Wilejce i Mołodecznie; 29.11.1940 skazany na 5 lat łagru; zmarł 11.03.1941 w Nowosybirsku.

Źródła

Kto był kim..., s. 559; *Słownik biograficzny Europy środkowo-wschodniej XX wieku*, pod red. Wojciecha Roszkowskiego i Jana Kofmana, Warszawa 2004, s. 1333; informacje bratanicy, Heleny Kuncewicz z Koła z 1996 i krewnego, Piotra Własowa z Olsztyna z 1996; informacje z Biblioteki Sejmowej z 2000.

JAN TADEUSZ CUPIAŁ

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1882; robotnik giser; członek Rady Naczelnej PPS;

więziony przez władze carskie i bezterminowo zesłany w głąb Rosji za działalność w PPS; 1917 członek Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w Charkowie; 1920–1922 prezes Rady Miejskiej, a od 1925 radny w Dąbrowie Górniczej; 1935–1939 wiceprezydent Dąbrowy Górniczej.

Działalność parlamentarna

poseł 1922–1927, senator 1935;

Okoliczności śmierci

od czerwca 1939 brał udział w konspiracyjnej akcji PPS „Okrzeja-Odra”, był organizatorem „trójek bojowych”, które w wypadku najazdu hitlerowskiego miały prowadzić akcję dywersyjną na tyłach wojsk niemieckich; w czasie wojny działał w konspiracji (Gwardia Ludowa, PPS–WRN); aresztowany przez gestapo 21.02.1940, zwolniony; ponownie aresztowany 12.04.1940 i 14.04.1940 wywieziony do obozu koncentracyjnego Dachau (nr obozowy 3352), gdzie zginął 30.03.1941; wkrótce po nim została aresztowana żona Barbara, zginęła.

Źródła

akt zgonu sporządzono sądownie w 1951; *Śląski słownik biograficzny*, t. I, Katowice 1977, s. 40–42; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. I, Warszawa 1978, s. 451–452; *Kto był kim...*, s. 502–503; *Encyklopedia Dąbrowy Górniczej*, t. I, Dąbrowa Górnicza 1996, s. 29–30; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 302–303; pismo z Internat. Suchdienst w Arolsen z 1995 (tu data zgonu: 31.03.1941); informacje Urzędu Miejskiego w Dąbrowie Górniczej z 1997.

KAZIMIERZ BISPING

[własność rodziny]

ur. 1887; ziemianin (majątek Strubnica, pow. Wołkowysk);

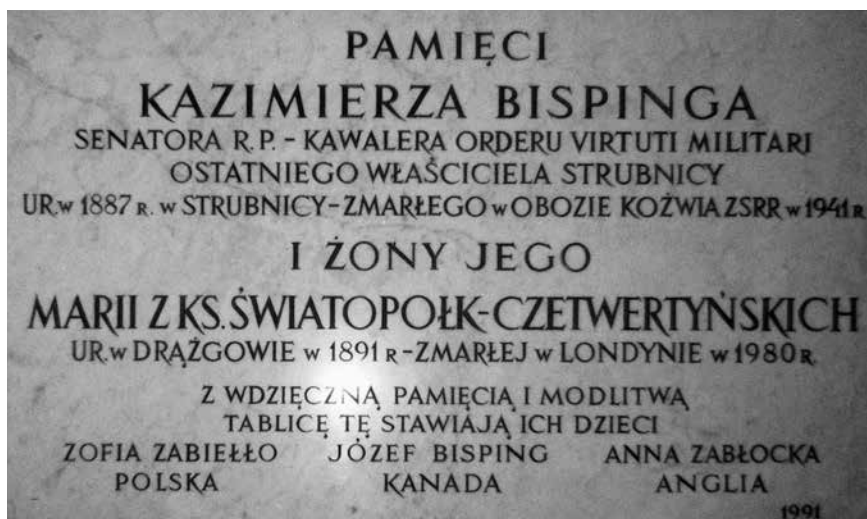
do 1917 sekretarz Głównej Cenzury Wojskowej armii rosyjskiej w Moskwie; 1917–1918 członek Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego (Naczpól) w Moskwie i Bobrujsku; jeden z organizatorów I Korpusu Polskiego na Wschodzie; członek Zarządu Głównego Kresowego Związku Ziemian w Wołkowysku, radca Białostockiej Izby Rolniczej.

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938, senator 1938–1939 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

po 17.09.1939 wyjechał ze Strubnicy z najbliższą rodziną; aresztowany przez NKWD 10 lub 12.10.1939 w Wielkich Eysmontach (wydany przez miejscowego proboszcza, u którego się schronił) i uwięziony w Grodnie, od 10.11.1939 w Wołkowysku, od 1.04.1940 w Mińsku (Białoruś), a w sierpniu 1940 przewieziony do Moskwy; skazany 3.02.1941 na 8 lat pozbawienia wolności; zesłany na teren Republiki Komi; zmarł 24 lub 25.04.1941 w obozie Kiedrowyj Szor lub 21.04.1941 w obozie Koźwa (Koźwa) n. Peczorą (Siewzeldorąg).

Tablica upamiętniająca senatora i jego żonę, umieszczona w 1991 r. w kościele parafialnym w Strubnicy (pow. Wołkowysk)
[fot. własność rodziny]

Źródła

Archiwum MSWiA, akta karno-śledcze w sprawie Kazimierza Bispinga, sygn. B II/380/F (kopia z archiwów rosyjskich); Karol Liszewski [Ryszard Szawłowski], *Wojna polsko-sowiecka 1939 r.*, Londyn 1988, s. 76; Jędrzej Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991, s. 76 (z nieznanych powodów znajduje się na liście osób przebywających w obozie w Kozielsku); *Kto był kim...*, s. 497; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa polskiego 1939–1956*, Warszawa 1995, s. 91–92; Konstanty Rdułtowski, *Notatki z wygnania*, Warszawa–Wrocław 1996, s. 34, 37–39, 122; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 143–144; t. II, s. 351; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 143; Sławomir Kalabarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 165; relacja Szymona Meysztowicza b.d. (tu: zmarł 21.04.1941 Koźwa); informacje: zięcia, Erazma Zabiełły z Gdyni z lat 1996–1997; córki, Anny Zabłockiej z Wielkiej Brytanii z 1997; syna, Józefa Bispinga z Kanady z lat 1997–1998; krewnego, Tytusa Bispinga z Krakowa z 1998; informacje Ośrodka KARTA z 2007.

ZYGMUNT LEWAKOWSKI

ur. 1865; prawnik, przemysłowiec, ziemianin;

pionier budowy rurociągów naftowych i gazowych na ziemiach polskich na pocz. XX w.;
członek Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie; razem z synami brał udział w walkach o Lwów w 1918;
ojciec Ignacego zamordowanego w 1942 w obozie Auschwitz;

Działalność parlamentarna

poseł do galicyjskiego Sejmu Krajowego
w II RP senator 1922–1924;

Okoliczności śmierci

zmarł 26.04.1941 w Krakowie.

Źródła

akt zgonu w USC Kraków Śródmieście; *PSB*, t. XVII, Kraków 1972, s. 203–204 (tu: zmarł 5.03.1941); *Kto był kim...*, s. 527 (tu: zmarł 5.03.1941); Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Kalendarium styczeń–grudzień 1941*, Warszawa 2002, s. 83 (tu: 5.03.1941); *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 333–334; informacje wnuczki, Moniki Młodzianowskiej z Londynu z 2005.

Senator Zygmunt Lewakowski, portret namalowany przez Kazimierza Pochwalskiego, ok. 1915 r.
[Muzeum Podkarpackie w Krośnie]

Senator Mikołaj Kwaśniewski, portret namalowany przez Wacława Wagnera w 1997 r.
[Muzeum Historyczne Miasta Krakowa]

MIKOŁAJ KWAŚNIEWSKI

ur. 1871; lekarz–pułkownik WP; wojewoda tarnopolski, krakowski i poznański;

więziony w warszawskiej Cytadeli za działalność w PPS; legionista (internowany w Beniaminowie);
w kwietniu 1939 wybrany na prezesa Rady Naczelnej Stronnictwa Demokratycznego;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 (wicemarszałek);

Okoliczności śmierci

od początku wojny pracował jako inspektor lecznictwa w Ubezpieczalni Społecznej w Krakowie; przywódca konspiracyjnego SD w Krakowie; aresztowany 11.01.1941 przez gestapo, osadzony 21.02.1941 w obozie Auschwitz, gdzie zmarł po kilku tygodniach (prawdopodobnie w maju 1941), liczył wtedy 70 lat.

Źródła

brak potwierdzenia z Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka; *PSB*, t. XVI, Kraków 1971, s. 342–343 (tu błędna data śmierci: maj 1940); Marian Ciećkiewicz, *Krakowska służba zdrowia w czasie okupacji*, [w:] *Okupacja i medycyna*, Warszawa 1984, t. 5, s. 22; *Kto był kim...*, s. 170; Jan Bohdan Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej*, Wrocław 1997, s. 215–216; *Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, Kraków 1998, t. 3, s. 98–99; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Kalendarium styczeń–grudzień 1941*, Warszawa 2002, s. 20; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 299–300; Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego w II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Kraków 2007, s. 144–151; informacje wnuka, Mariusza Kwaśniewskiego z Zabrze z 1997.

Uroczystość odsłonięcia pomnika Władysława Orkana w Nowym Targu,
od lewej: matka poety Katarzyna Szmaciarz (z laską), wojewoda krakowski Mikołaj Kwaśniewski (późniejszy senator), gen. Wacław Przeździecki,
prezydent Krakowa Mieczysław Kaplicki i gen. Andrzej Galica (późniejszy senator), lipiec 1934 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wmurowanie kamienia węgielnego pod gmach Biblioteki Jagiellońskiej, Kraków, czerwiec 1931 r.
Na pierwszym planie wojewoda krakowski Mikołaj Kwaśniewski (późniejszy senator), po prawej stronie widoczny ks. abp. Adam Sapieha, senator I kadencji.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

WŁADYSŁAW MAŁSKI

[własność rodziny]

ur. 1894; działacz spółdzielczy i społeczny; oficer wywiadu WP; od 1923 rolnik-osadnik wojskowy w Jodkiskach, pow. Lida;

legionista, członek POW, w 1919 był kierownikiem Ekspozytury Biura Wywiadowczego Sztabu Generalnego w Częstochowie; od 1920 komendant główny Związku Strzeleckiego, od 1935 prezes Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych; członek Zarządu Głównego Związku Osadników Wojskowych;

Działalność parlamentarna

poseł 1930–1935, senator 1935–1939 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

w pierwszych dniach wojny był organizatorem samoobrony cywilnej i przystąpił do organizacji ruchu oporu; aresztowany przez NKWD 27.10.1939 w Jodkiskach, więziony w Lidzie i Mińsku na Białorusi do kwietnia 1941, zamordowany przez NKWD prawdopodobnie między kwietniem a czerwcem 1941; od września 1941 bezskutecznie poszukiwany przez Ambasadę RP w Kujbyszewie; żona Zofia zginęła w czasie powstania warszawskiego.

Spotkanie dwóch senatorów, osadników wojskowych na kresach, od lewej: senator Władysław Kamiński, Krystyna, córka senatora Małskiego i senator Władysław Małski. W tle dwór Małskich, Jodkiszki koło Lidy, sierpień 1936 r.

[fot. Melchior Wańkowicz, własność rodziny]

Źródła

PSB, t. XIX, Kraków 1974, s. 382–383 (tu: ostatnia informacja z kwietnia 1940); Stanisław Kot, *Listy z Rosji do gen. Sikorskiego*, Londyn 1955, s. 102; *Kto był kim...*, s. 531–532 (tu: przebywał w więzieniu w Mińsku do czerwca 1941); Krzysztof Jasiewicz, *Lista stracił ziemiaństwa...*, s. 632 (tu: ostatnia informacja z kwietnia 1940); Jacek Jędruch, *Constitutions, elections and legislatures of Poland, 1493–1993*, 1998, s. 387; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 166; informacje Ośrodka KARTA (tu: aresztowany 26.10.1939, zaginął bez wieści w kwietniu 1941); informacje córki, Krystyny Małkowskiej z Warszawy z 2007.

JÓZEF JACHOWICZ

[Archiwum Senatu, dar rodziny]

ur. 1862; właściciel gospodarstwa rolnego i długoletni wójt w Strażowie koło Rzeszowa; od 1888 związany z ruchem ludowym, członek władz naczelnych PSL „Piast”;

Działalność parlamentarna

poseł do austriackiej Rady Państwa 1907–1918,
w II RP poseł 1919–1922, senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł 26.06.1941 w Strażowie.

Dyplom honorowego obywatelstwa Leżajska przyznanego w 1922 r., gdy Józef Jachowicz został senatorem.
[Archiwum Senatu, dar rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Krasne; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 150; *Kto był kim...*, s. 516; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 271.

TADEUSZ GIEDROYĆ

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1888; sędzia, prezes Sądu Okręgowego w Zamościu i Łucku; ziemianin (majątek: Łobzów i Kotczyn, pow. Słonim);

1917–1918 w I Korpusie Polskim, członek-założyciel Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego (Naczpol); 1918 członek POW; od 1919 w administracji państwowej; 1921–1922 zastępca delegata Rządu RP w Wilnie; 1919–1926 kolejno starosta w Opocznie, Wołkowysku, Augustowie i Białymstoku; od 1928 sędzia pokoju w Berezie Kartuskiej; od 1932 wiceprezes Sądu Okręgowego w Białymstoku;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD 21 lub 22.09.1939 w majątku Łobzów, więziony w Słonimie i Mińsku, torturowany; skazany na karę śmierci, wyroku nie zdążono wykonać z powodu agresji Niemiec na ZSRR 22.06.1941, więzienie ewakuowano; zastrzelony 26.06.1941 przez konwojenta na trakcie mohylewskim (Mińsk–Mohylew) w pochodzie więźniów, tzw. drodze śmierci, na skraju miasteczka Czerwień (Ihumeń).

Symboliczny krzyż na trakcie mohylewskim upamiętniający śmierć senatora Tadeusza Giedroycia – uroczystego poświęcenia w dniu 26.06.1994 r. dokonuje płk prałat A. Swarnikas, kapelan Armii Litewskiej.
[fot. ze zbiorów rodziny]

Źródła

Janusz Prawdzic-Szlaski, *Nowogródzczyzna w walce 1940–1945*, Szczecin 1989, s. 33; *Kto był kim...*, s. 510; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 288; Krzysztof Jasiewicz, *Zagłada polskich kresów*, Warszawa 1997, s. 169; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 106–107; informacje Ośrodka KARTA; informacje syna, Michała Giedroycia z Oksfordu (Wielka Brytania) z lat 1995–1997.

MICHAŁ RINGEL

(Michael Ringel)

[Parlament RP..., s. 312]

ur. 1880; adwokat i dziennikarz we Lwowie, jeden z przywódców Organizacji Syjonistycznej Galicji Wschodniej;

od 1905 kilkakrotnie przewodniczył delegacji Żydów galicyjskich na światowych kongresach syjonistycznych;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

w 1939 aresztowany przez NKWD; zamordowany przez NKWD 26.06.1941 w więzieniu przy ulicy Łąckiego we Lwowie.

Źródła

Stanisław Kot, *Listy z Rosji...*, s. 249, 273; *PSB*, t. XXXI, Kraków 1988–1989, s. 297–298 (tu: deportowany w głąb ZSRR, ślad zaginął); *Kto był kim...*, s. 543; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 172 (tu: 26.06.1941); informacje krewnego, Dawida Ringla z Wrocławia z 1996.

WASYL BARANYK

[Rzepeccy, *Sejm i Senat...*, s. 176]

ur. ok. 1880–1883; ukraiński adwokat; członek władz UNDO;

działacz „Proświty” w Zaleszczykach; członek rady nadzorczej Powiatowego Związku Spółdzielni Ukraińskich w Tłustem;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

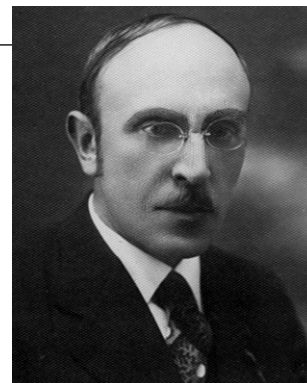
Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD jesienią 1939; skazany 28.06.1941 na karę śmierci i wkrótce potem rozstrzelany w Tarnopolu; inne źródła podają, że aresztowano go 13.09.1940 w Zaleszczykach, rozstrzelany 28.06.1941 w więzieniu w Tarnopolu, bez wyroku sądu.

Źródła

Encyklopedia ukrainoznawstwa, Paryż–Londyn 1955, t. I, s. 91; *Kto był kim...*, s. 495; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 87–88; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 171 (tu: aresztowany 13.09.1940, rozstrzelany bez wyroku).

WŁADYSŁAW PULNAROWICZ

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1889; urzędnik, publicysta;

legionista, 1919 internowany przez Ukraińców w obozie w Kołomyi; działacz Związku Strzeleckiego; do 1932 dyrektor Kasy Chorych w Turce nad Stryjem (woj. lwowskie); dyrektor komisaryczny Ubezpieczalni Społecznej w Turce, Starym Samborze, Drohobyczu; członek Rady Miejskiej i Rady Powiatowej w Turce; zastępca burmistrza Turki;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1939;

Okoliczności śmierci

nie zdążył na ostatnie posiedzenie Senatu 2.09.1939 i wrócił do Lwowa, gdzie po 17.09.1939 ukrywał się; 13.04.1940 zostały aresztowane żona, córka i teściowa i wywiezione do Kazachstanu; aresztowany wraz z synem Janem przez NKWD 8.07.1940 przy próbie przejścia ówczesnej granicy rosyjsko-węgierskiej we wsi Komarniki; początkowo więziony w Drohobyczu; 16.05.1941 skazany na rozstrzelanie; najprawdopodobniej zamordowany wraz z synem w końcu czerwca 1941 we Lwowie w więzieniu Brygidki.

Źródła

IPN, materiały z lat 1940–1941 na temat aresztowania i przesłuchań (kopia z archiwów rosyjskich); Elżbieta Kotarska, *Czy król będzie obywatелеm*, „Gazeta Wyborcza” nr 217 z 17.09.1991 s. 12–13; *Kto był kim...*, s. 541; informacje córki, Romany Kozłowskiej z Gliwic z 1996, Kazimierza Bernaczka ze Strzelec Opolskich z 1996 i Władysława Ossowskiego z Legnicy z 1996, kuriera, który usiłował przeprowadzić senatora i jego syna przez zieloną granicę w 1940.

CZESŁAW MICHAŁOWSKI

[własność rodziny]

ur. 1885; prawnik, prokurator Sądu Okręgowego w Warszawie, sześciokrotnie minister sprawiedliwości;

od 1912 pracował w Prokuraturii Generalnej Królestwa Polskiego; w 1915 sekretarz kancelarii prezesa Trybunału w Warszawie ówczesnych Sądów Obywatelskich, następnie podprokurator; wspierał prace Komisji Kodyfikacyjnej;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1936;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 ewakuował się z Warszawy do Kamienia Koszyrskiego, a następnie do Pińska, gdzie w październiku został aresztowany przez NKWD; 27.04.1940 przewieziony z Mozyrza do więzienia w Mińsku (Białoruś); zginął w niewyjaśnionych okolicznościach, być może wiosną 1940 lub w czerwcu 1941 w Mińsku (Białoruś).

Polowanie w Białowieży, styczeń 1933 r.

Od strony lewej:

Marian Zyndram-Kościałkowski,

Władysław Racziewicz

(ówczesny marszałek Senatu),

Czesław Michałowski

(późniejszy senator),

Roman lub Romer(?),

Herman Knothe, wielki łowczy RP,

Bogusław Miedziński

(w czapce pilotce,

późniejszy marszałek Senatu),

Edward Rydz-Śmigły.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Tablica pamiątkowa na ścianie kościoła św. Karola Boromeusza
na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1947 w USC Warszawa (tu: uznany sądownie za zmarłego z dniem 8.05.1946); *PSB*, t. XX, Kraków 1975, s. 648–650; *Kto był kim...*, s. 54; *Wydarzenia i losy ludzkie. Rok 1939. „Zachodnia Białoruś” 17.09.1939–22.06.1941*, t. I, Warszawa 1998, s. 201, 210 (tu: zmarł w czerwcu 1941 w więzieniu w Mińsku); *Ministrowie Polski Niepodległej 1918–1945*, Szczecin 2001, s. 246–249; list Archiwum MSWiA z 2000; informacje syna, Jacka Michałowskiego z Warszawy z 1995 i 2007 (tu: raczej zamordowany wiosną 1940).

MOJŻESZ SCHORR

[Żydowski Instytut Historyczny]

ur. 1874; orientalista, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Uniwersytetu Warszawskiego, rektor Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie; naczelný rabin Warszawy, ceniony kaznodzieja Wielkiej Synagogi na Tłomackiem;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Posiedzenie Państwowej Rady Oświecenia Publicznego, listopad 1936 r.

W pierwszym rządzie od lewej: prof. Władysław Tatarkiewicz, senator Mojżesz Schorr i Juliusz Bursche, biskup Kościoła ewangelicko-augsburskiego.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

po wybuchu wojny wszedł do Żydowskiego Komitetu Obywatelskiego w Warszawie; 6 lub 7.09.1939 opuścił Warszawę i udał się na kresy wschodnie; aresztowany przez NKWD 10.10.1939 w Ostrogu n. Horyniem, więziony w Łucku, Równem i we Lwowie przy ulicy Zamarstynowskiej; ze Lwowa wywieziony 18.03.1940; 1940–1941 więziony w Moskwie na Łubiance, w jednej celi m.in. z poetą Władysławem Broniewskim i działaczem Stronnictwa Narodowego, senatorem Stanisławem Głąbińskim; polski rząd, co najmniej od lutego 1940, za pośrednictwem dyplomacji watykańskiej i Departamentu Stanu USA starał się o jego uwolnienie; skazany 17.05.1941 przez Sąd Specjalny NKWD ZSRR na 5 lat zesłania i pracy przymusowej; zmarł 8.07.1941 w V obozie pracy NKWD Posty (lub Pisty) w Uzbekistanie. Żona senatora, Tamara zmarła w obozie Vittel we Francji w kwietniu 1944.

RZECZPOSPOLITA POLSKA

NACZELNY WODZ

SZTAB GŁÓWNY .

Paryż, dnia 19.II.40

Do Pana Ministra Spraw Zagranicznych

ANGERS .

Proszę Pana Ministra o wystąpienie do naszego Ambasadora przy Watykanie z interwencją, która miałaby na celu wydobyć Profesora SCHORRA, zaaresztowanego przez władze bolszewickie we Lwowie.

Uważam drogę dyplomatyczną przez Watykan za jedyną rokującą pomyślne rozwiązanie tej sprawy. Po wydobyciu proszę skierować prof.SCHORRA do Francji.

PREZES RADY MINISTROW 1

NACZELNY WODZ

/-/ SIKORSKI
gen.dyw.

List z lutego 1940 r. w sprawie ratowania senatora Mojżesza Schorra skierowany przez gen. Władysława Sikorskiego do Augusta Zaleskiego, ministra spraw zagranicznych mającego siedzibę w Angers we Francji.
[Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, Londyn]

Źródła

PSB, t. XXXV, Kraków 1994, s. 602–604; Stanisław Kot, *Listy z Rosji...*, s. 82, 95, 102, 249; Marian Fuks, *Dzieje przyjaźni. W 50. rocznicę śmierci prof. Mojżesza Schorra*, „Życie Warszawy” nr 15 z 18–19.01.1992, s. 11; Kto był kim..., s. 546; Rafał Żebrowski, *Mojżesz Schorr i jego listy do Ludwika Gumpłowicza*, Warszawa 1994, s. 53–58; Krzysztof Pilarczyk, *Prof. Mojżesz Schorr. Szkic bio-bibliograficzny* [w:] *Prof. Mojżesz Schorr. Materiały z sesji naukowej*, Kraków, 16.11.1993, Kraków 1995 s. 11–12 (tu: skazany na 8 lat); Sławomir Kalbarczyk, *Polscy pracownicy nauki, ofiary zbrodni sowieckich w latach II wojny światowej, zamordowani, więzieni, deportowani*, Warszawa 2001 s. 155–157; Leon Kozłowski, *Moje przeżycia*, Warszawa 2001 s. 29; *Polski słownik judaistyczny*, opr. Zofia Borzemińska, Rafał Żebrowski, t. 2, Warszawa 2003, s. 493–494; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy...*, s. 151; informacje syna, Joshua O. Schorra z Jerozolimy z 1997 (tu: miejscowość zgonu: Pisty).

ANTONI STANIEWICZ

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1882; adwokat w Łucku; publicysta;

1917 członek Rady Miejskiej w Winnicy; 1926–1927 przewodniczący Rady Miejskiej Łucka, następnie radny; 1928–1929 delegat do Naczelnej Rady Adwokackiej w Warszawie; prezes Wojewódzkiego Zarządu Związku Strzeleckiego na Wołyniu; 1933 zastępca prezesa Sądu Dyscyplinarnego Izby Adwokackiej w Lublinie;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1938;

Okoliczności śmierci

aresztowany 18.10.1939 przez NKWD w Łucku i tam więziony do maja 1940; następnie w Kijowie; podczas ewakuacji więzienia 8.07.1941, w trakcie przemarszu przez most na Dnieprze, skoczył do rzeki i utonął, być może zastrzelony przez strażnika.

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1979 w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XLI, Kraków 2002, s. 537–539 (tu także druga wersja: został zastrzelony na moście, bo nie nadążał za kolumną więźniów); Jan Morelowski, *Sędzia za kratami. Wspomnienia z lat 1939–1942*, Nowy Jork 1964, s. 66; *Kto był kim...*, s. 550; informacje Ośrodka KARTA; informacje siostrzenicy, Haliny Witkowskiej z Andrychowa z 1995; informacje Konrada Siermontowskiego z Krakowa z 1997.

BOHDAN NESTOR ŁEPKI

(Łepkyj)

Autoportret z 1930 r.
[Muzeum Bohdana Łepkiego, Kraków]

ur. 1872; ukraiński pisarz, poeta i tłumacz, historyk literatury, nauczyciel gimnazjalny, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie;

członek m.in. Instytutu Badań Spraw Narodowościowych w Warszawie, Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie i w Berlinie, towarzystwa „Proświta” i Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki we Lwowie;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

zmarł 21.07.1941 w Krakowie.

Senator Bohdan Łepki (Łepkyj) w mundurze strzelców siczowych, ok. 1916 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Kraków Śródmieście; *PSB*, t. XVIII, Kraków 1973, s. 345–347; *Kto był kim...*, s. 529; *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa-Kraków 2000, s. 569; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Kalendarium styczeń–grudzień 1941*, Warszawa 2002, s. 251; Aleksander Kolańczuk, *Nekropolie i groby uczestników ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917–1921*, Przemyśl 2003, s. 200–201; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 391–392; Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego...*, s. 186–189.

JAN JAKUB KOWALCZYK

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1872; działacz gospodarczy i narodowy na Górnym Śląsku, publicysta;

od 1906 redaktor prasy polonijnej w USA; współdziałał przy tworzeniu armii polskiej we Francji; działał na rzecz przyłączenia Górnego Śląska do Polski; był konsulem RP w Danii i Niemczech (Wrocław); zasiadał we władzach Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach (1922–1935), a następnie był jej konsultantem; ojciec Stanisława zastrzelonego przez żołnierzy rosyjskich 28.11.1945.

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł 22.07.1941 w Katowicach;

Źródła

akt zgonu w USC Katowice; *PSB* t. XIV, Kraków 1968–1969, s. 516–517; *Śląski słownik biograficzny*, t. II, Katowice 1979, s. 121–124; *Kto był kim...*, s. 524; „Dziennik Zachodni” 2000 nr 229, s. 8; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 194–195; informacje córki Aleksandry Kowalczyk z Katowic z 2005.

STEFAN PERZYŃSKI

ur. 1881; adwokat, podprokurator Sądu Okręgowego i Sądu Apelacyjnego w Warszawie;

w 1917 przedstawiciel Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego (Naczpól) przy Dywizji Strzelców Polskich w Rosji; w 1927 współzałożyciel i wiceprezes Stowarzyszenia Rezerwistów i Byłych Wojskowych, następnie współorganizator Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1935;

aresztowany przez gestapo 12.07.1940 z grupą 47 adwokatów i osadzony na Pawiaku; 14.08.1940 wywieziony w pierwszym transporcie do Auschwitz, gdzie otrzymał numer obozowy 2218; został zamordowany 25.07.1941.

Senator Stefan Perzyński, z synem Maciejem,
w swoim mieszkaniu w Warszawie,
lata trzydzieste XX w.
[Archiwum Senatu, dar rodziny]

Zdjęcia senatora Stefana Perzyńskiego z ok. 1940 r. z kartoteki obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau.
[Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau]

Źródła

tłumaczenie niemieckiego zawiadomienia o śmierci z 1941; *PSB*, t. XXV, Kraków 1980, s. 647–648; *Kto był kim...*, s. 538–539; informacje synowej, Julii Perzyńskiej z Warszawy z 1997.

KAZIMIERZ BARTEL

ur. 1882; matematyk, profesor geometrii wykreślnej i rektor Politechniki Lwowskiej; minister kolei żelaznych (w pięciu gabinetach), minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego, dwukrotnie wicepremier, pięciokrotnie premier;

od 1914 służył w pułku wojsk kolejowych armii austro-węgierskiej, 1918 uczestniczył w obronie Lwowa, 1918–1919 szef kolejnictwa wojskowego w Sztabie Generalnym wojska polskiego; sekretarz Kapituły Orderu Orła Białego;

Działalność parlamentarna

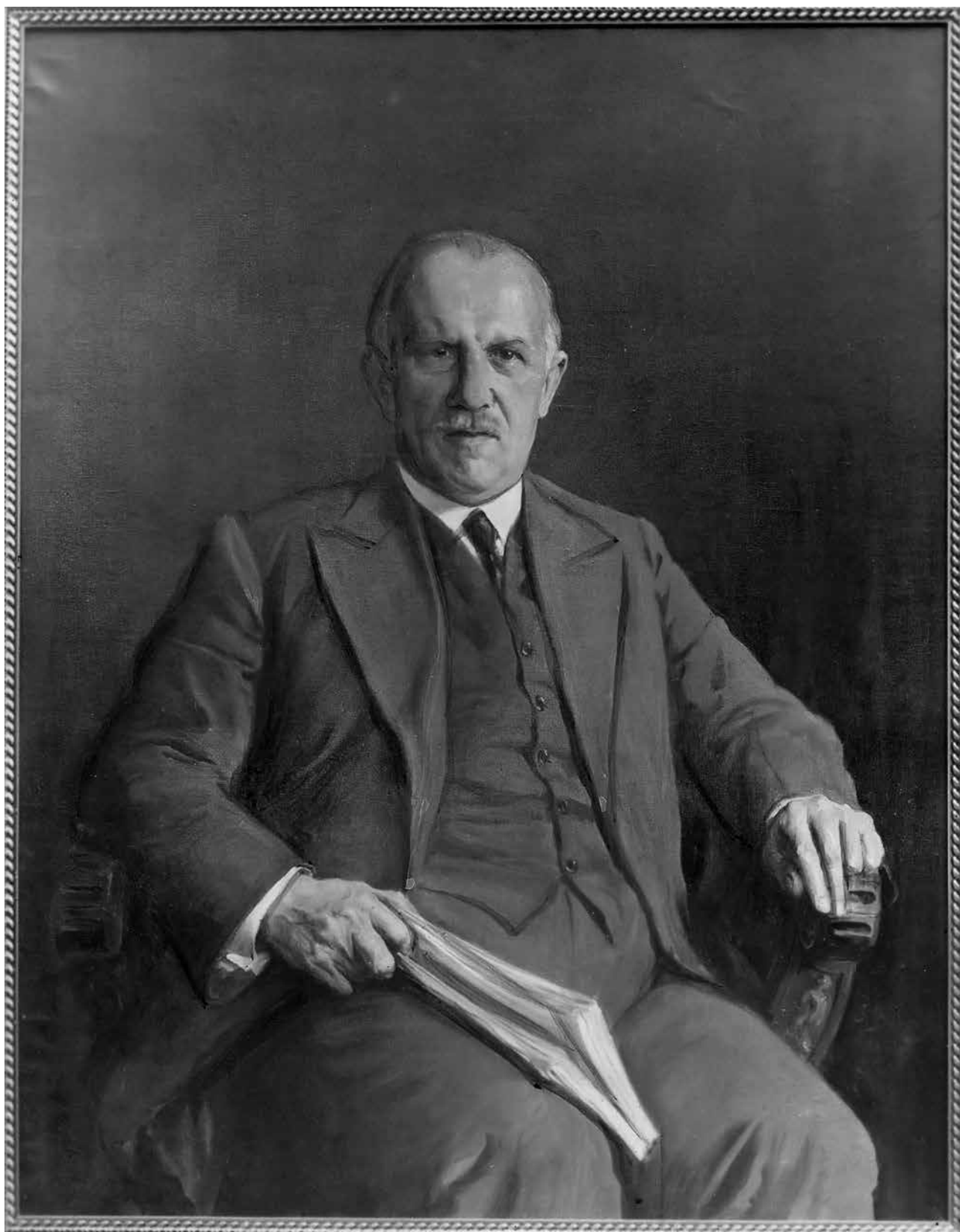
poseł 1922–1929, senator 1937–1939 (w 1937 i 1938 powołany przez prezydenta RP);

Okoliczności śmierci

po zajęciu Lwowa przez wojska radzieckie w 1939 nadal wykładał na Politechnice; na krótko aresztowany 10.12.1939; po zajęciu Lwowa przez Niemców aresztowany 2.07.1941 przez gestapo w swoim gabinecie na Politechnice, rozstrzelany 26.07.1941 we Lwowie, prawdopodobnie na rozkaz Himmlera.

Premier Kazimierz Bartel (na mównicy) referuje na posiedzeniu Sejmu zmiany w konstytucji, lipiec 1926 r.
Na pierwszym planie kierownik sejmowego Biura Stenograficznego, Karol Irzykowski.
Widoczna sala w latach 1922–1927 była wykorzystywana przemiennie na potrzeby obrad Sejmu lub Senatu.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Premier Kazimierz Bartel, portret namalowany przez Stanisława Batowskiego, ok. 1936 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Spotkanie Marszałka Józefa Piłsudskiego z premierem Kazimierzem Bartłem (w głębi, po prawo Józef Beck), Druskienniki, wrzesień 1926 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Goście zebrani na uroczystości odsłonięcia pomnika Fryderyka Chopina w warszawskich Łazienkach, listopad 1926 r. Od lewej gen. Daniel Konarzewski, Kazimierz Bartłomiej, marszałek Senatu Wojciech Trąpczyński, marszałek Sejmu Maciej Rataj, prezydent Ignacy Mościcki, kardynał abp Aleksander Kakowski, ambasador Francji Jules Laroche. W tle widoczny jest budynek stojący wzdłuż Alei Ujazdowskich, mieszczący obecnie Urząd Rady Ministrów.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

Zygmunt Albert, *Każń profesorów lwowskich*, lipiec 1941, Wrocław 1989, s. 58–60 i in.; *Kto był kim...*, s. 31; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 99–101; Sławomir Kalbarczyk, *Polscy pracownicy nauki, ofiary zbrodni sowieckich w latach II wojny światowej, zamordowani, więzieni, deportowani*, Warszawa 2001, s. 69–70; *Ministrowie Polski Niepodległej...*, s. 57–62; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Styczeń–grudzień 1941*, Warszawa 2002, s. 256; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy w II wojnie światowej*, Warszawa 2003, s. 17; informacje córki, Cecylii Bartłomiej z Krakowa z 1992.

ALEKSANDER PRYSTOR

[własność prywatna]

ur. 1874; pułkownik Wojska Polskiego, minister pracy i opieki społecznej, minister przemysłu i handlu, premier 1931–1933;

od końca XIX w. bliski współpracownik Józefa Piłsudskiego, konspirator, członek wydziału bojowego PPS, 1912 aresztowany wraz z żoną i szwagierką, więzień warszawskiej Cytadeli, 1914 zesłany w głąb Rosji do najcięższego więzienia w Orle; 1917 naczelnik wydziału w Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego w Piotrogradzie; 1920 organizator Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej; pełnił szereg wojskowych funkcji w najbliższym otoczeniu Piłsudskiego;

Działalność parlamentarna

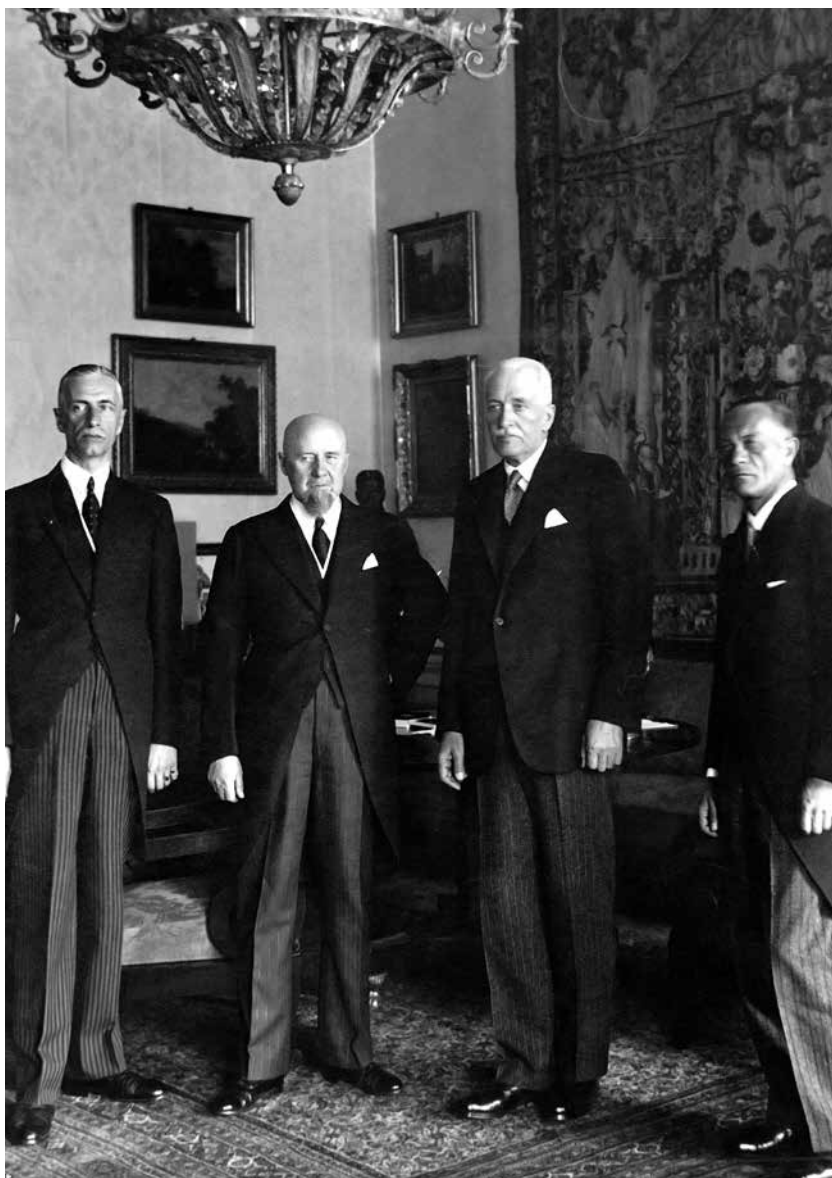
poseł 1930–1935, senator 1935–1939 (1935–1938 marszałek);

Okoliczności śmierci

1.09.1939 przewodniczył ostatniemu zebraniu Instytutu im. Piłsudskiego w Warszawie; 3.09.1939 wyjechał do Wilna; w nocy 17/18.09.1939 przekroczył granicę litewską i przybył do Kowna, gdzie rozwinął działalność społeczną, pomagając polskim uchodźcom; po włączeniu Litwy w skład ZSRR został aresztowany w czerwcu 1940 przez NKWD i osadzony w więzieniu w Kownie; 25.07.1940 został przewieziony z Mołodeczna do Moskwy na Łubiankę; skazany na karę śmierci, którą zamieniono na 10 lat przymusowej pracy w łagrach; zmarł tuż po 26.07.1941 w moskiewskim więzieniu na Łubiance.

ALEKSANDER PRYSTOR
Prezes Rady Ministrów

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Przedstawiciele najwyższych władz państwowych zawiadamiają prezydenta o wyborze przez Zgromadzenie Narodowe na drugą kadencję, maj 1933 r., od lewej: marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz, premier Aleksander Prystor, prezydent Ignacy Mościcki, marszałek Sejmu Kazimierz Świtalski. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Posłowie i senatorowie pracujący przy sypaniu kopca Józefa Piłsudskiego na krakowskim Sowińcu, październik 1935 r. Na pierwszym planie Aleksander Prystor. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

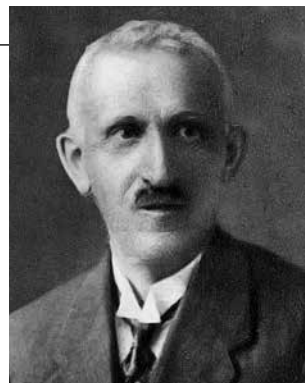

Spotkanie prezydenta Ignacego Mościckiego z nowo wybranym marszałkiem Senatu, Aleksandrem Prystorem, październik 1935 r.
[„Światowid” nr 41 z 12.10.1935, s. 1]

Źródła

PSB, t. XXVIII, Kraków 1984–1985, s. 630–635 (tu: 1940–1941 być może więziony także w Orle); Stanisław Kot, *Listy z Rosji do gen. Sikorskiego*, Londyn 1955, s. 84 (tu: zmarł po bardzo długiej chorobie; „gdyby pakt [Sikorski–Majski] był o 10 dni wcześniej podpisany, byłby Prystor ocalał: jeszcze 26 lipca [1941] był z innymi, potem dostał biegunki”); *Kto był kim...*, s. 62–63; Jacek Piotrowski, *Aleksander Prystor 1874–1941. Zarys biografii politycznej*, Wrocław 1994; Ludwik Malinowski, Aleksander Prystor, „Prawo i Życie” z 1.03.1997, s. 25–26; *Ministrowie Polski Niepodległej...*, s. 324–327; Leon Kozłowski, *Moje przeżycia*, Warszawa 2001, s. 74–75; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca, styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 264; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 173 (tu: zmarł 22.08.1941); informacje chrzestnej córki, Elżbiety Feliksiak z Warszawy z 1996, informacje z Biblioteki Sejmowej z 2000.

JAKUB BODEK

[Parlament RP..., s. 312]

ur. 1876; urzędnik pocztowy we Lwowie;
działacz organizacji żydowskich; publicysta;

Działalność parlamentarna

senator 1923–1927;

Okoliczności śmierci

widziany we Lwowie po raz ostatni zimą na przełomie lat 1939/1940, bliższe okoliczności śmierci nieznane;
w 1945 wzmiankowany jako ofiara niemieckiego ludobójstwa we Lwowie w latach 1941–1944.

Synagoga tzw. postępowa w Stanisławowie, przed 1939 r. Senator Jakub Bodek wchodził w skład zarządu tej synagogi.
[Fot. Henryk Poddębski, Instytut Sztuki PAN/Żydowski Instytut Historyczny]

Źródła

Filip Friedman, *Zagłada Żydów lwowskich*, Łódź 1945, s. 33; *Kto był kim...*, s. 498; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 166–167;
informacje krewnego Zenona Welfelda z Warszawy z 1996;

STANISŁAW GŁĄBIŃSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1862; ekonomista, prawnik; wicepremier, minister spraw zagranicznych, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego;

do 1907 prezes Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego w zaborze austriackim; od 1907 radny Rady Miejskiej we Lwowie; 1908–1909 rektor Uniwersytetu we Lwowie; 1911 austriacki minister kolei; współzałożyciel Krajowego Związku Przemysłowego; publicysta;

Działalność parlamentarna

poseł do austriackiej Rady Państwa, galicyjskiego Sejmu Krajowego i Sejmu Bukowińskiego, w II RP poseł 1919–1927, senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

11.09.1939 wyjechał ze Lwowa w kierunku Rumunii; tuż po 17.09.1939 dotarł nad granicę, jednak po uzyskaniu wiadomości, że Polskę opuścili wszyscy najwyżsi przedstawiciele państwa, zrezygnował z wyjazdu i wrócił do Lwowa; w listopadzie 1939 postanowił uciec, został aresztowany przez NKWD 17.11.1939 w pobliżu granicy z Rumunią; więziony we Lwowie, a od 1940 w Moskwie w więzieniu na Łubiance; w czerwcu 1941 skazany na 8 lat więzienia; w lipcu 1941 znalazł się w transporcie do więzienia etapowego w Charkowie, gdzie zmarł 14.08.1941 w wieku 79 lat.

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

PSB, t. VIII, Kraków 1959–1960, s. 102–105; Stanisław Skrzypek, *Rosja, jaką widziałem*, Warszawa 1987, s. 145–147; Marian Fuks, *Dzieje przyjaźni. W 50 rocznicę śmierci prof. Mojżesza Schorra*, w: „Historia i Życie”, dodatek „Życia Warszawy” z 18–19.01.1992, s. 11; *Kto był kim...*, s. 39; *Postłowie i senatorowie...*, t. II, s. 113–115; Stanisław Głąbiński, *Czytając akta NKWD*, w: „Przegląd” nr 8/2001, s. 21; Stanisław Głąbiński, *W cieniu ojca*, Warszawa 2001 (tu: dokumenty więzienne z lat 1939–1941, w tym akt zgonu); Sławomir Kalbarczyk, *Polscy pracownicy nauki, ofiary zbrodni sowieckich w latach II wojny światowej, zamordowani, więzieni, deportowani*, Warszawa 2001 s. 90–91; informacje syna, Stanisława Głąbińskiego z Warszawy z 1997.

Ostatnie zdjęcie Stanisława Głabińskiego z więziennej kartoteki na Łubiance w Moskwie.
[MSWiA RP, Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej,
Polskie Podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939–1941, Warszawa–Moskwa 2001]

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

BOLESŁAW MIKLASZEWSKI

ur. 1871; inżynier chemik, profesor Politechniki Warszawskiej, współorganizator i rektor Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (do 1933 Wyższa Szkoła Handlowa), minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego;

pod koniec XIX w. w związku z zakazem przebywania na terenie Królestwa studiował w Szwajcarii, przebywał też w Niemczech, Belgii, Wielkiej Brytanii, gdzie m.in. działał w środowiskach polskich socjalistów; w USA prowadził działalność w największych robotniczych skupiskach polonijnych; wielokrotnie aresztowany przez Niemców i Rosjan, m.in. w 1901 zesłany do Wołogdy;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP, 1938–1939;

we wrześniu 1939 należał do Komitetu Obywatelskiego w Warszawie, organizował ochronę budynków SGH przed pożarem; brał udział w organizowaniu tajnego nauczania, w tym tajnych studiów na SGH, wykładał; pośredniczył w przekazywaniu funduszy na popieranie twórczości naukowej i wspomaganie ludzi nauki, które nadchodziły od rządu RP na uchodźstwie; zmarł 1.09.1941 w Warszawie na tyfus płamisty w wieku 70 lat.

nr. 7.4.41.
 Szanowny! Drogi Kolego
 Za panu i o mnie i o derwanie
 ty bardzo Waga Długiej. Szkolna
 ława daje nieroztę i nie blaknęce uro-
 cia. Przyjaciół radowo przed 50 laty, uro-
 twój w dół jak stare młodo. Myśl
 i uiszgory i uiszgory w uiszgory
 uiszgory. Z uiszgory rad o uiszgory
 i uiszgory, że Waga uiszgory. Uiszgory
 Nowi i najlepsze przyjaciele, które uiszgory
 o mł.

Karta pocztowa z korespondencją senatora Bolesława Miklaszewskiego napisana kilka miesięcy przed śmiercią do senatora Jana Steckiego, kwiecień 1941 r. [Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Wola; „Kurier Warszawski” nr 261 z 21.09.1939, s. 1; PSB, t. XXI, Kraków 1976, s. 58–61; *Poczet wybitnych profesorów SGH-SGPiS 1906–1986*, Warszawa 1986, s. 207–238; *Kto był kim...*, s. 55; *Ministrowie Polski Niepodległej 1918–1945*, Szczecin 2001, s. 252; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Kalendarium styczeń–grudzień 1941*, Warszawa 2002, s. 305–306; Bolesław Miklaszewski, *Pamiętnik*, Warszawa 2007, s. 10–48; informacje wnuczki, Julii Tazbir z Warszawy z 1996.

Zawiadomienie o śmierci i pogrzebie senatora Bolesława Miklaszewskiego skierowane do senatora Jana Steckiego, wrzesień 1941 r.
[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

ZYGMUNT NOWICKI

[Archiwum Senatu, dar rodziny]

ur. 1867; prawnik i notariusz, działacz ludowy i społeczny;

przez wiele lat mieszkał w Turkiestanie, 1901–1911 pracował jako sędzia, a następnie jako adwokat na Dalekim Wschodzie (m.in. Sachalin i Władywostok); wśród mieszkających w Rosji Polaków propagował zakładanie tajnych organizacji narodowościowych; 1917–1919 prezes Sądu Okręgowego w Kielcach, 1920–1922 pierwszy konsul generalny RP w Chicago;

Działalność parlamentarna

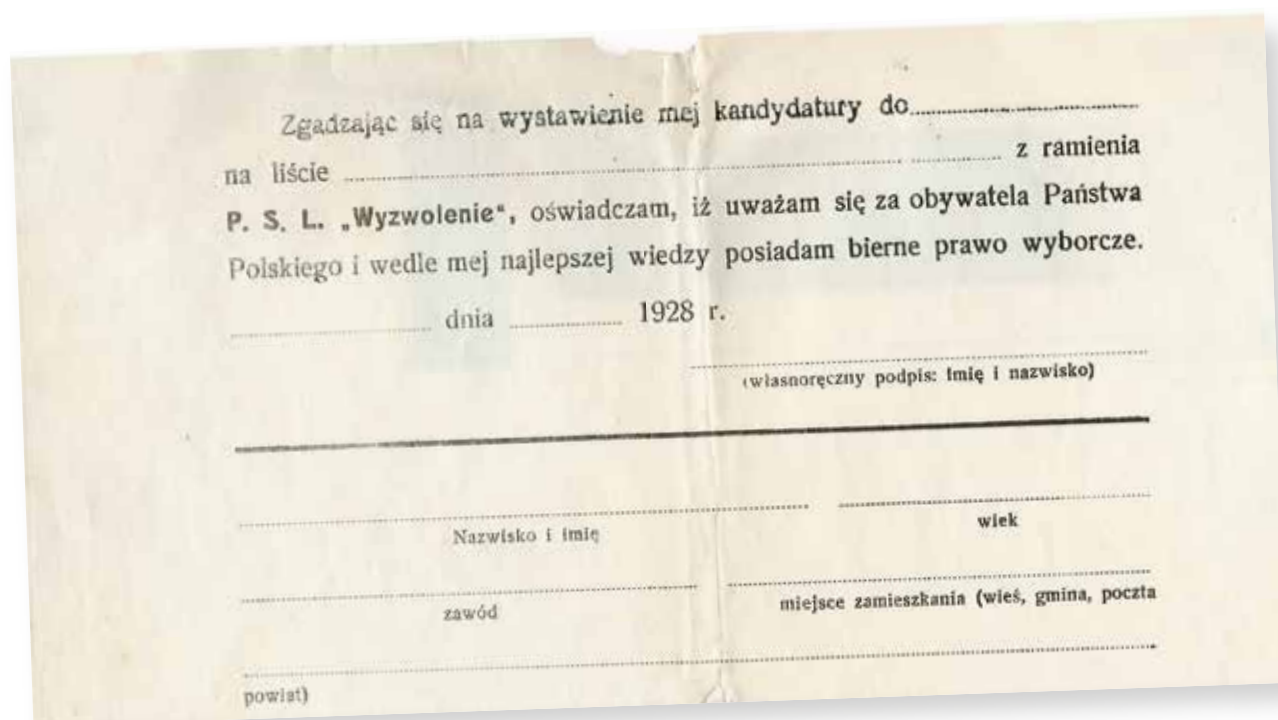
senator 1922–1927;

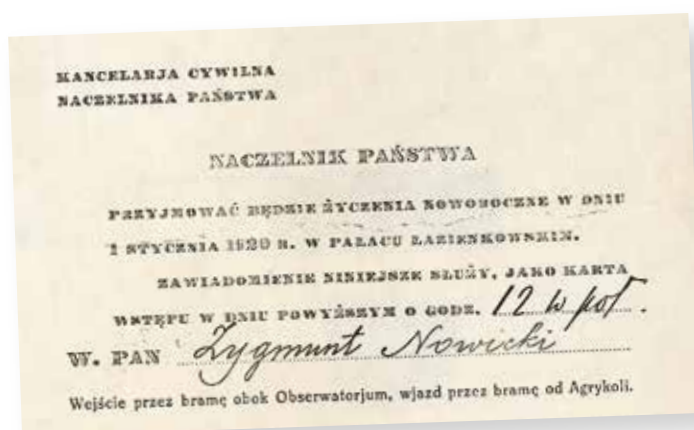
Okoliczności śmierci

zmarł w Warszawie 25.09.1941.

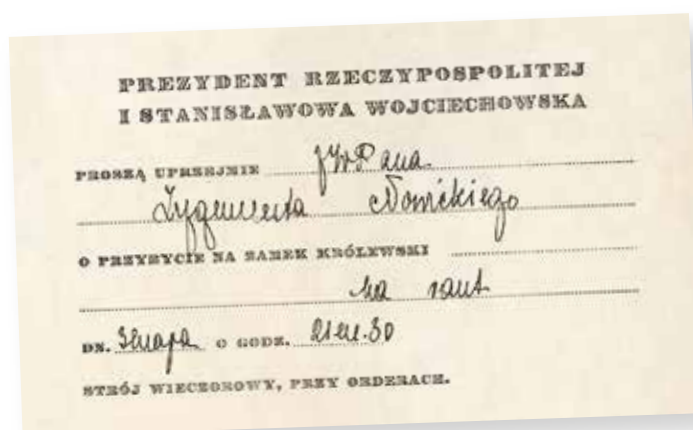
Źródła

Akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XXIII, Kraków 1978, s. 343–344; *Kto był kim...*, s. 536; informacje siostrzenicy, Barbary Fricze ze Słomniczek (obecnie Miłocice koło Słomnik) z 1996.

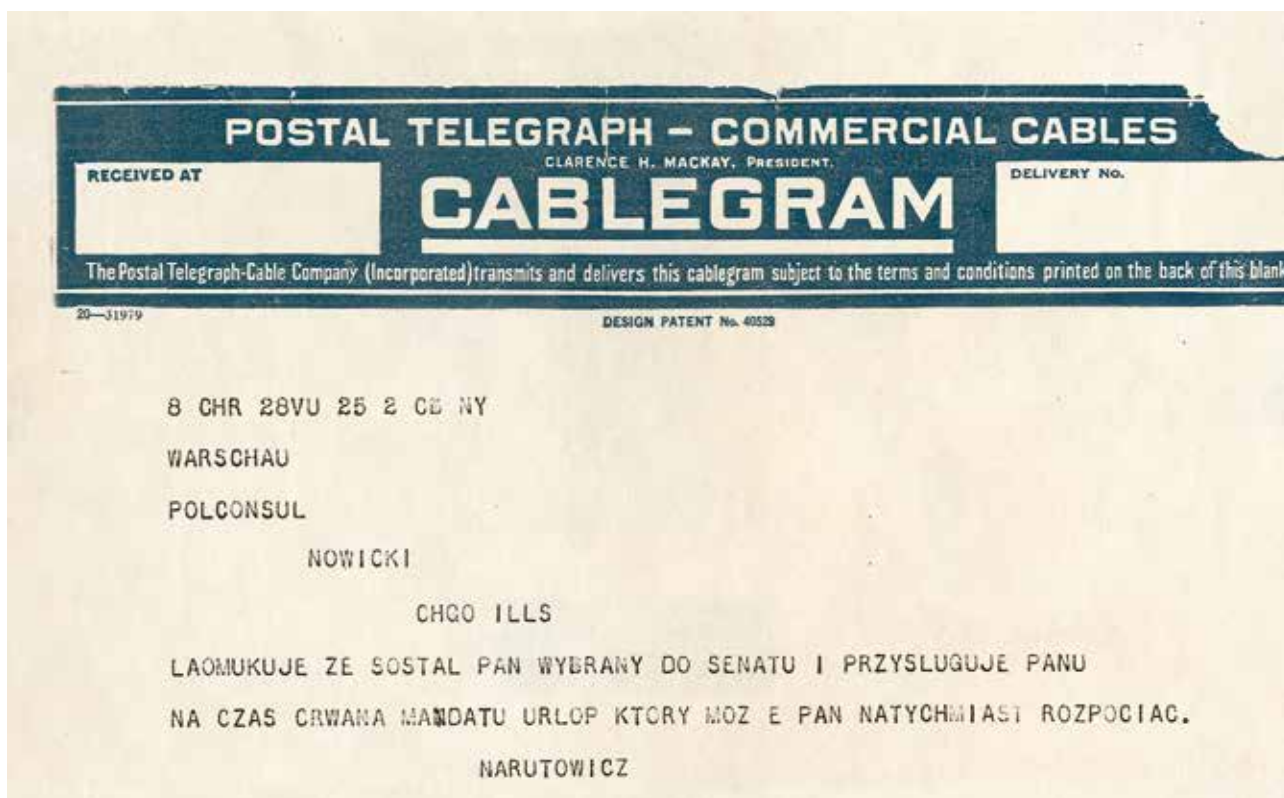

Zaproszenie na uroczystość noworoczną
z udziałem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego
w dniu 1.01.1920 r.
[własność rodziny]

Zaproszenie na raut wydawany
przez prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego
z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja,
ok. 1923–1926 r.
[własność rodziny]

Depesza wysłana przez ministra spraw zagranicznych do ówczesnego konsula RP w Chicago Zygmunta Nowickiego z informacją o wyborze na senatora, listopad 1922 r. Zwierzchnikiem polskiej dyplomacji był wówczas Gabriel Narutowicz, który niecały miesiąc później został wybrany przez Zgromadzenie Narodowe na prezydenta RP. [własność rodziny]

TADEUSZ SEIB

(Tadeusz Sejb)

[Parlament RP..., s. 205]

ur. 1887; nauczyciel, publicysta, ludowiec; inspektor szkolny w Rzeszowie;

pomocnik w cukierni „Zielony Balonik” w Krakowie; organizator kółek rolniczych i spółdzielni na terenie pow. krośnieńskiego; 1918–1927 kierownik szkoły w Krościenku Wyżnym; w 1920 prowadził akcję werbunkową jako przedstawiciel Komitetu Obrony Państwa; od 1931 inspektor szkolny w pow. łódzkim, a od 1932 w toruńskim Inspektoracie Szkolnym;

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1927, senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 ewakuowany z Rzeszowa do Lwowa; 3.12.1939 aresztowany przez NKWD przy próbie przekroczenia ówczesnej granicy rosyjsko-węgierskiej, więziony w Skolem i Stanisławowie; skazany na 8 lat pozbawienia wolności; 23.09.1941 zwolniony z kompleksu obozowego Karłag (Kazachstan); zaginął w niewyjaśnionych okolicznościach na terenie ZSRR.

Źródła

PSB, t. XXXVI, Kraków 1995–1996, s. 159–160; *Kto był kim...*, s. 546 (tu: zmarł we Lwowie w czasie wojny); *Toruński słownik biograficzny*, pod red. Krzysztofa Mikulskiego, Toruń 2000, s. 215–216; Kazimierz Przybyszewski, *Ludzie Torunia odrodzonej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Toruń 2001, s. 332–334; informacje z Archiwum Sejmu z 2000; informacje córki, Anny Kiernickiej z Warszawy z 1996 oraz bratanicy, Danuty Seib-Szablowskiej z Warszawy z 1996.

STANISŁAW ŁUCKI

(Ostap Łuckij)

[Album skorowidz Senatu i Sejmu RP oraz Sejmu Śląskiego, Kraków 1936 (dalej: Album...), s. 222]

ur. 1883; ziemianin (majątek Wola Długohucka, pow. Stryj); działacz społeczności ukraińskiej i propagator spółdzielczości, poeta i publicysta;

w czasie I wojny światowej oficer w armii austriackiej jako adiutant arcyksięcia Wilhelma, od 1918 w armii ukraińskiej; w 1920 jej przedstawiciel w sztabie WP; dyrektor Powiatowego Związku Spółdzielni w Stryju, od 1928 prezes ukraińskiej centrali spółdzielni rolniczych „Centrosojuz” i wiceprezes Towarzystwa Rolniczego we Lwowie, dyrektor związku rewizyjnego spółdzielni ukraińskich;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1935, senator 1935–1938;

aresztowany 26.09.1939 przez NKWD w Brzeżanach k. Lwowa; 28.09.1940 skazany na 8 lat łagrów; widziany po 23.10.1940 i w lipcu 1941 w łagrze Kotłas koło Archangielska; we wrześniu 1941 poszukiwany przez Ambasadę RP w ZSRR; zmarł 3.10.1941 w łagrze k. Kotłasu.

Źródła

list senatora z Kotłasu z 26.10.1940 (w posiadaniu rodziny); Stanisław Kot, *Listy...*, s. 102, 259 i 273; Leon Kozłowski, *Więzienie sowieckie*, „Kultura” (Paryż) z. 10/1957 s. 92; Jerzy Stypułkowski, *Droga do wojska*, Londyn 1967, s. 98–99; *Kto był kim...*, s. 529–530; *Encyklopedia ukrainoznawstwa*, Lviv 1994, t. IV, s. 1388; Zbigniew Rusiński, *Tryptyk Brzeżański*, Wrocław 1998, s. 16; Jacek Jędruch, *Constitutions, elections and legislatures of Poland, 1493–1993*, 1998, s. 387; Yuryj Luckyj, *Na torozhi*, Kiev 2000, s.11; Leon Kozłowski, *Moje przeżycia*, Warszawa 2001, s. 20–21; *Wielka encyklopedia PWN*, t. 16, Warszawa 2003, s. 323–324 (tu: 3.10.1941 k. Kotłasu); *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 403–404 (tu: widziany po raz ostatni w listopadzie 1941 w Siewdwinłagu k. Kotłasu); Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 171 (tu: zmarł 3.09.1941 w Siewdwinłagu); informacje Zbigniewa Harbuza z Łobza z 1997, Konrada Siermontowskiego z Krakowa z 1997.

HANNA HUBICKA

(wł. Anna Maria) z d. Paciorekowska,
secundo voto Szlendak

Hanna Hubicka z mężem Stefanem (późniejszym generałem i ministrem),
około 1917 r. Oboje pracowali w szpitalach polowych na terenie Rosji.
[własność rodziny]

ur. 1889; lekarz chirurg;

praktykę rozpoczęła w Warszawie w szpitalu św. Ducha, w czasie I wojny światowej pracowała m.in. w szpitalach Czerwonego Krzyża w Kiszyniowie i Brześciu; członkini POW zaangażowana w akcję przygotowującą powstanie polskiej armii na terenie Rosji; od 1917 kierowniczka wydziału prasowego sztabu I Korpusu Polskiego na Wschodzie, 1919–1920 kierowniczka biura prasowego Naczelnego Dowództwa WP; 1919–1922 w Kancelarii Cywilnej Naczelnika Państwa, od 1923 w Ministerstwie Spraw Zagranicznych; organizatorka i wiceprzewodnicząca „Rodziny Wojskowej”; matka Andrzeja (1917–1939), żołnierza poległego w kampanii wrześniowej;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

w czasie wojny mieszkała we wsi Żółkiewka (pow. Krasnystaw), zmarła 26.10.1941 w Lublinie.

Przyjęcie wydane z okazji przyjazdu wojewody wileńskiego Władysława Raczkiewicza, kandydata na marszałka Senatu w 1930 r. w sali warszawskiego hotelu Polonia.
Od lewej: senator Stefan Perzyński, Władysław Raczkiewicz, senator Hanna Hubicka, Janina Dziekońska, senator gen. Aleksander Osiński.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator Hanna Hubicka (czwarta od prawej) w delegacji Kongresu Kobiąt Słowiańskich składającej wieniec na Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie, czerwiec 1931 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Lublin; materiały biograficzne gen. Stefana Hubickiego w zbiorach Biblioteki Narodowej i Centralnej Biblioteki Lekarskiej; *Kto był kim...*, s. 515; *Postowie i senatorowie...*, t. II, s. 247–248; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca...*, Warszawa 2002, s. 361; Jan Bohdan Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy...*, s. 109–110; *Słownik biograficzny kobiet odznaczonych...*, s. 69–71; informacje bratanicy, Alicji Paciorkowskiej z Cieszyna i Andrzeja Suchcitz z Londynu z 2006.

AUGUSTYN SEROŻYŃSKI

[Archiwum Senatu, dar rodziny]

ur. 1883; rolnik, propagator spółdzielczości i oświaty rolniczej na Pomorzu; publicysta;

1918–1919 organizował w okolicy grupy powstańcze (Straż Ludowa i Straż Obywatelska); zakładał kółka rolnicze, zakłady mleczarskie; organizator pierwszych kursów dla kobiet i form życia kulturalnego na wsi; sołtys w Lekartach; wójt gminy Skarlin, a następnie Nowego Miasta Lubawskiego; wiceprezes Zarządu Głównego Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego w Toruniu;

Działalność parlamentarna

poseł 1930–1935, senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

dwukrotnie aresztowany na krótko przez Niemców, w 1939 i styczniu 1940, zwalniany w wyniku interwencji miejscowych Niemców. Po trzecim aresztowaniu 10.04.1940 więziony w kilku obozach koncentracyjnych (Auschwitz, Dachau, Sachsenhausen). Zamordowany zastrzykiem fenolu 5.11.1941 w obozie Mauthausen-Gusen (numer obozowy 2789).

Na zdjęciu marszałek Edward Rydz-Śmigły i senator Augustyn Serożyński. W głębi m.in. Władysław Raczkiewicz, ówczesny wojewoda pomorski, Toruń, druga połowa lat trzydziestych XX w. [Archiwum Senatu, dar rodziny]

Krzyż Oficerski IV klasy Orderu Odrodzenia Polski (awers) senatora Augustyna Serożyńskiego. W czasie wojny wraz z innymi pamiątkami i dokumentami był zakopany w ziemi. [Archiwum Senatu, dar rodziny]

Źródła

Kto był kim..., s. 546–547; *Kalendarz Nowomiejski* 1995, opr. Stanisław Grabowski [Nowe Miasto Lubawskie] 1994, s. 93; pismo z Internat. Suchdienst w Arolsen z 1986; informacje Teresy Załęckiej z Odrano-Woli z 1992; informacje syna, Jana Serożyńskiego z Nowego Miasta Lubawskiego z 1996.

MICHAŁ SICIŃSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1874; nauczyciel, działacz narodowy w Galicji; publicysta;

od 1909 organizował we Lwowie tajne kursy dla nauczycieli szkół elementarnych z terenu zaboru rosyjskiego; 1925–1939 prezes Stowarzyszenia Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927 i 1930–1935;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 przebywał w Warszawie i został członkiem Komisji Oświatowej, utworzonej przy Komitecie Obywatelskim Stolicy; 8.12.1939 wszedł w skład konspiracyjnej Międzystowarzyszeniowej Komisji Porozumiewawczej Organizacji i Stowarzyszeń Nauczycielskich powołanej na czas wojny do walki z okupantem, prowadzenia tajnej pracy oświatowej i niesienia pomocy ofiarom wojny; należał też do Rady Wychowania Narodowego przy ZG Stronnictwa Narodowego; w połowie 1941 aresztowany i uwięziony na Pawiaku; 23.07.1941 wywieziony do obozu Auschwitz (nr obozowy 18608), gdzie zmarł 3.11.1941. Brat Jan został wywieziony w głąb ZSRR i tam zmarł;

Źródła

PSB, t. XXXVI, Kraków 1995, s. 467–468; Czesław Wycech, *Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji 1939–1944*, Warszawa 1964, s. 12; Regina Domańska, *Parwias. Więzienie gestapo. Kronika 1939–1944*, Warszawa 1978, s. 163, 165; *Kto był kim...*, s. 547; informacje PCK i krewnego Krzysztofa Sicińskiego z Warszawy z 1997;

MARIAN SOBOLEWSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1883; starosta w Limanowej; urzędnik Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie; publicysta;

Działalność parlamentarna

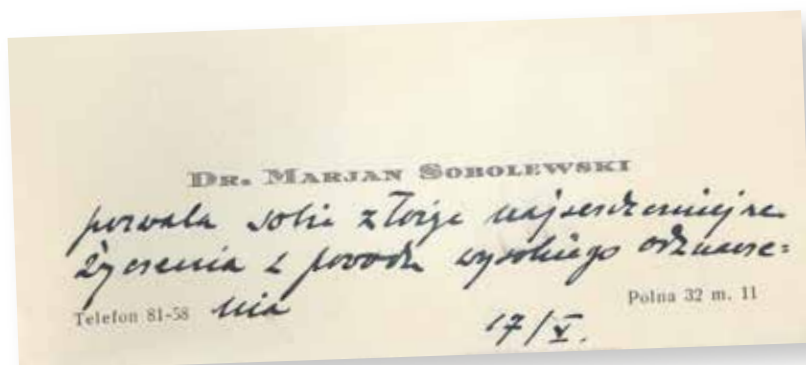
poseł 1928–1930, senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

zmarł 14.11.1941 w Warszawie.

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1949 w USC Warszawa Śródmieście; *Kto był kim...*, s. 549.

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Polowanie na dziki urządzone przez Rajmunda Jarosza (5), właściciela Truskawca. Widoczni m.in. Marian Sobolewski (4), Władysław Raczkiewicz (1) – marszałek Senatu, Bogusław Miedziński (2) – późniejszy marszałek Senatu, gen. Władysław Bończa-Uzdowski (3), luty 1931 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ABRAHAM ADOLF TRUSKIER

(Adolf Truskier)

ur. 1871; żydowski przedsiębiorca, kupiec i działacz gospodarczy;

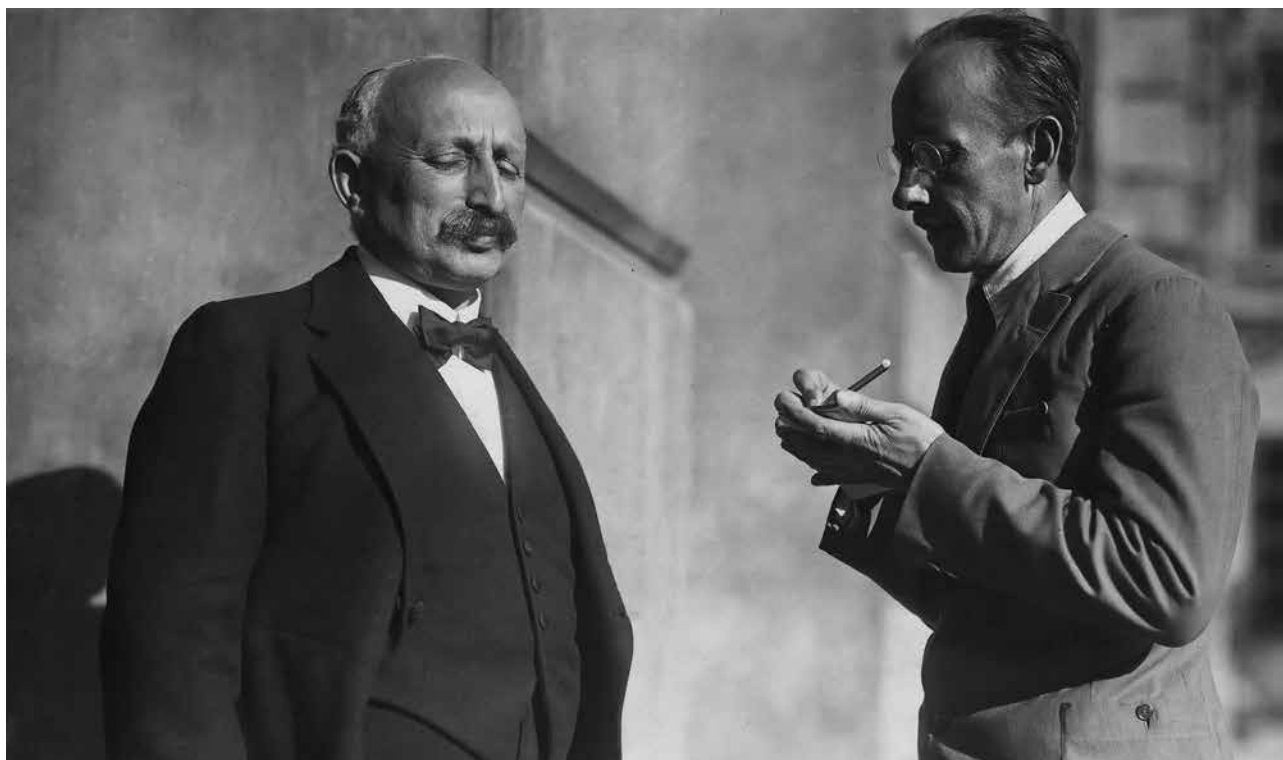
założył odlewnię żelaza i fabrykę bielizny; członek rady Banku dla Spółdzielni, który wspierał kilkaset spółdzielni żydowskich; wiceprezes zarządu Banku Udziałowego; członek prezydium i prezes Centrali Związku Kupców; radny m. Warszawy;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

w listopadzie 1940 usunięty z rodziną z mieszkania przy ul. Kruczej i przewieziony na teren warszawskiego getta; gdzie zmarł 15.11.1941 w wieku 70 lat.

Senator Abraham Truskier (z lewej) udziela wywiadu.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Grób senatora Abrahama Truskiera (mały, pośrodku) na Cmentarzu Żydowskim przy ul. Okopowej w Warszawie.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

inskrpcja na nagrobku senatora na cmentarzu żydowskim w Warszawie (tu: Adolf Truskier); „Gazeta Żydowska” 1941 nr 115, s. 3 (tu: Adolf Truskier); *Kto był kim...*, s. 556; Jan Jagielski, *Przewodnik po cmentarzu żydowskim w Warszawie przy ul. Okopowej* 49/51, z. 1, Warszawa 1996, s. 11.

MARCIN SZARSKI

[własność rodziny]

ur. 1868; prawnik, ekonomista, bankowiec, publicysta;

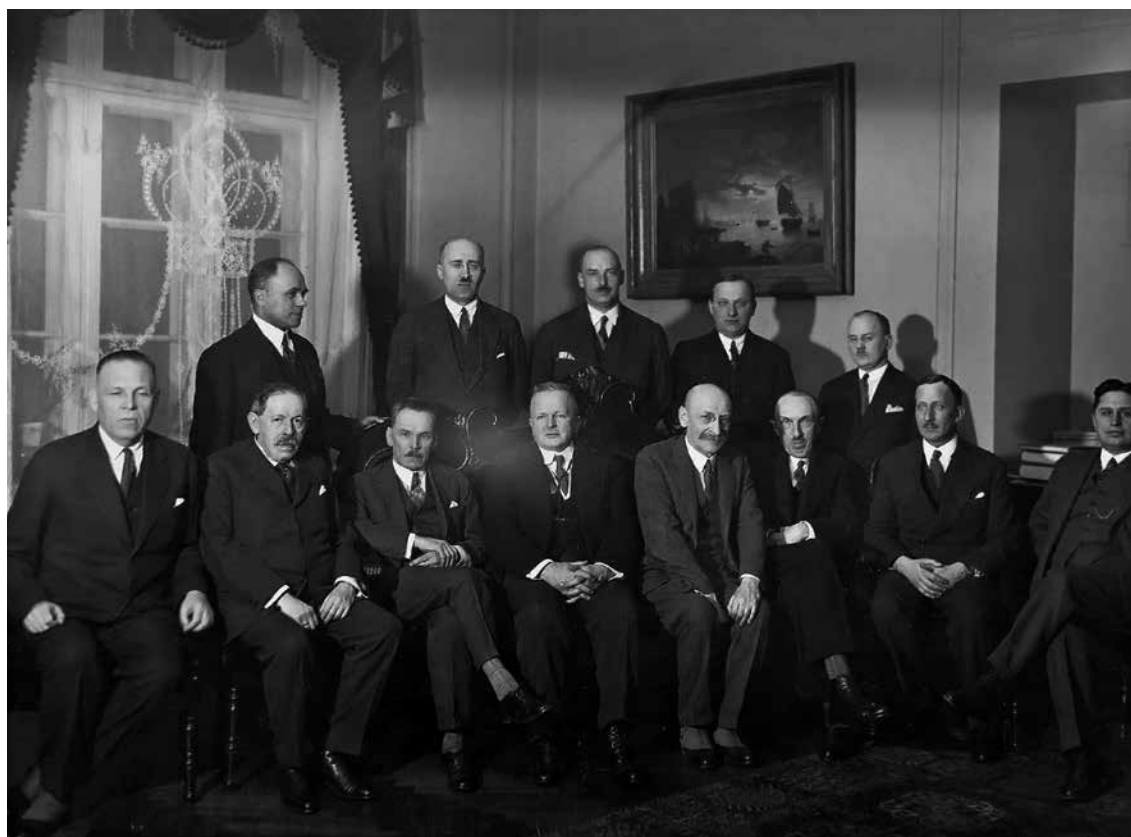
1891–1910 urzędnik austriackich organów skarbowych; od 1910 prezes Banku Przemysłowego we Lwowie; prezes: Rady Banku Polskiego we Lwowie, Związku Banków w Polsce, Giełdy Pieniężnej i Towarowej we Lwowie, Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie i polsko-francuskiej Izby Handlowej;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1935;

Okoliczności śmierci

w czasie okupacji radzieckiej (korzystając z paszportu dyplomatycznego, wyjechał z żoną przez Odesę i Istanbuł, dotarł do Palestyny; zmarł w drodze do USA 16.12.1941 w Tel Awiwie w wieku 73 lat; pochowany na cmentarzu katolickim w Jaffie.

Komitet organizacyjny „Tygodnia Emigranta”, luty 1930 r. Siedzą od lewej: NN, Paweł Heilperin – czł. Rady Nadzorczej Banku Dyskontowego, Władysław Wróblewski – prezes Banku Polskiego, marszałek Senatu Julian Juliusz Szymański, senator Marcin Szarski, Seweryn Ludkiewicz – prezes Państwowego Banku Rolnego, gen. Feliks Maciszewski – wiceprezes Banku Gospodarstwa Krajowego, minister Stanisław Jurkiewicz. Stoją od lewej: Michał Pankiewicz – działacz emigracyjny, NN, Bolesław Nakoniecznikoff – dyrektor Urzędu Emigracyjnego, dyrektor Pawłowicz, NN.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senat Rzeczypospolitej Polskiej.

Warszawa, dnia 10.4. 1924 r.

Jemu Ojczemu Janu Steckiemu !

Z powodu konieczności Rady Sen. Szary, która uprzedziła
transakcje z powołaniem nowego urzędu jemu do wyrażenia w sprawie,
a w tym celu, aby jemu w sprawie - jemu prosił - do 10. Sen.
Senatu, by być jakkolwiek zastępcą w imieniu jemu
Komisji Skarbowo-Budżetowej (Fiskal i Soli). Pan Brze
defensji budżetu k. Senatu. Rozprawy k. Senatu, ażeby obywateli
by zapisać k. w tym sprawie jemu w sprawie w sprawie k. Senatu.

Wardę proponuję jemu k.

Z przykrością i żegnaniem

A. Szary

List senatora Marcina Szarskiego do senatora Jana Steckiego z prośbą o zastępstwo w trakcie posiedzenia senackiej Komisji Skarbowo-Budżetowej,
kwiecień 1924 r.
[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

Kto był kim..., s. 552; Tomasz Lenczewski, *Genealogie rodów utytułowanych w Polsce*, t. I, Warszawa 1995–1996, s. 280–281;
Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca, styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 413; informacje
Edwarda Nejmana z Tel Awiwu z 1993; informacje krewnych: Renaty Szarskiej z Krakowa z 1997, Stanisława Szarskiego
z Krakowa z 1997, Jana Szarskiego z Warszawy z 1997 oraz wnuczek: Olgi Szarskiej z Wrocławia z 1997 i Zofii Janczur z Tustin
(USA) z 1999.

SERGIUSZ KOZICKI

(Serhij Kozickij)

ur. 1883; ukraiński działacz oświatowy i społeczny;

nauczyciel we wsi Lipie i Michałkowice (Wołyń); 1918–1920 komisarz oświaty na powiat Kamieniec Podolski z ramienia władz ukraińskich; przez wiele lat prezes „Proświty” w Ostrogu nad Horyniem; badacz ludowych pieśni ukraińskich z terenu Wołynia i Chełmszczyzny; od 1938 diak w jednej ze wsi w pow. łuckim;

Działalność parlamentarna

poseł 1922–1927, senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach w 1941, prawdopodobnie w ZSRR.

Dyskusja posłów ukraińskich w 1924 r. W środku Sergiusz Kozicki (późniejszy senator), po lewej stronie Maksym Czuczma, po prawej Paweł Wasyńczuk (Pawło Wasylczuk).
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

Kto był kim..., s. 524; *Encyklopedia ukrainoznavstva*, Lviv 1994, t. III, s. 1071; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 199–200.

MICHAŁ RUDNIK

ur. 1864; rolnik i wójt w Buczkowie k. Bochni, wieloletni członek Rady Powiatowej w Bochni; od 1908 członek Rady Naczelnej PSL; publicysta;

Działalność parlamentarna

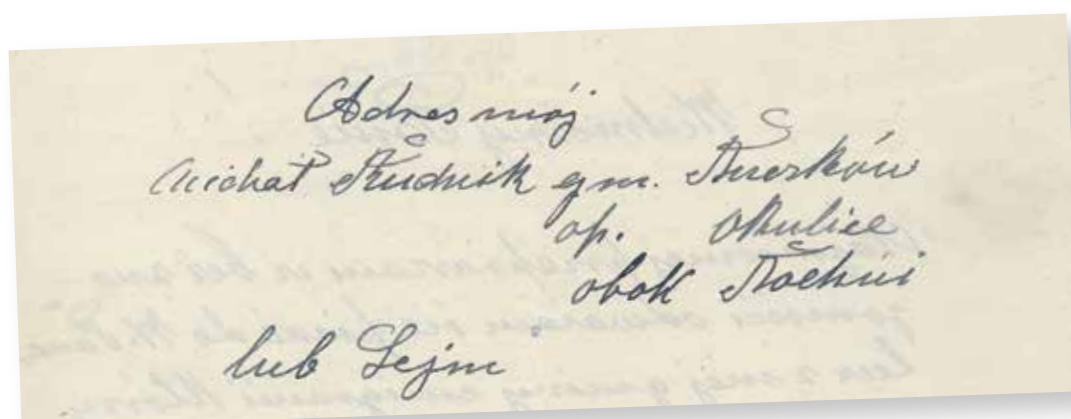
zastępca posła do parlamentu austriackiego 1907;
poseł na Sejm Ustawodawczy RP 1919–1922; senator RP 1928–1930;

Okoliczności śmierci

zmarł 27.12.1941 w Buczkowie.

Senator Michał Rudnik.
[Spuścizna senatora Karola Rolle, w posiadaniu rodziny]

Warszawa 13/I 1920

Wielmożny Panie !

Najmocniej przepraram iż bez zna-
jomości odważam się pisać do W. Pana,
lecz z mej gminy emigranci którzy
w tamtejszej okolicy kupili grunta
polecali mi iż W. Pan ma jakiś folwark
chasyjny do rozparcelowania z nad-
chodzącą wiosną, iż W. Pan pragnie
by jeden z kupców zajął się parce-
lacją tego folwarku, a zatem
upraram W. Pana o łaskawe pismenne
doniesienie mi czy to jest prawda, a
w dalszym razie kiedy bym mógł
przyszedł celem oglądnięcia

/.

ernieniu. - Upraram uprzejmie o
 rychtą odpowiedź. -

z wysokim poważaniem

Michał Rudnik
Poseł Sejmu

nie bym
ciebie
ych kre-
nej gminy
piastować
lat i
i mam
adre-
okolicy
rdobyt,
tam
goty-

Korespondencja posła, późniejszego senatora, Michała Rudnika do senatora Jana Steckiego w sprawach majątkowych, styczeń 1920 r.
[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

akt zgonu w USC Rzeszawa (tu: 27.12.1941); PSB t. XXXII, Kraków 1989–1991, s. 661 (tu: 27.11.1941); *Kto był kim...*, s. 545;
Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego...*, s. 102.

OLGIERD JELEŃSKI

[własność rodziny]

ur. 1881; inżynier i przemysłowiec, społecznik, propagator spółdzielczości, właściciel majątku ziemskiego Janowicze na Nowogródzczyźnie;

od 1918 członek POW; 1919–1920 zastępca Władysława Raczkiewicza, naczelnika Zarządu Cywilnego Okręgu Mińskiego;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD we wrześniu 1939, więziony w Mołodecznie i Mińsku (Białoruś), ewakuowany ze współwięźniami w czerwcu 1941 w głąb ZSRR, ponoć do obozu w obwodzie archangielskim; dalsze losy nieznane, prawdopodobnie zmarł w 1941.

Legitymacja senatora Olgierda Jeleńskiego z 1930 r.
[własność rodziny]

Źródła

Józef Godlewski, *Na przelocie epok*, Warszawa 1990, s. 419; *Kto był kim...*, s. 517; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 420–421; *Ziemiaństwo polskie XX wieku. Słownik biograficzny*, t. I, Warszawa 1999, s. 68–69; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 320–321; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 167; informacje Ośrodka KARTA; informacje córek: Jadwigi Domysławskiej z Warszawy i Janiny Świętorzeckiej z Grodziska z lat 1992–1997.

KONSTANTY TERLIKOWSKI

[Centralne Archiwum Wojskowe]

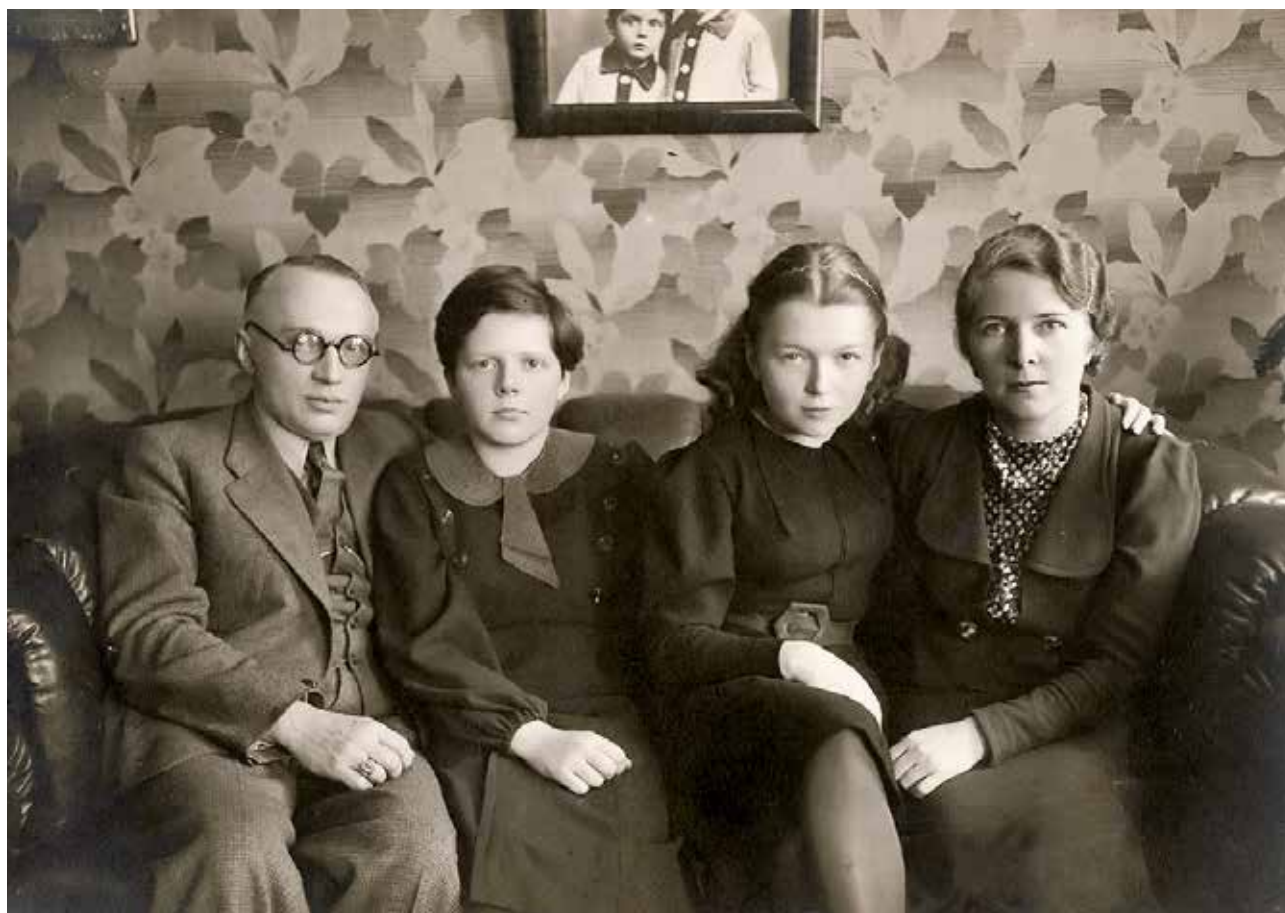
ur. 1895; sędzia i adwokat w Grodnie; wiceprezes Naczelnej Rady Adwokackiej w Warszawie; radny miasta Grodna;

Działalność parlamentarna

poseł 1931–1935, senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD 5.10.1939 w Grodnie; zginął w niewyjaśnionych okolicznościach; być może zamordowany w 1940 w Grodnie lub 1940–1941 więziony w Sorokłagu w obwodzie archangielskim; w grudniu 1941 poszukiwany bezskutecznie przez Ambasadę RP w Kujbyszewie.

Od lewej: senator Konstanty Terlikowski, córki: Halina i Maria oraz żona Maria ze Stawickich, Grodno, ok. 1937 r.
[własność rodziny]

Źródła

Kto był kim..., s. 555; Karol Liszewski, *Wojna...*, s. 75; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 168; informacje Ośrodka KARTA; informacje Stanisława Sniechórskiego i Zbigniewa Myślickiego z Warszawy z 1995 oraz wnuczki, Kiry Karpińskiej z Warszawy z 2007.

1942

ROMAN CHOLEWICKI

[własność rodziny]

ur. 1886; dyrektor Ubezpieczalni Społecznej w Sosnowcu;

1905, 1906 więziony przez władze carskie za działalność niepodległościową; legionista; od 1938 przewodniczący Instytutu Robotniczego im. A. Skwarczyńskiego;

Działalność parlamentarna

senator w 1935;

Okoliczności śmierci

na początku wojny, uprzedzony o możliwości aresztowania, wyjechał z rodziną z Sosnowca do Warszawy; pracował w Zarządzie Miejskim; zmarł 16.01.1942 w Warszawie.

Senator Roman Cholewicki (po lewej stronie)
w rozmowie z posłem Zbigniewem Madejskim,
prezydentem Dąbrowy Górniczej, lata trzydzieste XX w.
[własność rodziny]

Senator Roman Cholewicki (pośrodku, z gazetą w ręku) i jego żona Józefa (w jasnym kostiumie)
w otoczeniu robotników i wykładowców przed siedzibą Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
w Sosnowcu, lata trzydzieste XX w.
Senator propagował idee TUR i był inicjatorem powstania tego budynku.
[własność rodziny]

Źródła

brak aktu zgonu w warszawskich USC; „Nowy Kurier Warszawski”, 1942, nr 16, s. 3 (wzmianka w rubryce „Nagłe zgony”); *Kto był kim...*, s. 501–502; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 269–270; informacje córki, Romany Migurskiej z Gliwic z lat 1996–2007.

HENRYK KAWECKI

[własność rodziny]

ur. 1886; prawnik;

pracował w Komendzie Naczelnej POW, następnie w WP, najpierw w adiutanturze generalnej, a potem w Sztabie Naczelnego Wodza; w 1921 szef służby bezpieczeństwa w Wilnie; od grudnia 1922 (po zabójstwie prezydenta G. Narutowicza) szef policji politycznej w Polsce; pracował na różnych stanowiskach w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych: zastępca, a od 1927 naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa, od 1931 dyrektor Departamentu Organizacyjnego, dyrektor Gabinetu Ministra i Biura Personalnego oraz dyrektor Departamentu Politycznego; od 1935 podsekretarz stanu w MSW; od 1937 dyrektor Departamentów Personalnych w MSW i Urzędzie Rady Ministrów;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

wieczony na Pawiaku, zwolniony ze względu na stan zdrowia; zmarł 19.01.1942 w Warszawie.

Marszałek Józef Piłsudski w otoczeniu oficerów adiutantury generalnej.
Henryk Kawecki siedzi oparty o sfinksa. Warszawa, elewacja południowa Belwederu, grudzień 1919 r.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Żoliborz; *Kto był kim...*, s. 152; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 89–90; relacja krewnych: Anny Kondrackiej i Łukasza Kuratczyka z Warszawy z 2005.

ZYGMUNT PRZYBYLSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1876; prawnik, sędzia apelacyjny, działacz gospodarczy;

sędzia w Sądzie Powiatowym w Mszanie Dolnej, następnie w Sądzie Najwyższym w Wiedniu; wykładowca Akademii Terezańskiej w Wiedniu; 1921 wicedyrektor Departamentu Ziem Zachodnich w Ministerstwie Sprawiedliwości, przedstawiciel RP w Komisji Mieszanej Trybunału Rozjemczego dla Górnego Śląska; 1924–1932 zastępca dyrektora generalnego Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych w Katowicach; do 1939 radca prawny Unii Polskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego w Katowicach.

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

zmarł 21.01.1942 w Krakowie.

Źródła

akt zgonu w USC Kraków Śródmieście (tu: 21.01.1942); *PSB*, t. XXVIII, Kraków 1984–1986, s. 111; *Kto był kim...*, s. 541; Biblioteka Jagiellońska: zbiór nekrologów, klepsydra (tu: 21.02.1942).

ALEKSANDER ADELMAN

(Aleksander Adelman)

[Krakowska Kongregacja Kupiecka]

ur. 1859; inżynier chemik; starszy Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej; publicysta;

od 1886 kierownik rafinerii naftowej we Lwowie, następnie urzędnik skarbowy; radca Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, radny m. Krakowa; współinicjator budowy pomnika Adama Mickiewicza we Lwowie;

Działalność parlamentarna

senator 1923–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł 3.03.1942 w Krakowie.

Źródła

akt zgonu w USC Kraków Śródmieście; *Kto był kim...*, s. 494; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 42–43; Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego...*, s. 44–47.

STANISŁAW
LIPKOWSKI

[Archiwum Senatu, dar rodziny]

ur. 1860; inżynier chemik kolorysta; działacz narodowy;

specjalizował się w przemysłowym barwieniu tkanin, pracował w największych europejskich fabrykach tkanin; 1915–1918 działał wśród wychodźstwa polskiego w Moskwie; w 1920 był współzałożycielem spółki „Przemysł Chemiczny w Polsce Boruta SA”, ojciec Tadeusza, publicysty, rozstrzelanego w Palmirach w 1940;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

zmarł 5.03.1942 w Warszawie.

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XVII, Kraków 1972, s. 406; *Kto był kim...*, s. 528; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 354–355; listy wnuka, Jacka Bochińskiego z Gdyni z 1997.

DANIEL BERNARD GROSS

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1866; adwokat w Bielsku i Białej; propagator spółdzielczości;
czołowy publicysta PPS specjalizujący się w problematyce gospodarczej i finansowej;

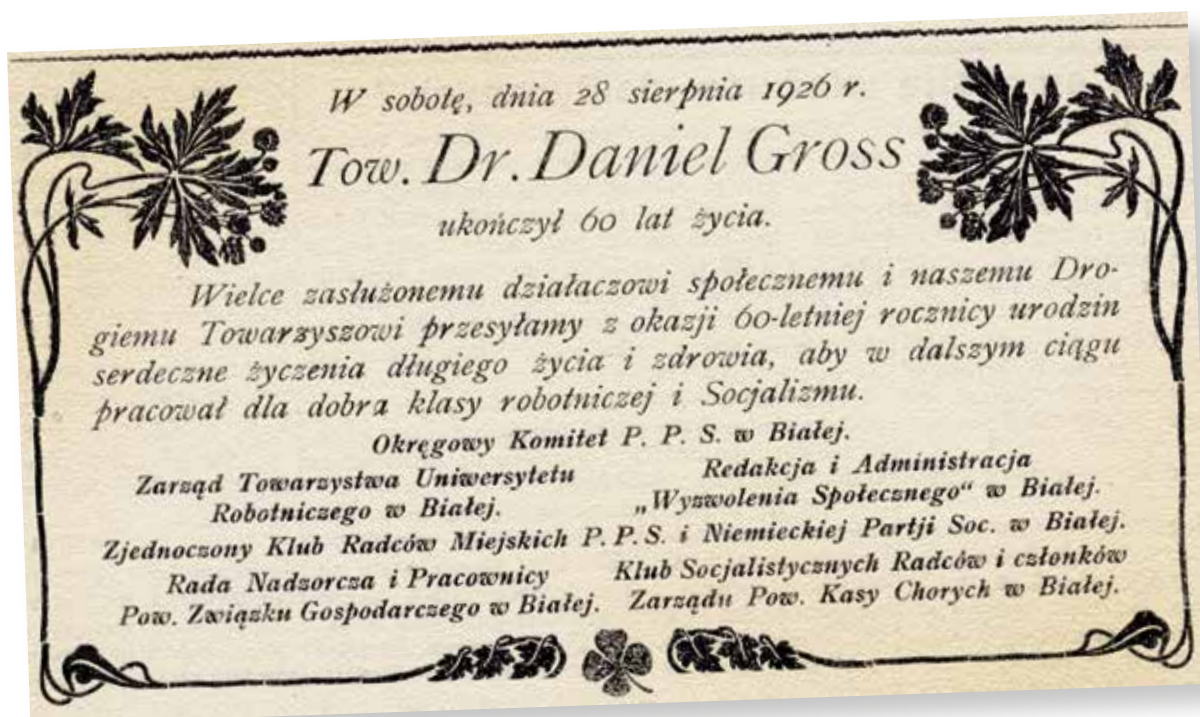
członek Magistratu m. Biała (do 1925 wiceburmistrz), współtwórca Kasy Chorych (1921–1928 dyrektor i wieloletni prezes), doradca finansowy Głównej Rady Związków Zawodowych;

Działalność parlamentarna

senator 1929–1935;

Okoliczności śmierci

działał w ruchu oporu; aresztowany przez gestapo 24.02.1942, w czerwcu tegoż roku wywieziony do Auschwitz, gdzie zginął po 11.06.1942 w wieku 76 lat; adoptowany syn Kazimierz zginął we wrześniu 1939 w obronie Warszawy;

Zyczenia urodzinowe opublikowane na łamach tygodnika wydawanego w Białej, lokalnego organu PPS.
[„Wyzwolenie Społeczne” nr 34/1926, s. 1]

Źródła

PSB, t. IX, Kraków 1960–1961, s. 2; *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. II, z. 1, Warszawa 1988, s. 212; *Kto był kim...*, s. 512–513; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 164–165; Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego...*, s. 88–91; brak potwierdzenia z Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka; informacje krewnego, Jana Skąpskiego z Krakowa z 2006.

ALBIN LACHOWSKI

[Archiwum Senatu, dar rodziny]

ur. 1886; rolnik i wójt gminy Sienno (pow. Iłża), działacz społeczny;

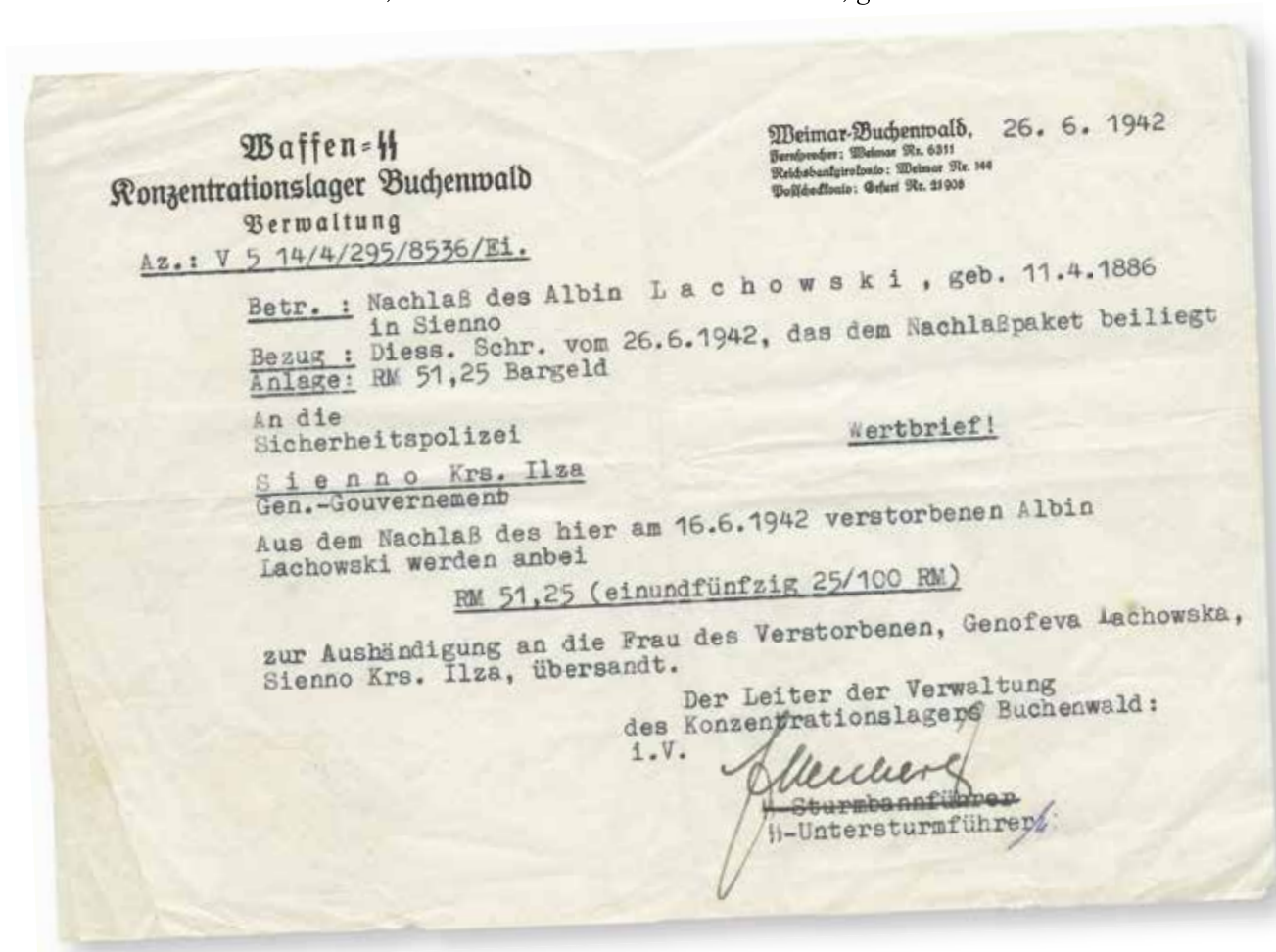
za działalność w PPS aresztowany, więziony i zesłany w głąb Rosji, do kraju wrócił w 1922;
członek Wydziału Powiatowego i Rady Powiatowej;

Działalność parlamentarna

senator 1936–1939;

Okoliczności śmierci

Aresztowany 4.06.1940 i torturowany w Radomiu; osadzony 17.06.1940 w obozie Sachsenhausen, od 2.09.1940 w obozie Dachau, a od 12.07.1941 w obozie Buchenwald, gdzie zmarł 16.06.1942.

Urzędowe zawiadomienie o śmierci senatora Albina Lachowskiego z obozu Buchenwald z 1942 r.
[Archiwum Senatu, dar rodziny]

Źródła

Kto był kim..., s. 526; *Postowie i senatorowie...*, t. III, s. 309–310; informacje Internationaler Suchdienst w Arolsen (RFN) z 1995; informacje synowej, Anastazji Lachowskiej ze wsi Sienno z 1996 (tu inna data śmierci: 26.06.1942).

JÓZEF PRĄDZYŃSKI

[Parlament RP..., s. 81]

ur. 1877; ksiądz rzymskokatolicki, wybitny kaznodzieja, kapelan Obozu Wielkiej Polski; działacz polityczny i społeczny, publicysta;

1912–1917 proboszcz parafii Św. Michała w Gnieźnie; w czasie powstania wielkopolskiego kierownik II Wydziału Organizacji i Propagandy oraz dziekan generalny wojsk powstańczych, następnie kierownik Wydziału Sprawiedliwości Naczelnej Rady Ludowej (sejm dzielnicowy) w Poznaniu; sekretarz generalny Ligi Katolickiej, prezes Związku Kapłanów „Unitas”, członek dyirekcji Księgarni i Drukarni Św. Wojciecha; 1929–1938 radny m. Poznania;

Działalność parlamentarna

senator 1926–1927;

Okoliczności śmierci

na początku okupacji został na krótko wysiedlony; inicjator i organizator konspiracyjnej organizacji „Ojczyzna”, w 1940 desygnował Adolfa Bnińskiego na Delegata Rządu RP na Kraj na Ziemie Zachodnie Wcielone do Rzeszy i ściśle z nim współpracował; aresztowany 3.05.1941 i osadzony w siedzibie gestapo w Poznaniu, a następnie uwięziony w Forcie VII; 26.09.1941 wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie otrzymał numer obozowy 27722; zginął w transporcie inwalidzkim z 20.05.1942; komendant obozu w Dachau powiadomił rodzinę, że senator zmarł w szpitalu więziennym 27.06.1942.

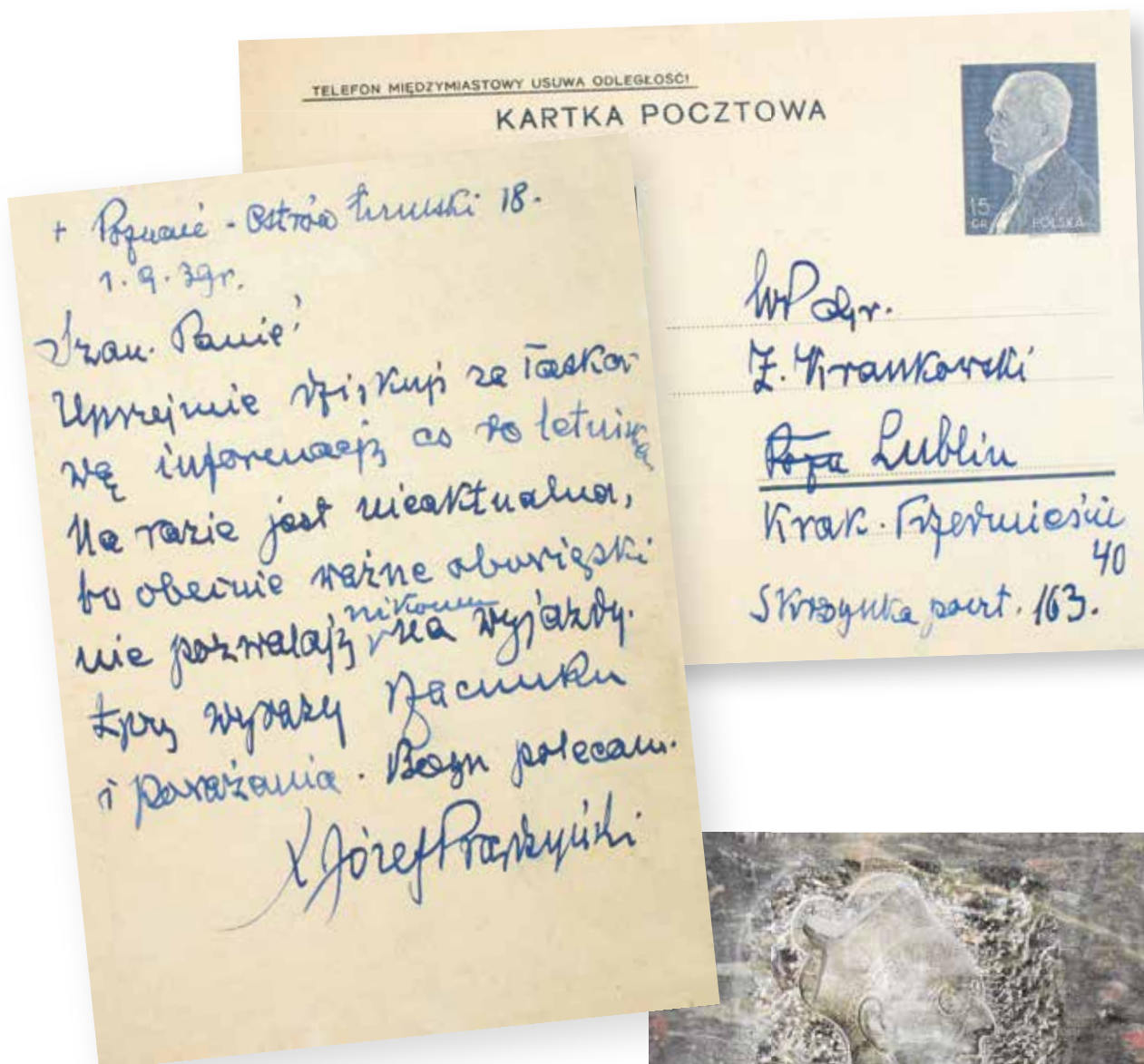
Senator ks. Józef Prądyński w otoczeniu członków Powiatowego Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej.
[Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk]

Senator ks. Józef Prądzyński na stopniach pomnika Wdzięczności, sierpień 1931 r.
[Biblioteka Kórnicka PAN]

Procesja w trakcie Kongresu Eucharystycznego w Poznaniu, czerwiec 1930 r. Pod baldachimem prymas Polski ks. kardynał August Hlond, tuż przy nim, na pierwszym planie, w czarnym birecie na głowie, ks. senator Józef Prądzyński.
[Biblioteka Kórnicka PAN]

Karta pocztowa napisana przez księdza senatora Józefa Prądyńskiego, zapewne ostatniego dnia sierpnia i datowana na 1 września 1939 r. Można się domyślać, że nie została wysłana z powodu wybuchu wojny. [Biblioteka Kórnicka PAN]

Epitafium poświęcone pamięci księdza senatora Józefa Prądyńskiego, umieszczone w poznańskiej farze. [fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

PSB, t. XXVIII, Kraków 1984–1985, s. 404–406; Wiktor Jacewicz, Jan Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, Warszawa 1978, s. 141–142; *Kto był kim...*, s. 540; *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945*, pod red. Mariana Woźniaka, Poznań 1998, s. 466–467; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca, styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 164–165 (tu: po wojnie sądowo uznany za zmarłego z dniem 7.06.1942); pismo z Internat. Suchdienst. w Arolsen z 1995.

ADOLF BNIŃSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1884; ziemianin (majątek Gułtowy), wojewoda poznański; kandydat na prezydenta RP w 1926;

1918 komisarz polskiego rządu w Łodzi i w przyległych powiatach; 1919 starosta powiatu w Środzie; od 1920 prezes Wielkopolskiej Izby Rolniczej; od 1934 prezes Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej; od 1936 prezes Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich; działacz Towarzystwa Łączności z Polakami na Obczyźnie;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

na początku wojny wywłaszczony przez Niemców, zamieszkał w Poznaniu; od lipca 1940 Delegat Rządu RP na Ziemię Zachodnie wcielone do Rzeszy; aresztowany przez gestapo 26.07.1941, więziony i torturowany w Forcie VII w Poznaniu; 16.01.1942 władze Polskiego Państwa Podziemnego wystąpiły bezskutecznie do polskiego rządu w Londynie, aby poprzez państwa neutralne wymóc interwencję w Berlinie jego uwolnienie; w nocy z 7 na 8.07.1942 zamordowany pod Stęszewem koło Poznania (są też inne wersje).

Miniatury odznaczeń senatora Adolfa Bnińskiego.
[Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań]

Wyjazd powozu z zamku poznańskiego, w którym jadą Adolf Bniński (ówczesny wojewoda poznański) i goszczony z najwyższymi honorami Ferdynand Foch, marszałek Francji i Polski, kwiecień 1923 r.
[Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1958 w USC Stęszew; Krzysztof Komorowski, *Konspiracja pomorska 1939–1947. Leksykon*, Gdańsk 1993, s. 36–37; *Kto był kim...*, s. 165; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 95; *Wojewoda Adolf hr. Bniński 1884–1942. Sesja okolicznościowa, Gultowy, 13 października 1995 r.*, Poznań 1997, s. 39–47; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 157–158; *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945*, pod red. Mariana Woźniaka, Poznań 1998, s. 100–102; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca, styczeń–grudzień 1941. Kalendarium*, Warszawa 2002, s. 256; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy w II wojnie światowej. Kim byli, co robili*, Warszawa 2003, s. 22; Internationaler Suchdienst w Arolsen nie posiada żadnych danych.

JANUSZ MALESZEWSKI

(Janusz Jagrym-Maleszewski)

ur. 1879; pułkownik WP, komendant główny Policji Państwowej (1926–1935);

legionista, ciężko ranny w szarży pod Rokitną (amputowana noga); od 1916 pracownik Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu, następnie pracownik Ministerstwa Spraw Wojskowych i Sztabu Generalnego WP;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

zmarł 27.09.1942 w Warszawie;

Święto Policji Państwowej
na pl. Marszałka Piłsudskiego
w Warszawie, listopad 1930 r.
Stoją od prawej:
gen. Felicjan Sławoj-Składkowski,
komisarz rządu na m. st. Warszawę
Władysław Jaroszewicz,
komendant Policji Państwowej
Janusz Jagrym-Maleszewski
(późniejszy senator)
i komendant policji warszawskiej
inspektor Edmund Czyniowski.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Składanie wienca na Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie w dniu Święta Policji Państwowej.
Na pierwszym planie komendant Policji Państwowej Janusz Jagrym-Maleszewski, listopad 1934 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XIX, Kraków 1974, s. 305; *Kto był kim...*, s. 151; *Komendanci Główni Policji Państwowej 1919–1939* pod red. Krzysztofa Filipowa, Białystok 1997, s. 48–53; „Rodowód” 2003, R: VIII, nr 10 (94), s. 28.

JÓZEFA ZOFIA BRAMOWSKA

z d. Batsch

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1860; rolniczka ze wsi Żyglin k. Tarnowskich Gór; robotnica w kopalni rudy i kruszcu w Pasiekach; propagatorka polskości na Śląsku; 1909 założycielka Towarzystwa Polek w Żyglinie; 1914 więziona przez Niemców za wygłoszenie patriotycznego przemówienia; uczestniczka akcji plebiscytowej na Śląsku i III powstania śląskiego, jej mieszkanie było lokalem konspiracyjnym i magazynem broni; od 1927 przewodnicząca Zarządu Głównego Towarzystwa Polek na Śląsku; członek honorowy Narodowej Organizacji Kobiet.

Działalność parlamentarna

senator 1929–1930 i w 1935;

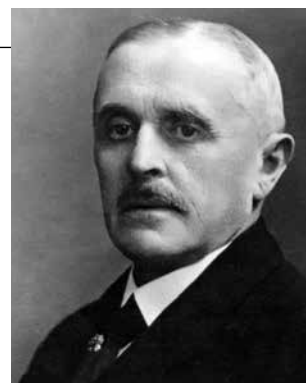
Okoliczności śmierci

na początku wojny ewakuowała się na wschód, we Lwowie ukryła swoje archiwum; 29.09.1939 wróciła do Żygliny i aby uniknąć uwięzienia, symulowała ciężką chorobę; trzymana przez gestapo w areszcie domowym, zmarła w Żyglinie 24.10.1942 w wieku 82 lat.

Źródła

akt zgonu w USC Miasteczko Śląskie; *Kto był kim...*, s. 500; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 190–191; Marek Wroński, *Miasteczko Śląskie dawniej i dziś*, Miasteczko Śląskie 1997, s. 48; pismo parafii rzymskokatolickiej w Żyglinie z 1993; pismo Archiwum Państwowego w Katowicach z 1993; pismo burmistrza Tarnowskich Gór z 1996; pismo USC w Miasteczku Śląskim z 1996; materiały Muzeum w Tarnowskich Górach z 1996; materiały Miejskiej Biblioteki Publicznej w Tarnowskich Górach z 1996; informacje wnuczek: Anieli Machury z Żygliny z 1993 i Heleny Bramowskiej z Miasteczka Śląskiego z 1996.

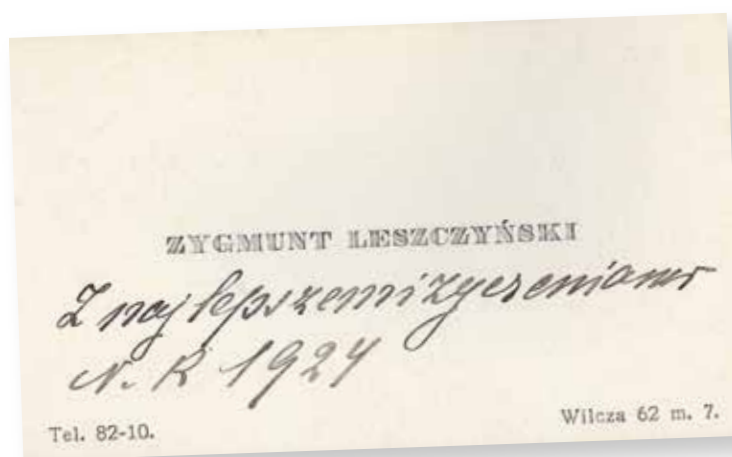
ZYGMUNT LESZCZYŃSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1866; ziemianin (majątek Kaliszany, pow. Opatów); inżynier agronom; działacz społeczny;

1912–1914 członek rosyjskiej Rady Państwa (członek Koła Polskiego), w 1918 członek Rady Stanu, radca Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, członek Rady Związku Ziemian w Warszawie; ojciec Michała (1915–1945), zamordowanego przez żołnierzy sowieckich.

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Działalność parlamentarna

senator 1930–1938 (do 1935 wicemarszałek);

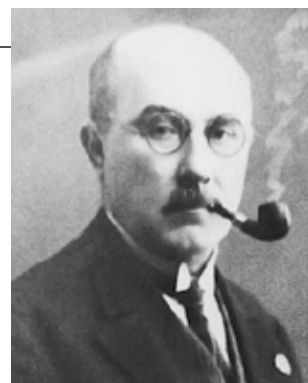
Okoliczności śmierci

zmarł 11.11.1942 w Kaliszanach.

Źródła

akt zgonu w USC Wojciechowice; *PSB*, t. XVII, Kraków 1972, s. 154–155; *Kto był kim...*, s. 526–527; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 574; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 331–332; listy z 1997: z Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, Jerzego Targowskiego z Sandomierza, Ireny Cichowskiej z Radomia, Zofii Orsetti z Radomia.

ALEKSY NAZAREWSKI

[własność rodziny]

ur. 1881; białoruski działacz spółdzielczy i społeczny;

rodzice posiadali majątek Sieniawka (pow. nieświeski); pracował w urzędzie pocztowym w Mińsku (Białoruś); walczył w wojnie rosyjsko-japońskiej; był pracownikiem zarządu gminy oraz prezesem rosyjskiej Rady Ziemskiej w Ihumeniu (ob. Czerwień); 1920–1922 prezes spółdzielni w Baranowiczach; po 1927 zasiadał w radzie miasta Baranowicze;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD 2.01.1940 w Baranowiczach, skazany na 10 lat obozu pracy i jesienią 1940 wywieziony do Sibiru (Nowosybirsk); po amnestii, we wrześniu 1941 wyjechał do Pietropawłowska, gdzie podjął pracę jako urzędnik w polskiej delegaturze; w 1942, po wyjściu armii gen. Andersa na Bliski Wschód, pracownicy Delegatury zostali aresztowani; senator został wywieziony do Kujbyszewa, gdzie zmarł w szpitalu, prawdopodobnie w 1942.

Źródła

Informacje Ośrodka KARTA; *Kto był kim...*, s. 535; Marian Pieciukiewicz, *Listy 1956–1982*, Białystok 2005, s. 63; informacje syna, Jerzego Nazarewskiego z Warszawy z 1995.

WACŁAW MAKOWSKI

ur. 1880; adwokat, profesor zwyczajny Uniwersytetu Warszawskiego, wiceminister i trzykrotnie minister sprawiedliwości;

w 1901 i 1906 aresztowany za działalność niepodległościową, w 1916 członek Rady Miejskiej m. st. Warszawy, następnie wicedyrektor Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu; członek Komisji Kodyfikacyjnej, w 1926 współtwórca noweli sierpniowej do konstytucji; współautor kodeksu karnego z 1932 r. i konstytucji kwietniowej; aktywnie uczestniczył w pracach Unii Międzyparlamentarnej;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1935 (od 1931 wicemarszałek Sejmu) i 1938–1939 (marszałek Sejmu), senator 1935–1938 (wicemarszałek Senatu);

Okoliczności śmierci

przewodniczył ostatniemu posiedzeniu Sejmu 2.09.1939; ewakuowany wraz z władzami na kresy, a następnie do Rumunii; nie był internowany, mieszkał w Bukareszcie i działał wśród uchodźców z Polski; latem 1941 usiłował przedostać się na Zachód, dotarł do Belgradu, ale wrócił; ciężko chory zmarł 28.12.1942 w Bukareszcie i tam został pochowany; przed 1979 jego mogiła została zlikwidowana.

Pierwsze posiedzenie Rady Prawniczej. Otwarcie obrad przez Wacława Makowskiego (ówczesnego ministra sprawiedliwości), wrzesień 1926 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator Wacław Makowski, portret namalowany przez Tadeusza Pruszkowskiego w 1927 r.
[Muzeum Okręgowe, Toruń]

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

PSB, t. XIX, Kraków 1974, s. 252–254; *Kto był kim...*, s. 52; Tadeusz Dubicki, *Polscy uchodźcy w Rumunii 1939–1945. Studia i materiały*, Warszawa 1995, s. 80; Wacław Makowski, *O państwie społecznym*, pod red. Władysława T. Kuleszy, Warszawa 1998, s. 5–24.

DAWID SCHREIBER

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1874; adwokat we Lwowie, dziennikarz; działacz organizacji syjonistycznych;

oficer armii austro-węgierskiej; członek władz Organizacji Syjonistycznej Galicji Wschodniej, 1918 przewodniczący Żydowskiej Rady Narodowej we Lwowie, od 1928 członek Rady Gminy Żydowskiej m. Lwowa; 1934 radny m. Lwowa;

Działalność parlamentarna

1907 kandydował do parlamentu austriackiego;

poseł 1922–1927, senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

do lipca 1941 prowadził kancelarię adwokacką we Lwowie; zamordowany przez Niemców w 1942 w nieznanych okolicznościach.

Senator Dawid Schreiber współpracował z wieloma czasopismami. Był redaktorem naczelnym m.in. dzienników „Morgen” i „Chwila”. [„Morgen” nr 361 z 14.01.1928 r., s. 1, „Chwila” nr 530 z 7.07.1920 r., s. 1]

Źródła

PSB, t. XXXV, Kraków 1994, s. 631–632; Filip Friedman, *Zagłada Żydów lwowskich*, Łódź 1945, s. 33; *Kto był kim...*, s. 546.

1943

BRONISŁAW KRZYŻANOWSKI

ur. 1876; adwokat, publicysta;

od 1913 w Radzie Miejskiej Wilna; 1918–1919 członek Międzypartyjnego Komitetu Polskiego w Wilnie; brał udział w konferencji pokojowej w Paryżu zajmując się problematyką Litwy i Białorusi; w 1921 był ekspertem przy zawieraniu traktatu ryskiego; członek Komisji Rządzącej Litwy Środkowej; do 1938 dziekan Izby Adwokackiej w Wilnie; szukał rozwiązania polsko-litewskiego konfliktu w sprawie Wilna, jako znawca tej kwestii był autorem projektów rozpatrywanych przez obie strony; w 1939 został członkiem Rady Naczelnej Stronnictwa Demokratycznego;

Działalność parlamentarna

poseł na Sejm Wileński 1922 (wicemarszałek), poseł 1922, senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

do jesieni 1939 pełnił w Wilnie funkcję prezesa Komitetu Polskiego (półoficjalna reprezentacja Polaków na Litwie), kontaktował się z władzami litewskimi i interweniował w wypadku antypolskich zarządzeń; zmarł 17.01.1943 w Wilnie.

Legitymacja senatora Bronisława Krzyżanowskiego z 1923 r.
[Archiwum Senatu, dar rodziny]

SEJM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

Warszawa, dn. 16 grudnia 1922 r.

Do Pana Senatora
Bronisława Krzyżanowskiego

w miejscu

Na mocy artykułu 41 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zwołuje Zgromadzenie Narodowe na dzień 20 grudnia 1922 r. na godzinę 12 w południe do sali obrad Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej w Warszawie.

M. Rataj
Marszałek Sejmu
Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego

695

Druk sejmowy adresowany do senatora Bronisława Krzyżanowskiego z zaproszeniem do udziału w posiedzeniu Zgromadzenia Narodowego w dniu 20 grudnia 1922 r. Na mocy konstytucji marcowej z 1921 r. prezydenta RP wybierało Zgromadzenie Narodowe, czyli wspólnie obradujące: Sejm i Senat. [Archiwum Senatu, dar rodziny]

Żalobna karta wstępu na uroczystości pogrzebowe prezydenta Gabriela Narutowicza w dniu 19 grudnia 1922 r. [Archiwum Senatu, dar rodziny]

KARTA WSTĘPU

UPRAWNIAJĄCA DO WEJŚCIA UDZIAŁU W KONSORTACJI
EWŁOK PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ
W DNIU 19 GRUDNIA 1922 R. O GODZ. 12-33 W POŁUDNIU.

Źródła

akt zgonu z Litewskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Wilnie; PSB, t. XV, Kraków 1970, s. 600–602; Bronisław Krzyżanowski [syn]: *Wileński macecznik 1939–1944. Z dziejów „Wachlarza” i Armii Krajowej*, Warszawa 1988, s. 17–26 i in.; *Kto był kim...*, s. 525; *Spółeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś zachodnia i Litwa wschodnia) w latach 1939–1941*, pod red. Małgorzaty Giżejewskiej i Tomasza Strzembosza, Warszawa 1995, s. 328; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 253–255; informacje wnuczki, Hanny Malkiewicz z Wrocławia z 1996 r.

MARCELI STEFAN WIECHOWICZ

[własność rodziny]

ur. 1885; mistrz piekarski, właściciel Warszawskiej Piekarni Mechanicznej;
prezes Związku Piekarzy; wiceprezes Izby Rzemieślniczej w Warszawie;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo; więziony na Pawiaku, następnie przewieziony do obozu na Majdanku,
gdzie zmarł 1.04.1943.

Pokaz wyrobów piekarniczych. Drugi od lewej senator Marceli Stefan Wiechowicz, w środku siedzi senator Karol Wendt, także piekarz, początek lat trzydziestych XX w.
[własność rodziny]

Tabor transportowy Warszawskiej Piekarni Mechanicznej, który codziennie rozwoził pieczywo do warszawskich sklepów, głównie na Pradze oraz zaopatrywał wojsko. Garaże i stajnie mieściły się przy ul. Stolarskiej.
[własność rodziny]

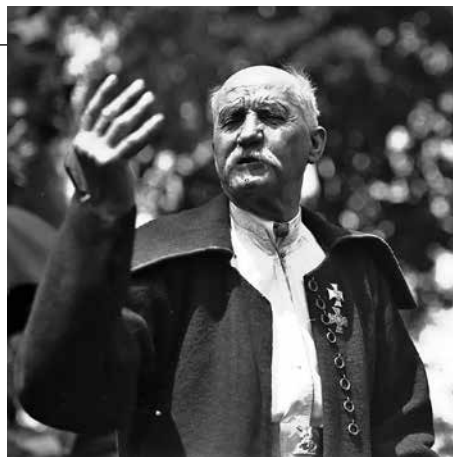

Wnętrze Warszawskiej Piekarni Mechanicznej senatora Marcelgo Stefana Wiechowicza (czwarty od lewej), lata trzydzieste XX w.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Lublin; Feliks Siejwa, *Więzień III pola*, Lublin 1964, s. 52, 54–55; *Kto był kim...*, s. 558; pismo z Państwowego Muzeum na Majdanku z 1995; informacje córki, Walerii Marczewskiej z Warszawy z 2004.

JAKUB BOJKO

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1857; nauczyciel, wieloletni wójt Gręboszowa; współtwórca ruchu ludowego, członek władz naczelnych PSL „Piast”; publicysta;

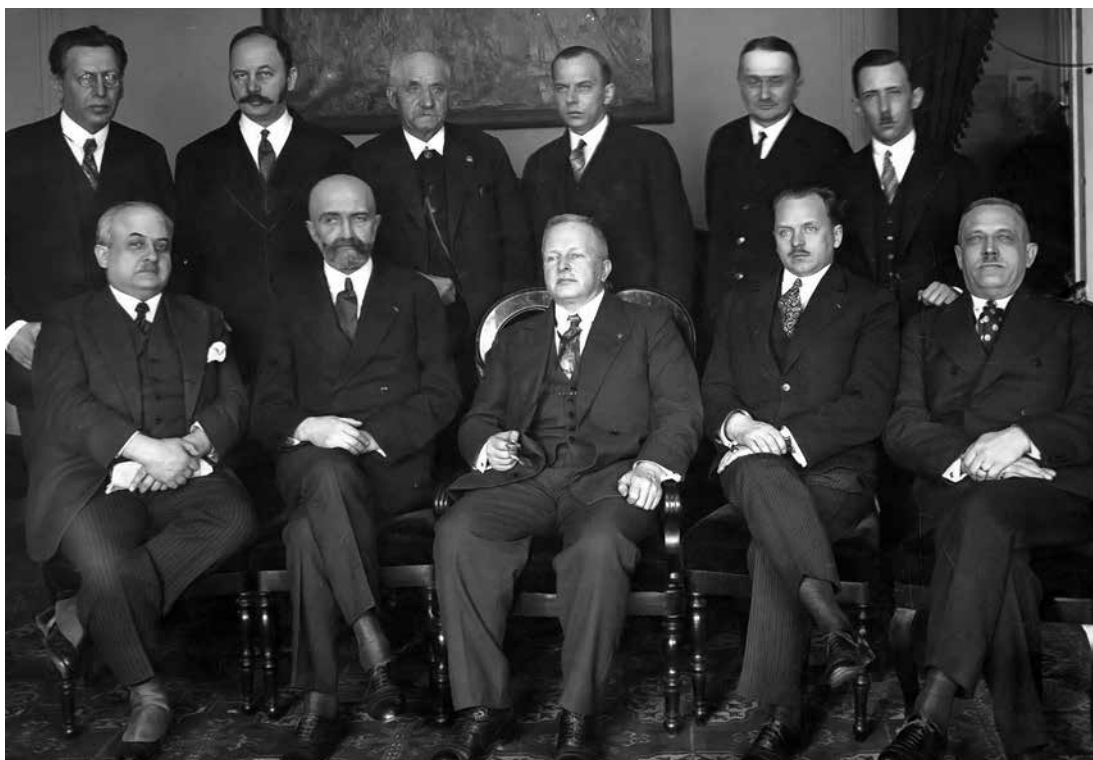
Działalność parlamentarna

poseł do austriackiej Rady Państwa i galicyjskiego Sejmu Krajowego;

w II RP poseł 1919–1922 (wicemarszałek) i 1928–1930 (marszałek senior), senator 1922–1927 i 1930–1935 (w obu kadencjach wicemarszałek);

Okoliczności śmierci

zmarł 7.04.1943 w Gręboszowie.

Spotkanie przedstawicieli Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) z desygnowanym na premiera marszałkiem Senatu, marzec 1930 r.

Stoją od lewej: poseł Henryk Loewenherz (późniejszy senator), poseł Karol Polakiewicz, senator Jakub Bojko, poseł Zdzisław Stroński, poseł Felicjan Lechnicki (późniejszy senator), poseł Adam Piasecki (późniejszy dyrektor Biura Senatu).

Siedzą od lewej: senator Hipolit Gliwic, poseł Walery Sławek, marszałek Senatu Julian Juliusz Szymański, poseł Marian Zyndram-Kościałkowski, senator Walery Roman.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Gręboszów; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 47; *Kto był kim...*, s. 499; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 183–184; Bogusław Kasperek, *Jakub Bojko 1857–1943*, Lublin 1998; Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego...*, s. 108–113.

JAKUB JANKIEL TROCKENHEIM

(Jakub Jankiel Trokenheim)

[Album..., s. 245]

ur. 1881; żydowski kupiec w Warszawie;

1915 założyciel żydowskiej organizacji Agudas Israel, skupiającej ortodoksów;
od 1931 prezes Rady Gminy Żydowskiej w Warszawie; 1919–1939 radny m. Warszawy;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP, poseł 1938–1939;

Okoliczności śmierci

na początku wojny wszedł w skład komitetu społecznego do spraw związanych z obroną przy gminie żydowskiej; mieszkał w warszawskim getcie; w styczniu 1943 razem z posłem Izaakiem Schipperem starał się podjąć akcję ratowania księgozbiorów po wysiedlonych Żydach; w kwietniu 1943 (na początku powstania w getcie) usiłował ukrywać się z rodziną w ruinach szpitala przy ulicy Gęsiej i Nalewki; po 20.04.1943 został prawdopodobnie wraz z rodziną doprowadzony na Umschlagplatz, zapewne wywieziony i wkrótce zamordowany w jednym z obozów koncentracyjnych.

<i>inż., Płocka 22a</i> <i>dziennik., Mokotowska 14</i> <i>czyszcza. szymb i froterow.</i> <i>podłóg, Żurawia 29</i> <i>froterowski, Twarda 45</i> <i>zdmn. Chłodna 21</i> <i>farmaceuta, Mokotów 20</i> <i>inżynier., Sp. Akc., Sewer-</i> <i>rynów 5</i> <i>dyrekcja, Sewerynow 5</i> <i>generations, der Jungen Ge-</i> <i>neration, Alberta 6</i> <i>Szmigielski, biuro inżynier-</i> <i>owlane, Św. Krzyska 16</i> <i>a trykotaż</i> <i>ca 123</i> <i>80</i> <i>niemierzpryskujących do sa-</i> <i>moletów, Sienna 23</i> <i>Leon, dom pończoch, bież-</i> <i>ek, Marszałkowska 104</i> <i>Ajencji Wschod., Sp. z</i> <i>z. Handl., Puławska 24b</i> <i>szelcne, Grzybowska 27</i> <i>t. K. Ugołnik, Bracka 12</i> <i>glana 1</i> <i>m. domu, Twarda 3</i> <i>port win i spirytusu, Że-</i> <i>larna 54-56</i>	<i>5 13 34 Trokenberg S., Złota 28</i> <i>12 03 29 Trokenheim B-cia, fabr. beretów, Św. Jerska 42</i> <i>11 76 15 Trokenheim Jakub, senator R. P., Tłomacka 6</i> <i>12 23 95 Trokenheim Jakub i Wolf, administracja domu,</i> <i>Nalewki 35</i> <i>11 36 28 Trokenheim Samuel, m., Leszno 76</i> <i>5 32 46 Trokenheim Samuel, m., Ceglana 17</i> <i>11 01 03 Trokenheim Samuel, m., Mławska 3</i> <i>11 34 96 Trokenheim Wolf, m., Długa 20</i> <i>2 84 46 Trokenheimowa R., m., Twarda 10</i> <i>6 91 68 Trombekler A., prac. obuwia, Mariańska 3</i> <i>11 86 53 Trompoier Nusen, m., Nalewki 17</i> <i>4 26 37 Troniewski Zygmunt, inż. mech., Al. Niepodle-</i> <i>głości 157</i> <i>11 31 99 Tropp A., zakł. krawiecki, Karmelicka 4</i> <i>12 56 28 Troskołański Adam Tadeusz, inż. mech., Dęga-</i> <i>sińskiego 34</i> <i>6 48 78 Troskołański Zbigniew Władysław, przedst. Pol-</i> <i>skiej Agencji Morskiej, pl. Napoleona 9</i> <i>4 48 19 Trościłanko Wiktor, prac. Polsk. Radia, Rako-</i> <i>wiecka 41a</i> <i>2 62 34 Trovato Salvatore, firma import. i eksport.,</i> <i>Sienna 22</i> <i>11 79 02 „Trójka — 3 zalety“, wytw. bielizny, Św. Jer-</i> <i>ska 20</i> <i>5 17 68 „Trójkąt w Koło“, włóczki, wełny, sklep, Mar-</i> <i>szalkowska 147</i> <i>5 29 33 „Trójkąt w Koło“, S. A. Bielsko, przedst., Podcho-</i> <i>rażych 85</i> <i>7 21 04 Trószynska Jadwiga, dr med., Marszałkow. 97a</i> <i>8 45 29 Trószynska Jadwiga, Wilcza 44</i> <i>6 26 85 Trószynska Zofia, m., Sosnowa 1</i> <i>8 77 90 Trószynski Wacław, m., Szopena 6</i> <i>12 55 22 Truchum Stefan, dr, prof. Wol. Wszech. Pol.,</i> <i>pl. Inwalidów 6</i>	<i>2 91 87 „Tryl</i> <i>11 85 62 „Tryl</i> <i>8 49 81 Tryli</i> <i>10 24 35 Tryli</i> <i>8 32 58 Tryli</i> <i>8 42 65 Tryli</i> <i>8 20 79 Tryli</i> <i>4 47 74 Tryli</i> <i>9 61 30 Tryli</i> <i>9 66 32 Tryli</i> <i>10 40 85 Tryli</i> <i>8 41 49 Tryli</i> <i>3 09 38 Tryli</i> <i>4 18 01 Trype</i> <i>4 15 30 Trype</i> <i>11 07 69 Trysk</i> <i>11 16 34 Trysk</i> <i>11 18 97 Trysk</i> <i>11 73 89 Trysk</i> <i>11 53 79 Trysk</i> <i>2 39 16 Trysi</i> <i>5 11 56 Trysz</i> <i>9 69 56 Tryzy</i> <i>Trzaska, 1</i> <i>5 01 11 — dy</i> <i>5 01 40 — rec</i> <i>5 84 00 — ksi</i> <i>5 01 37 —</i> <i>5 14 45 — ge</i> <i>5 15 53 — dz</i> <i>5 01 34 — dz</i>
--	--	--

Numer telefonu senatora (trzeci od góry) w ostatniej przedwojennej książce telefonicznej.
[Spis abonentów sieci telefonicznej m. st. Warszawy P.A.S.T. i warszawskiej sieci okręg. P.P.T.T. rok 1939/40, s. 403]

Źródła

Stanisław Kot, *Listy...*, s. 102; „Walka”, Tel Awiw 1958, nr 4, s. 6 [w:] ŻIH, spuścizna Henryka Kroszczora sygn. 311/12; ŻIH, relacja Adolfa Polisiuka, sygn. 301–5061, s. 4; Stanisław Adler, *In the Warsaw Ghetto 1940–1943*, Jerusaleń 1982, s. 296; *Kto był kim...*, s. 555–556; informacje krewnego, Marka Trokenheima ze Skarholmen (Szwecja) z 1996 (tu: według informacji, które uzyskała rodzina w 1946 w punkcie informacyjnym warszawskiej gminy żydowskiej, po 17.09.1939 przebywał w Wilnie i tam został aresztowany przez NKWD, „zginął najprawdopodobniej z rąk sowieckich”).

HIPOLIT GLIWIC

ur. 1878; ekonomista; członek władz dużych firm przemysłowych i bankowych;
specjalista od dyplomacji handlowej; minister przemysłu i handlu;

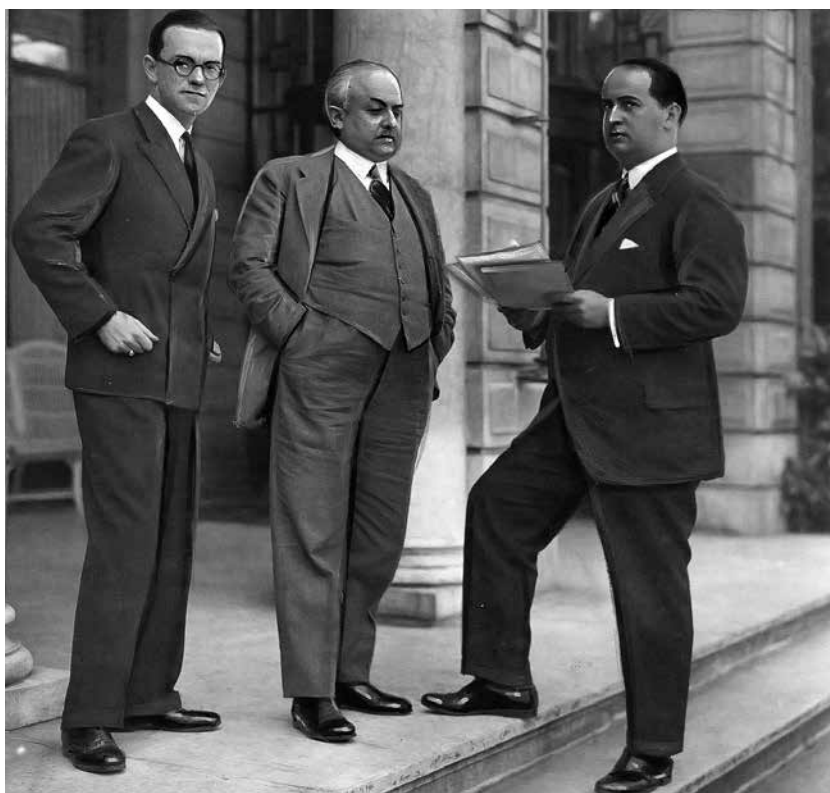
inżynier górnik, a następnie dyrektor w przedsiębiorstwach górniczo-hutniczych w Rosji i w Polsce;
do 1925 m.in. radca handlowy Poselstwa RP w Waszyngtonie i Paryżu; delegat rządu polskiego na
kilku zgromadzeniach Ligi Narodów w Genewie i na konferencjach międzynarodowych; wykładowca
m.in. Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie; nazywany organizatorem przemysłu II RP; wolnomularz;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930 (wicemarszałek Senatu RP);

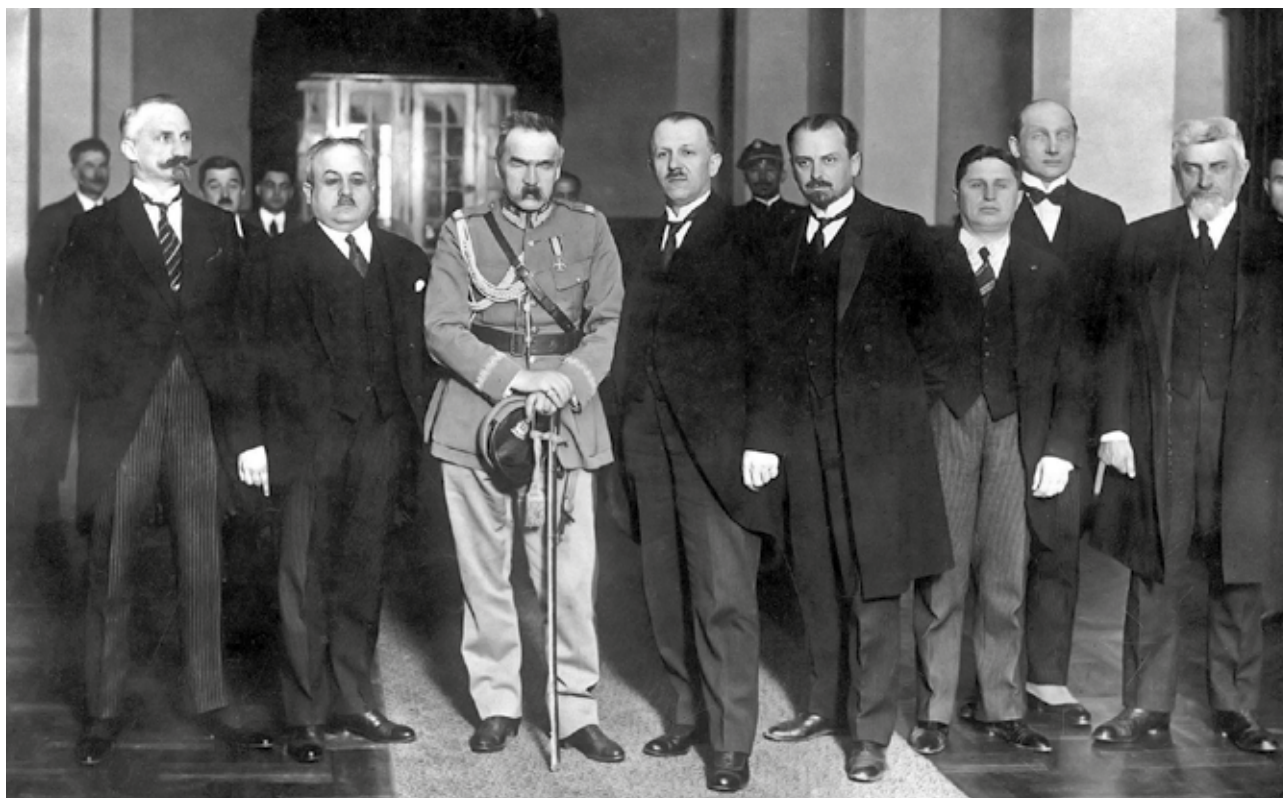
Okoliczności śmierci

pomimo możliwości wyjazdu za granicę, pozostał w 1939 w kraju; współpracownik Delegatury Rządu
RP na Kraj w Warszawie, w 1942 przewodniczący Rady Gospodarczej przy Biurze Studiów Wywiadu
Przemysłowego Oddziału II Komendy Głównej AK, opracowywał m.in. zagadnienia gospodarczej
likwidacji skutków wojny; organizował tajne kursy dla studentów, wykładał ekonomię; aresztowany przez
gestapo w Warszawie 9.04.1943, następnego dnia popełnił samobójstwo, zażywając truciznę w więzieniu
na Pawiaku.

Polska delegacja ekonomiczna na sesję Ligi Narodów, Genewa, wrzesień 1927 r.

Od lewej: Henryk Stebelski z Ministerstwa Spraw Zagranicznych, senator Hipolit Gliwic i Antoni Roman z MSZ, późniejszy senator.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Gabinet Kazimierza Bartla, maj 1926 r. Od lewej: Kazimierz Młodzianowski, Hipolit Gliwicz, marszałek Józef Piłsudski, premier Kazimierz Bartel, Wacław Makowski, Witold Broniewski, August Zaleski, Józef Mikulowski-Pomorski.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senatorowie przed wejściem do budynków Sejmu i Senatu przy ul. Wiejskiej.
Od lewej: Stanisław Wańkowicz, Ludwik Evert, Hipolit Gliwicz, Agenor Gołuchowski (?), Witold Kamieniecki (?), marzec 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Hipolit Gliwicz

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1952 w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. VIII, Kraków 1959–1960, s. 74–75; Stanisław Jankowski, *Z fałszywym ausweisem w prawdziwej Warszawie*, Warszawa 1988, t. II, s. 28, 36; *Kto był kim...*, s. 38–39; Teresa Kaczorowska, *Hipolit Gliwicz – człowiek i dzieło*, maszynopis pracy magisterskiej, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze, 1995, s. 15–16; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 108–110; informacje wnuka, Artura Gliwica z Warszawy z 1996 i 1997.

MARIAN KINIORSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1868; ziemianin (majątek Suchodębie k. Kutna), działacz polityczny i społeczny, publicysta;

członek Rady Stanu za rządów Rady Regencyjnej, współorganizator i prezes Centralnego Towarzystwa Rolniczego, członek Związku Ziemian;

Działalność parlamentarna

poseł do I i IV rosyjskiej Dumy Państwowej,
w II RP senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

w czasie kampanii wrześniowej w jego majątku funkcjonował szpital polowy; na początku okupacji został wysiedlony przez Niemców, zmarł 23.05.1943 w Warszawie.

Wyjazd posłów i senatorów do Paryża na obrady polsko-francuskiej grupy międzyparlamentarnej, 1927 r.

Pierwszy od lewej: poseł Stanisław Stroński, piąty – poseł Adam Chądzyński, za nim (niski) – senator Ignacy Baliński, siódmy (z papierosem w ręku) – senator Marian Kiniorski, dziewiąty – poseł Mieczysław Niedziałkowski, jedenasty – poseł Stanisław Thugutt.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1974 w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XII, Kraków 1966–67, s. 462–464; *Ziemiaństwo polskie. Słownik biograficzny*, cz. 2, Warszawa 1994, s. 93; *Kto był kim...*, s. 521; Czesław Brzoza, Kamil Stepan, *Posłowie polscy...*, s. 100–103; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 108–109; informacje bratanka Stanisława Konarskiego z Warszawy z 2005.

IWAN PASTERNAK

ur. 1876; nauczyciel, ukraiński działacz społeczno-kulturalny na Podlasiu;
1923–1927 przewodniczący towarzystwa „Ridna Chata”; prowadził gospodarstwo rolne;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

pierwszy prezes Ukraińskiego Komitetu Pomocy w Białej Podlaskiej i dowódca lokalnych struktur UPA. Śmiertelnie ranny w wyniku zamachu w Choroszczyńce 23.05.1943, przewieziony do szpitala w Białej Podlaskiej, zmarł 25.05.1943.

Choroszczyńca, dom, w którym mieszkał senator Iwan Pasternak, stan w 2007 r.
fot. Jarosław Maciej Zawadzki

Biała Podlaska, pomnik na grobie senatora Iwana Pasternaka, stan w 2007 r.
fot. Jarosław Maciej Zawadzki

Źródła

brak aktu zgonu w USC Biała Podlaska i w USC dla gmin sąsiednich; Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 379; *Kto był kim...*, s. 538; *Encyklopedia ukrainoznawstwa*, Lviv 1996, t. 5, s. 1959 (tu: zabity przez polską bojówkę); Ryszard Torzecki, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993, s. 45, 269–270, 289–290 (tu: zabójstwo traktowane jest jako mord skrytobójczy (samosąd), którego okoliczności pozostają nie wyjaśnione; nie było wyroku sądu AK czy delegatury); Stanisława Lewandowska, *Nadbużańskiego Podlasia okupacyjny dzień powszedni 1939–1944*, Warszawa 2003, s. 29; Aleksander Kolańczuk, *Nekropolie i groby...*, s. 228–299; informacje z USC Tuczna z 1996, Grzegorza Motyki z Płocka z 2005, Bożeny i Marka Świdzińskich z Warszawy z 2007 oraz Ewy Koziary z Konstantynowa z 2008.

MIKOŁAJ MALICKI

ur. 1888; ziemianin (majątek Szlachcińce, pow. tarnopolski), nauczyciel gimnazjalny, członek ukraińskich towarzystw oświatowo-kulturalnych i gospodarczych we Lwowie i Tarnopolu;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

aresztowany 17.12.1939 przez NKWD; 26.04.1941 skazany na 8 lat pozbawienia wolności i wywieziony; w listopadzie 1941 poszukiwany przez Ambasadę RP w Kujbyszewie; zmarł 27.05.1943 w obozie pracy w obwodzie archangielskim.

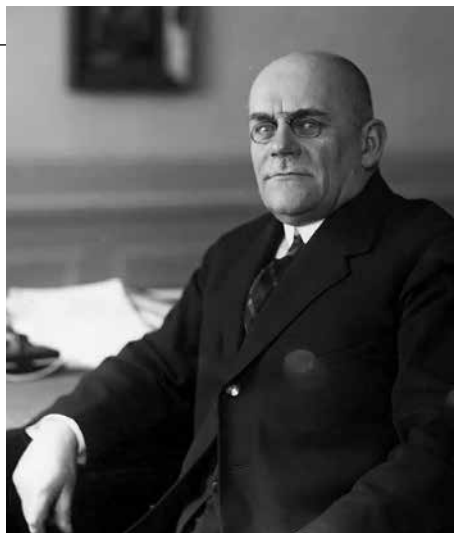

Debata budżetowa na posiedzeniu Senatu RP V kadencji, marzec 1939 r. W głębi siedzą od lewej senatorowie: Mikołaj Malicki (sekretarz Senatu, za łaską marszałkowską), Bogusław Miedziński (marszałek Izby), Janusz Wielowieyski (sekretarz Senatu), przemawia Kazimierz Bartel.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

Kto był kim..., s. 531; Stanisław Kot, *Listy...*, s. 273; informacje Ośrodka KARTA; informacje z Biblioteki Sejmowej.

GUSTAW DOBRUCKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1873; lekarz chirurg; minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego;

1914–1918 komendant szpitala polowego armii austro-węgierskiej na froncie rumuńskim i włoskim;
do 1922 dyrektor szpitala w Stanisławowie; do 1927 starosta w Stanisławowie; naczelny lekarz Poczтовой Kasy Oszczędności;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

pracował jako lekarz w oblężonej we wrześniu 1939 stolicy; zmarł 12.06.1943 w Warszawie.

Operacja w szpitalu przyfrontowym, ok. 1916 r. Gustaw Dobrucki (w białym fartuchu) jest częściowo zasłonięty przez siedzącego.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Żoliborz; *Kto był kim...*, s. 36–37; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 398–399; informacje wnuczki, Anny Roniewicz-Malawskiej z Warszawy z 1995.

Inauguracyjne posiedzenie Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego, luty 1927 r.
Za fotelem marszałka Józefa Piłsudskiego Gustaw Dobrucki, ówczesny minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator Gustaw Dobrucki głosi w czasie wyborów parlamentarnych, marzec 1928 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

STANISŁAW WAŃKOWICZ

ur. 1885; ziemianin (majątek Gorzyczki, pow. Kościan); wiceprezes Kresowego Związku Ziemian; prezes Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich w Warszawie; członek Okręgowej Komisji Ziemskiej w Grodnie;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

zamordowany z żoną przez Niemców podczas wesela swojej córki wraz z gośćmi weselnymi w nocy z 24 na 25.06.1943 w Zbydniowie k. Sandomierza.

Senator Stanisław Wańkowicz, ojciec panny młodej, na kilka godzin przed przybyciem oddziału gestapo, który zamordował jego i gości weselnych.
[własność rodziny]

Para młodych z rodzicami
na stopniach dworu w Zbydniowie.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Zaleszany; Stanisław Zabierowski, *Krwawa noc Kupały*, w oprac. zbior. *Rzeszowskie pod okupacją hitlerowską*, Warszawa 1975, s. 224–234; *Kto był kim...*, s. 557; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 1093–1094 (tu: ur. 1887); informacje ks. Tadeusza Prucnała z 1996, proboszcza w Zaleszanych, krewnych: Jura Wańkowicza i Aleksandra Małachowskiego z Warszawy oraz syna, Andrzeja Wańkowicza z Yankers (USA) z 1996.

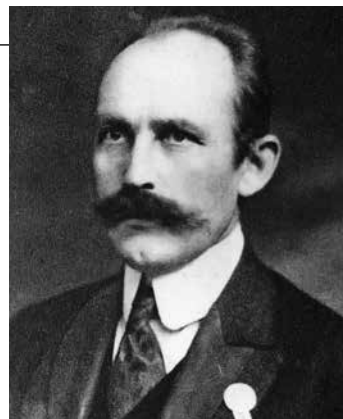

Dwór w Zbydniowie, w którym rozegrała się tragedia, stan w 1996 r.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Kopiec upamiętniający śmierć mieszkańców Zbydniowa w latach II wojny światowej, stan w 1996 r.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

ALFONS ERDMAN

[Parlament RP..., s. 152]

ur. 1886; nauczyciel i kierownik szkoły powszechnej, inspektor szkolny w Białej Podlaskiej i Warszawie, burmistrz Bielska Podlaskiego; właściciel majątku Krupice k. Siemiatycz;

członek POW, 1917 internowany w Szczypiornie; działacz samorządowy związany z ruchem ludowym, popularyzator spółdzielczości;

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1927 i 1938–1939, senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

w czasie okupacji hitlerowskiej zastępca burmistrza Bielska Podlaskiego; współdziałał z AK informując o zamierzeniach okupanta; aresztowany i rozstrzelany 15.07.1943 przez Niemców w zbiorowej egzekucji miejscowej inteligencji w lesie w Pilikach k. Bielska Podlaskiego; w 1946 ekshumowano szczątki ofiar i złożono w pomniku-mauzoleum na miejscowym cmentarzu;

Mauzoleum ku czci ofiar rozstrzelanych przez Niemców w zbiorowej egzekucji 15.07.1943 r., Bielsk Podlaski.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu w USC Bielsk Podlaski; Stanisław Janucki, *Alfons Erdman 1886–1943*, w: „Białostoczczyzna” 1/1986, s. 21–24; Henryk Kosieradzki, *Bielsk Podlaski. Dzieje miasta*, Bielsk Podlaski 1987, s. 277, 293; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 108; *Kto był kim...*, s. 508; *Posłowie i senatorowie...*, Warszawa 2000, t. 2, s. 33–34; informacje Urzędu Miasta z 1997 i Muzeum w Bielsku Podlaskim z 1997 i 2005, list wnuczki, Wandy Wiczorek z Tych z 1997.

KAZIMIERZ GRUETZMACHER

(Kazimierz Grützmacher, Gricmacher)

[Parlament RP..., s. VII]

ur. 1878; właściciel majątku ziemskiego Czołówek koło Włocławka; organizator życia ekonomiczno-kulturalnego na Kujawach; członek naczelnych władz Związku Ludowo-Narodowego;

Działalność parlamentarna

senator 1923–1927, poseł 1930–1935;

Okoliczności śmierci

podczas wojny razem z żoną ukrywał się w Warszawie u rodziny Ulrichów, właścicieli firmy ogrodniczej; działał w konspiracyjnym Stronnictwie Narodowym jako kierownik Wydziału Gospodarczego Zarządu Głównego i członek Rady Gospodarczej przy tym zarządzie; zmarł 17.07.1943 w Warszawie.

Dwór senatora Kazimierza Gruetzmachera w Czołówku, elewacja od strony parku. Stan w 2008 r. (po licznych przekształceniach).
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

brak aktu zgonu w warszawskich USC oraz w USC Radziejów; Jerzy Janusz Terej, *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami najnowszych Narodowej Demokracji*, Warszawa 1979, s. 184, 260, 388; *Kto był kim...*, s. 513; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 167; informacje Muzeum Woli w Warszawie z 2006; informacje z 1996 i 1997 córki bratanka, Marii Reichhart z Warszawy, która uczestniczyła w pogrzebie senatora; informacje z 2008: mieszkańców Czołówka, Jolanty Iwińskiej z Lipna, ks. Stanisława Łosiakowskiego (tu: grób senatora jest w Radziejowie z napisem „zmarł w 1949 r.”), Hanny Nowickiej z Poznania, Jarosława Kołtuniaka z Piotrkowa Kujawskiego oraz krewnego Jana Milewskiego z Warszawy.

ZDZISŁAW LUBOMIRSKI

ur. 1865; ziemianin (majątek Mała Wieś koło Grójca), działacz społeczno-polityczny;

1914–1915 prezes Komitetu Obywatelskiego, 1916–1917 prezydent Warszawy; 1917–1918 członek Rady Regencyjnej, prezes Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930, 1930–1935, 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

w czasie oblężenia Warszawy we wrześniu 1939 r. pracował w Komitecie Obywatelskim, na czele którego stał Stefan Starzyński; był w grupie zakładników, którzy mieli gwarantować bezpieczeństwo okupanta po kapitulacji stolicy; aresztowany 10.11.1942 (przed Dniem Niepodległości) i więziony na Pawiaku w Warszawie (miał wtedy 77 lat); zwolniony po dwóch miesiącach, zmarł 1.08.1943 w swoim majątku Mała Wieś koło Grójca w następstwie nabytej w więzieniu gruźlicy; w jego pałacu do 1944 ukrywała się senator Dorota Kłuszyńska (właśc. Dora Pilcer), pochodząca z rodziny żydowskiej.

Członkowie Rady Regencyjnej na dziedzińcu Zamku Królewskiego w Warszawie w dniu intronizacji w 1917 r.
Od lewej: Józef Ostrowski, abp Aleksander Kakowski i Zdzisław Lubomirski.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator Zdzisław Lubomirski, portret namalowany przez Bolesława Czedekowskiego, 1936 r.
[Muzeum Historyczne m. st. Warszawy]

Medal wydany dla upamiętnienia pracy Zdzisława Lubomirskiego jako prezydenta m. st. Warszawy
[Muzeum Sztuki Medalierskiej, Wrocław]

Uroczystości imieninowe marszałka Józefa Piłsudskiego, marzec 1933 r. Aleksander Prystor w rozmowie ze Zdzisławem Lubomirskim przy wejściu do Belwederu.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Belsk Duży; „Kurier Warszawski” nr 261 z 21.09.1939, s. 1; *PSB*, t. XVIII, Kraków 1973, s. 66–69 (tu podaje się, że zmarł 31.07.1943); Adam Grzymała-Siedlecki, *Sto jeden dzień letargu. Wspomnienia z Pawiała z lat 1942/1943*, Kraków 1966 s. 19–22, 26, 33, 91; Witold Kamieniecki, *Historycy i politycy warszawscy 1900–1950*, Warszawa 1992, s. 7–13; *Kto był kim...*, s. 15; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 591 (tu: 30.07.1943); Zofia Nałkowska, *Dzienniki*, t. VI cz. 2, Warszawa 2000, s. 137; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy w II wojnie światowej. Kim byli, co robili*, Warszawa 2003 s. 98 (tu: 31.07.1943); *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 371–373; informacje: Henryka Świdorskiej z 1997, wnuczki, Klementyny Morawskiej z 1997 i wnuka, Zdzisława Morawskiego z 2005 (wszyscy z Warszawy).

WOJCIECH LACHOWICZ

[własność rodziny]

ur. 1889; lekarz w Czortkowie, a od 1931 w Jagielnicy w woj. tarnopolskim;
burmistrz Czortkowa, a następnie wójt gminy Jagielnica, działacz społeczny; kapitan WP;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

uwięziony przez NKWD w 1939, zwolniony w 1940 w wyniku prośb miejscowej ludności; w połowie września 1943 uprowadzony ze swojego domu w Jagielnicy (pow. Czortków) przez uzbrojoną bandę bolszewicko-ukraińską, ślad po nim zaginął, prawdopodobnie został zamordowany. Pośmiertnie uhonorowany medalem i dyplomem Instytutu Yad Vashem za uratowanie w 1941 rodziny żydowskiego lekarza.

Wyciąg metrykalny sporządzony w 1945 r. z informacją o przyczynie śmierci
[własność rodziny]

תעודת כבוד DIPLOME D'HONNEUR

Le présent Diplôme atteste qu'en sa séance du 28 Mai 1978, la Commission d'Hommage aux Justes des Nations, établie par l'Institut Commémoratif des Martyrs et des Héros Yad Vashem, sur la foi des témoignages recueillis par elle, a rendu hommage à

Wojciech Lachowicz

qui, au péril de sa vie a sauvé des Juifs persécutés pendant la période de l'Holocauste en Europe. Lui a décerné la Médaille des Justes parmi les Nations et l'a autorisé à planter un arbre en son nom dans l'Allée des Justes sur le Mont du Souvenir à Jérusalem.

וזאת לתעודה שבישיבתה
ניזם
החליטה הוועדה לציון
חסידיו אופות העולם
שליד רשות הזיכרון יד ושם
על יסוד עדויות
שהובאו לפניה, לתת כבוד
ויקר ל

ויצ'יח' לחוביץ

על אשר בשנות השואה
באחפה שם נפשו בכפו
להצלת יהודים נרדפים
נידוי רודפיהם ולהעניק לו
את המדליה לחסידיו אופות
העולם ולהרשות לו
לנטוע עץ בשמו בשדרות
חסידיו אופות העולם על
הר הזיכרון בירושלים.

Jérusalem, Israël, le
28 Mai 1983

ניתן היום בירושלים, ישראל
א' ניסן תשמ"ג

H. M. Appel
בשם הוועדה לציון חסידיו אופות העולם
POUR LA COMMISSION DES JUSTES

Dyplom i medal „Sprawiedliwy wśród narodów świata” przyznany senatorowi pośmiertnie w 1983 r. przez Instytut Yad Vashem za pomoc w ratowaniu Żydów w latach wojny. [własność rodziny]

Źródła

Wyciąg metrykalny z Parafii Rzymskokatolickiej w Jagielnicy k. Czortkowa, datowany 10.10.1945, zaświadczaający, że senator zmarł 16.09.1943 (zamordowany przez Ukraińców); *Sprawozdanie stenograficzne z 3. posiedzenia Senatu RP 28.07.1989*, łam 23–24; Michał Grynberg, *Księga sprawiedliwych*, Warszawa 1993, s. 293; *Kto był kim...*, s. 526; „Na rubieży” 1996 nr 1/15 s. 14 (tu: uprowadzony z domu, wykorzystywany do pracy w leśnym banderowskim szpitalu i zamordowany); *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 308–309; informacje córki, Ireny Bernaczek z Krakowa z 1996 i 2005; informacje Olimpii Wodzińskiej z Grudziądza z 1996, Weroniki Skrzyszowskiej z Warszawy z 1996, Karoliny Żyłki z Wałbrzycha z 1997 (tu: został zamordowany przez banderowców w lesie koło Sosulówki).

STANISŁAW GRUSZCZYŃSKI

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1880; burmistrz Tomaszowa Mazowieckiego, następnie Ostroga n. Horyniem, Kutna i Pruszkowa; publicysta;

1900 i 1905 więziony w Kielcach i warszawskiej Cytadeli za działalność w PPS;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

na początku wojny wyjechał do Lwowa, pracował przy wyrębie drzew, prowadził tajne nauczanie; w czasie okupacji niemieckiej Lwowa ukrywał żydowskie dziecko, po odkryciu tego przez Niemców, w trakcie aresztowania wyskoczył z okna na trzecim piętrze; zmarł w wyniku obrażeń 11.10.1943, nie odzyskawszy przytomności.

Źródła

akt zgonu w Archiwum Arcybiskupa Eugeniusza Baziaka w Krakowie (parafia św. Elżbiety, Lwów); *PSB*, t. IX, Kraków 1960–1961, s. 58–59; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. II, Warszawa 1987, s. 399; *Kto był kim...*, s. 513; Witold Rutkiewicz, *Biografia miasta przywrócona*, w: „Głos Pruszkowa” nr 7–8/1996, s. 8, 11; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 169–170; informacje wnuczki, Hanny Ponikiewskiej z Warszawy z 1996; informacje krewnych Janiny i Wandy Szejn z Warszawy z 1996; informacje Jana Kraszewskiego z Warszawy i Marii Sieki z Opola z 1997; informacje bratanka żony senatora, Leszka Feliksa Glinieckiego z Enfield (Wielka Brytania) z 2006.

TADEUSZ SZUŁDRZYŃSKI

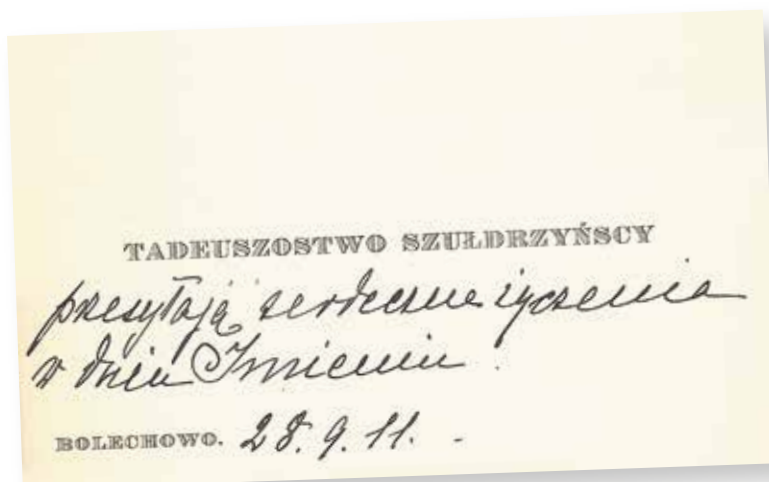

[Parlament RP..., s. X]

ur. 1864; ziemianin (majątek Bolechowo); prezes Centralnego Towarzystwa Gospodarczego;

1908–1918 prezes Związku Ziemian w Wielkopolsce; 1918 członek Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu; członek rad nadzorczych Związku Producentów Rolnych i Banku Związku Spółdzielni Zarobkowych;

Wizytówka Tadeusza i Wandy Szuldrzyńskich
z dopiskiem z września 1911 r.
[Biblioteka Raczyńskich, Poznań]

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

jesienią 1939 wysiedlony z majątku; osiadł u rodziny w Kozietałach koło Grójca, gdzie zmarł 20.10.1943.
Syn Tadeusz więziony przez NKWD w Starobielsku, prawdopodobnie zamordowany w 1940 w Charkowie.

Źródła

akt zgonu w USC Goszczyn; *Kto był kim...*, s. 553; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat...*, s. 1036; Sławomir Leitgeber, *Szuldrzyńscy* [w:] „Gens. Rocznik Towarzystwa Genealogiczno-Heraldycznego” 1999–2000, s. 1–10; informacje krewnego, Andrzeja Szuldrzyńskiego z Warszawy z 1996.

STANISŁAW
KARPIŃSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1870; bankowiec, minister skarbu;

od 1893 pracował w bankach w Warszawie i Petersburgu; od 1916 w Radzie Miejskiej Warszawy; współorganizował Bank Polski i był jego pierwszym prezesem; współpracował przy naprawie finansów państwa w połowie lat dwudziestych;

Działalność parlamentarna

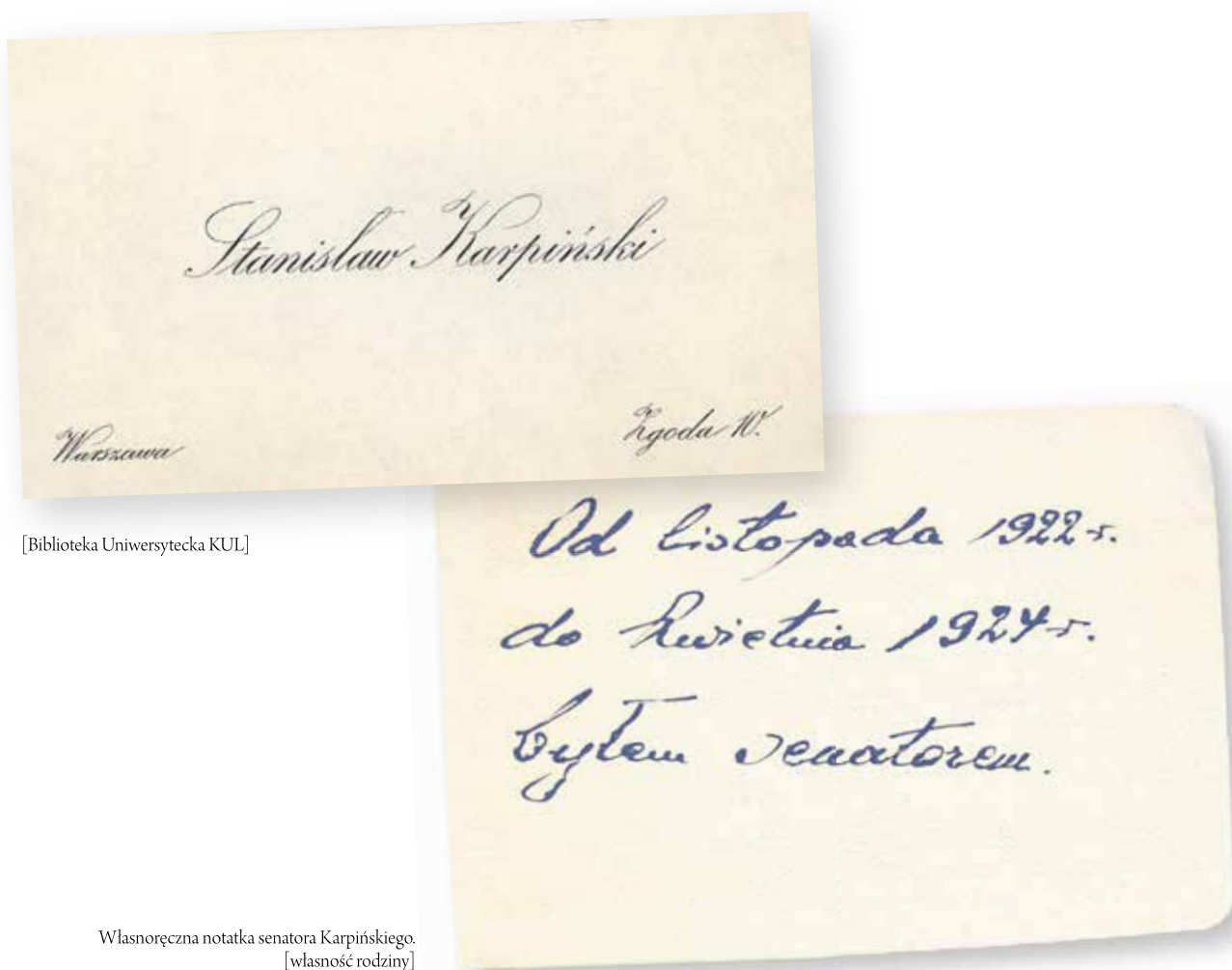
senator 1922–1924;

Okoliczności śmierci

zmarł 24.12.1943 w Warszawie.

Posiedzenie sądu konkursowego rozpatrującego projekty na nowe banknoty.
Sala konferencyjna Banku Polskiego, Warszawa, marzec 1925 r. Stanisław Karpiński, ówczesny prezes banku, siedzi czwarty od prawej.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

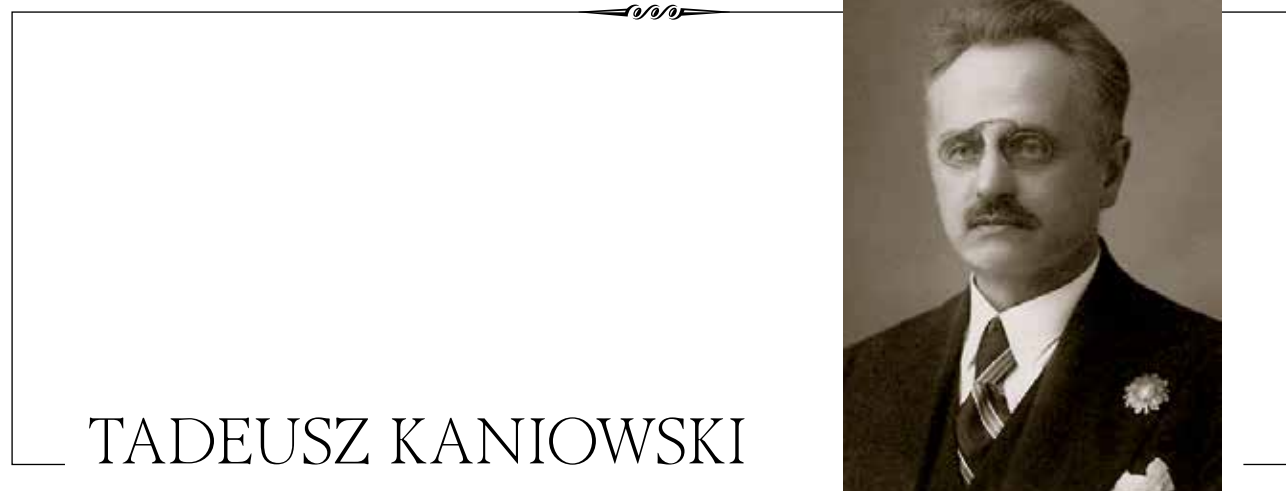
Własnoręczna notatka senatora Karpińskiego.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Ochota; *PSB*, t. XII, Kraków 1966–1967, s. 111–113; *Kto był kim...*, s. 46; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 72–73; informacje wnuczki, Barbary Kaliszewskiej z Warszawy z 1996 i 2007.

Klepsydra z pieczęcią niemieckiej cenzury.
[własność rodziny]

[Archiwum Senatu, dar rodziny]

ur. 1881; nauczyciel w Stryju i Jarosławiu, dyrektor gimnazjum w Drohobyczu;

propagator rozwoju oświaty, działał w Towarzystwie Szkół Ludowych; walczył w obronie Lwowa; członek lokalnych władz m.in. Polskiego Białego Krzyża, Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD 2.10.1939 w Drohobyczu i tam więziony; skazany 7.05.1941 na 8 lat pozbawienia wolności, w czerwcu 1941 zesłany do kompleksu obozowego Karlag Dolinka koło Karagandy (Akmolinska obłast, Kazachstan), zmarł tam w 1943.

Posiedzenie komisji senackiej w sprawie reformy rolnej, grupa senatorów z PSL „Piast”,
od lewej: Józefat Błyskosz, Tadeusz Kaniowski, Stanisław Biały, Józef Buzek, Franciszek Ścibor, wrzesień 1925 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Odznaczenia senatora Tadeusza Kaniowskiego, od lewej: medal Pro Publico Bono 1875–1930 Małopolskiego Związku Straży Pożarnej województw lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego, srebrny Medal Za Długoletnią Służbę, Krzyż Loretański za działalność na rzecz organizacji katolickich prowadzących działalność charytatywną.
[Archiwum Senatu, dar rodziny]

Źródła

PSB, t. XI, Kraków 1964–1965, s. 608–609; Bogdan Kroll, *Polacy więzieni w ZSRR (do kwietnia 1943 r.)*, „Historia i Życie”. Dodatek „Życia Warszawy” nr 8 z 27.04.1990, s. 2; *Kto był kim...*, s. 518–519; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 60–61; Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 170; lista U-3 poz. 66 ze zbiorów Archiwum MSWiA; informacje Ośrodka KARTA; informacje córki, Danuty Celińskiej z Warszawy z 1995 (tu: aresztowany we wrześniu 1939).

1944

ALEKSANDER ACHMATOWICZ

[własność rodziny]

ur. 1865; prawnik; prezes Związku Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy;

1914–1917 wiceprokurator Departamentu Cywilnego Senatu Rządzącego w Petersburgu oraz prokurator Sądu Kasacyjnego dla Królestwa Polskiego; 1917–1918 wiceprezes Towarzystwa Reemigracji Polaków z Rosji; 1920–1921 dyrektor Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej;

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

w 1942 przeniósł się z Wilna do Iwry, a w 1943 do Częstochowy, gdzie zmarł 7.03.1944.

Źródła

brak aktu zgonu w USC Częstochowa; list synowej, Heleny Achmatowicz z 9.03.1944 zawiadamiający rodzinę o śmierci senatora; „Goniec Codzienny”, nr 815 z 17.03.1944, s. 4; nr 820 z 23.03.1944, s. 4 (nekrologi); *Kto był kim...*, s. 494; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 34–35; informacje wnuka, Aleksandra Achmatowicza z Warszawy z 2006.

JAN KOŁŁATAJ-SRZEDNICKI

ur. 1883; lekarz-generał brygady WP; szef Centrum Wyszkożenia Sanitarnego i Inspektoratu Służby Zdrowia WP; szef Inspektoratu Służby Zdrowia w Departamencie Zdrowia Ministerstwa Spraw Wojskowych (od 21.08.1939);

legionista, internowany w Szczypiornie; prezes Towarzystwa Budowy Szkół Powszechnych; ojciec m.in. Jacka (1927–1944), kaprała AK, który poległ w czasie powstania warszawskiego;

Działalność parlamentarna

senator 1935;

Senator Jan Kollątaj-Szednicki.
[własność rodziny]

Prezes Polskiego Czerwonego Krzyża,
naczelný lekarz
Polskiej Służby Zdrowia na Węgrzech,
gen. Jan Kollątaj-Szednicki (w okularach)
wraz z personelem medycznym
– Węgry, lata wojny.
[własność rodziny]

Okoliczności śmierci

na początku wojny internowany na Węgrzech oraz krótko aresztowany w 1941; prezes PCK i naczelny lekarz Polskiej Służby Medycznej na Węgrzech, wchodził w skład Przedstawicielstwa WP przy węgierskim MON; organizował szeroką akcję opieki nad uchodźcami z Polski, inicjował transporty leków do okupowanej Polski, współpracował przy ruchu kurierów przechodzących przez Węgry, współorganizował przerzuty polskich żołnierzy na Zachód, współuczestniczył w akcji ratowania polskich Żydów; zastrzelony przez Niemców w swym gabinecie 21.03.1944 w Budapeszcie; pośmiertnie uhonorowany medalem i dyplomem Instytutu Yad Vashem.

Dyplom i medal „Sprawiedliwy wśród narodów świata” przyznany senatorowi pośmiertnie w 1998 r. przez Instytut Yad Vashem za pomoc w ratowaniu Żydów w latach wojny. [własność rodziny]

Źródła

odpis urzędowego aktu zgonu, Budapeszt; *PSB*, t. XIII, Kraków 1966–1967, s. 346–348 (tu data zgonu 19.03.1944); Bolesław Olszewicz, *Lista strat kultury polskiej*, Warszawa 1947, s. 117; *Gen. dr Jan Kollataj-Srzednicki*, [w:] „Wrocławski Tygodnik Katolicki” nr 21, z 22.03.1970, s. 11; *Generał Kollataj był dla nas jak ojciec*, [w:] „Życie Warszawy” nr 65, z 18.03.1989, s. 4; *Kto znał generała Kollataja?*, [w:] „Historia i Życie”. Dodatek „Życia Warszawy” nr 18, z dn. 15–16.09.1990, s. 4; *Kto był kim...*, s. 523; Piotr Stawicki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 170–171; Zdzisław Nicman, *Gen. Jan Kollataj-Srzednicki. W 50. rocznicę śmierci*, [w:] „Magazyn Tygodniowy Polska Zbrojna” nr 11/179, z 18–20.03.1994 s. 1; Wiktor Cygan, *Słownik biograficzny oficerów Legionów Polskich*, Warszawa 1998, t. 2, s. 76–77; Grzegorz Łubczyk, *Polski Wallenberg. Rzecz o Henryku Sławiku*, Warszawa 2003, s. 27–28; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 153–154; informacje syna, Rafała Kollataja-Srzednickiego z Warszawy z lat 1996–2005.

KAZIMIERA GRUNERTÓWNA

[Archiwum Senatu, dar]

ur. 1871; sekretarz Sądu Okręgowego w Kielcach;

do 1904 nauczycielka, do 1917 księgowa w kieleckim oddziale Banku Łódzkiego; sanitariuszka w Legionach, członkini POW;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

pracownik Wydziału Łączności Konspiracyjnej Komendy Okręgu Kielce-Radom AK, w jej mieszkaniu mieściła się kancelaria Okręgu; zmarła 5.04.1944 w Kielcach.

Zarząd oddziału kieleckiego Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, około 1933 r. Pośrodku, za stołem senator Kazimiera Grunertówna.
[Archiwum Senatu, dar]

Źródła

akt zgonu w USC Kielce; *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945*, Warszawa 1988, s. 128; *Kto był kim...*, s. 513; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 168; informacje Janiny i Wandy Stejn z Warszawy z 1996.

EMIL GODLEWSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1875; lekarz biolog, profesor embriologii, dziekan Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; pułkownik Wojska Polskiego;

1914–1916 lekarz w szpitalu wojskowym w Krakowie; od 1916 organizator i dowódca kolumn sanitarno-epidemicznych; inicjator budowy ośrodków leczniczych dla dzieci m.in. w Rabce, Witkowicach i Zakopanem;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

4.09.1939 wszedł w skład Obywatelskiego Komitetu Pomocy w Krakowie, w którym kierował sekcją charytatywną; po wkroczeniu Niemców przejściowo aresztowany; po uwolnieniu zajął się pracą naukową i opieką nad uniwersyteckimi zakładami leczenia dziecięcego; 1940 – 1941 kierownik Sekcji Sanitarnej PCK w Krakowie; pracował jako urzędnik kontraktowy w Wydziale Zdrowia Generalnego Gubernatorstwa; zmarł w Krakowie 25.04.1944.

Przed sanatorium dziecięcym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Witkowicach.
Pośrodku senator arcybiskup krakowski Adam Sapieha i senator Emil Godlewski.
[Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego]

Laureaci nagrody m. st. Warszawy, 1932 r. Od lewej: rzeźbiarz Ksawery Dunikowski (nagroda artystyczna), senator Emil Godlewski (nagroda naukowa), Emil Młynarski (nagroda muzyczna), Józef Weysenhoff (nagroda literacka).
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Kraków Podgórze; *PSB*, t. VIII, Kraków 1959–1960, s. 173–174; *Biogramy uczonych polskich*, cz. 2, Wrocław 1985, s. 119–124; *Kto był kim...*, s. 511; *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa – Kraków 2002, s. 247; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 121–122; Urszula Perkowska, *Emil Godlewski junior. Kronika działalności na polu opieki sanitarnej 1940–1941*, w: „*Krakowski Rocznik Archiwalny*”, t. 9/2003, s. 241–262; Piotr Hapanowicz, *Senatorowie województwa krakowskiego...*, s. 56–61.

ANTONI HORBACZEWSKI

(Antin Horbaczewskyj)

[Instytut Masaryka – Archiwum ASCR, Czechy]

ur. 1856; adwokat w Czortkowie; publicysta;

od 1912 członek austriackiego Trybunału Stanu, 1918–1919 członek Ukraińskiej Rady Narodowej Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej; 1919 w składzie misji dyplomatycznej S. Petlury w Polsce; członek Wydziału Powiatowego w Czortkowie, członek zarządu polskiej grupy parlamentarnej Unii Międzyparlamentarnej;

Działalność parlamentarna

poseł do galicyjskiego Sejmu Krajowego;
w II RP senator 1928–1938 (w 1935 powołany przez prezydenta RP, marszałek senior);

Okoliczności śmierci

zmarł w Sanoku 26.04.1944.

Płyta na grobie senatora Antoniego Horbaczewskiego
na cmentarzu w Sanoku.
[fot. Andrzej Romaniak]

Źródła

akt zgonu w USC Sanok; *Kto był kim...*, s. 515; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 241; informacje Muzeum Historycznego w Sanoku z 2006 (tu: na nagrobku data zgonu 27.04.1944).

LEON TADEUSZ
KOZŁOWSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1892; archeolog, legionista, członek POW, profesor zwyczajny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, minister reform rolnych, minister spraw wewnętrznych, podsekretarz stanu w Ministerstwie Skarbu, premier 1934–1935;

Działalność parlamentarna

poseł 1929–1935, senator 1935–1938;

Leon Kozłowski, w towarzystwie prezydenta Ignacego Mościckiego i jego żony zwiedzają wystawę „Len polski”, zorganizowaną w warszawskiej Dolinie Szwajcarskiej, maj 1934 r. Na stoiskach prezentowano ludową wytwórczość lniarską, która szczególnie była rozwinięta na Wileńszczyźnie i na kresach.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Leon Kozłowski przemawia w Senacie podczas debaty budżetowej, 1935 r.
W ławach rządowych siedzą m.in. drugi od lewej Józef Beck, trzeci – Marian Zyndram-Kościałkowski.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Podczas przyjęcia dla uczestników Międzynarodowych Zawodów Samolotów Sportowych „Challenge 1934” w Prezydium Rady Ministrów. Premier Leon Kozłowski wraz ze zwycięzcami: pilotem komunikacji lotniczej Stanisławem Płonczyńskim, który zajął II miejsce i kapitanem pilotem Jerzym Bajanem (w mundurze), który zajął I miejsce.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Fotografie premiera Leona Kozłowskiego
z sowieckiej kartoteki więziennej z ok. 1940 r.
[MSWiA RP, Federalna Służba
Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej,
Polskie Podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy
i Zachodniej Białorusi w latach 1939–1941,
Warszawa–Moskwa 2001]

Okoliczności śmierci

aresztowany we Lwowie 26.09.1939 przez NKWD, więziony we Lwowie, a od marca 1940 w Moskwie (Łubianka, Lefortowo, Butyrki), torturowany (stracił zęby, przestał widzieć na jedno oko); w lipcu 1941 otrzymał karę śmierci, zamienioną na 10 lat zesłania; zwolniony 6.09.1941. W Moskwie bezskutecznie starał się o stanowisko referenta politycznego w armii gen. W. Andersa; ewakuowany z transportem ludności cywilnej; w październiku 1941 w Buzułuku zgłosił się ponownie do armii, został przyjęty jako porucznik w dziale intendentury i skierowany do wykonywania prac biurowych (jako były minister i premier mógł to odczuć jako upokorzenie); wkrótce postanowił na własną rękę wrócić do kraju; na początku listopada 1941 w okolicach Tuły przedostał się przez linię frontu rosyjsko-niemieckiego; aresztowany 10.11.1941 przez Niemców i internowany w Berlinie, gdzie zmarł 11.05.1944 prawdopodobnie w wyniku alianckiego bombardowania. Niemcy wykorzystywali w prasie jego antyradzieckie wypowiedzi; w maju 1943 zorganizowali wyjazd, aby pokazać mu mogiły w Katyniu. Do innej współpracy nie doszło.

Wyrokiem polskiego sądu polowego z 21.01.1942 zaocznie skazany za dezercję na karę śmierci. Wyrok do wykonania w kraju przez AK zatwierdził gen. W. Sikorski, jednak gen. S. Rowecki odmówił, określając tę sprawę jako „niepilną i niewyraźną”. Bezpośrednio po zakończeniu wojny przygotowywano materiały w celu przeprowadzenia rehabilitacji; nie wszczęto jej z powodu likwidacji polskich instytucji sądowniczych na Zachodzie.

Źródła

PSB, t. XV, Kraków 1970, s. 19–21 (tu: zmarł na aneurizm serca w następstwie nalotów); Stanisław Kot, *Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego*, Londyn 1956, s. 163, 235–237 i in.; Benedykt Heydenkorn, *O rehabilitację Leona Kozłowskiego*, „Kultura” (Paryż) nr 4/1957, s. 89–104; Ludwik Honigwill, *Leon Kozłowski, Josif Wissarjonowicz Stalin, Generał Własow*, „Kultura” (Paryż) nr 7/8/1958, s. 186–189; list Franciszka Ancewicza, „Kultura” (Paryż) nr 6/1957, s. 154–155; list Stanisława Klepacza, „Kultura” (Paryż) nr 7/8/1957, s. 232–233; list Jerzego Pomiana, „Kultura” (Paryż) nr 7/8/1957, s. 233–234; Leon Kozłowski, *Więzienie sowieckie*, „Kultura” (Paryż) nr 10/1957, s. 87–101, nr 11/1957, s. 113–126, nr 12/1957, s. 95–109, nr 1–2/1958, s. 146–161, nr 3/1958, s. 111–122; *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN*, cz. I, z. 2, Wrocław 1984, s. 171–173; Jacek Wilamowski, *Kandydat na Quisilinga*, „Przegląd Tygodniowy” nr 38/1986, s. 10 (tu również druga wersja: zamordowany przez gestapo, które wykryło plan ucieczki do kraju); Wojciech Śmigielski, *Czy profesor Leon Kozłowski był zdrajcą?*, „Tygodnik Powszechny”, nr 33/1986, s. 6 (ze skreśleniami cenzury); Olgierd Terlecki, *Sprawa Leona Kozłowskiego*, „Życie Literackie”, nr 42/1986, s. 3, 10; *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. II, Warszawa 1989, s. 210; Władysław Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, Gdańsk 1990, t. 3, s. 233; Klemens Rudnicki, *Na polskim szlaku. Wspomnienia z lat 1939–1947*, Warszawa 1990, s. 170–171; *Kto był kim...*, s. 48; Piotr Żaroń, *Armia Andersa*, Toruń 1996, s. 117 (tu: ranny w czasie nalotów, zmarł po paru tygodniach); Eugeniusz Lubomirski, *Kartki z mego życia*, Londyn 1998, s. 100–101; Sławomir Kalbarczyk, *Polscy pracownicy nauki. Ofiary zbrodni sowieckich w latach II wojny światowej. Zamordowani, więzieni, deportowani*, Warszawa 2001, s. 119–121; Leon Kozłowski, *Moje przeżycia*, Warszawa 2001; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy w II wojnie światowej. Kim byli, co robili*, Warszawa 2003, s. 85–86, 143 (tu: w 1941, po przekroczeniu linii frontu, przedostał się do majątku brata); *Pro Memoria (1941–1944)*, Warszawa – Pułtusk 2004/2005, s. 370; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 205–207; Maciej Kozłowski, *Świadek specjalnego znaczenia*, „Polityka” nr 16, 2005, s. 84–87; Maciej Kozłowski, *Sprawa premiera Leona Kozłowskiego*, Warszawa 2005; Marek Gałęzowski, *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piłsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005, s. 300.

WŁADYSŁAW KAMIŃSKI

[własność rodziny]

ur. 1897; prawnik, podpułkownik Wojska Polskiego;

członek POW, legionista; 1917 więziony w Szczypiornie; sekretarz marszałka Sejmu Litwy Środkowej; wiceprezes Zarządu Głównego Centralnego Związku Osadników, wiceprezes Związku Młodzieży Wiejskiej w Wilnie, wiceprzewodniczący Izby Rolniczej w Wilnie; publicysta;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1938, senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

w 1939 uczestnik kampanii wrześniowej; zastępca komendanta Okręgu Wilno Związku Walki Zbrojnej, aresztowany przez NKWD w nocy z 10 na 11.04.1941 w Wilnie; więziony w Wilnie i Moskwie, torturowany i skazany 29.07.1941 na karę śmierci; zwolniony 13.08.1941, odrzucił zaproponowane przez ambasadora RP Stanisława Kota stanowisko kierownika delegatury ambasady RP w Taszkencie, wstąpił do Armii Polskiej; dowódca batalionu 5. Kresowej Dywizji Piechoty II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych; poległ 17.05.1944 w bitwie pod Monte Cassino, prowadząc atak na wzgórze San Angelo; pochowany na cmentarzu wojennym na Monte Cassino (kwatery E 8 M 2).

Podpułkownik senator Władysław Kamiński, dowódca batalionu 5. Kresowej Dywizji Piechoty II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych, przyjmuje sztandar z rąk gen. Władysława Andersa.
[własność rodziny]

Urna z ziemią zbroczoną krwią senatora, przechowywana w Londynie.
[fot. własność rodziny]

Pogrzeb senatora Władysława Kamińskiego na cmentarzu pod Monte Cassino, maj 1944 r.
[własność rodziny]

Prawnuk senatora Władysława Kamińskiego przy grobie pradziadka na cmentarzu pod Monte Cassino.
[własność rodziny]

Źródła

Akt zgonu w *Księdze zgonów II Korpusu*, tom III, s. 31/1355, Londyn; *PSB*, t. XV, Kraków 1964–1965, s. 579–580; E. Królikowski, *Wspomnienia osobiste*, [w:] *Sitwa Wileńskiej Brygady Żubrów*, zeszyt II, Rzym 1944 s. 186–187; *Wykaz poległych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych*, Londyn 1952, s. 197; Stanisław Kot, *Listy z Rosji do gen. Sikorskiego*, Londyn 1955, s. 96, 131 i in.; Bronisław Krzyżanowski, *Wileński matecznik 1939–1944. Z dziejów „Wachlarza” i Armii Krajowej*, Warszawa 1988, s. 32; Melchior Wańkowicz, *Monte Cassino*, Warszawa 1990, s. 220–225 i in.; *Kto był kim...*, s. 518; *Spółeczeństwo białoruskie, literwskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś zachodnia i Litwa wschodnia) w latach 1939–1941*, pod red. Małgorzaty Giżejewskiej i Tomasza Strzembosza, Warszawa 1995, s. 349; Jarosław Wołkonowski, *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945* pod red. Grzegorza Łukomskiego, Warszawa 1996 s. 66; Longin Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2001, s. 176–178, 620–621 i in.; *Postowie i senatorowie...*, t. III, s. 58–59; Marek Gałęzowski, *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piłsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005, s. 295–302; informacje córki, Aliny Kłosowskiej z Gdańska z 1996 r.

JÓZEF BECK

ur. 1894; pułkownik Wojska Polskiego, dyplomata,
wicepremier oraz wiceminister i minister spraw zagranicznych w sześciu gabinetach;

legionista, członek POW, od 1919 w wywiadzie wojskowym; 1922–1923 na placówkach dyplomatycznych
jako attaché wojskowy; szef gabinetu ministra spraw wojskowych Józefa Piłsudskiego;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1939;

Okoliczności śmierci

po agresji radzieckiej na Polskę 17.09.1939, w nocy z 17 na 18.09.1939 przekroczył granicę kraju z Rumunią,
gdzie został internowany; po próbie ucieczki 20.10.1940 w stosunku do niego zaostrzono rygor;
zmarł 5.06.1944 w Stanești-Chirulesti k. Bukaresztu; w 1991 jego prochy sprowadzono do kraju.

Powrót z konferencji rozbrojeniowej
w Genewie, październik 1933 r.
W pierwszym rzędzie od lewej:
ambasador RP w Waszyngtonie (późniejszy senator)
Stanisław Patek, Jadwiga Beckowa,
Józef Beck – minister spraw zagranicznych.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

XIII zjazd legionistów w Krakowie, sierpień 1935 r.
 Od lewej:
 premier Walery Sławek, marszałek Senatu III kadencji,
 Władysław Raczkiewicz, ówczesny wojewoda krakowski,
 i Józef Beck.
 [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Józef Beck w rozmowie z ministrem Antonim Romanem, 1938 r.
 [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wystąpienie Józefa Becka w Sejmie w dniu 5.05.1939 r., po zerwaniu przez Niemcy paktu o nieagresji z Polską.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Medal upamiętniający
historyczne wystąpienie
Józefa Becka w Sejmie 5.05.1939 r.
[Muzeum Sztuki Medalierskiej, Wrocław]

Źródła

Doman Rogoyski, *Pułkownik Józef Beck więźniem w Rumunii*, w: „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1970, z. 18, s. 84–98, uzupełn. s. 236; Doman Rogoyski, *Pięć inicjatyw wydobywania Józefa Becka z pułapki rumuńskiej*, w: „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1986, z. 76, s. 33–57; *Śmierć pułkownika Becka*, oprac. Andrzej Garlicki, w: „Polityka” nr 13/1991, s. 14; *Pierwszy pogrzeb ministra Becka*, oprac. Marian Turski, w: „Polityka” nr 21/1991, s. 13; *Kto był kim...*, s. 90; Ludwik Łubieński, *W stronę Zaleszczyk*, w: „Rzeczpospolita” (dodatek „Plus Minus”) nr 203 z 31.08/1.09.1996, s. 13; Ludwik Łubieński, *Od Kut do Braszowa*, w: „Rzeczpospolita” (dodatek „Plus Minus”) nr 203 z 28/29.09.1996, s. 16; Tadeusz Dubicki, *Próba ucieczki płk. Józefa Becka z Rumunii (20.10.1940) w świetle archiwaliów rumuńskich*, w: „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1996, z. 117, s. 19–45; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 109; Paweł Dubiel, Józef Kozak, *Polacy w II wojnie światowej*, Warszawa 2003, s. 18; Wiktor Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, Warszawa 2005, t. 1, s. 54–55; Robert Gargas, *Rycerz zapomnianej sprawy*, „Ozon” nr 1/2005, s. 44–47; informacje syna, Andrzeja Becka z USA z 1997.

WALENTY PUCHAŁA

ur. 1874; ksiądz rzymskokatolicki; działacz społeczny w woj. tarnopolskim;

od 1909 członek Rady Powiatowej w Trembowli; 1912–1935 katecheta gimnazjalny; w czasie I wojny światowej organizował w Wiedniu opiekę nad polskimi uchodźcami; pomagał w powstawaniu kółek rolniczych i mleczarni; członek i kapelan Powiatowego Zarządu Związku Strzeleckiego; od 1927 dyrektor Kasy Komunalnej w Trembowli; od 1930 burmistrz Trembowli;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

prawdopodobnie latem 1943 powrócił do rodzinnej wsi (Kosina k. Łańcuta) wraz z uchodźcami z Wołynia; w lipcu 1944 był ciężko chory (miał 70 lat); zmarł w czasie przechodzenia przez wieś frontu, pod ostrzałem artyleryjskim; zmarł 28.07.1944 w wieku 70 lat.

Ostatnie zdjęcie senatora
ks. Walentego Puchały,
wieś Kosina, wiosna 1944 r.
Od lewej: siostrzenica księdza
– Aniela Nasłalska,
ks. Walenty Puchała,
Aniela Dąbek z córką,
gospodyni księdza,
siostrzenica księdza
– Maria Puchała.
[własność rodziny]

Dom rodzinny senatora ks. Walentego Puchały we wsi Kosina, stan w 1999 r.
[fot. Stanisław Stanisław]

Źródła

akt zgonu w USC Łańcut; *PSB*, t. XXIX, Kraków 1986, s. 326 (tu podaje się, że zmarł 29.07.1944); Wacław Szetelnicki, *Trembowla kresowy bastion wiary i polskości*, Wrocław 1992 s. 76–79; *Kto był kim...*, s. 541; informacje Stanisława Stanisza z Kosiny z 1996, świadka śmierci, oraz Józefa Wilgosza z Warszawy z 1997; informacja, że został zamordowany w sierpniu 1944 przez UPA, jest błędna.

MICHAŁ ŁAZARSKI

ur. 1896; rolnik we wsi Sztabin koło Augustowa; działacz społeczny i narodowy na Białostocczyźnie;
członek POW; członek Wydziału Powiatowego w Augustowie i zarządu Izby Rolniczej w Białymstoku,
prezes Okręgowego Towarzystwa Rolniczego;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1938, senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

walczył we wrześniu 1939; następnie w konspiracji, ps. „Biebrza”, w Obwodzie Praga Okręgu Warszawa AK, zginął w akcji powstańczej 1.08.1944 na Pradze w Warszawie przy ul. Markowskiej (okolice Dworca Wileńskiego).

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1945 w USC Warszawa Praga Północ (tu: 1.09.1944); *Kto był kim...*, s. 529; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 389–390; informacje synowej, Ireny Łazarskiej z Wołomina z 1995 (tu: 1.08.1944).

LEOPOLD TOMASZKIEWICZ

[własność rodziny]

ur. 1892; nauczyciel w Olkuszu i Krakowie, publicysta, działacz związkowy;

legionista; od 1922 prezes okręgu Związku Legionistów w Krakowie, następnie członek Zarządu Głównego tego związku w Warszawie; od 1927 prezes ZG Gospodarczych Związków Zawodowych; we władzach Związku Związków Zawodowych; członek ZG Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1938, senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 pozostał w Warszawie; w czasie okupacji zaangażowany w działalność konspiracyjną; w czasie powstania warszawskiego 7.08.1944 zabrany przez Niemców z ul. Elektoralnej 2 do rozbierania barykad; zginął w niewyjaśnionych okolicznościach.

Senator Leopold Tomasziewicz z córką Marysią, ok. 1930 r.
[własność rodziny]

Źródła

brak aktu zgonu w warszawskich USC; *Kto był kim...*, s. 555; informacje PCK; Marek Gałęzowski, *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piłsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005, s. 756–761 (tu: mógł zginąć w egzekucji przy pl. Bankowym 8.08.1944 lub zginąć w okolicach Hal Mirowskich); Wiktor Krzysztof Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. 5, Warszawa 2007, s. 55–56; informacje krewnej Romany Migurskiej z Gliwic z 1997 i wnuczki Izabeli Gąsieckiej z Gliwic z 2007.

LEON ŁUBIEŃSKI

[własność rodziny]

ur. 1861; ziemianin (majątek Kazimierza Wielka i Bełzów), dyplomata;

delegat Komitetu Narodowego Polskiego na Ukrainie i Białorusi; uczestniczył w konferencji pokojowej w Paryżu, a następnie w konferencjach międzynarodowych w Genewie i Hadze, gdzie przedstawił m.in. sprawę polskiego mienia zagrabionego przez ZSRR; do 1922 pracował w polskim poselstwie w Paryżu; ojciec Franciszka, który walczył we wrześniu 1939 i zaginął;

Działalność parlamentarna

poseł do II rosyjskiej Dumy Państwowej;
w II RP senator 1922–1930;

Okoliczności śmierci

w chwili wybuchu powstania warszawskiego miał 83 lata i był ciężko chory (m.in. nie chodził), wyrzucony 8.08.1944 z domu przez żołnierzy formacji kolaboracyjnej RONA pod dowództwem Bronisława Kamińskiego, zastrzelony na Ochocie w Warszawie 9.08.1944 w okolicach Zieleniaka.

3333 | Nazwisko Łubieński

Imię Leon, Kazimierz, Marian

Data i miejsce urodz. 15.8.1861r.

Imiona rodziców Franciszek, Anna

Zawód

Adres W-wa, ul. Filizowo 49 m. 35

Przybył dn. z

Do

Diagnoza

Odszedł dn. do

Data i miejsce zgonu 9.8.1944, godz. rano, W-wa, Zieleniak

Miejsce pochowania W-wa, Zieleniak, grób bez relikwii

Ekshumowany dn. 1.7.45, dokąd

Depozyt

Uwagi hrabia. Prawdopodobnie został zastrzelony przez Ukraińców po zabranie ze współlokatorami z domu na Zieleniak w dn. 8.8.44. Był b. ciężko chory /urazki i choroba serca/, nie mógł chodzić, robił wrażenie umierającego. W. S. 44r. w miejscu przypuszczalnej egzekucji znajdował się grób bez napisu /Ł. Łubieński nie posiadał przy sobie dowodu/, z którego zwłoki ekshumowane przed 1.4.45. Był opis. Łubieńskiego. wzrost: wzrost średni, tęgawy, włosy długie, ciemne. Ubranie: czarny, lekki płaszcz, garnitur popielaty, kapelusz popielaty, brązowe pantofle. Przy nim: piersi, dżet i szalik. Szczegóły - patrz akto.

Karta ewidencyjna PCK z informacjami o losie senatora Leona Łubieńskiego, ok. 1945 r.
[Archiwum Polskiego Czerwonego Krzyża]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1945 w USC Warszawa Ochota; *Kto był kim...*, s. 529; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 613–614 (tu podaje się, że został zastrzelony 12.08.1944 lub w październiku 1944); Czesław Brzoza, Kamil Stepan, *Posłowie polscy...*, s. 125–127; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 402–403; informacje PCK; informacje z 1996: Macieja Morawskiego z Paryża; Marii Woźniakowskiej z Krakowa i Stanisława Przybyszewskiego z Kazimierzy Wielkiej.

STANISŁAW MIŁASZEWSKI

ur. 1886; dramatopisarz, poeta, autor adaptacji i tłumaczeń sztuk teatralnych, publicysta, redaktor;

w czasie I wojny światowej służył w armii gen. Hallera; urzędnik w Ministerstwie Kultury i Sztuki, następnie w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; kierownik literacki Teatrów Miejskich w Warszawie; od 1937 prezes Zjednoczenia Polskich Pisarzy Katolickich.

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939 powołany przez prezydenta RP;

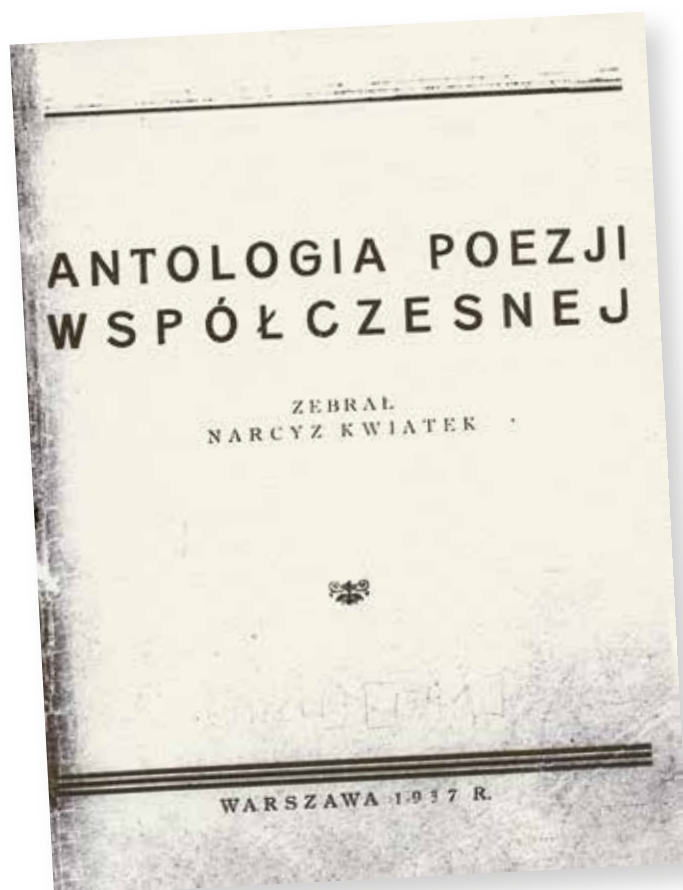
Okoliczności śmierci

od 1.09.1939 prowadził z żoną Wandą, powieściopisarką, kronikę oblężenia Warszawy (zaginiona), brał udział w akcji odgruzowywania; w czasie okupacji uczestnik tajnego życia kulturalnego stolicy, m.in. organizował tajne zebrania literackie i recitale chopinowskie; współwydawca konspiracyjnej antologii poezji wojennej; prowadził z żoną punkt werbunkowy do powstania warszawskiego, pomagali rannym i chorym przy ul. Focha 4 (obecnie ul. Moliera); 10.08.1944 Niemcy zajęli ich dom. Jeden z żołnierzy brutalnie obszedł się z żoną senatora, w jej obronie stanął mąż. Za to Niemcy oboje zastrzelili na miejscu. Ciała rodzina znalazła w 1945.

Legitymacja senatora Stanisława Miłaszewskiego z 1938 r.
[własność rodziny]

Stanisław Miłaszewski (z kartką w ręku)
w dniu pierwszej narady nad inscenizacją
sztuki „Don Juan Tenorio” Jose Zorilli.
Od lewej stoją: Wincenty Drabik – scenograf,
Józef Węgrzyn – aktor.
Po prawej stronie siedzi Roman Żelazowski – aktor.
Sztukę w tłumaczeniu senatora wystawił
Teatr Narodowy w Warszawie w 1924 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator Stanisław Miłaszewski z żoną, Gdynia, wrzesień 1938 r.
[własność rodziny]

Konspiracyjna „Antologia poezji współczesnej” w rzeczywistości była antologią poezji wojennej.
Opracowali ją pod wspólnym pseudonimem Narcyz Kwiatek: Jan Janiczek i Stanisław Miłaszewski.
Została wydana przez Tajne Wojskowe Zakłady Wydawnicze w 1941 r. (antydatowana dla zmylenia okupanta niemieckiego na 1937 r.).
[Biblioteka Narodowa]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1945 w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XXI, Kraków 1976, s. 253–254 (tu dwie wersje śmierci: zginęli pod gruzami domu oraz wyżej cytowana); Juliusz German, *Dwoje jasnych ludzi. W drugą rocznicę śmierci Stanisława i Wandy Miłaszewskich*, [w:] „Dziś i jutro” 1946, nr 33, s. 3 (tu: zginęli pod gruzami domu); Adolf Rudnicki, *Moja czarna broda*, [w:] „Kuźnica” 1947, nr 9, s. 1–2; *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1984, t. I, s. 671; *Kto był kim...*, s. 534 (tu: obie wersje śmierci); informacje bratanka, Rafała Miłaszewskiego z Łomianek z 1996 (tu: oboje zastrzeleni przez Niemców, relacja świadka przekazana rodzinie).

STEFANIA JADWIGA KUDELSKA

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1890; oficer wywiadu WP; instruktorka w Okręgowym i Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego;

służyła w Związku Strzeleckim, Legionach i POW; kilkakrotnie aresztowana i więziona; w latach 1918–1920 w służbie kurierskiej i wywiadowczej Naczelnego Dowództwa WP; współzałożycielka Przysposobienia Wojskowego Kobiet;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołana przez prezydenta RP, poseł 1938–1939;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 r. brała udział w obronie Lwowa w kobiecym batalionie pomocniczej służby wojskowej, który wchodził w skład lwowskiej brygady Obrony Narodowej. W listopadzie wróciła do Warszawy. Na początku 1940 włączyła się do akcji tajnej oświaty w Komisji Oświecenia Publicznego SZP-ZWZ. Pracowała w RGO oraz jako wiceprzewodnicząca Komitetu Samopomocy Społecznej w Okręgu VIII; w konspiracji referentka w Szefostwie Wojskowej Służby Kobiet Komendy Głównej AK; zginęła wraz z siostrą 12.08.1944 w czasie powstania warszawskiego, w zbombardowanym domu przy ul. Leszno 10.

Wizytacja obozu instruktorskiego w Garczynie, lipiec 1938 r.

Druga od prawej: Stefania Kudelska, trzeci Aleksander Prystor, marszałek Senatu.
[własność prywatna]

CHRZESCIJANSKO-SPOŁECZNE ZJEDNOCZENIE NARODOWE

w Dąbrowie Górniczej

W sobotę, dnia 20 maja 1939 r. o godz. 18-ej
odbędzie się

w sali miejscowej Resursy

WIEC PRZEDWYBORCZY

przemawiać będzie

SENATORKA KUDELSKA

Kobiety stawcie się licznie!

KOMITET WYBORCZY

Nakładem Chrześcijańsko-Społecznej Zjednoczenia Narodów w Dąbrowie Górniczej.

31-431-1000 „J. P. Papiński” Katowice.

Plakat zapowiadający wiec przedwyborczy w Dąbrowie Górniczej z udziałem Stefanii Kudelskiej, maj 1939 r.
[Biblioteka Narodowa, Zakład Dokumentów Życia Społecznego]

Źródła

brak aktu zgonu w USC Warszawa; *PSB*, t. XVI, Kraków 1971, s. 100–101; cmentarz Powązkowski, nagrobek kw. 329-2-26 (tu: poległa 14.08.1944); AAN, Komisja Historii Kobiet w Walce o Niepodległość,teczka z materiałami biograficznymi; *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, Warszawa 1988, s. 225; *Kto był kim...*, s. 525; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Powstanie Warszawskie 1944. Kalendarium*, Warszawa 1994, s. 104; *Słownik biograficzny kobiet odznaczonych Orderem Wojennym Virtuti Militari*, pod red. Elżbiety Zawackiej, t. 2, Toruń 2005, s. 135–138; *Posłowie i senatorowie...*, t. III, s. 262–263.

STANISŁAW PATEK

ur. 1866; adwokat, dyplomata, minister spraw zagranicznych;
wolnomularz, prekursor obrony praw człowieka;

od ok. 1905 obrońca w procesach politycznych (m.in. Stefana Okrzei), w swoim warszawskim mieszkaniu ukrywał m.in. Józefa Piłsudskiego, w czasie I wojny światowej popularyzator jego działalności wśród polityków europejskich, współorganizator polskiego sądownictwa; w 1918 mianowany sędzią Sądu Najwyższego, w 1919 delegat na konferencję pokojową w Paryżu, poseł RP w Japonii, ZSRR i na Kubie, ambasador RP w USA;

Działalność parlamentarna

senator 1936–1938, 1938–1939 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

w czasie wojny mieszkał w Warszawie na Kanonii 8, cierpiał na niedowład nóg; po zniszczeniu jego domu w czasie powstania warszawskiego został przeniesiony do mieszkania dozorczyń przy ul. Długiej; zmarł 25.08.1944 w szpitalu powstańczym pod Krzywą Latarnią przy ul. Podwale 25 w wyniku ran odniesionych w czasie bombardowania Starego Miasta 22.08.1944. Liczył 78 lat.

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Wyjazd Stanisława Patka na placówkę do Moskwy.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Stanisław Patek (po stronie lewej) ówczesny poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny RP w ZSRR w dniu złożenia listów uwierzytelniających przewodniczącemu CKW ZSRR Michailowi Kalininowi, grudzień 1926 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

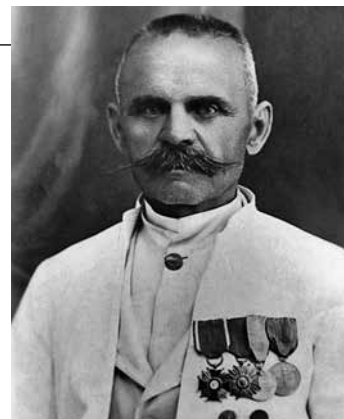

Stanisław Patek (w środku), ówczesny ambasador RP w USA, w otoczeniu Polonii, obok niego gen. Roman Górecki, 1935 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1945 w USC Warszawa Śródmieście; *PSB*, t. XXV, Kraków 1980, s. 321–324 (tu podaje się, że zginął 22.08.1944); *Kto był kim...*, s. 107–108; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Powstanie Warszawskie 1944. Kalendarium*, Warszawa 1994, s. 188; informacje sanitariuszki z powstańczego szpitala, w którym leżał senator, Anny Mycielskiej z Londynu z 1994; relacja krewnego, Andrzeja Dziewulskiego z Warszawy z 1995 (tu: odgrzebany z ruin przez służącego i opiekuna Czaję; leżał w szpitalu powstańczym pod Krzywą Latarnią, zmarł na schodach kościoła Kapucynów).

WOJCIECH WIĄCEK

[własność rodziny]

ur. 1869; rolnik i wójt w Machowie k. Tarnobrzega; właściciel sklepu w Nowej Dębie; publicysta i wydawca; propagator oświaty rolniczej, propagator spółdzielczości i walki z alkoholizmem;

przed I wojną światową przemyczał nielegalne wydawnictwa do zaboru rosyjskiego; w 1915 na terenie Czech, Austrii, Niemiec i Danii prowadził tajną agitację na rzecz niepodległości Polski; 1916–1918 pracował w nielegalnym biurze werbunkowym do Legionów w Sandomierzu;

Działalność parlamentarna

od 1907 poseł do austriackiej Rady Państwa, senator 1926–1927;

Okoliczności śmierci

w czasie wojny wspierał żołnierzy Armii Krajowej; w jego domu znajdowali schronienie Żydzi; zmarł w Tarnobrzegu 19.08.1944.

Krzyż na mogile senatora Wojciecha Wiącka na cmentarzu w Miechocinie k. Tarnobrzega, 1996 r.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

Źródła

akt zgonu w USC Tarnobrzeg; *Kto był kim...*, s. 558–559; Marta Szwed, *Nazywali Go Polakiem – rzecz o Wojciechu Wiącku*, praca magisterska napisana w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, 1996 mps s. 5–9, 69; Aleksandra Janas, Adam Wójcik, *Wojciech Wiącek. Kościuszkowo z Machowa*, Tarnobrzeg 1999; informacje wnuczki, Doroty Kozioł z Tarnobrzega z 1997.

AUGUST POPLAWSKI

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1878; ziemianin, ekonomista, wiceminister skarbu, literat i publicysta;

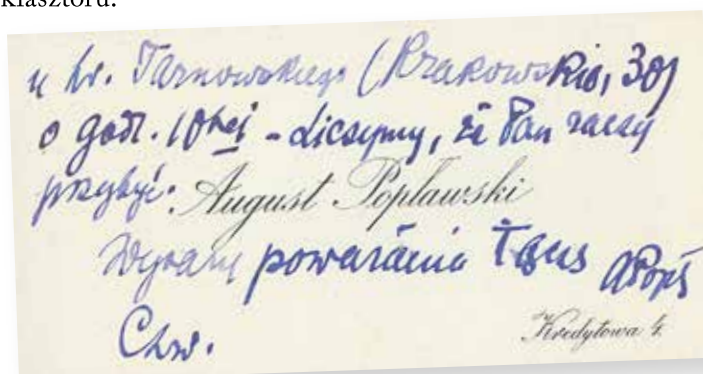
w kwietniu 1918 wybrany na członka Rady Stanu; członek Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich, prezes Zarządu Głównego, a następnie prezes Komitetu Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego; w 1921 brał udział w pertraktacjach polsko-niemieckich w Paryżu, w 1922 był delegatem MSZ w rokowaniach górnośląskich, a następnie kierował komisją przygotowującą materiały do następnych rokowań z Niemcami.

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

ciężko ranny w czasie powstania warszawskiego 3.09.1944, w polowym szpitalu na ul. Moniuszki 11 amputowano mu stopę, tego dnia szpital ewakuowano; zmarł 11.09.1944 w klasztorze sióstr wizytek w Warszawie, został pochowany na podwórzu klasztoru.

[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Symboliczny grób
senatora Augusta Popławskiego
na cmentarzu Powązkowskim
w Warszawie, 2005 r.
[fot. Jarosław Maciej Zawadzki]

REDAKCJA MIESIĘCZNIKA

„SFINKS”

WARSZAWA, NOWY ŚWIAT 107

Kredytowa, 4

Szanowny Panie Ministrze! Pozwalam sobie przy ni-
niejszym pretekście Sz. Pana pisać, moja „O Kredycie długo-
terminowym”, która oczywiście już połączona z prawem
reorganizacji i przyszłej działalności Tow. Kr. Ziemskiego.
Sprawy te wrotów meją na porządek dzienny naszego
ogólnego zebrań i gdyby Sz. Pan chciał wypowiedzieć
się co do naszkicowanego projektu reform, projektu, zda-
je się, w znacznej części aprobowanego przez grono moich
Kolegów, to zdaniem jego mogłoby mieć bardzo wpływ na
ustalenie lub ewentualne zmodyfikowanie naszych poglą-
dów, a więc i na sprawę reformy Tow. Kr. Ziem.

Możę Sz. Pan mi również mi za to, że względu na
intencję, że teraz właśnie zajmuję się sprawami naszej
instytucji i zechcę przy tej sposobności przysiąc wy-
razu głębokiego poważania, z jakiem dla Waszego po-
zostaję.

August Popławski

4/5 18.

List Augusta Popławskiego do Jana Steckiego, 1918 r.
[Biblioteka Uniwersytecka KUL]

Źródła

brak aktu zgonu w USC Warszawa Śródmieście; PSB, t. XXVII, Kraków 1982, s. 605–607 (tu: zginął w nieznanych okolicznościach we wrześniu 1944 w śródmieściu Warszawy); *Kto był kim...*, s. 539–540; Robert Bielecki, *Żołnierze powstania warszawskiego. Dokumenty z archiwum PCK*, t. II, Warszawa 1997, s. 45 (tu: informacja o grobie); informacja PCK; relacja sąsiada wdowy po senatorze, Cezarego Klanowskiego z Warszawy z 1997.

HELENA SUJKOWSKA

z d. Chmieleńska

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1872; nauczycielka; działaczka niepodległościowa związana z PPS;
wiceprzewodnicząca Unii Polskich Związków Obrońców Ojczyzny;

przed 1914 założycielka Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego; członek POW; radna m. st. Warszawy;
urzędniczka w Ministerstwie Zdrowia; wizytatorka Szkoły Rodziny Wojskowej;

Działalność parlamentarna

senator 1938–1939 powołana przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

w konspiracji od 27.09.1939, sekretarka i łączniczka komórki powołanej przez Stefana Starzyńskiego, której zadaniem było udzielanie tajnej pomocy dla Komendy Głównej Służby Zwycięstwu Polski przez Zarząd Miejski, łączniczka komórki legalizacyjnej „Park” Oddziału Organizacyjnego KG ZWZ-AK; w powstaniu łączniczka tego Oddziału; poległa 23.09.1944 w powstaniu warszawskim przechodząc wzdłuż barykady na ulicy Marszałkowskiej, niosąc meldunek z Komendy Głównej. Liczyła 72 lata, została pochowana na podwórku najbliższej kamienicy przy ulicy Marszałkowskiej 71.

Powstańcza opaska
senator Heleny Sujkowskiej, 1944 r.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1945 w USC Warszawa Śródmieście (tu: błędne imiona rodziców); „Stolica” 1965, nr 25, s. 16; „Więź” 1968, nr 2, s. 106; AAN, Komisja Historii Kobiet w Walce o Niepodległość, fiszki z danymi biograficznymi; *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945*, Warszawa 1988, s. 381–382; *Kto był kim...*, s. 551; Andrzej Krzysztof Kunert, *Rzeczpospolita Walcząca. Powstanie Warszawskie 1944. Kalendarium*, Warszawa 1994, s. 348; informacje z 2006: wnuczki Danuty Franckiej z Kanady i żony wnuka, Wiesławy Sujkowskiej z Warszawy.

FRANCISZEK MARIAN DRUCKI-LUBECKI

[Rzepeccy, *Sejm i Senat...*, s. 193]

ur. 1878; ziemianin (majątek Łunin);

do 1914 sekretarz kancelarii Rady Państwa w Petersburgu, prezes koła Związku Ziemian na Polesiu; radny gminy Łunin (pow. Pińsk) i członek Wydziału Powiatowego.

Działalność parlamentarna

senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

rozstrzelany przez Niemców w 1944 w okolicy dzisiejszego placu Na Rozdrożu w trakcie wysiedlania ludności cywilnej w czasie powstania warszawskiego.

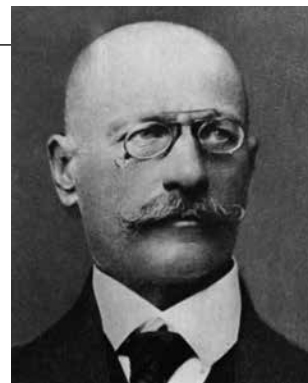

Plakat zapowiadający wiec przedwyborczy BBWR w Sarnach (woj. wołyńskie) z udziałem Franciszka Druckiego-Lubeckiego, koniec lat dwudziestych XX w. [Biblioteka Narodowa, Zakład Dokumentów Życia Społecznego]

Źródła

brak aktu zgonu w USC Warszawa Śródmieście; *Kto był kim...*, s. 507; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 420–421; na symbolicznym nagrobku napis *ZAM. W GESTAPO 1944*; informacje Jana Pruszyńskiego z Warszawy z 2006 i Teresy Dangel z Warszawy z 1995 i 2006.

JOACHIM HEMPEL

[Parlament RP..., s. VII]

ur. 1858; inżynier górnictwa i przemysłowiec, właściciel majątku Wolica k. Chęciny;

po 1914 przewodniczący Rady Opiekuńczej w Kielcach, 1919–1921 starosta kielecki; przedstawiciel Polski w Unii Międzyparlamentarnej; ojciec m.in. Zygmunta (1894–1944) poległego w powstaniu warszawskim i Kazimierza (1896–1941) zamordowanego w obozie Auschwitz;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

w czasie wojny mieszkał w Warszawie; zamordowany w 1944 w czasie powstania warszawskiego w wieku 86 lat (dwie wersje: zamordowany przez Niemców w Milanówku w szpitalu; aresztowany przez NKWD w swoim mieszkaniu na Saskiej Kępie, ślad po nim zaginął).

Źródła

brak aktu zgonu w warszawskich USC oraz w USC Milanówek i Pruszków; *PSB*, t. IX, Kraków 1960–1961, s. 384 (tu: zastrzelony przez Niemców w szpitalu w Milanówku we wrześniu 1944); Zdzisław Janota Bzowski, *Dzieje rodziny Hemplów*, Warszawa 1987, s. 124 (tu: zastrzelony przez Niemców w szpitalu w Milanówku we wrześniu 1944); *Kto był kim...*, s. 514–515 (tu: zamordowany przez Niemców w czasie powstania); *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 219–220 (tu: obie wersje śmierci); Andrzej Krzysztof Kunert, *Żołnierskie epitafia*, Warszawa 1999, s. 126 (tu: obie wersje śmierci); informacje krewnej, Ireny Gierowskiej z Kielc z 1996 oraz wnuczki, Teresy Meks z Kielc z 1996 (według niej aresztowany przez NKWD na Saskiej Kępie w domu przy ul. Londyńskiej 34).

ROMUALD JARMUŁOWICZ

[Centralne Archiwum Wojskowe]

ur. 1877; działacz socjalistyczny i społeczny; burmistrz Częstochowy 1927–1931;

ukończył szkołę felczerską w Warszawie i dodatkowe kursy w Petersburgu; był felcznikiem w Częstochowie i tu w 1917 został wybrany na radnego; aresztowany przez Niemców i skazany na śmierć, z Twierdzy Magdeburskiej wrócił w listopadzie 1918 r.; propagator spółdzielczości;

Działalność parlamentarna

senator 1927;

Okoliczności śmierci

zmarł w Warszawie w niewyjaśnionych okolicznościach w 1944, być może zginął w czasie powstania warszawskiego.

Źródła

Brak aktu zgonu w warszawskich USC; *PSB*, t. X, Kraków 1962–1964, s. 623; Adam Krupa, *Autobiografia*, [w:] „Z pola walki” 1970, nr 3, s. 112 (tu: w czasie powstania warszawskiego); *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. II, Warszawa 1987, s. 652–653 (tu: w czasie powstania warszawskiego); *Kto był kim...*, s. 517 (tu: w czasie powstania warszawskiego); *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 298–299; listy Bohdana Stypułkowskiego z Warszawy z 1996 i 1997.

WACŁAW BLIZIŃSKI

Portret senatora ks. Wacława Blizińskiego, namalowany przez Marię Krenz w 1993 r.
[karta pocztowa, dar dla Archiwum Senatu]

ur. 1870; ksiądz rzymskokatolicki,
proboszcz w Liskowie k. Kalisza;

1893–1900 sekretarz generalny konsystorza we Włocławku; działacz oświatowy, spółdzielczy i ludowy, propagował zakładanie spółek rolniczo-handlowych; wiceprezes Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych; radca Izby Rolniczej w Łodzi; 1919 delegat Sejmu RP do USA w celu wymiany doświadczeń w sprawach opieki społecznej; 1918–1924 kierownik sekcji, a następnie dyrektor Departamentu Opieki Społecznej w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej; 1923 delegat ministerstwa do USA w sprawie zbadania położenia emigracji.

Działalność parlamentarna

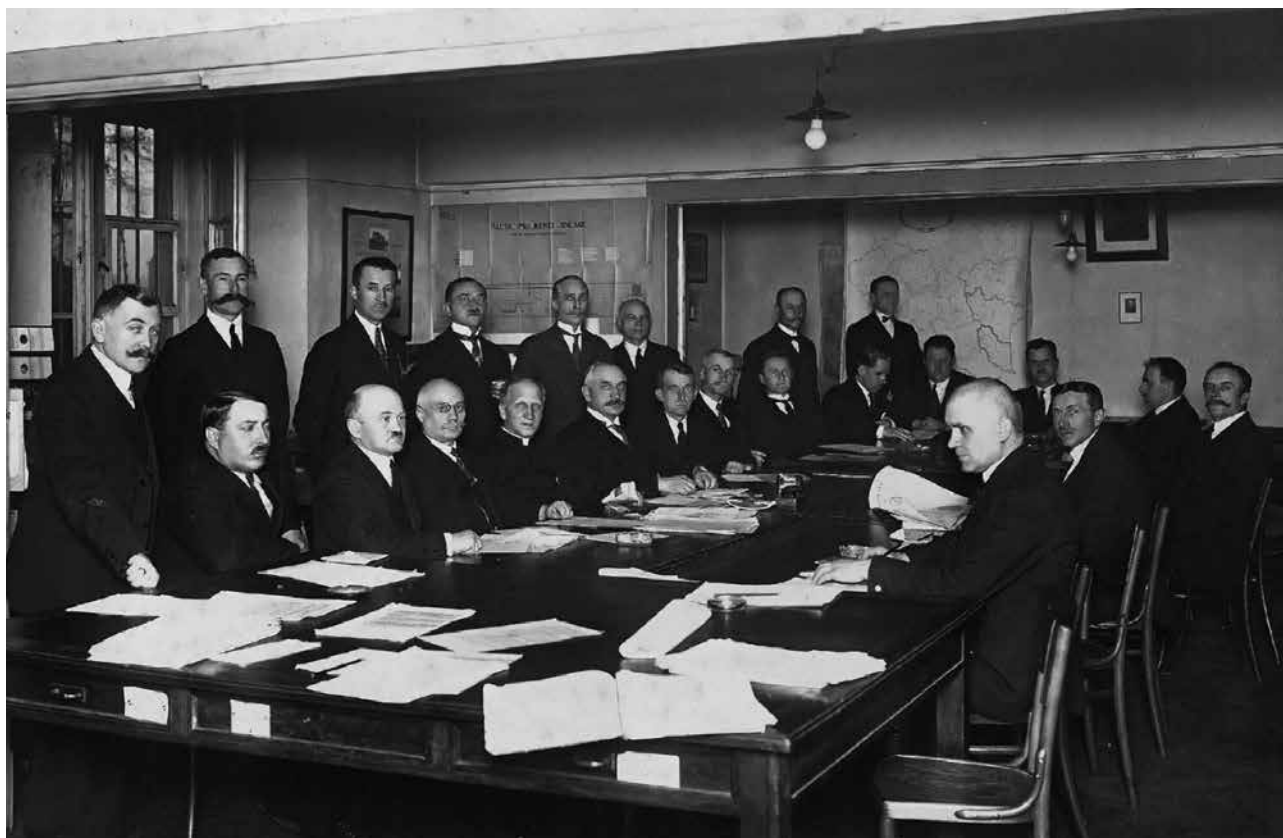
poseł 1919–1922, senator 1938–1939 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

wysiedlony przez Niemców do Generalnej Guberni, poszukiwany przez gestapo, ukrywał się w Chotomowie k. Warszawy w sierocińcu prowadzonym przez Siostry Służebniczki NMP; w czasie powstania warszawskiego dotarł do Częstochowy, gdzie zmarł 1.10.1944.

Źródła

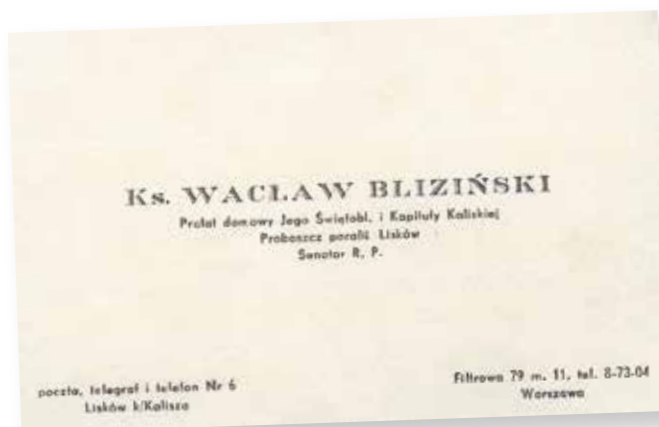
akt zgonu w USC Częstochowa; Janusz Olejnik, *W 100 rocznicę urodzin ks. Wacława Blizińskiego*, w: „Słowo Powszechne” nr 149, z 24.06.1971, s. 1, 3; *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1976, łam 659 (tu błędna data zgonu: 21.10.1944); *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 42; *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, Warszawa 1991, s. 34–35; *Kto był kim...*, s. 497–498; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 148–149; Anna Rak, *Przybliżyć wam Nieba* w: „Nasz Dziennik” nr 262 z 9–11.11.2002, s. 22–23; informacje bratanka, Stanisława Blizińskiego z Warszawy z 1997.

Członkowie poselskiego klubu Narodowego Zjednoczenia Ludowego. Ksiądz Wacław Bliziński, późniejszy senator, siedzi czwarty od lewej, marzec 1921 r.
[Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego, Łódź]

Przybycie gości na wystawę „Praca i kultura wsi”, Lisków, lipiec 1937 r.
Od lewej: wojewoda łódzki Aleksander Hauke-Nowak, marszałek Edward Rydz-Śmigły, ks. Wacław Bliziński.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Bilet wizytowy senatora, ok. 1938 r.
[Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego, Łódź]

Kościół parafialny w Liskowie w trakcie obchodów setnej rocznicy urodzin księdza senatora. Kulminacją uroczystości była msza święta odprawiona w czerwcu 1971 r., w trakcie której homilię wygłosił ks. kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski. Po prawej stronie widoczny pomnik księdza senatora Wacława Błazińskiego odsłonięty w 1947 r.
[Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego, Łódź]

KAZIMIERZ TADEUSZ BRZEZIŃSKI

(Kazimierz Tadeusz Mora-Brzeziński)

[własność prywatna]

ur. 1887; publicysta; artysta malarz;
sekretarz generalny Polskiej Konfederacji Pracowników Umysłowych;

1914–1916 legionista; członek rady Unii Związków Zawodowych Pracowników Umysłowych; od 1927 redaktor międzynarodowego czasopisma dla pracowników umysłowych „Nowe Tory – Les Voies Nouvelles”, redaktor działu „Kuriera Polskiego”; od 1930 urzędnik Monopoli Tytoniowego w Warszawie; prace malarskie wystawiał m.in. w Petersburgu, Paryżu, Wiedniu, Krakowie i w Warszawie.

Działalność parlamentarna

senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

w 1944 przebywał w domu krewnych w Piotrowicach k. Nałęczowa; po przejściu linii frontu aresztowany przez NKWD, zmarł w październiku 1944 w okolicach Puław.

Źródła

brak aktu zgonu w USC Puławy i w USC dla gmin sąsiednich; *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, Wrocław 1971, s. 260; *Kto był kim...*, s. 501; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 217; Krzysztof Teodor Toeplitz, *Rodzina Toeplitzów. Książka mojego ojca*, Warszawa 2004, s. 216–217; informacje Ośrodka KARTA; informacje Haliny Chamerskiej z Lublina z 1995 (tu: zastrzelony w końcu lipca lub w sierpniu 1944 w Kazimierzu Dolnym przez NKWD); informacje kuzyna, Jerzego Mierzejewskiego z Warszawy z 2007.

ŚWIADECTWO.

Brzeziński Kazimierz rodem z Warszawy
zaczal jako uczeń nadzwyczajny w I półr. r. szk. 1908/9
szkoły Profesora Pana

C. K. AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE.

Z rysunków
Z malarstwa
Z rzeźby
Z krajobrazów
Z konkursów kompozycyjnych
Z rysunków wieczornych

Nazwisko, imię:

Kazimierz Brzeziński

Wiele ma lat, rok urodzenia, miejsce urodzenia, religia:

lat 21, urodzony w Warszawie, rel. katolicka

Przynależność do kraju i gminy:

Krol. Polskie - Warszawa

Adres rodziców i poczta:

Warszawa - Wola 56^a m 4
Mieczysław Brzeziński

Jakimi dokumentami wykazuje się, gdzie przedtem kształcił się:

Szkola handlowa w Warszawie, student prawa uniwersytetu Paryskiego, uczeń akad. szt. przy Liceum w Paryżu

Jakie przedstawia prace:

Szkice i akty.

Do którego Profesora szkoły chce być zapisany:

P. Paukiewicza

Gdzie obrat mieszkanie:

Mieysniczka 7. I piętro.

Kraków, dnia 23 Października 1909 r.

Podpis ucznia:

Kazimierz Brzeziński

[własność prywatna]

TOMASZ NOCZNICKI

ur. 1862; rolnik, publicysta, działacz spółdzielczy i ludowy, współtwórca PSL (do 1918 prezes);

od 1915 należał do POW, w 1917 pracował w organach Tymczasowej Rady Stanu; dwukrotnie minister bez teki w pierwszych polskich rządach, utworzonych w 1918;

Działalność parlamentarna

poseł 1922–1927, senator 1928–1930;

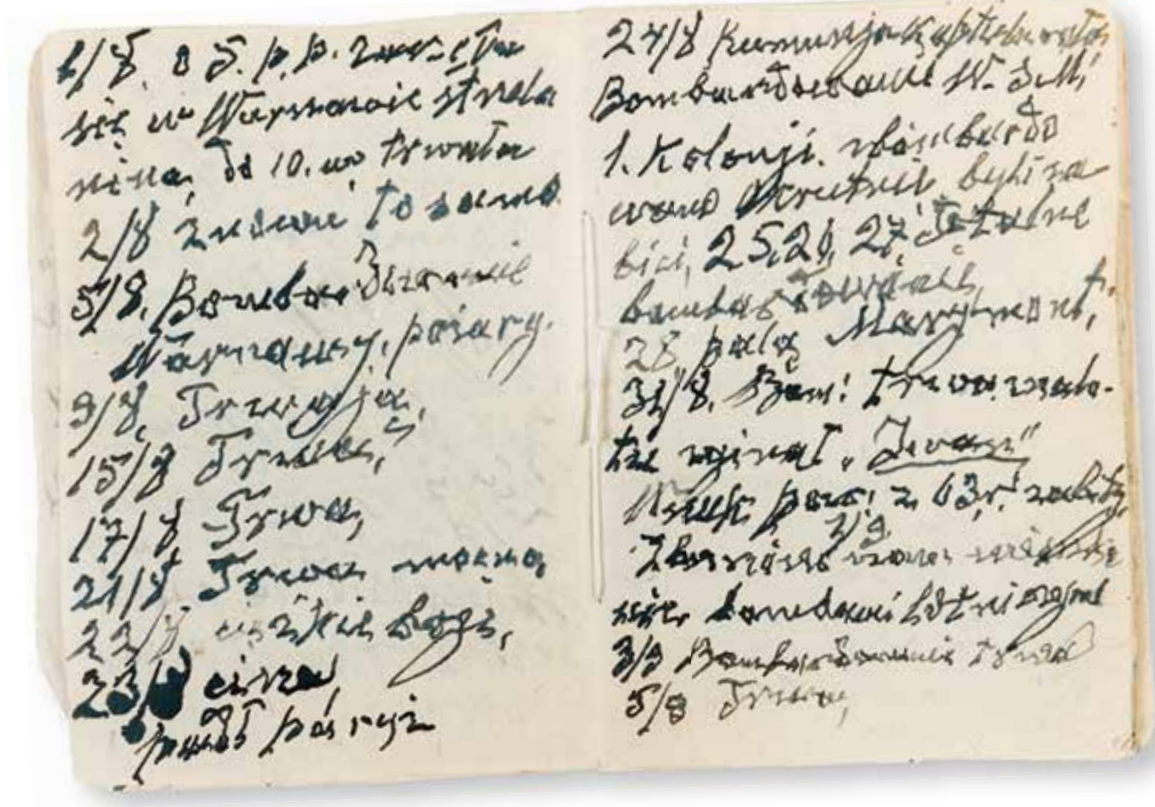
w czasie okupacji w jego mieszkaniu przy ulicy Krasińskiego 10 odbywały się tajne komplety, gromadził prasę konspiracyjną; w czasie powstania warszawskiego (miał wtedy 82 lata), w trakcie ostrzału artyleryjskiego Żoliborza został do połowy zasypany gruzem, uratowały go córka i dozorczyńni; 29 września jego mieszkanie zostało zburzone, a on wysiedlony z Warszawy do Pruszkowa; w hali obozu odnalazł go leżącego, bezradnego i osamotnionego dawny współpracownik i przekazał pod opiekę sanitariuszom; od 3.10.1944 przebywał w szpitalu polowym w Słomnikach koło Miechowa, gdzie zmarł 3.11.1944. Córka Anna, oddzielona od ojca w Pruszkowie, została wywieziona do obozu Ravensbrück i zaginęła.

Na pierwszym planie gruz budynku, w którym mieszkał senator Tomasz Nocznicki do wybuchu powstania warszawskiego (pl. Wilsona przy ul. Krasińskiego), 1945 r.
[Fot. Aleksander Leszczyński, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy]

Zbieg ulic Mickiewicza i Krasińskiego przy warszawskim placu Wilsona. Pośrodku, w głębi za grupą osób gruz budynku, w którym mieszkał senator Tomasz Nocznicki do wybuchu powstania warszawskiego, 1948 r. Po wojnie powstało tu kino „Wisła”.
[Fot. Aleksander Leszczyński, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy]

Dzienniczek senatora Tomasza Nocznickiego, prowadzony w czasie powstania warszawskiego.
[własność rodziny]

Osiemdziesięciodwuletni autor kontynuował zapiski po wypędzeniu z Warszawy do ostatniego dnia przed śmiercią w dniu 3.11.1944 r. w podkrakowskiej miejscowości Słomniki

Fragment zapisków od 1.08.1944 r.:

[...] 1/8 o 5 p[ół] p[ołudniu] zaczęła się
w Warszawie strzelanina do 10 w[ieczorem]
trwała

2/8 znowu to samo

5/8 Bombardowanie Warszawy, pożary.

9/8 Trwają,

15/8 Trwa,

17/8 Trwa,

21/8 Trwa mocno,

22/8 ciężkie boje,

23/8 cisza, padł Paryż

24/8 [...] Bombardowanie [...] 1 kolonii
[na Żoliborzu] zbombardowano okrutnie,
byli zabici

25, 26, 27 fatalne bombardowanie

28 palą Marymont

31/8 Bom[bardowanie] trwa [...] zginął „Janusz”,
wnuk pow[stańca] z [18]63 r. zabity

2/9 Zburzono nasze mieszkanie bombami
lotniczymi

3/9 Bombardowanie trwa

5/9 Trwa, [...]

Źródła

akt zgonu w USC Słomniki (tu: ur. 20.12.1863); PSB, t. XXIII, Kraków 1978, s. 165–167; Henryk Mierzwinski, *Tomasz Nocznicki*, „Rozprawy habilitacyjne UMCS”, T. XLIV, Lublin 1987, s. 184–186; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 287–288; *Kto był kim...*, s. 57–58; Henryk Szopa, *Tomasz Nocznicki*, [w:] *Z ziemi radomskiej i dla niej*, pod red. Grażyny Łukaszewicz, Radom 1998, s. 125–128; informacje wdowy po wnuku Nocznickiego, Tomasz – Wandy Nocznickiej z domu Bargiel z 1997.

BERNARD CHRZANOWSKI

ur. 1861; adwokat w Poznaniu; publicysta

1918 delegat na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu, 1919 podsekretarz stanu w Ministerstwie b. Dzielnicy Pruskiej, 1921 – 1928 kurator okręgu szkolnego poznańskiego, do 1939 przewodniczący Okręgu Wielkopolskiego ZHP; propagator praw Polski do Pomorza;

Działalność parlamentarna

poseł do Sejmu Pruskiego,
w II RP senator 1935–1938;

Okoliczności śmierci

wysiedlony przez Niemców z Poznania w grudniu 1939, zamieszkał w Warszawie, skąd wyjechał w lipcu 1944; członek Rady Naczelnej konspiracyjnego Polskiego Związku Północnego; zmarł 12.12.1944 w Królewskiej Górze k. Warszawy.

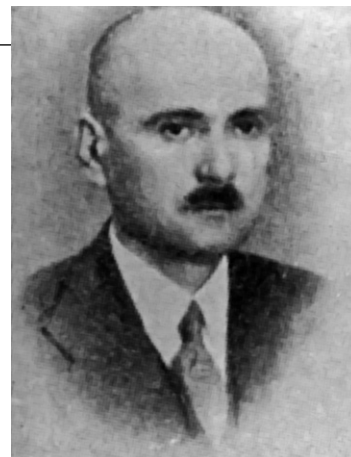
Senator Bernard Chrzanowski
(z przemówieniem w ręku),
ówczesny przewodniczący
Okręgu Wielkopolskiego ZHP,
na stopniach odsłanianego
pomnika poświęconego pamięci
harcerzy poległych w walkach
u progu niepodległości Polski,
Poznań, maj 1937 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Konstancin-Jeziorna; Paweł Dzianisz, *Poruszył wiatr od morza. Bernard Chrzanowski, 1861–1944*, Gdańsk 1986; Grzegorz Łukomski, *Bernard Chrzanowski syn ziemi opalenickiej*, Opalenica 1988; *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. I, Gdańsk 1992, s. 217; *Kto był kim...*, s. 502; *Postowie i senatorowie...*, t. I, s. 278–279; Grzegorz Łukomski, *Bernard Chrzanowski 1861–1944. Biografia Polaka zachodniokresowego*, Poznań–Opalenica 2005, s. 304–305; informacje Marcina Bródka-Kęzickiego z Kędzierzyna-Koźła z 1992.

IGNACY PUŁAWSKI

[„Przekrój” nr 1/1939, s. 131]

ur. 1886; drukarz, handlowiec, działacz samorządowy i gospodarczy na Wołyniu;

1920 burmistrz Starego Konstantynowa i delegat do Polskiego Zgromadzenia Narodowego w Kijowie; radny miasta Krzemieńca; członek kuratorium Liceum Krzemienieckiego; radca Izby Rolniczej w Łucku; od 1930 prezes rady nadzorczej Banku Rolniczego w Krzemieńcu; od 1937 prezes Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie; od 1938 w radzie naczelnej OZN.

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1938, senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

od 4.09.1944 więziony w obozie Sachsenhausen (Oranienburg), nr obozowy 95941; ostatnią wiadomość od niego z obozu otrzymała siostra, Maria Rogozińska, w grudniu 1944.

Źródła

PSB, t. XXIX, Kraków 1986, s. 401–402; *Kto był kim...*, s. 541; informacje PCK; informacje Internationaler Suchdienst z 2007.

JULIUSZ ARTUR WURZEL

[Parlament RP..., s. 29]

ur. 1887; adwokat we Lwowie; działacz syjonistyczny; publicysta;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

od 1938 mieszkał w Palestynie, zmarł w Hajfie w 1944.

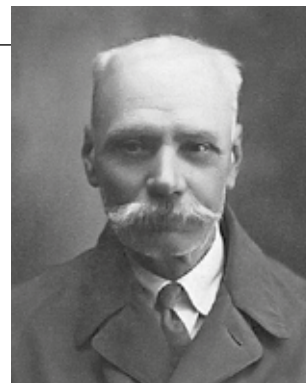
Źródła

Kto był kim..., s. 560.

1945

JOACHIM WOŁOSZYNOWSKI

[Biblioteka Narodowa]

ur. 1870; publicysta i wydawca publikacji w języku polskim i ukraińskim;
inicjator i pionier spółdzielczości wiejskiej na Podolu, także wśród Ukraińców;

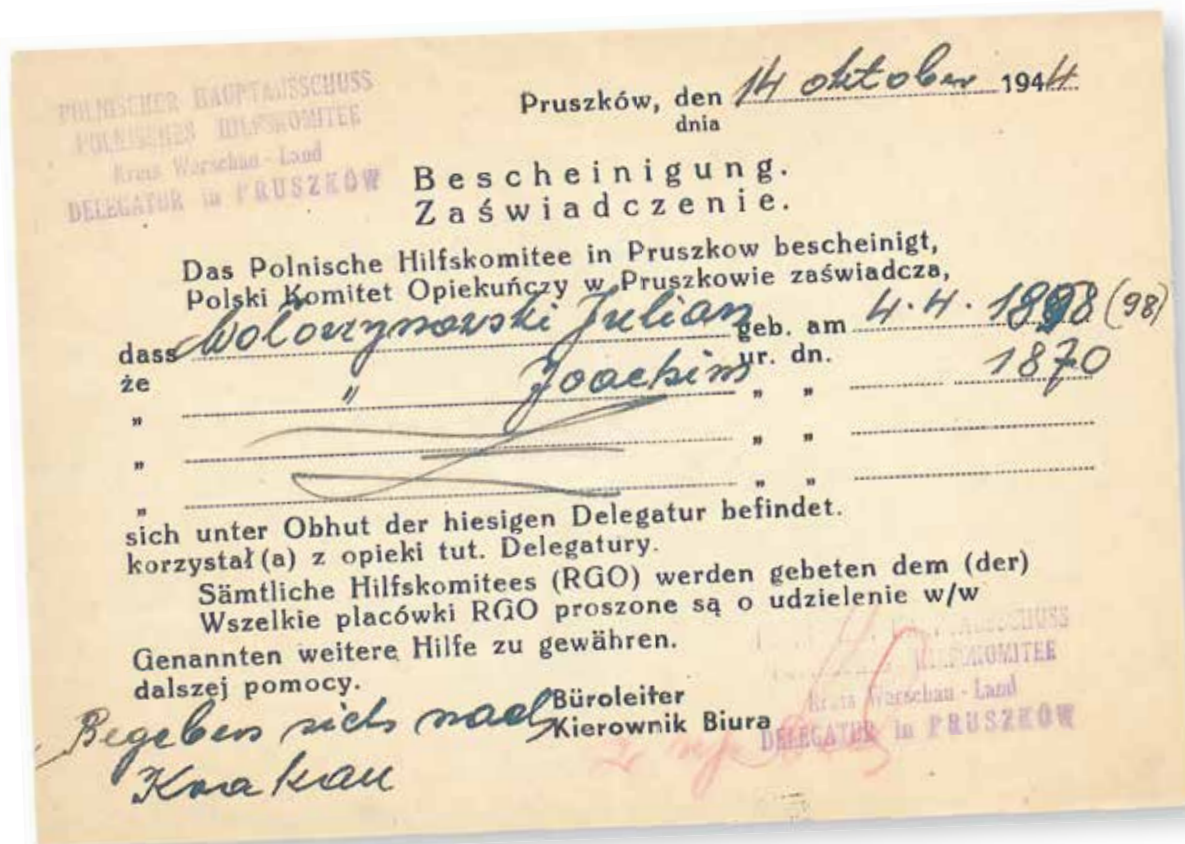
od 1906 wydawca pierwszego miesięcznika po ukraińsku na Podolu; 1918 lektor języka ukraińskiego dla ministrów rządu hetmana P. Skoropadskiego; 1919 w składzie ukraińskiej delegacji na rozmowy z J. Piłsudskim w sprawie współpracy między Polską a Ukrainą; dyrektor Zrzeszenia Samorządów Powiatowych w Warszawie; 1930–1932 naczelnik wydziału samorządowego Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego; rzecznik współdziałania między społecznością polską i ukraińską na kresach;

Działalność parlamentarna

poseł 1928–1930, senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

w czasie okupacji mieszkał w Legionowie, a następnie w Warszawie; po powstaniu warszawskim wysiedlony z miasta, znalazł się w szpitalu w Piastowie, następnie przez obóz pruszkowski dotarł około 18.10.1944 do Krakowa, 17.12.1944 r. ciężko chory trafił do szpitala, gdzie zmarł 11.01.1945 w wieku 75 lat.

Zaświadczenie wydane 14.10.1944 r. w obozie pruszkowskim senatorowi Joachimowi Wołoszynowskiemu i jego synowi Julianowi.
[Biblioteka Narodowa]

Źródła

akt zgonu w USC Kraków Śródmieście; *Kto był kim...*, s. 559–560; Aleksander Kolańczuk, *Nekropolie i groby...*, s. 278; Biblioteka Narodowa, spuścizna syna, Juliana Wołoszynowskiego sygn. 11325, 11335 i in.; informacje z 2005: krewnej Anny Dulęby-Stec z Krakowa, Walerego Rekruta z Winnicy (Ukraina), Ewy Szczepkowskiej z Olsztyna i Barbary Sokołowskiej z Przysiek.

JERZY BUSSE

(Georg Busse)

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1871; niemiecki ziemianin (majątki Tupadły i Kruśnica k. Szubina); prawnik;

asesor sądowy w Poznaniu i Inowrocławiu; 1915 – 1922 członek Wydziału Krajowego w Poznaniu; 1923 – 1935 przewodniczący Zarządu Głównego Westpolnische Landwirtschaftliche Gesellschaft (Towarzystwo Rolnicze Polski Zachodniej).

Działalność parlamentarna

poseł do Sejmu Pruskiego 1908–1918,
w II RP senator 1922–1935;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 wysiedlony przez władze polskie i wywieziony na wschód; powrócił i prowadził gospodarstwo rolne; od 1941 członek NSDAP; w styczniu 1945 był w kolumnie uciekinierów zatrzymanej przez Rosjan; zastrzelony 24.01.1945 na drodze Czarnków–Margonin (okolice Chodzieży) w wieku 74 lat.

Źródła

brak aktu zgonu w USC Czarnków, Margonin, Chodzież, Kaczory i Budzyń; Mads Ole Balling, *Von Reval bis Bukarest*, t. I, Kopenhaga 1991, s. 230; *Kto był kim...*, s. 501; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 236–237; Janusz Fałowski, *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2000, s. 83 – 84.

JAN RUDOWSKI

ur. 1891; ziemianin (majątek Półwiesk Mały koło Rypina); rotmistrz kawalerii w rezerwie; prezes Aeroklubu Warszawskiego, członek władz Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych, prezes Rady Nadzorczej Związku Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich;

Działalność parlamentarna

poseł 1930–1935, senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

w 1939 wysiedlony z Półwieska, zatrudniony w Łubkach koło Rypina jako rządca; członek struktur Okręgu Pomorze Związku Walki Zbrojnej (później AK) i siatki wywiadowczej ZWZ-AK „Zagajnik” i prawdopodobnie „Uprawy” (ziemiańskiej organizacji mającej materialnie wspierać polskie podziemie); aresztowany przez gestapo 8.05.1943, wywieziony 23.06.1943 do obozu Stutthof (nr obozowy 23747); podczas ewakuacji wyczerpany forsownym marszem na mrozie, został zastrzelony przez gestapowca 2.02.1945 k. wsi Bukowina pod Lęborkiem.

Senator Jan Rudowski (w okularach) w rozmowie z premierem Kazimierzem Bartłem, Warszawa, Pole Mokotowskie, połowa lat trzydziestych XX w. [własność rodziny]

Medalik senatora Jana Rudowskiego
znaleziony w czasie ekshumacji w 1945 r.
[własność rodziny]

Jan Rudowski (po lewo) brał udział w rajdzie polskich awionetek na trasie Warszawa–Tallin–Warszawa, międzylądowanie w Rydze, marzec 1931 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

PSB, t. XXXIII, Kraków 1991–1992, s. 1–2 (tu podaje się błędnie Sieraków; Sierakowice k. Lęborka to miejsce pochówku po ekshumacji); Krzysztof Dunin-Wąsowicz, *Obóz koncentracyjny Stutthof*, Gdańsk 1970, s. 266; *Kto był kim...*, s. 545; Krzysztof Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa...*, s. 891–892 (tu jako miejsce śmierci wymienia się okolice wsi Bukowina k. Lęborka); Piotr Gałkowski, Zbigniew Żuchowski, *Wąpielsk i okolice*, Rypin, Wąpielsk 2003, s. 403–406 i in.; pismo z Państwowego Muzeum Stutthof w Sztutowie z 1994; informacje wnuka, Jana Chmielewskiego z Warszawy z 1997 i 2006.

ERAZM SEMKOWICZ

ur. 1872; sędzia okręgowy i adwokat w Stryju;

Działalność parlamentarna

senator 1924–1927;

Okoliczności śmierci

prawdopodobnie w drugiej połowie 1941 rozpoczął społeczną pracę w RGO w Stryju; repatriowany ze Stryja w styczniu 1945 w wieku 73 lat, zmarł 15.03.1945 w Sanoku. Syn Zbigniew aresztowany we Lwowie zimą 1940/1941 i wywieziony w głąb ZSRR, zaginął.

Zachowane fragmenty legitymacji senatora Erazma Semkowicza z około 1924 r.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu w USC Sanok; *Kto był kim...*, s. 546; informacje córki, Marii Semkowicz z Sopotu z 1995.

STEFAN ANDRZEJ DOBRZAŃSKI

ur. 1883; adwokat w Kielcach, sędzia Sądu Apelacyjnego w Lublinie;

wykładowca w Szkole Handlowej Żeńskiej w Kielcach; od 1919 członek Rady Miejskiej w Kielcach; dyrektor Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Kielcach; członek Lubelskiej Rady Adwokackiej; członek Naczelnej Rady Adwokackiej w Warszawie;

Działalność parlamentarna

poseł 1922–1927, senator 1928–1930;

Okoliczności śmierci

w czasie wojny pracował jako sędzia w Radomiu; po zajęciu miasta przez wojska radzieckie, w styczniu 1945 aresztowany przez NKWD wraz z grupą prawników i wywieziony do ZSRR; w marcu 1945 przebywał w obozie Baskaja (obłast Kiziel Mołotowska) na Uralu. Zmarł 16.03.1945.

Legitymacja senatora Stefana Dobrzańskiego z 1928 r.
[własność rodziny]

Źródła

akt zgonu sporządzono w 1948 w USC Radom (tu: uznany sądowo za zmarłego z dniem 30.06.1945); Tadeusz Badowski, *Radom – styczeń 1945*, w: „Prawo i Życie” nr 26/1989, s. 10–11 (tu: zamarzył na zesłaniu); Wiktor Dobrzański, *Sędziowie radomscy na Uralu*, w: „Prawo i Życie” nr 11/1991, s. 11; *Kto był kim...*, s. 506; *Posłowie i senatorowie...*, t. I, s. 401–402; informacje z 1995 krewnej, Teresy Smogorzewskiej z Warszawy i bratanka, Wiktora Dobrzańskiego z Sosnowca; informacje Ośrodka KARTA z 2007.

LUDWIK JÓZEF EVERT

(Ludwik Józef Ewert)

ur. 1863; przemysłowiec, księgarz-wydawca,
współwłaściciel Spółki Akcyjnej Księgarnia i Dom Wydawniczy „Trzaska, Evert i Michalski”;
prezes kolegium kościelnego Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Warszawie;

od 1887 kierownik wielkich firm włókienniczych w Łodzi; od 1896 przedstawiciel łódzkiego przemysłu
włókienniczego w Rosji; 1900–1918 wiceprezes i prezes kolonii polskiej w Moskwie; 1930–1939 członek
Rady Miejskiej m. st. Warszawy; starszy Zgromadzenia Kupców m. Warszawy

Działalność parlamentarna

senator 1928–1935, 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

Okoliczności śmierci

we wrześniu 1939 powołany do Obywatelskiego Komitetu Obrony Warszawy, zakładnik w dniu wkroczenia
Niemców do miasta; wysiedlony po powstaniu warszawskim, zmarł 20.03.1945 w Grodzisku Mazowieckim.

Senator Ludwik Evert
przemawia w czasie przekazania
Warszawskiej Brygadzie Obrony Narodowej
czterech karabinów maszynowych
ufundowanych przez Zgromadzenie Kupców m. Warszawy,
czerwiec 1938 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Spotkanie żony marszałka Józefa Piłsudskiego z członkami komitetu obchodów 10-lecia odparcia najazdu Rosji sowieckiej w 1920 r., Warszawa, Belweder, 1930 r.
Od lewej: Aleksandra Piłsudska oraz senatorowie: Ludwik Evert, NN, Michał Wyrostek (najniższy), Wacław Sieroszewski (w okularach), Ryszard Błędowski, marszałek Senatu Julian Juliusz Szymański, Jan Rogowicz. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Żyrardów; „Kurier Warszawski” nr 261 z 21.09.1939, s. 1; Jan Emil Voellnagel, *Wspomnienia warszawskiego ewangelika z czasów okupacji niemieckiej od 1939 do 1944 r.*, Warszawa 1947, s. 7–8, 16; *PSB*, t. VI, Kraków 1948, s. 323–324; Waldemar Gastpary, *Śp. Ludwik Józef Evert. W dwudziestolecie śmierci*, w: „Zwiastun” nr 6/1965, s. 62–63; *Kto był kim...*, s. 508; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 34–36; Marek Cabanowski, Ludwik Józef Evert „Moje Miasteczko” nr 83/2002, s. 22–24; Marek Cabanowski, *Grodziszczanie*, t. II, Grodzisk Mazowiecki 2002, s. 152–161; Jan Morawski, *Oaza na wulkanie. Fragmenty wspomnień z okresu 1939–1945*, s. 11–12, maszynopis w posiadaniu rodziny; informacje Komisji Ochrony Pamiątek przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Warszawie z 1992; informacje bratanka, Bolesława Ewerta z Warszawy z 1996.

WACŁAW SIEROSZEWSKI

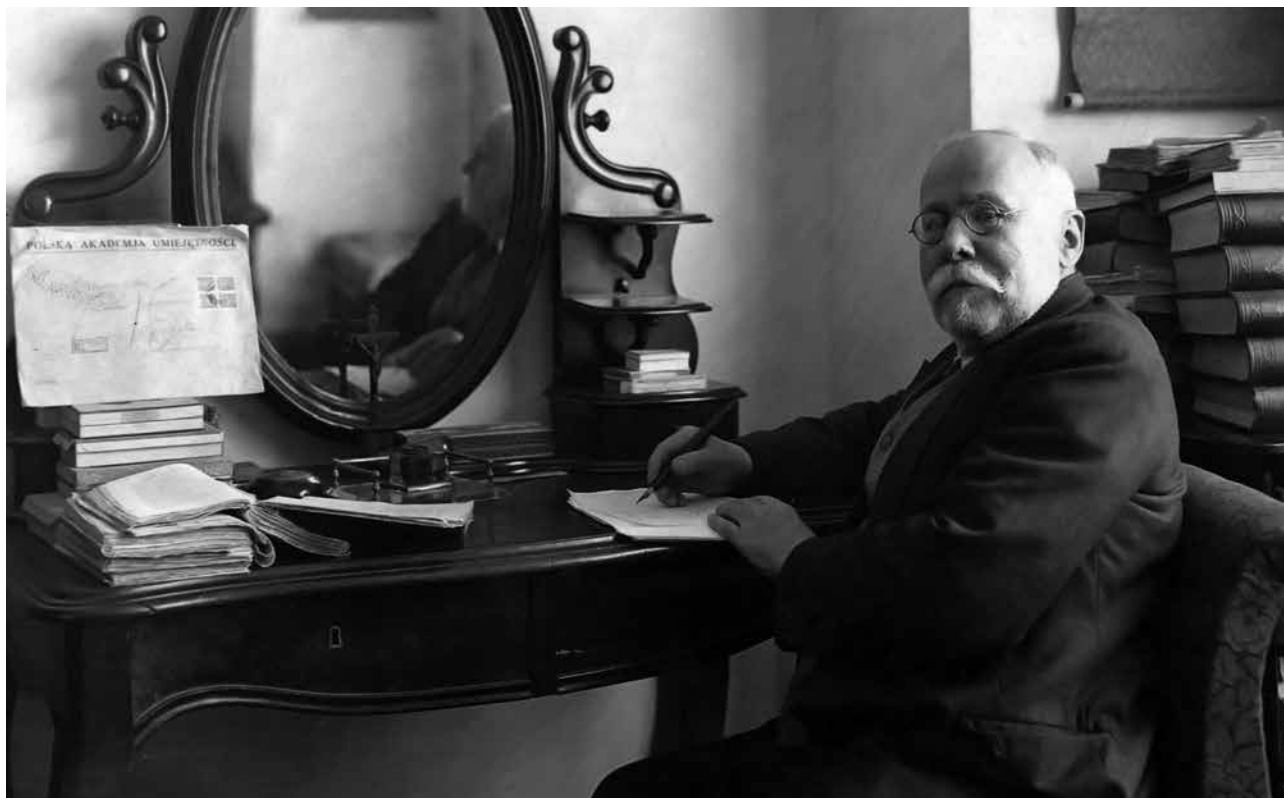
ur. 1858; powieściopisarz, działacz socjalistyczny,
prezes Polskiej Akademii Literatury i Związku Zawodowego Literatów Polskich;

kilkakrotnie więziony w warszawskiej Cytadeli, 1883 skazany na wieczyste zesłanie na Syberię,
powrócił w 1898; legionista; autor licznych publikacji podróżniczych, etnograficznych i beletrystycznych
oraz scenariuszy filmowych; 1937 współzałożyciel wytwórni filmowej „Panta-Film”;

Działalność parlamentarna

senator 1935–1938 powołany przez prezydenta RP;

7.09.1939 zawiesił działalność PAL w obawie, by nie doszło do kolaboracji z władzami okupacyjnymi; od maja 1944 przebywał w Chyliczkach koło Warszawy, a od sierpnia w Zalesiu; zmarł 20.04.1945 w Piasecznie. Pozostawił dziennik opisujący początek okupacji hitlerowskiej w Warszawie.

Senator Wacław Sieroszewski w swoim gabinecie.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wacław Sieroszewski głosuje w czasie wyborów parlamentarnych, listopad 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wacław Sieroszewski przewodniczy posiedzeniu Polskiej Akademii Literatury, Katowice, Sala Sejmu Śląskiego, grudzień 1936 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

4 Sty. 1937 r.

Szanowny, Drogi Panie!

Bardzo dziękuję za pamięć oraz przy-
stanie mi książeczki. Ja, niestety, już
nie kwonę, pisać bym mógł i często
mam ochotę, lecz... umieć wczai przy-
znać się do słabości uważam za ob-
wizek względem siebie i społeczeń-
stwa.

Zęci serdeczne życzenia wiel-
kiej pomyślności dla Pana i ca-
łego domu Państwa

Wacław Sieroszewski

List senatora Wacława Sieroszewskiego, 1937 r.
[fot. Archiwum Senatu]

Źródła

akt zgonu w USC Piaseczno; *PSB*, t. XXXVII, Kraków 1996–1997, s. 345–351; Wacław Sieroszewski, *Dzieła*, Kraków 1963, t. XX, cz. 2, s. 107–148; *Kto był kim...*, s. 65.

BOLESŁAW FICHNA

(wł. Aleksander Bolesław Fichna)

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1889; adwokat w Łodzi;

1910 aresztowany przez Rosjan za działalność niepodległościową; legionista, 1916 komendant POW w Łodzi, 1917 aresztowany przez Niemców; 1923 – 1927 przewodniczący Rady Miejskiej w Łodzi; członek Zarządu Głównego Związku Peowiaków; działacz Związku Związków Zawodowych; publicysta;

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1922 i 1930–1935, senator 1938–1939;

Okoliczności śmierci

30.08.1939 wydał odezwę do mieszkańców Łodzi z wezwaniem do walki w wypadku wojny; w 1940 wysiedlony z Łodzi, osiadł w Warszawie; od 1942 działał w kierownictwie Konwentu Organizacji Niepodległościowych, reprezentował go od jesieni 1943 w Społecznym Komitecie Antykomunistycznym „Antyk”; w czasie powstania warszawskiego 21.08.1944 wywieziony do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen (Oranienburg), wkrótce do Dachau, a na początku września 1944 do Flossenbura, gdzie zginął 22.04.1945 w czasie likwidacji obozu.

Uroczystość poświęcenia Grobu Nieznanego Żołnierza w Łodzi, 1925 r. Uroczystości przewodził biskup łódzki Wincenty Tymieniecki, na prawo (przy pastorał) senator Bolesław Fichna, ówczesny przewodniczący Rady Miejskiej w Łodzi, za nim minister spraw wojskowych gen. Władysław Sikorski.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu sporządzono sądownie w 1948 w USC Łódź Centrum; *Kto był kim...*, s. 508–509; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 49–50; Wiktor Cygan, *Oficerowie Legionów...*, Warszawa 2005, t. I, s. 280–282; Marek Gałęzowski, *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piłsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005, s. 110–117; Internat. Suchdienst w Arolsen nie posiada żadnych danych (list z 1995); informacje Jana Chrzanowskiego z Łodzi z 2006.

JAN ROGOWICZ

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

ur. 1881; inżynier chemik, przemysłowiec; publicysta;

1916–1927 radny i 1927–1928 wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Warszawie; prezes Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Czeskiej; członek rady nadzorczej Zakładów Chemicznych SA w Grodzisku Mazowieckim.

Działalność parlamentarna

senator 1928–1935;

Okoliczności śmierci

po powstaniu warszawskim wywieziony do obozu Sachsenhausen (Oranienburg), gdzie został zamordowany na krótko przed oswobodzeniem obozu w kwietniu 1945.

Posiedzenie Senatu RP III kadencji, 20.12.1934 r. Za stołem prezydalnym (w głębi) od lewej: sekretarz posiedzenia Jan Rogowicz, marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz, sekretarz posiedzenia Stanisław Wańkowicz, dyrektor Biura Senatu Adam Piasecki.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

PSB, t. XXXI, Kraków 1988–1989, s. 437–438; *Kto był kim...*, s. 543; informacje siostrzenicy, Wandy Mazalonowej z Gdyni z 1996 oraz krewnej, Magdaleny Jasińskiej z Warszawy z 1996 i 2005.

JAN WOŹNICKI

Senator Jan Woźnicki w sierpniu 1944 r. W tle zniszczony w czasie powstania warszawskiego dom przy ul. Pilickiej 30, w którym mieszkał.
[fot. własność rodziny]

ur. 1881; nauczyciel; działacz ruchu ludowego;
propagator spółdzielczości; publicysta;

legionista, członek POW; 1920 członek Rady Obrony Państwa;

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1922 i 1928–1930; senator 1922–1927 (do 1925 wicemarszałek) i 1930–1935, poseł do KRN;

Okoliczności śmierci

aresztowany w październiku 1939, więziony na Pawiaku, zwolniony; wyrzucony z rodziną z mieszkania na Powiślu; w czasie okupacji mieszkał w domu przy ulicy Pilickiej i tam zastało go powstanie; na przełomie sierpnia i września 1944 w czasie ostrzału dom został zburzony, a senator z rodziną zasypani, odkopali ich powstańcy z „Baszty”; po przejściu obozu pruszkowskiego schronił się w domu bratowej w Milanówku; zmarł w Warszawie 5.05.1945 w hotelu sejmowym przy ulicy Wiejskiej 4.

Dyskusja członków Klubu Parlamentarnego PSL „Wyzwolenie” w kuluarach sejmowych w okresie przesilenia gabinetowego, listopad 1925 r. Od lewej: poseł Jerzy Barański (późniejszy senator), senator Jan Woźnicki, senator Saturnin Osiński, poseł Juliusz Poniatowski, poseł Zygmunt Nowicki.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

akt zgonu w USC Warszawa Śródmieście; Włodzimierz Michajłow, *Zakładnicy* [w:] „Polityka” nr 43 z 27.10.1979, s. 15; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 438–439; *Kto był kim...*, s. 560; informacje wnuczki, Barbary Grzelakowskiej-Sztabert z Warszawy z 1995 i 2006.

STEFAN SOŁTYK

[Parlament RP..., str. 80]

ur. 1880; nauczyciel oraz założyciel i dyrektor żeńskiej szkoły w Radomiu; publicysta; zarządca majątku ziemskiego Brzeście koło Janowca nad Wisłą;

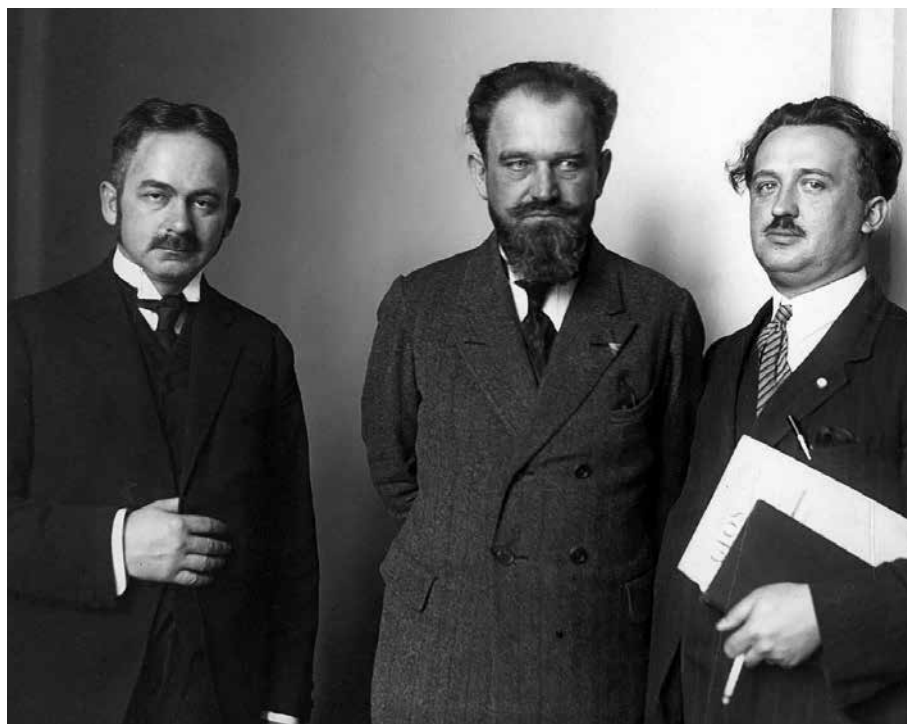
na początku I wojny światowej komendant Milicji Obywatelskiej w Radomiu; 1917 sekretarz Polskiego Głównego Wojskowego Komitetu Wykonawczego, następnie Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego (Naczpól), kierował pracą kulturalno-oświatową I Korpusu i Związku Wojskowych Polaków w Rosji; od marca 1918 sekretarz gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego; 1920 w Radzie Obrony Państwa oraz szef gabinetu dowódcy Armii Ochotniczej gen. Józefa Hallera;

Działalność parlamentarna

poseł 1919–1927, senator 1930–1935;

Okoliczności śmierci

aresztowany przez gestapo 4.10.1939 w Radomiu; następnie więziony w Łodzi, Poznaniu, Głogowie i Berlinie; od kwietnia 1940 przebywał w obozie Sachsenhausen (pod Oranienburgiem), następnie Flossenbürg i Buchenwald; w kwietniu 1945 ewakuowany ze współwięźniami do Dachau; zmarł 7.05.1945, po oswobodzeniu obozu, w szpitalu amerykańskim w Dachau.

Posłowie w kularach w czasie przerwy w obradach sejmowej komisji oświaty. Od lewej: Tadeusz Mendrys, Stefan Sołtyk (późniejszy senator), Antoni Langer, lata dwudzieste XX w. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Źródła

PSB, t. XL, Kraków 2000–2001, s. 432; *Kto był kim...*, s. 549 (tu: zmarł 6.05.1945); pismo z PCK z 1947 (tu: zmarł 7.05.1945 w obozie Dachau); pismo z Internat. Suchdienst w Arolsen z 1995; informacje synów, Tadeusza i Witolda Sołtyków z Warszawy z 1995; informacje współwięźnia, Edwarda Pawelca z Janowca z 1996 (tu: zginął 2.02.1945 w Sachsenhausen).

PO ZAKOŃCZENIU WOJNY

STEFAN EHRENKREUTZ

ur. 1880; historyk archiwista, profesor i rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie;

1904–1914 członek PPS, kilkakrotnie więziony przez Rosjan za działalność niepodległościową; od 1916 w Komisji Archiwalnej przy Tymczasowej Radzie Stanu, od 1918 autor zasad organizacyjnych sieci archiwów państwowych; w 1920 osiadł w Wilnie i został kierownikiem Katedry Historii Prawa Polskiego na USB; od 1927 radny m. Wilna;

Działalność parlamentarna

senator 1930–1938;

Okoliczności śmierci

do 1944 jako rektor kierował działającą w konspiracji uczelnią, wykładał; uczestniczył w pracach Konwentu Stronnictw Politycznych przy Okręgowym Delegacie Rządu na Kraj w Wilnie; pracował jako stróż nocny, pracownik biurowy pomagający pisać podania, na koniec w firmie dawnego studenta jako kasjer, a następnie konsultant prawny; wzmiankowany jako poszukiwany w korespondencji Berii do Stalina z 3.08.1944; aresztowany przez NKWD 28.08.1944 w swoim mieszkaniu, uwięziony, torturowany; zmarł 21.07.1945 w szpitalu więziennym na Łukiszkach w Wilnie.

Siedzą od prawej: Stefan Ehrenkreutz, dzieci: Tadeusz, Krystyna, Andrzej, żona: Cezaria z domu Baudoin de Courtenay, z tyłu córka: Emilia, Wilno, 1925 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Dawni studenci i wykładowcy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie składają kwiaty na symbolicznym grobie senatora Stefana Ehrenkreutza na warszawskim cmentarzu Powązkowskim, ok. 1980 r.
[fot. własność rodziny]

Źródła

PSB, t.VI, Kraków 1948, s. 207–208; *Biogramy uczonych polskich*, cz. 1, z. 1, Wrocław 1983, s. 327–329; *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I, Warszawa 1988, s. 58–59; Piotr Łossowski, *Likwidacja USB przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały*, Warszawa 1991; *Kto był kim...*, s. 508; *Spółeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś zachodnia i Litwa wschodnia) w latach 1939–1941*, pod red. Małgorzaty Giżejewskiej i Tomasza Strzembosza, Warszawa 1995, s. 328; Andrzej Pukszt, *Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutza i USB*, [w:] „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1997, z. 120, s. 20–34; Andrzej S. Ehrenkreutz, *Śmierć Rektora* [w:] „Gazeta Wyborcza” nr 238 z 10–11.10.1998, s. 30; *Posłowie i senatorowie...*, t. II, s. 27–29; Krzysztof Pol, *Stefan Ehrenkreutz*, [w:] „Rzeczpospolita” nr 156 z 6 lipca 2000, dodatek „Prawo co Dnia”, s. C 3; Sławomir Kalbarczyk, *Polscy pracownicy nauki...*, Warszawa 2001, s. 225–227; informacje wnuczki, Marty Ehrenkreutz-Jasińskiej z Warszawy.

STANISŁAW MANTERYŚ

ur. 1874; rolnik we wsi Miroszów (gm. Raclawice koło Miechowa);
działacz oświatowy i gospodarczy w województwie kieleckim, publicysta;

w czasie I wojny światowej był prezesem powiatowego Komitetu Ratunkowego w pow. miechowskim;
w 1918 więziony przez władze austriackie; w 1927 wycofał się z życia politycznego; w 1935 osiadł w kolonii w pobliżu wsi Dołhe (pow. drohobycki); brat Mateusz (1872–1946) był posłem do Dumy Rosyjskiej i posłem do Sejmu I kadencji;

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Rodzina Manterysów (ojciec i synowie).
Od lewej: Mateusz (poseł), Tomasz (ojciec),
Piotr, Stanisław (senator), Andrzej i Franciszek.
[własność rodziny]

Okoliczności śmierci

10.02.1940 deportowany w głąb ZSRR do miejscowości Tuligany w obwodzie omskim; zmarł w 1946 w transporcie kolejowym w drodze powrotnej do Polski, ciało zabrano na jednej ze stacji w ZSRR. Liczył wtedy 72 lata.

Źródła

PSB, t. XIX, Kraków 1974, s. 490 (tu: wysiedlony w styczniu 1940); *Kto był kim...*, s. 532 (tu: wysiedlony w styczniu 1940); Sławomir Kalbarczyk, *Z badań nad losami...*, s. 173; informacje współzesańca, Kazimierza Łysego z Niwnicy (gm. Nysa) z lat 1995–1999 (tu: data deportacji 10.02.1940); informacje córki, Zofii Manterys z Pruszkowa z 1995 i wnuka, Stanisława Manterysa z Warszawy z 1995.

WŁODZIMIERZ DECYKIEWICZ

(Wołodymyr Decykewycz)

[Album..., s. 206]

ur. 1865; ukraiński prawnik;

1906–1916 szef Departamentu do Spraw Galicji przy MSW w Wiedniu; od 1916 wiceprzewodniczący Namiestnictwa dla Galicji, radny m. Lwowa i ławnik miejski; działacz UNDO, od 1921 organizator tajnego szkolnictwa ukraińskiego, wykładowca na ukraińskim podziemnym uniwersytecie we Lwowie; jesienią 1939 reprezentant ludności ukraińskiej wobec władz radzieckich.

Działalność parlamentarna

senator 1928–1930, 1935–1939 (w 1938 powołany przez prezydenta RP);

Okoliczności śmierci

aresztowany przez NKWD, zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach w 1946 w ZSRR;

Źródła

Encyklopedia ukrainoznawstwa, Paryż–Londyn 1955–1957, t. II, s. 506; *Kto był kim...*, s. 505; *Posłowie i senatorowie...*, t. I s. 365–366; Jacek Jędruch, *Constitutions, elections and legislatures of Poland, 1493–1993*, New York 1998, s. 387.

SATURNIN OSIŃSKI

[Parlament RP..., s. 205]

ur. 1879; działacz samorządowy i ludowy, propagator spółdzielczości; członek POW; publicysta;

ok. 1922 szef Wydziału Opieki Społecznej Magistratu m. Lublina; ok. 1930 kierownik Powiatowego Urzędu Pośrednictwa Pracy w Lublinie; naczelnik Wydziału Pracy i Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego w Nowogrodku.

Działalność parlamentarna

senator 1922–1927;

Okoliczności śmierci

w lipcu 1944 kierownik lubelskiego Wydziału Opieki Społecznej Delegatury Rządu RP na Kraj, aresztowany przez NKWD 4.08.1944 w Lublinie, więziony w Charkowie; 4.01.1946 przybył do Riazania (obóz NKWD nr 178-454), skąd odesłano go 8.07.1947 do Borowicz (obóz NKWD nr 270, prawdopodobnie podobóz-łagier nr 182 Ustie), gdzie zmarł 11.09.1947.

Portret senatora Saturnina Osińskiego
wykonany przez współwięźnia, Jerzego Polaczka.
[własność rodziny]

Źródła

PSB, t. XXIV, Kraków 1979, s. 350–351 (tu brak danych na temat końcowych lat życia i śmierci); *Kto był kim...*, s. 537; *Uwięzieni w Borowiczach. Indeks represjonowanych*, t. IV, Warszawa 1997, s. 325; informacje wdowy po współwięźniu, Jerzym Polaczku, Róży Polaczek z Krakowa z 1997 i współwięźnia, Stanisława Milewskiego z Wawra z 1995; informacje Mieczysława Jędruszcza z Warszawy i ośrodka KARTA z 2007; informacje Archiwum Państwowego w Lublinie z 2008.

Sala posiedzeń Senatu RP, listopad 1932 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

INDEKS OSOBOWY

Pogrubioną czcionką wyróżniono odnośniki do not biograficznych senatorów II RP.
Indeks nie uwzględnia autorów publikacji, listów i relacji zawartych w źródłach.

- Abramowicz Witold 26, 32, 47, **87–89**
Achmatowicz Aleksander **194**
Adamski Stanisław, bp 22
Adelman Aleksander **150–151**
Anders Władysław 204
Bajan Jerzy 202
Baliński Ignacy 174
Baranyk Wasyl 27, 32, **111**
Barański Jerzy 247
Bartosński Artur 42
Bartel Kazimierz 19, 31, **120–122**, 173, 176, 238
Batowski Stanisław 121
Batsch zob. Bramowska z d. Batsch J.
Baudoin
 zob. Ehrenkreutz z d. Baudoin de Courtenay C.
Beck Jadwiga 206
Beck Józef 122, 201, **206–209**
Beria Ławrientij 24–25, 250
Biały Stanisław 192
Bisping Kazimierz 24, 26, 32, **103–104**
Bliziński Wacław, ks. 22, **226–228**
Błędowski Ryszard 242
Błyskosz Józefat 192
Bniński Adolf 17, 31, 154, **157–158**
Bodek Jakub 31, 47, **126**
Boerner Ignacy 88
Boguszewski Stefan 89
Bohdanowicz Wiaczesław 27, 32, 47, **94**
Bojko Jakub **170**
Bolt Feliks, ks. 16, 19, 31, 36–37, **70**
Bończa-Uzdowski Władysław 138
Bramowska Józefa z d. Batach **160**
Braude Markus 28
Broniewski Witold 173
Broniewski Władysław 115
Brygiewicz, czł. delegacji 54
Brzeziński Kazimierz Tadeusz 32, **228–229**
Brzeziński Tomasz 20, 31, **85**
Brzeziński, syn senatora 85
Budzyner Salem, Salomon **69**
Bukraba Kazimierz, bp 58
Bundzylak Anna 76
Bundzylak Maciej 24, 32, **76–77**
Burczyk Bronisław, ks. 82
Bursche Juliusz, bp 114
Busse Jerzy, Georg 32, **237**
Buzek Jerzy 40
Buzek Józef 192
Chądyński Adam 174
Chełmicka
 zob. Jaroszewiczowa z Chełmickich H.
Chluska Zofia 80
Chmieleńska
 zob. Sujkowska z Chmieleńskich H.
Cholewicka Józefa 148
Cholewicki Roman **148**
Chrzanowski Bernard 37, **233**
Ciesielski Roman 35
Ciszewski, czł. delegacji 54
Courtenay
 zob. Ehrenkreutz z d. Baudoin de Courtenay C.
Cupiał Jan Tadeusz 19, 31, **102–103**
Cupiał Barbara 102
Czedekowski Bolesław 184
Czerwiński Sławomir 88
Czuczmał Maksym 142
Czyniowski Edmund 159
Ćwiakowski Aleksy 51
Dal Łazarz 46
Danielewicz Józef **97**
Daszyński Ignacy 22
Dawidsohn Józef 28
Dąbek Aniela 209
Dąbkowski Stefan 10
Dąbski Stanisław **100–101**
Decykiewicz Włodzimierz 27, 32, 47, **252**
Deutscher Mojżesz 28, 31, **99**
Dębski Jan 91
Dobaczewski Eugeniusz 20, 31, **90**
Dobrucki Gustaw **177–178**
Dobrzański Stefan 27, 32, **240**
Dowbor-Muśnicki Józef 78, 248
Downar
 zob. Moszyński z Zapolskich-Downar G.
Drabik Wincenty 215
Drucki-Lubecki Franciszek 22, 31, 88, **224**
Dunikowski Ksawery 199
Dworakowski Tadeusz 24
Dziekońska Janina 135
Ehrenkreutz Andrzej 250
Ehrenkreutz Cezaria
 z d. Baudoin de Courtenay 250
Ehrenkreutz Emilia 250
Ehrenkreutz Krystyna 250

Ehrenkreutz Stefan 27, 32, **250–251**
 Ehrenkreutz Tadeusz 250
 Erdman Alfons 31, **181**
 Evert Ludwik Józef 17–18, 22, 88, 173, **241–242**
 Fichna Bolesław Aleksander 9, 20, 22, 31,
 245–246
 Foch Ferdynand 158
 Frank Hans 19
 Galica Andrzej 107
 Gała Czesław 60
 Garlicki Apolinary 24, 32, **74–75**
 Garlicki Marian 74
 Gąsior Marcin 37
 Gąsior Zbigniew 37
 Giżycki Stanisław 93
 Giedroyć Tadeusz 24, 27, 32, **110**
 Gliwic Hipolit 18, 31, 170, **172–173**
 Glogier Maciej **86**
 Głębiński Stanisław 26, 32, 115, **127–128**
 Głowacki Innocenty 24, 32, **76**
 Głowacki Zygmunt 33, 47, **63**
 Gnoiński Michał 20
 Godlewski Emil **198–199**
 Gołuchowski Agenor 88, 173
 Górecki Roman 80, 219
 Górka Olgierd 53
 Gross Daniel Bernard 31, **152**
 Gross Kazimierz 152
 Gruetzmacher Kazimierz **182**
 Grunertówna Kazimiera 30, **197**
 Gruszczyński Stanisław 28, 31, **188**
 Grześkowiak Alicja 40
 Haller Józef 248
 Hauke-Nowak Aleksander 227
 Heilperin Paweł 140
 Hempel Joachim 33, **225**
 Hempel Kazimierz 225
 Hempel Zygmunt 225
 Himmler Heinrich 120
 Hitler Adolf 17, 19
 Hlond August, kard. 155
 Horbaczewski Antoni **199–200**
 Hordyńscy, rodzina 19
 Hordyński Emil 24, 32, 77
 Hubicka Hanna
 z Paciorkowskich **134–135**
 Hubicki Andrzej 134
 Hubicki Stefan 134
 Huskowski Stanisław 89
 Irzykowski Karol 120
 Iżycki Aleksander 36, **97–98**
 Iżycki Mateusz 97
 Jachowicz Józef **109**
 Jacyszynówna Stefania 75
 Jagrym-Maleszewski
 zob. Maleszewski J. ps. Jagrym
 Jakimiukowa, inż. 80
 Janiczek Jan 215
 Januszewski Wacław 91
 Jarmułowicz Romuald 47, **225–226**
 Jarosz Rajmund 138
 Jaroszewicz Jan 80
 Jaroszewicz Władysław 159
 Jaroszewiczowa Halina
 z Chełmickich 19, 30–31, **80–81**
 Jaworski Ivo 53
 Jeleński Olgierd 24, 26, 32, 47, **145**
 Jurkiewicz Stanisław 140
 Kacprzak Józef 46
 Kaganowicz Łazar 24
 Kakowski Aleksander, abp 122, 183
 Kalinin Michaił 24, 219
 Kamieniecki Witold 173
 Kamiński Bronisław 22, 213
 Kamiński Władysław 9, 16, 31, 108, **204–206**
 Kaniowski Tadeusz 26, 32, 47, **191–192**
 Kaplicki Mieczysław 107
 Karczewski Zygmunt 21
 Karłowski Stanisław 16, 31, **58–60**
 Karłowski Zygmunt 58
 Karpiński Stanisław **189–191**
 Karszo-Siedlewski Tadeusz 21, 31, **53–54**
 Kasperowicz Jan 54
 Kasperowicz Maciej 46
 Kaweckie Henryk **149**
 Kelles-Krauz Stanisław 20
 Kiniorski Marian **174**
 Klarner Czesław 17–18
 Kleeberg Franciszek 55
 Kłuszyńska Dorota właśc. Pilcer Dora 28, 183
 Knothe Herman 113
 Kobylański Tadeusz 20
 Koerner Mozes 13, 28
 Kołłątaj-Srzednicki Jacek 194
 Kołłątaj-Srzednicki Jan 16, 28, 31, 43, **194–196**
 Kołłątaj-Srzednicki Rafał 43
 Konarzewski Daniel 122
 Konopka zob. Żmigryder-Konopka Z.
 Kosanocki Włodzimierz 93
 Kościółkowski zob. Zyndram-Kościółkowski M.

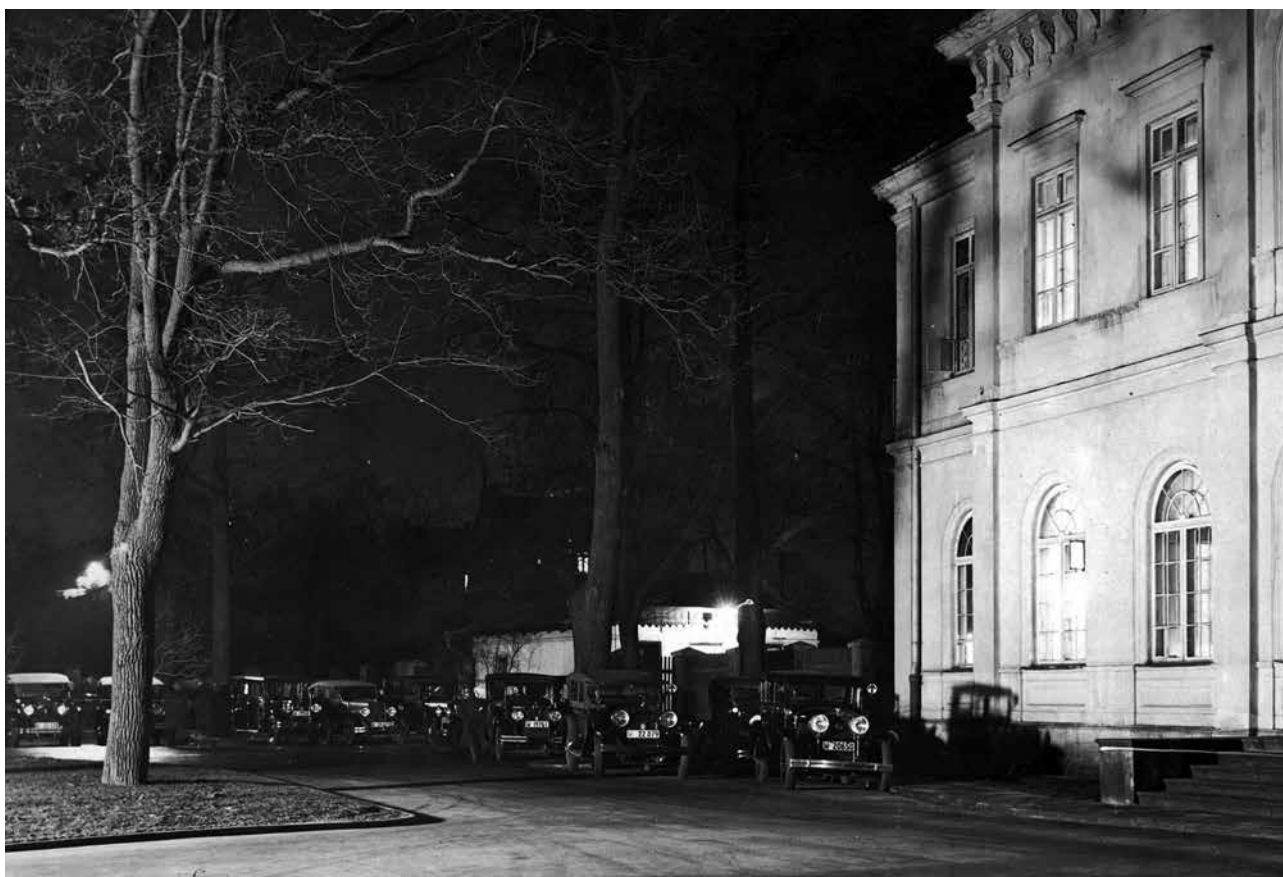
- Kot Stanisław 204
 Kowalczyk Jan Jakub **118**
 Kowalczyk Stanisław 118
 Kozicki Sergiusz 32, 47, **142**
 Kozłowski Leon Tadeusz 26, **200–203**
 Krauz zob. Kelles-Krauz S.
 Krenz Maria 226
 Krysa Jan 93
 Krzywkowski Błażej 17, 20, 31, 92
 Krzyżanowski Bronisław **166–167**
 Kudelska Stefania Jadwiga 21, 31, **216–217**
 Kühn Alfons 88
 Kulak Zbigniew 36
 Kunert Andrzej Krzysztof 44
 Kurman Marian 86
 Kwaśniewski Aleksander 40
 Kwaśniewski Mikołaj 19, 31, **106–107**
 Kwiatek Narcyz, ps. 215
 Kwiatkowski Eugeniusz 88
 Lachowicz Wojciech 28, 47, **186–187**
 Lachowski Albin 20, 31, **153**
 Langer Antoni 248
 Laroche Jules 122
 Laurysiewicz Stefan 88
 Lechnicki Felicjan 170
 Lelek Stefan poprz. Sowa Stefan 19, 31, **83**
 Lelkówna Halina 19, 83
 Lempke Leon 89
 Leszczyński Michał 160
 Leszczyński Zygmunt 40, **160–161**
 Leśniewska Zofia 80
 Lewakowski Ignacy 104
 Lewakowski Zygmunt **104–105**
 Lewczanowska Helena 26, 30, 32, 48, **78**
 Lewczanowski Aleksander 78
 Lipkowski Stanisław **151**
 Lipkowski Tadeusz 151
 Loewenherz Henryk 170
 Lubecki zob. Drucki-Lubecki F.
 Lubomirski Zdzisław 17–18, 28, 37, **183–185**
 Ludkiewicz Seweryn 140
 Łazarski Michał
 ps. Tkaczyk Czesław 21, 31, **210–211**
 Łepki Bohdan Nestor **116–117**
 Łubieński Franciszek 213
 Łubieński Leon 22, 31, **213**
 Łucki Stanisław 30, 32, **133–134**
 Maciejewicz Stanisław **68–69**
 Macieszyna Władysława 21
 Maciszewski Feliks 140
 Madejski Zbigniew 148
 Majchrowski Jacek 44
 Majski Iwan 26
 Makarewicz Juliusz 27
 Makowski Wacław 10, 88, **162–163**, 173
 Maleszewski Janusz ps. Jarym 33, **158–159**
 Malicki Mikołaj 26, 32, **176**
 Malinowski Maksymilian 51
 Malska Krystyna 108
 Malska Zofia 108
 Malski Władysław 24, 32, 37, 48, **108**
 Manterys Andrzej 252
 Manterys Franciszek 252
 Manterys Mateusz 251–252
 Manterys Piotr 252
 Manterys Stanisław 26, 32, 43, **251–252**
 Manterys Tomasz 252
 Manterys Zofia 43
 Manugiewicz Samuel 88
 Masłowski Mikołaj 24, 32, **72**
 Masłowski Wiera 72
 Mazur Grzegorz 44
 Mendelson Uszer 13
 Mendrys Tadeusz 248
 Michałowicz Mieczysław 20
 Michałowski Czesław 27, 32, 48, **112–113**
 Michniewicz Grzegorz 42
 Miedziński Bogusław 9–10, 51, 113, 138, 176
 Miklaszewski Bolesław **128–130**
 Mikojan Anastas 24
 Mikułowski-Pomorski Józef 173
 Miłaszewska Wanda 22, 214–215
 Miłaszewski Stanisław 22, 31, **214–215**
 Młodzianowski Kazimierz 173
 Młynarski Emil 199
 Mołotow Wiaczesław 24
 Moraczewski Jędrzej 19
 Moszyńska Gabriela z Zapolskich-Downar 73
 Moszyński Kazimierz 73
 Moszyński Tadeusz, senator 24, 32, **73**
 Moszyński Tadeusz, syn 73
 Mościcka Maria 201
 Mościcki Ignacy 53, 122, 124–125, 201
 Mrozek Alicja 43
 Muśnicki zob. Dowbor-Muśnicki J.
 Mycielska Dorota 36, 42–43
 Nakoniecznikoff Bolesław 140
 Narutowicz Gabriel 132, 149, 167
 Nastalska Aniela 209
 Nazarewski Aleksy 32, **161**

Niedziałkowski Mieczysław 19, 91, 174
 Niezabytowski Karol 88
 Nocznicka Anna 231
 Nocznicki Tomasz 22, 37, **230–232**
 Nowak zob. Hauke-Nowak A.
 Nowak Antoni 89
 Nowicki Zygmunt, senator **130–132**
 Nowicki Zygmunt, poseł 247
 Orkan Władysław 107
 Osiński Aleksander 135
 Osiński Saturnin 27, 32, 247, **253**
 Ossowski Paweł 17, 31, **60–61**
 Ostrowski Józef 183
 Paciorkowska
 zob. Hubicka z Paciorkowskich H.
 Pacześniak Franciszek 26, 32, 48, **56–57**
 Paderewski Ignacy Jan 52
 Pankiewicz Michał 140
 Pasternak Iwan **175**
 Patek Stanisław 22, 31, 206, **218–219**
 Pawłowicz 140
 Pawłowicz Stanisław 54
 Perzyński Maciej 119
 Perzyński Stefan 19, 31, 89, **118–119**, 135
 Petlura Semen 72, 199
 Petrażycki Adam 79
 Petrażycki Tadeusz 24, 32, **78–79**
 Piasecki Adam 88, 170, 246
 Pilcer zob. Kłuszyńska D.
 Piłsudska Aleksandra 242
 Piłsudski Jan 88, 91
 Piłsudski Józef 54, 80, 122–124, 132, 149, 173,
 178, 185, 206, 218, 236, 242
 Płazyński Maciej 40
 Płonczyński Stanisław 202
 Pochwański Kazimierz 59, 105
 Poczetowski Julian 89
 Podoski Bohdan 93
 Polaczek Jerzy 253
 Polakiewicz Karol 89, 170
 Pomorski zob. Mikułowski-Pomorski J.
 Poniatowski Juliusz 51, 247
 Popławski August 22, 31, **221–222**
 Prądyński Józef, ks. 17, 19, 31, **154–156**
 Pruszkowski Tadeusz 163
 Pryko Izidor 32, 48, **63**, 89
 Prystor Aleksander 26, 32, 44, 88, **123–125**,
 185, 216
 Przeździecki Wacław 107
 Przybylski Zygmunt 89, **150**
 Puchała Maria 209
 Puchała Walenty, ks. **209–210**
 Pulnarowicz Jan 112
 Pulnarowicz Władysław 27, 32, **112**
 Puławski Ignacy 20, 31, 48, **234**
 Pużak Kazimierz 93
 Raczkiewicz Władysław 113, 124, 135–136, 138,
 145, 207, 246
 Radziwiłł Krzysztof 20
 Rafałowicz Grażyna 42
 Rataj Maciej 19, 122
 Rdułtowski Konstanty 24
 Redko Stefan 46, 89
 Ringiel Michał 27, 32, **111**
 Rogowicz Jan 20, 22, 31, 89, 242, **246**
 Rogozińska Maria 234
 Rolle Karol 87, 89
 Roman 113
 Roman Antoni 172, 207
 Roman Walery 88, 170
 Romaszewski Zbigniew 41
 Romer 113
 Rowecki Stefan 203
 Róg Michał 19, 31, **90–91**
 Rubinstein Izaak 13, 28
 Rudkowski Stefan 46
 Rudnik Michał 89, **143–144**
 Rudowski Jan 19, 31, **237–239**
 Rydel Stefan 20
 Rydz-Śmigły Edward 113, 136, 227
 Sanojca Antoni 21
 Sapieha Adam, bp 107, 198
 Sawicki 93
 Schipper Izaak 171
 Schorr Mojżesz 26, 28, 32, 41, 53, **114–115**
 Schorr Tamara 115
 Schreiber Dawid 28, 31, 48, **164**
 Schulz Alfons Wacław, ks. 16, 19, 31, **82**
 Schulz, komendant polic. 80
 Seib Tadeusz 27, 32, 48, **133**
 Semkowicz Aleksander 10–11, 27
 Semkowicz Erazm **239**
 Semkowicz Zbigniew 239
 Serożyński August 17, 20, 31, **136**
 Siciński Jan 137
 Siciński Michał 19, 31, **137**
 Siciński Stanisław 24
 Siedlecka Felicja 52
 Siedlecki Stanisław 32, **52–53**
 Siedlewski zob. Karszo-Siedlewski T.

- Sieroszewski Wacław 37, **242–244**
 Sikorski Władysław 17, 26, 115, 203, 245
 Siudowski Konrad 20
 Skirmunt Helena 57
 Skirmunt Roman 24, 32, **57–58**
 Składkowski zob. Sławoj-Składkowski F.
 Skoropadski Pawło 236
 Slaski Jan 10, 24, 32, **71–72**
 Sławek Walery 88, 170, 207
 Sławoj-Składkowski Felician 10, 159
 Smogorzewska Małgorzata 44
 Smoła Jan 51
 Smorawiński Mieczysław 79
 Sobolewski Marian **137–138**
 Sołtyk Stefan 19–20, 31, **248**
 Soroko Michał 33, 48, **56**, 89
 Sowa Stefan zob. Lelek S.
 Srzednicki zob. Kołłątaj-Srzednicki J.
 Srzednicki zob. Kołłątaj-Srzednicki R.
 Stalin Józef 24–25, 250
 Staniewicz Antoni 27, 33, **116**
 Staniewicz Witold 88
 Starzyński Stefan 17–19, 31, **64–66**
 Stawicka
 zob. Terlikowska ze Stawickich M.
 Stebelski Henryk 172
 Stecki Jan 50, 101, 129–130, 141, 144, 222
 Stelmachowski Andrzej 35
 Stepan Kamil 44
 Stolarski Błażej 19, 31, **51–52**
 Stroński Stanisław 174
 Stroński Zdzisław 170
 Struzik Adam 36, 43
 Sujkowska Helena
 z Chmielińskich 21, 31, **223**
 Swarnikas A., ks. 110
 Szemraj Ryszard 37
 Szarski Marcin **140–141**
 Szereszowski Rafał 28
 Szlaga Jan, bp 36
 Szlendak zob. Hubicka z Paciorkowskich H.
 Szmaciara, zob. Orkan W.
 Szmaciara Katarzyna 107
 Szulc zob. Schulz A.W., ks.
 Szułdryński Tadeusz, senator **188–189**
 Szułdryński Tadeusz, syn 189
 Szuyski Wacław 89
 Szymański Julian Juliusz 91, 140, 170, 242
 Ścibor Franciszek 192
 Ślaski zob. Slaski J.
 Śliwiński Artur 17–18
 Śmigły zob. Rydz-Śmigły E.
 Śnieżko Stefan 44
 Świtalski Kazimierz 20, 88, 124
 Tatarkiewicz Władysław 114
 Taube Józef 20
 Terlikowska Halina 146
 Terlikowska Maria 146
 Terlikowska Maria ze Stawickich 146
 Terlikowski Konstanty 27, 33, 48, **146**
 Thugutt Stanisław 174
 Thullie Maksymilian Marcei **50**
 Tkaczyk zob. Łazarski M.
 Tomasziewicz Leopold 22, 32, **212**
 Tomasziewicz Maria 212
 Tor Janina 96
 Tor Stanisław **96**
 Trąpczyński Wojciech 122
 Trockenheim Jakub Jankiel 28, 32, **171**
 Truskier Abraham Adolf 28, 32, **138–139**
 Tymieniecki Wincenty, bp 245
 Ulrich, rodzina 182
 Urbanowicz Stefan 93
 Utta August **92–93**
 Uzdowski zob. Bończa-Uzdowski W.
 Wagner Wacław 106
 Wańkowicz Melchior 108
 Wańkowicz Stanisław 19, 32, 173, **179–180**, 246
 Wasilewski Tomasz 16, 32, **62**
 Wasiutyński Bohdan **93**
 Wasylczuk zob. Wasyńczuk P.
 Wasyńczuk Paweł 142
 Wawrzyniak Piotr, ks. 70
 Wendt Karol 168
 Weyssenhoff Józef 199
 Węgrzyn Józef 215
 Wiącek Wojciech **220**
 Wiechowicz Marcei Stefan 20, 32, **168–169**
 Wielopolski Aleksander 9
 Wielowieyski Andrzej 35
 Wielowieyski Janusz wł. Jan 24, 33, **55**, 176
 Wierzbicki Zdzisław 20
 Wilhelm, arcyks. 133
 Własow Alekander 33, **102**
 Wodziński Radzisław 20, 88
 Wojciechowski Stanisław 132
 Wołoszynowski Joachim 22, 41, **236–237**
 Wołoszynowski Julian 236
 Woroszyłow Kliment 24
 Woydyno Władysław 53

Woźnicki Jan 93, **247**
Wróblewski Władysław 140
Wurzel Juliusz Artur **234**
Wyczółkowski Leon 98
Wyrostek Michał 20, 242
Wyszyński Stefan, kard. 228
Zagleniczny Jan 88
Zakrzewski Stanisław 88
Zaleski August 88, 115, 173

Zapolska zob. Moszyński
z Zapolskich-Downar G.
Zawadzki Jarosław Maciej 43
Zbierski Dominik 32, **84**
Zorilla Jose 215
Zyndram-Kościółkowski Marian 88, 113, 170, 201
Żebrowski Leon, ks. 24
Żelazowski Roman 215
Żmigryder-Konopka Zdzisław **61**

Limuzyny i szoferzy oczekujący przy ul. Wiejskiej przy gmachu Sejmu i Senatu na zakończenie obrad, ok. 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

Indeks nie uwzględnia:

- Warszawy oraz nazw dzielnic;
- nazw państw: Polska, Rzeczpospolita Polska, Niemcy, RFN, Rosja, III Rzesza i ZSRR;
- nazw zawartych w źródłach;
- nazw będących elementem nazw np. organizacji.

- abajski, rejon 72
Akomlinska, obłast 47, 191
Angers 115
Antonowce 55
Apolonka 32, 84
Archangielsk 134
archangielski obwód 26–27, 32, 176
Arolsen 44–45
augustowski, pow. 16
Augustów 110, 210
Auschwitz 19, 30–31, 36, 85, 97, 104, 106, 119, 136–137, 152, 225
Australia 39, 83
Austria 220
Bałdrzychów 85
Baranowicze 161
Barbarka 17, 31, 60–61
Barłożno 36–37
Baskaja 27, 32, 240
Bejrut 73
Belgia 128
Belgrad 162
Bełżów 213
Beniaminów 64, 106
Bereza Kartuska 94, 110
Berezwech 48, 56
Berlin 19, 31, 51, 60, 117, 157, 203, 248
Będków 51
Biała zob. Bielsko-Biała
Biała Podlaska 175, 181
Białoruś 24, 26, 46–48, 103, 108, 113, 145, 161, 166, 194, 213
Białowieża 113
Białystok 110, 210
Bielsk Podlaski 31, 181
Bielsko zob. Bielsko-Biała
Bielsko-Biała 152
Błota 53
Bobrujsk 103
Bochnia 143
Bohorodczany 77
Bolechowo 188
Bombaj 52
Borowicze 27, 253
Borysław 52
Brzeście 248
Brześć 27, 48, 56–57, 134
Brzeżany 134
Buchenwald 20, 31, 153, 248
Buczków 143
Budapeszt 16, 28, 31, 195
Bug 27, 48, 56
Bukareszt 162, 206
Bukowina 238
Buzułuk 203
Bykownia 24, 32, 76
Charków 24, 26–27, 32, 79, 102, 127, 189, 253
Chełm 27
Chełmno 60, 70
Chełmszczyzna 142
Chęciny 225
Chicago 130, 132
Chiny 83
Chodzież 32, 237
Chojnice 82
Choroszczyńska 175
Chorsk 63
Chotomów 22, 226
Chyliczki 243
Ciechanów 17, 92
Czarnków 237
Czechy 220
Czerwień daw. Ihumen 32, 110, 161
Częstochowa 22, 32, 84, 108, 194, 225–226
człuchowski, pow. 82
Czołówek 182
Czortków 47, 186, 199
Dachau 17, 19–22, 31, 85, 90, 92, 102, 136, 153–154, 245, 248
Dania 118, 220
Dawidgródek 63
Dąbrowa Górnicza 102, 148, 217
Dębowa Łąka 70
Dniepr 27, 116
Dolinka 32, 47, 191
Dołhe 251
drohobycki pow. 251
Drohobycz 26, 112, 191
Druskienniki 122
Działdowo 20, 31, 90
Dzierzkowice 83
Falenica 53
Flossenbürg 9, 19–20, 22, 31, 245, 248
Francja 10, 13, 115, 118
Galicja 137, 252
Garczyn 216
Gawia 56
Gdańsk 19, 82
Gdynia 71, 96, 215
Generalne Gubernatorstwo 17, 19, 34, 226
Genewa 172
Genua 213
Gierczyce 40
Głębokie 48, 56
Głogów 248
Gniezno 154
Gontivka 41
Gorzyczki 179
Gostyń 16, 31, 58, 60
Górny Śląsk 118, 150
Grecja 69
Gręboszów 170
Grodno 27, 48, 103, 146, 179
Grodzisk Mazowiecki 22, 241, 246
Gross-Rosen 20
Grójec 183, 189
Grudusk 92
Grudziądz 55
Gułtowy 157
Haga 213
Hajfa 234
Horochów 48, 78
Horyń 76, 115, 142, 188
Ihumeń ob. Czerwień
Iłża 153
Indie 52
Inowrocław 237
Iran daw. Persja 52
Istanbul 140
Iwje 194
Izrael 39, 41
Jabłonowo 71
Jaffa 140
Jagielnica 47, 186

Janowicze 145
 Janowiec 248
 Japonia 83, 218
 Jarosław 191
 Jodkiszki 108
 Kalisz 226
 Kaliszany 160–161
 Kałusz 52
 Kamieniec Podolski 71, 142
 Kamień Koszyrski 113
 Kanada 36
 Karaganda 26, 47, 72, 191
 Karłağ 27, 32, 47–48, 133, 191
 Katowice 118, 150, 244
 Katyń 24, 32, 71, 203
 Kazachstan 26–27, 47–48, 72, 76, 78, 112, 133, 191
 Kazimierza Wielka 213
 Kiedrowy Szor 26, 103
 Kielce 130, 188, 197, 225, 240
 kieleckie, woj. 251
 Kijów 24, 27, 33, 72, 76, 116, 234
 Kiszyniów 134
 Kiziel Mołotowskaja 27, 240
 Kock 55
 Kołomyja 112
 Komarniki 112
 Komi 103
 Konarzyny 82
 Koniuszki Siemianowskie 76–77
 Kopczyńce 71
 Korzeniewo 32, 57
 Kosina 209–210
 Kościan 179
 Kotczyn 110
 Kotłas 32, 134
 Kowel 52
 Kowno 123
 Kozielsk 34, 71–72
 Kozietuły 189
 Koźwa (Koźwa) 26, 32, 103
 Kraków 19, 22, 31, 58, 99, 104, 106–107, 116–117, 124, 133, 150–151, 198, 207, 212, 228–229, 236
 Krasnystaw 134
 Kraśnik 83
 Krosno 105, 133
 Krościenko Wyżne 133
 krośnieński, pow. 133
 Królewska Góra 233
 Krupice 181
 Kruśnica 237
 Krynica 96
 Krzemieniec 32, 46, 52, 234
 Kuba 218
 Kujawy 16, 182
 Kujbyszew 32, 108, 146, 161, 176
 Kutno 174, 188
 Legionowo 236
 Leitmeritz 20
 Lekarty 136
 Leżajsk 109
 Lębork 238
 Lida 33, 48, 55–56, 108
 Limanowa 137
 Liniow 78
 Lipie 142
 Lisków 226–228
 Litwa 26, 123, 166, 194
 Londyn 9, 21, 115, 157, 204
 Lubelszczyzna 97
 Lublin 19, 27, 31, 83, 116, 134, 234, 240, 253
 lwowskie, woj. 112, 192
 Lwów 10, 19, 24, 26–28, 31–32, 47–48, 50, 56, 61, 74, 76, 100, 104, 111–112, 114–115, 117, 120, 126–127, 133–134, 137, 140, 150, 160, 164, 176, 188, 191, 200, 203, 216, 234, 239, 252
 Łagiewniki 16, 32, 62
 Łańcut 209
 Łęczycza 85
 Łobzów 110
 łódzki, pow. 133
 łódzkie, woj. 16
 Łódź 16, 32, 62, 69, 92, 97, 157, 226, 228, 241, 245, 248
 Łubki 238
 Łuck 46, 48, 72–73, 78, 110, 115–116, 234
 łucki, pow. 142
 Łunin 224
 Machów 220
 Magdeburg 80, 225
 Majdanek 19–20, 32, 168
 Majkain 72
 Malinowszczyzna 26
 Mała Wieś 183
 Margonin 237
 Mauthausen-Gusen 17, 19–21, 31, 85, 92, 136
 Mazowsze 16
 Michałkowice 142
 Miechocin 220
 miechowski, pow. 251
 Miechów 22, 231, 251
 Migówka 102
 Milanówek 225, 247
 Mińsk (Białoruś) 24, 26, 32, 46–48, 103, 108, 110, 113, 145, 161
 Miroszów 251
 Mohylew 27, 110
 Mołodeczno 26, 47, 94, 102, 123, 145
 Monte Cassino 9, 16, 31, 204–205
 Moskwa 22, 26, 32, 47, 54, 64, 80, 94, 103, 115, 123, 127–128, 151, 203–204, 218, 241
 Mozyrz 48, 73, 113
 Mszana Dolna 150
 Nałęczów 52, 228
 nieświeski, pow. 161
 Nowa Dęba 220
 Nowa Wieś 37
 Nowe Miasto Lubawskie 136
 Nowogródzczyzna 145
 Nowogródek 55, 253
 nowogródzkie, woj. 56
 Nowosybirsk 33, 102, 161
 Nowy Targ 107
 Odessa 97, 140
 Okup Wielki 92
 Olkusz 212
 Omski, obwód 26, 252
 Opatów 40, 160
 Opoczno 110
 Oranienburg zob. Sachsenhausen
 Orzeł 123
 Ostaszków 34
 Ostróg 76, 115, 142, 188
 Oświęcim 19
 Palestyna 28, 69, 140, 234
 Palmiry 19, 31, 80–81, 151
 Paryż 166, 172, 174, 213, 218, 221, 228
 Pasieki 160
 Peczora 26, 103
 Peenemünde 21
 Perm 26, 47, 87
 Persja zob. Iran
 Petersburg (Piotrograd) 46, 72, 123, 194, 225, 228
 Petryków 73
 Piaseczno 243
 Piastów 236
 Pietropawłowski 161
 Piliki 31, 181

- Pińsk 27, 32, 48, 57–58, 73, 113, 224
 Piotrków Trybunalski 97
 Piotrograd zob. Petersburg
 Piotrowice 228
 Pisty zob. Posty
 Podlasie 175
 Podole 41, 236
 Polesie 56, 63, 224
 Pomorze 16, 60, 71, 82, 136, 233
 Porzecze 57–58
 Postawy 48, 56
 Posty (Pisty) 26, 32, 115
 Poznań 17, 31, 63, 70–71, 82, 154–158, 188, 233, 237, 248
 Półwiesk Mały 237–238
 Pruszków 22, 188, 231, 236
 Prypeć 73
 Przemyśl 74
 Puławy 32, 228
 Rabka 198
 Raclawice 251
 Radogoszcz 16, 62
 Radom 27, 86, 153, 197, 240, 248
 Ravensbrück 22, 231
 Riazan' 27, 253
 Rokitna 158
 Równe 76, 115
 Rudki 76
 Rudna Wielka 100
 Rumunia 30, 127, 162, 206
 Rury Jezuickie 19, 31, 83
 Ryga 228
 Rypin 237–238
 Rzeczyca 48, 56
 Rzeszów 74, 100, 109, 133
 Sachalin 130
 Sachsenhausen 19–20, 22, 31, 48, 90, 136, 153, 234, 245–246, 248
 Sambor 76
 San Angelo 16, 204
 Sandomierz 32, 179, 220
 Sanok 74, 200, 239
 Sarny 224
 Serby 41
 Sibłag 161
 Siemiatycze 181
 Sieniawka 161
 Sienno 153
 Siewżeldorąg 103
 Skarlin 136
 Skole 27, 48, 133
 Słomniki 22, 231–232
 Słonim 46, 110
 Sługocice 51
 Smoleńsk 24
 Sokołowo 92
 Solikamsk 26, 47, 87
 Sołotwin 77
 Sorokłag 27, 48, 146
 Sosnowiec 148
 Srebrniki 70
 Stanești-Chirulesti 206
 stanisławowskie, woj. 77, 192
 Stanisławów 24, 27, 48, 77, 126, 133, 177
 Starobielsk 34, 79, 189
 Stary Konstantynów 234
 Stęszew 31, 157
 Strażów 109
 Strubnica 103–104
 Stryj 112, 133, 191, 239
 Strzelnia 92
 Stutthof 16, 19, 31, 70, 82, 238
 Subkowy 82
 Suchodębie 174
 suwalski, pow. 16
 swierdłowski obwód 32, 47,
 Syberia 52, 97, 242
 Szczypiorno 181, 194, 204
 Szelejewo 58
 Szlachcińce 176
 Sztabin 210
 Szubin 237
 Szwajcaria 13, 128
 Śląsk 16, 160
 Środa 157
 Tallin 238
 Tarnobrzeg 220
 Tarnopol 27, 32, 71, 111, 176
 tarnopolski, pow. 176
 tarnopolskie, woj. 186, 192, 209
 Tarnowskie Góry 160
 Taszkient 204
 Tczew 82
 Tel Awiw 140
 Tłuste 111
 Tomaszów Mazowiecki 188
 Tomaszówka 24, 33, 55
 Toruń 17, 31, 45, 55, 60–61, 70–71, 133, 136, 163
 toruńskie, woj. 16
 Treblinka 19
 Trembowla 209
 Triest 69
 Truskawiec 138
 Trzebcz Szlachecki 71
 Tuligany 26, 252
 Tuła 203
 Tupadły 237
 Turek 46
 Turka 112
 Turkiestan 130
 Tylża 90
 Ukraina 24, 27, 32, 41, 72–74, 76–78, 194, 213, 236
 Ural 27, 240
 USA 28, 39, 83, 118, 128, 140, 218–219, 226
 Ustie 32, 253
 Uzbekistan 26, 28, 115
 Vittel 115
 Waszyngton 22, 172
 Wąbrzeźno 70
 Węgry 16, 28, 195
 Wiedeń 21, 26, 150, 209, 228, 252
 Wielka Brytania 10, 13, 39, 128
 Wielkie Eysmonty 103
 Wielkopolska 16
 Wilejka 87, 102
 Wilno 10, 27, 32, 46, 69, 87, 90, 94, 110, 123, 149, 166, 194, 204, 250–251
 Winnica 41, 116
 Wisła 60, 248
 Wiśniowiec 46
 Witkowice 198
 Władystok 83, 130
 Włochy 69
 Włocławek 182, 226
 Włodawa 24, 33, 55
 Włodzimierz Wołyński 79
 Wojnowice 37
 Wola Długohucka 133
 Wolica 225
 Wołkowysk 103–104, 110
 Wołogda 27, 128
 Wołyń 76, 78, 116, 142, 209, 234
 wołyńskie woj. 224, 236
 Wrocław 118, 185, 208
 Zakopane 198
 Zalesie 243
 Zaleszczyki 111
 Zamość 110
 Zawiercie 21
 Zawodzie 84
 Zbydniów 19, 32, 179–180
 Żółtoj Rudnik 72
 Zrusk 47, 87
 Żółkiewka 134
 Żyglin 160

SPIS TREŚCI

Przedśłowie <i>Andrzej Krzysztof Kunert</i>	4
Ostatnie posiedzenie Senatu	9
Senatorowie II Rzeczypospolitej.....	13
W szeregach wojska	16
Pod okupacją niemiecką.....	16
Pod okupacją sowiecką.....	24
Wobec holocaustu	28
Czy represjonowani specjalnie?	29
O trwałą pamięć.....	35
Nieustalone losy senatorów	46
Biogramy senatorów poległych, zmarłych i zamordowanych w latach II wojny światowej i powojennych represji	
1939.....	49
1940.....	67
1941.....	95
1942.....	147
1943.....	165
1944	193
1945.....	235
Po zakończeniu wojny.....	249
Indeks osobowy.....	255
Indeks nazw geograficznych.....	263

Na okładce: Motyw z tkaniny żakardowej „Orlęta olimpijskie” projektu Lucjana Kintopfa (Spółdzielnia Artystów „Ład”), projekt z 1934 r. makaty przygotowanej na XI Igrzyska Olimpijskie w Berlinie w 1936 r. Ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie.

Recenzent

Andrzej Krzysztof Kunert

Redakcja

Małgorzata Lipińska

Projekt graficzny, projekt okładki

Monika Łączyńska

Opracowanie fotografii, skład

STILUS Rajmund Dopierala

Druk i oprawa

Legra Sp. z o.o.

© Copyright by Kancelaria Senatu

Warszawa 2009

CIP - Biblioteka Narodowa

Mycielska, Dorota

Senatorowie - zamordowani, zaginieni, zmarli

w latach II wojny światowej / Dorota Mycielska,

Jarosław Maciej Zawadzki. - Wyd. 4. - Warszawa :

Kancelaria Senatu, 2009

Wydanie IV

Trzy poprzednie wydania, w skromniejszej szacie edytorskiej, ukazały się w latach 1996-1999 i nosiły inny wariant tytułu „Senatorowie w latach II wojny światowej. Zamordowani, zaginieni, zmarli”

ISBN 978-83-60995-30-3

ISBN 978-83-60995-30-3